

Sakralna umjetnička baština Varaždinskog arhiđakonata u kanonskim vizitacijama u 17. stoljeću

Potočnik, Iva

Doctoral thesis / Disertacija

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:663748>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZADRU

POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Iva Potočnik

**SAKRALNA UMJETNIČKA BAŠTINA
VARAŽDINSKOG ARHIDAKONATA U
KANONSKIM VIZITACIJAMA U 17. STOLJEĆU**

Doktorski rad

Zadar, 2016.

SVEUČILIŠTE U ZADRU
POSILIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Iva Potočnik

**SAKRALNA UMJETNIČKA BAŠTINA
VARAŽDINSKOG ARHIĐAKONATA U KANONSKIM
VIZITACIJAMA U 17. STOLJEĆU**

Doktorski rad

Mentor

dr. sc. Danko Zelić, znanstveni savjetnik

Zadar, 2016.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

I. Autor i studij

Ime i prezime: Iva Potočnik

Naziv studijskog programa: Poslijediplomski doktorski studij Humanističke znanosti

Mentor: dr. sc. Danko Zelić, znanstveni savjetnik

Komentor/Komentorica 1: /

Komentor/Komentorica 2: /

Datum obrane: 11. studenoga 2016.

Znanstveno područje i polje u kojem je postignut doktorat znanosti: Humanističke znanosti,
Povijest umjetnosti

II. Doktorski rad

Naslov: Sakralna umjetnička baština Varaždinskog arhiđakonata u kanonskim vizitacijama u
17. stoljeću

UDK oznaka: 726:7.034(497.5)(093)(043.3) 247(497.5)“16“(093)(043.3)

Broj stranica: 258

Broj slika/grafičkih prikaza/tablica: 0/2/6

Broj bilježaka: 300

Broj korištenih bibliografskih jedinica i izvora: 232

Broj priloga: 66

Jezik rada: hrvatski jezik

III. Stručna povjerenstva

Stručno povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada:

1. dr. sc. Mirjana Repanić-Braun, znan. savj., predsjednica
2. dr. sc. Danko Zelić, znan. savj., član
3. prof. dr. sc. Emil Hilje, član

Stručno povjerenstvo za obranu doktorskog rada:

1. dr. sc. Mirjana Repanić-Braun, znan. savj., predsjednica
2. dr. sc. Danko Zelić, znan. savj., član
3. prof. dr. sc. Emil Hilje, član

UNIVERSITY OF ZADAR
BASIC DOCUMENTATION CARD

I. Author and study

Name and surname: Iva Potočnik

Name of the study programme: Postgraduate University Study in Humanities

Mentor: Scientific Advisor, Danko Zelić, PhD

Co-mentor 1:

Co-mentor 2:

Date of the defence: 11 November 2016

Scientific area and field in which the PhD is obtained: Humanities, History of Art

II. Doctoral dissertation

Title: Religious Art Heritage of the Archdeaconry of Varaždin in Seventeenth-century
Canonical Visitations

UDC mark: 726:7.034(497.5)(093)(043.3) 247(497.5)“16“(093)(043.3)

Number of pages: 258

Number of pictures/graphical representations/tables: 0/2/6

Number of notes: 300

Number of used bibliographic units and sources: 232

Number of appendices: 66

Language of the doctoral dissertation: Croatian

III. Expert committees

Expert committee for the evaluation of the doctoral dissertation:

1. Scientific Advisor, Mirjana Repanić-Braun, PhD, chair
2. Scientific Advisor, Danko Zelić, PhD, member
3. Professor Emil Hilje, Phd, member

Expert committee for the defence of the doctoral dissertation:

1. Scientific Advisor, Mirjana Repanić-Braun, PhD, chair
2. Scientific Advisor, Danko Zelić, PhD, member
3. Professor Emil Hilje, PhD, member

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Iva Potočnik**, ovime izjavljujem da je moj **doktorski** rad pod naslovom **Sakralna umjetnička baština Varaždinskog arhidakonata u kanonskim vizitacijama u 17. stoljeću** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 18. travnja 2017.

Sadržaj

PREDGOVOR	V
I. UVOD	1
Predmet istraživanja	1
Metodologija istraživanja	2
Stanje istraženosti i osvrt na literaturu	3
II. VARAŽDINSKI ARHIĐAKONAT I NJEGOVI SPOMENICI U PREDTRIDENTSKOM RAZDOBLJU	8
Povijest Varaždinskog arhiđakonata	8
Granice Arhiđakonata unutar Zagrebačke biskupije i rasprostranjenost građevina	11
Sakralni spomenici Varaždinskog arhiđakonata od 14. do 17. stoljeća	14
III. KATOLIČKA OBNOVA I SAKRALNA UMJETNOST	16
Tridentski sabor: crkvena reforma i likovne umjetnosti	16
Kanonske vizitacije poslije Tridentskog crkvenog sabora	19
<i>Instructiones</i> Karla Boromejskog	21
Poslijetridentsko razdoblje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj	33
IV. VIZITACIJE VARAŽDINSKOG ARHIĐAKONATA U 17. STOLJEĆU	36
Uvodne napomene	36
Varaždinski arhiđakonata u vizitacijama 17. stoljeća	37
Biskupi, kanonici–pohoditelji	37
Kanonski pohodi Varaždinskog arhiđakonata u 17. stoljeću: učestalost, trajanje, redosljed	40
Župne crkve i područne kapele Varaždinskog arhiđakonata u 17. stoljeću	46
V. VIZITACIJE VARAŽDINSKOG ARHIĐAKONATA 17. STOLJEĆA KAO IZVOR ZA POVIJESNOUMJETNIČKO ISTRAŽIVANJE	48
Struktura zapisa	48
Vizitacije Varaždinskog arhiđakonata i <i>Instrukcije</i>	49
Poglavlja od važnosti za povijesno umjetničko istraživanje	50
Arhitektura	50
Oltari	54
O Presvetom sakramentu	55
O svetim uljima, krsnom zdencu, ispovjedaonici	55
Liturgijski predmeti, oprema i ruho	55
VI. ŽUPNE CRKVE I KAPELE VARAŽDINSKOG ARHIĐAKONATA U KANONSKIM VIZITACIJAMA OD 1638. DO 1698. GODINE	57
ŽUPA BARTOLOVEC	57

Bartolovec (Žabnik), Župna crkva sv. Bartola	57
Bartolovec (Žabnik), Kapela sv. Filipa i Jakova	60
Šemovec, Kapela sv. Duha.....	61
ŽUPA BIŠKUPEC	63
Biškupec, Župna crkva Uznesenja Bl. Dj. Marije	63
Gornji Knežinec, Kapela Sv. Marije Magdalene	66
ŽUPA DONJA VOĆA	69
Donja Voća, Župna crkva sv. Martina	69
Donja Voća, Kapela sv. Tome	72
ŽUPA IVANEC	74
Ivanec, Župna crkva sv. Marije Magdalene	74
Ivanec, Kapela sv. Ivana Krstitelja.....	78
Prigorec, Kapela sv. Duha.....	81
ŽUPA KRIŽOVLJAN	84
Križovljan Radovečki, Župna crkva sv. Križa	84
Lovrečan Radovečki (Lovrečan), Kapela sv. Lovre.....	87
Radovec, Kapela Bl. Djevice Marije.....	90
ŽUPA MARGEČAN	93
Margečan (Bela), Župna crkva sv. Margarete.....	93
Margečan, Kapela Majke Božje pod Belom	96
Tužno, Kapela sv. Antuna Padovanskog.....	98
Tužno, Kapela sv. Lovre	100
ŽUPA MARUŠEVEC.....	102
Maruševac, Župna crkva sv. Jurja.....	102
Druškovec, Kapela sv. Roka	105
Kapelec, Kapela Blažene Djevice Marije.....	107
ŽUPA PETRIJANEC.....	108
Petrijanec, Župna crkva sv. Petra i Pavla	108
ŽUPA SVETI ILIJA	112
Sveti Ilija (Obrež), Župna crkva sv. Ilije.....	112
Beletinec, Kapela Svih Svetih.....	115
Črešnjevo, Kapela Sv. Mihovila	117
ŽUPA VARAŽDIN	118
Varaždin, Župna crkva Sv. Nikole.....	118

Sračinec, Kapela sv. Mihaela	122
Svibovec Podravski, Kapela Sv. Benedikta	124
Varaždin, Kapela sv. Fabijana i Sebastijana	127
Varaždin, Kapela Sv. Florijana	129
Varaždin, Kapela sv. Lovre.....	131
Varaždin, Kapela sv. Trojstva	132
Varaždin, Kapela Sv. Vida.....	133
ŽUPA VARAŽDINSKE TOPLICE.....	135
Varaždinske Toplice, Župna crkva sv. Martina biskupa	135
Jakopovec, Kapela Sv. Jakova	138
Kapela Kalnička, Kapela Svetih dvanaestorice apostola	140
Leskovec, Kapela sv. Klare.....	142
Svibovec Toplički, Kapela sv. Tri Kralja.....	143
Varaždinske Toplice, Kapela sv. Duha	145
ŽUPA VIDOVEC	147
Vidovec, Župna crkva Sv. Vida	147
Nedeljanec, Kapela Sv. Trojstva.....	150
Krkanec, Kapela Sv. Stjepana Prvomučenika u kuriji grofa Vojković (Vojkffy).....	152
ŽUPA VINICA	153
Vinica, Župna crkva sv. Marka Evanđelista.....	153
Nova Ves, Kapela Sv. Katarine.....	158
Vinica, Kapela sv. Helene.....	160
Vinica, Kapela u kuriji Suzane Thuroczy r. Rattkay.....	162
Vinica, Kapela u kuriji udovice grofa Vuka Erdödyja.....	163
VII. ANALIZA ZAPISNIKA	164
Arhitektura	164
Župne crkve i područne kapele	164
Pobočne kapele.....	166
Podzemne grobnice	167
Sakristije.....	167
Uređenje crkvenih interijera.....	168
Građevinski zahvati.....	170
Obnova građevina	171
Groblja.....	172

Unutrašnjosti crkava.....	173
Oltari	173
Opremanje unutrašnjosti novim oltarima i zamjena postojećih oltara	174
Pokretni oltari.....	175
Oltari u trijemovima	176
Titulari oltara.....	176
Oltarne pale i bočne slike na oltarima	177
Slike u unutrašnjosti	178
Svetački kipovi u središtu oltara	178
Svetački kipovi na bočnim pozicijama.....	179
Propovjedaonice	180
Crkveno posuđe i ruho	188
Dinamika sveukupnog ulaganja u gradnju, popravke i opremanje crkava Varaždinskog arhiđakonata tijekom 17. stoljeća	189
VIII. ZAKLJUČAK	191
IX. IZVORI I LITERATURA.....	197
ARHIVSKI IZVORI	197
LITERATURA.....	198
Popis karata, tablica i grafikona u tekstu.....	213
Popis ilustracija u Prilogu	214
Sažetak	216
Summary	218
Životopis autorice.....	221
PRILOG: ILUSTRACIJE	222

PREDGOVOR

U kulturnom pejzažu središnjeg dijela sjeverozapadne Hrvatske, nekadašnjeg Varaždinskog arhiđakonata, župne crkve i kapele nedvojbeno tvore najizrazitiju skupinu spomenika, kako svojom brojnošću i razmještajem u prostoru, tako i svojim volumenima i arhitektonskim oblikovanjem. Mreža sakralnih zdanja na tom prostoru uspostavljena je još u srednjem vijeku, kada je Varaždin postao središtem jednog od četrnaest arhiđakonata Zagrebačke biskupije. Premda su o nekim srednjovjekovnim župnim crkvama sačuvani spomeni u pisanim povijesnim izvorima, cjelovitu sliku sakralne arhitekture unutar Varaždinskog arhiđakonata pružit će tek izvješća kanonskih pohoda Arhiđakonata Varaždin u 17. stoljeću.

Istraživanjem te sakralne baštine koje je prethodilo izradi ove disertacije obuhvaćeni su svi sačuvani zapisnici kanonskih vizitacija Varaždinskog arhiđakonata 17. stoljeća – ukupno 25 pohoda između 1638. i 1698. godine – kao i svi lokaliteti ukupno 52 sakralne građevine (župne crkve i kapele) koji se u njima bilježe. Studijsko izučavanje podataka u sačuvanim zapisnicima vizitacija, s jedne strane, te terenska istraživanja građevina – župnih crkava i kapela – i lokaliteta nestalih spomenika s druge strane, provedena su s ciljem upotpunjavanja znanja o sakralnoj baštini Arhiđakonata u 17. stoljeću, ali i u prethodnom, srednjovjekovnom, vremenu, kao i u stoljećima koja su uslijedila.

Radnja je strukturirana u osam poglavlja, odnosno četiri glavne cjeline. U prvom dijelu (poglavlja I.–III.) obrazlažu se metodologija istraživanja, stanje istraženosti spomenika i kanonskih vizitacija, povijest Varaždinskog arhiđakonata te promjene koje u sakralnu arhitekturu i likovne umjetnosti donosi vrijeme Katoličke obnove. U drugom dijelu (poglavlja IV.–V.) raspravlja se o kanonskim vizitacijama – kako općenito, tako i onima Varaždinskog arhiđakonata u 17. stoljeću – kao izvoru za povijesno i povijesnoumjetničko istraživanje. Treći dio (poglavlje VI.) sadrži pojedinačnu analizu svih sakralnih građevina Arhiđakonata obuhvaćenih zapisnicima vizitacija naznačenog vremena, a četvrti (poglavlja VII.–VIII.) zbirnu analizu i interpretaciju dobivenih podataka s obzirom na stanje na terenu te zaključak.

I. UVOD

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ove disertacije je sakralna baština na području Arhiđakonata Varaždin u 17. stoljeću s ishodištem u zapisnicima kanonskih vizitacija koje se čuvaju u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu. Radom su obuhvaćene sve do danas sačuvane i međuvremenu porušene građevine – dvanaest župnih crkava i njihove područne kapele – zabilježene u protokolima kanonskih pohoda: od najranije sačuvane vizitacije iz 1638. godine, sve do 1698. kada je nastao posljednji sačuvani zapisnik iz 17. stoljeća. Osim arhivskog istraživanja zapisnika, izvršeno je i terensko istraživanje građevina na svim lokalitetima koje su pohodili vizitatori.

Najstariji poznati povijesni izvori govore u prilog kontinuitetu postojanja župnih crkava na pojedinim istaknutijim lokalitetima od vremena srednjega vijeka (13. i 14. stoljeća), no ne i o postojanju područnih kapela, kao ni o izgledu, arhitektonskim svojstvima i opremljenosti građevina. Drugim riječima, upravo u vizitacijama 17. stoljeća sačuvani su najstariji sustavno zabilježeni podaci o arhitekturi, interijerima, unutarnjoj opremi i inventaru župnih crkava i kapela na prostorima Varaždinskog arhiđakonata.

17. je stoljeće vrijeme Protureformacije, odnosno Katoličke obnove u kojem su u svim dijelovima Zagrebačke biskupije sustavno provedeni dekreti i kanoni potvrđeni na Tridentskom saboru (1545.–1563.). Dekret o sakramentima i reafirmacija Rimskog obreda postavili su nove standarde za izgradnju i opremanje sakralnih građevina. Novim su pravilima bile podvrgnute i postojeće građevine, koje su u vremenu nakon sabora prilagođene novim liturgijskim zahtjevima.

Istraživanjem su obuhvaćene župne crkve na lokalitetima Bartolovec, Biškupec, Donja Voća, Križovljan, Margečan, Maruševac, Petrijanec, Sveti Ilija, Varaždin, Varaždinske Toplice, Vidovec, Vinica, te sve u vizitacijama registrirane područne kapele na prostorima njihovih župa. Važno je, k tome, istaknuti, da su se, uz župne crkve i područne kapele, u 17. stoljeću na području Arhiđakonata, točnije u Varaždinu, nalazila i dva samostanska sklopa – isusovački i franjevački – koji nisu bili obuhvaćeni kanonskim pohodima vizitatora upućivanih iz središta biskupije te stoga nisu dio ovog istraživanja.

Arhiđakonat Varaždin, formiran u vremenu srednjeg vijeka, uz stanovite je promjene granica postojao sve do 1997. godine kada je osnovana Varaždinska biskupija. Njezin teritorij

obuhvatio je područja nekadašnjih arhidakonata Varaždin, Bekšin, Kalnik, Komarnica te dio Arhidakonata Zagorje.

Metodologija istraživanja

Rad na temi zasnovan je primarno na arhivskom istraživanju, potom je slijedilo terensko izučavanje spomenika, te studijska obrada dobivenih podataka metodama analize, komparacije i sinteze.

Arhivskim su istraživanjem obuhvaćeni svi sačuvani protokoli kanonskih vizitacija Varaždinskog arhidakonata iz 17. stoljeća – ukupno 28 zapisnika, nastalih u razdoblju između 1638. i 1698. godine. Uz izuzetak najstarijeg, riječ je o neobjavljenim izvješćima redovitih pohoda, pisanim u srednjovjekovnoj inačici latinskog jezika koji, među inim, sadrže i sustavno bilježene podatke o titularima, položajima, općem izgledu i stanju građevinskih sklopova, potom opremljenosti njihovih interijera (oltarima, kipovima, slikama, propovjedaonicama, ispovjedaonicama, pjevalištima) te brojčanom stanju i vrstama pokretnog inventara – liturgijskog posuđa i ruha. Svi su zapisnici detaljno pregledani i pročitani, te su iz svakog od njih izdvojeni svi podaci relevantni za povijesnoumjetničko istraživanje.

Podaci su potom razvrstani kronološkim redoslijedom te sistematizirani s jedne strane zbirno, a s druge za svaku pohađenu građevinu, što je omogućilo praćenje promjena u arhitekturi i opremljenosti na razini svake pojedine građevine, ali i cijelog korpusa istraživanjem obuhvaćenih spomenika.

Zapisnike je prilikom analize bilo nužno kritički promotriti, preispitati i međusobno usporediti, naročito s obzirom na činjenicu da svi zapisnici redovitih godišnjih pohoda 17. stoljeća, pa ni u razdoblju obuhvaćenom istraživanjem (1638.–1698.), nisu do danas sačuvani, a treba ukazati i na stanovite poteškoće koje proizlaze iz naravi tekstova, grafije i interpretacije latinskih termina. Važno je istaknuti i činjenicu da je dio građevina pohađen rjeđe, pa nije obuhvaćen svim, nego tek nekim, a katkad i samo jednim sačuvanim zapisnikom vizitacija. U takvim slučajevima bilo je važno postojeće podatke povezati i sagledati kao cjelinu te rekonstruirati ili pretpostaviti mogući tijek promjena u eksterijeru i interijeru u vremenskim intervalima za koje ne posjedujemo pisane podatke.

Zapisnici 17. stoljeća pružaju osobito važna svjedočanstva o arhitektonskom ustrojstvu i liturgijskoj opremi cijelog niza spomenika koji su u kasnijem vremenu, između 18. i 20. stoljeća, porušeni ili su se do danas tek djelomično sačuvali.

Nakon analize zapisnika kanonskih pohoda, provedeno je terensko istraživanje građevina, tijekom kojeg su podaci iz zapisnika vizitacija uspoređeni s današnjim stanjem spomenika na terenu. Prilikom obilaska, nastojalo se ponajprije za svaku pojedinu građevinu utvrditi u kojoj mjeri se sačuvala u obliku u kojem su ju zatekli i opisali vizitatori 17. stoljeća, odnosno, kada je riječ i pregrađenim i srušenim crkvama, koji su se arhitektonski dijelovi, oltari i oprema sačuvali iz tog vremena.

Sistematizacija arhivskih i terenskih podataka za svaku pojedinu građevinu, omogućila je osim sagledavanja pojedinačnih slučajeva i uspostavu cjelovite slike, tj. utvrđivanje zajedničkih oblikovno-stilskih obilježja sakralnih spomenika na području arhiđakonata u 17. stoljeću, kako onih obuhvaćenih vizitacijama 17. stoljeća (župnih crkava i područnih kapela), tako i samostanskih crkava koje nisu pohođene u kanonskim pohodima.

U istraživanju je konzultirana sva objavljena i neobjavljena znanstvena i stručna literatura koja dotiče sakralne spomenike varaždinskog kraja i sjeverozapadne Hrvatske, kao i radovi proizašli iz istraživanja baštine naznačenog razdoblja u kanonskim vizitacijama drugih dijelova Zagrebačke biskupije.

Stanje istraženosti i osvrt na literaturu

Spomenici crkvene umjetnosti 17. stoljeća na području nekadašnjeg Varaždinskog arhiđakonata nisu istraživani kao cjelina. Ipak, pojedini su povjesničari umjetnosti, provodeći istraživanja u okviru konzervatorsko-restauratorske djelatnosti, svojevremeno uvidjeli regionalne karakteristike sakralne baštine na promatranom prostoru. Gjuro Szabo spomenike je sistematizirao prema kotarima, sukladno administrativno-upravnoj podjeli početkom 20. stoljeća. Tako njegova djela *Spomenici kotara varaždinskog* (oko 1919.)¹ i *Spomenici kotara Ivanec*² obuhvaćaju sakralne građevine s područja arhiđakonata Varaždin. Szabo je dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća sustavno obišao teren te valorizirao spomenike, a njihov

¹ Rukopis se čuva u Gradskom muzeju u Varaždinu.

² *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 14 (1919), 22–95.

pregled objavio je u djelu *Kroz Hrvatsko Zagorje* (1939.).³ U razdoblju poslijed II. svjetskog rata Szabov rad slijedi Anđela Horvat nizom pojedinačnih studija koje su bile podloga za njezina sintezna djela *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.* (1975.)⁴ te *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj* (1982.),⁵ u kojemu, među inima, veći broj sakralnih spomenika Varaždinskog arhiđakonata stilski klasificira, revalorizira te interpretira u kontekstu barokne umjetnosti Srednje Europe. Njezina temeljita terenska i arhivska istraživanja produbila su poznavanje spomenika u kontinentalnoj Hrvatskoj.⁶ Veliki doprinos izučavanju sakralne baštine na tom prostoru u predtridentskom razdoblju, tj. u vremenu srednjeg vijeka, donijelo je djelo Diane Vukičević-Samaržija *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja* (1993.), kojim je obuhvaćeno i dvanaest crkvenih građevina s područja Arhiđakonata Varaždin.⁷

Osim radova koji su na neki način grupirali spomenike, vrijedne su monografske studije fokusirane na istraživanje župne crkve sv. Nikole u gradu Varaždinu, središtu Arhiđakonata. Arhitekturu crkve istraživali su povjesničari umjetnosti i konzervatori Ivo Lentić i Ivy Lentić-Kugli,⁸ a u novije vrijeme Dubravka Botica i Lana Domšić.⁹ Ostalim župnim crkvama u povijesnoumjetničkoj literaturi nije pridavana tolika pozornost. Obuhvaćene su u okviru povijesnih monografija pojedinih župa, no sustavno povijesnoumjetničko istraživanje do danas nije provedeno.

Svi navedeni autori primarno su vršili terenska istraživanja, a u analizi spomenika uz ostale su pisane povijesne izvore i historiografska djela konzultirali, dakako, i kanonske vizitacije. No, kao što sakralne građevine Arhiđakonata nisu obrađivane kao cjelovita skupina

³ Knjižara Vasić i Horvat, Zagreb, 1940.

⁴ Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975.

⁵ U: R. Matejčić – A. Horvat – K. Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., 1–381.

⁶ O doprinosu Anđele Horvat (1911.–1985.) svjedoče radovi radovi sa znanstvenoga skupa posvećenog stotoj obljetnici njezina rođenja, okupljeni u 54. svesku časopisa *Peristil* (Zagreb, 2011).

⁷ Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993.

⁸ I. Lentić, Gradnja i graditelji župne crkve sv. Nikole, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 6 (1968), 21–30; I. Lentić-Kugli, Graditelji oltara sv. Nikole u župnoj crkvi u Varaždinu, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 6 (1968), str. 31–36.

⁹ Župna crkva sv. Nikole u Varaždinu. Prilog sakralnoj arhitekturi kasnobaroknog razdoblja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Peristil*, 51 (2008), str. 29–40.

spomenika, ni izvješća kanonskih pohoda tog prostora nisu bila obuhvaćena povijesnoumjetničkim istraživanjima kao zaseban, cjelovit skup dokumentarne građe.

Veću pozornost vizitacijama kao prvorazrednim povijesnim izvorima pridavali su povjesničari. U monografiji *Župa Margečan* (1998.) Andrija Lukinović analizirao je zapise o župnoj crkvi od najranije sačuvane vizitacije 1638. godine do 19. stoljeća.¹⁰ Izvješća kanonskih pohoda o župnoj crkvi sv. Nikole u Varaždinu prvi je istraživao Rudolf Horvat. Svoje je zaključke donio u rukopisu *Kulturna povijest grada Varaždina* (oko 1910),¹¹ kojemu slijedi sintezno djelo *Povijest grada Varaždina*, tiskom objavljeno 1993.¹² Oba su rada su izniman doprinos stvaranju slike o arhitekturi i opremi građevine. Zapise o župnoj crkvi u Ivancu u radu *Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine* (1996.),¹³ obradio je Marijan Kraš, a recentno objavljena monografija viničke župe *Vinica* (2013.)¹⁴, autora Anđelka Koščaka, posebno se ističe kvalitetom istraživanja crkvene povijesti župe.

U istraživanju koje je prethodilo izradi ove disertacije konzultirana je i literatura koja se odnosi na istraživanje sakralnih spomenika u vizitacijama drugih dijelova Zagrebačke biskupije, tipološki, vremenski i geografski bliskih onima u Varaždinskom arhidakonatu. Od osobito velike važnosti bile su studije Anđele Horvat *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju* (1956.),¹⁵ te radovi još jedne istaknute povjesničarke umjetnosti navedenog razdoblja u kontinentalnoj Hrvatskoj, Doris Baričević: *Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća u središnjem dijelu Hrvatskog zagorja*,¹⁶ *Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća u istočnom dijelu Hrvatskog zagorja*,¹⁷ te *Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća u najzapadnijem dijelu Hrvatskog zagorja*.¹⁸ Studija Dubravke Botice *Izvori za povijest sakralne arhitekture na*

¹⁰ Margečan: Župni ured Margečan, 1998.

¹¹ Rukopis se čuva u Gradskom muzeju u Varaždinu.

¹² Varaždin: HAZU, 1993.

¹³ *Ivanec. Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine. Ivancu za šestotu obljetnicu povodom prvoga pisanoga spomena Ivanca 1936.–1996*, Varaždin: Zlatni ajngel, 1996.

¹⁴ Zagreb – Vinica: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2013.

¹⁵ Zagreb: Konzervatorski zavod u Zagrebu, 1956. Pretisak: Čakovec: Matica hrvatska, Ogranak, 2010.

¹⁶ *Ljetopis JAZU*, br. 78, Zagreb, 1978., str. 577–611.

¹⁷ *Ljetopis JAZU*, br. 76, Zagreb, 1972., str. 283–313.

¹⁸ *Ljetopis JAZU*, br. 73, Zagreb, 1969., str. 463–490.

području Vrbovečkog arhiđakonata (17.–19. st.),¹⁹ poslužila je kao važan metodološki oslonac prilikom analize arhitekture.

Uz literaturu koja spomenike promatra u svjetlu podataka u zapisnicima kanonskih pohoda, korišteni su i radovi koji se odnose na arhivsku i povijesnu obradu vizitacija Zagrebačke nadbiskupije, u prvom redu pregled *Vizitacije zagrebačke (nad)biskupije 1615–1913.*,²⁰ potom u cijelosti objavljene vizitacije Gorskog arhiđakonata (2006.),²¹ – prvi svezak u seriji *Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije* – te literatura koja se odnosi na ostale biskupije na području Hrvatske: *Visitationes Canonicae, Kanonske vizitacije knj. 1.–10.* (Đakovačko-osječka nadbiskupija i metropolija),²² te vizitacije Pulske biskupije 1658. i 1659. godine, objavljene u knjizi *U kraljevskim stranama i pod Svetim Markom – Dalle parti imperiali e sotto San Marco.*²³

Za bolje razumijevanje povijesnog konteksta i pozicioniranje sakralnih spomenika Varaždinskog arhiđakonata u okvir crkvenih i društveno-povijesnih okolnosti 17. stoljeća nezaobilazna su bila djela hrvatskih i stranih autora posvećena umjetnosti poslijetridentskog doba. Za proučavanje tog fenomena na prostorima cijele Hrvatske, pa i nekadašnje Zagrebačke biskupije, od ključne je važnosti knjiga Sanje Cvetnić *Ikonografija nakon Tridentskog sabora i hrvatska likovna baština* (2007.).²⁴ U izučavanju zbivanja koja su uslijedila poslije Tridentskog koncila i djelovanja koncilskih odluka na sakralno umjetničko stvaralaštvo tog doba u širim europskim okvirima konzultirana su i djela stranih autora, ponajprije Huberta Jedina o Tridentu i likovnim umjetnostima (1963.),²⁵ Hansa von Campenhausena o pitanjima likovnosti u poslijetridentskom razdoblju (1975.)²⁶ te Susanne

¹⁹ *Croatica Christiana Periodica*, 28 (2004.) str. 37–102.

²⁰ Prir. M. Hrg – J. Kolanović, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1989.

²¹ *Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije, I. Gorski arhiđakonot, Svezak I. (1639.–1726.)*, (prir. A. Lukinović), Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2006.

²² Ur. Stjepan Sršen, Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2003–2011.

²³ Prir. N. Kudiš Burić – N. Labus, Rijeka: Riječka nadbiskupija, Porečko-pulska nadbiskupija, Adamić, 2003.

²⁴ Zagreb: FFpress, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2007.

²⁵ Das Tridentinum und die Bildenden Künste, *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 74 (1963), 321–339.

²⁶ Die Bilderfrage in der Reformation, *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 68 (1975), 97–108.

Mayer-Himmelheber o djelovanju Karla Boromejskog i važnosti njegovih *Instrukcija* (1984.).²⁷

Za analitički dio istraživanja kanonskih vizitacija kao ishodišta su poslužile dvije do danas podrobnije obrađene kanonske vizitacije Varaždinskog arhiđakonata 17. stoljeća. Najstariji sačuvani zapisnik, iz 1638. godine, u cijelosti je 1988. godine transkribirao i objavio Metod Hrg,²⁸ a sljedeći sačuvani, iz 1649. godine, u hrvatskom je prijevodu godine 1912. objavio Janko Barle.²⁹ U oba slučaja u fokusu je istraživača bila ponajprije crkvena i društvena povijest Arhiđakonata, no njihovi su rezultati bili važan oslonac tijekom čitanja, obrade i analize neistraživanih i neobjavljenih latinskih rukopisa.

S obzirom na pitanja metodološke i interpretativne naravi, konzultirane su i studije proizašle iz povijesnoumjetničkih istraživanja kanonskih vizitacija izvan Hrvatske, poglavito radovi slovenske autorice Ane Lavrič o sakralnim spomenicima 17. stoljeća u Ljubljanskoj biskupiji, zemljopisno, kulturno-povijesno i umjetnički bliskima spomenicima Varaždinskog arhiđakonata.³⁰

²⁷ *Bischöfliche Kunstpolitik nach dem Tridentinum: Der Secunda-Roma – Anspruch Carlo Borromeos und die mailändischen Verordnungen zu Bau und Ausstattung von Kirchen* (Tuduv-Studien, Reihe Kunstgeschichte, Band 11), München: Tuduv-Verlagsgesellschaft, 1984.

²⁸ Varaždinski arhiđakonat 1638. godine, *Croatica Christiana Periodica*, 22 (1998), str. 151–196.

²⁹ Kanonička vizita arcidjakonata varaždinskoga od godine 1649., *Katolički list*, 32, 33, 34 (1912).

³⁰ *Ljubljanska škofija v vizitacijah 17. stoletja. Vizitacije kot vir za umetnostno zgodovino*, Ljubljana: Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, 2007.

II. VARAŽDINSKI ARHIĐAKONAT I NJEGOVI SPOMENICI U PREDTRIDENTSKOM RAZDOBLJU

Povijest Varaždinskog arhiđakonata

Statuti zagrebačkog kaptola arhiđakona Ivana Goričkog iz 1334. godine, najraniji su povijesni izvor o Zagrebačkoj biskupiji u srednjem vijeku. Treće poglavlje Statuta sadrži i najstariji sačuvan cjeloviti popis arhiđakonata i župa na području čitave biskupije. Biskupija je tada bila podijeljena na 14 manjih crkveno-administrativnih jedinica – arhiđakonata: Gora, Zagorje, Gušće, Svetačje, Katedralni, Bekšin, Komarnica, Čazma, Dubica, Gorica, Kalnik, Vrbovec, Varaždin, Vaška.³¹ Takvo se ustrojstvo zadržalo sve do 18. stoljeća kada biskup Ivan Paxy osniva 15. arhiđakonat – Turopolje – odvajanjem župa iz područja Arhiđakonata Katedrala južno od Save.³² Na čelu je svakog arhiđakonata bio arhiđakon, od biskupa ovlašten nositelj uprave.

O vremenu osnivanja župa ne postoje točni podaci, no pretpostavlja se da je taj proces zaključen krajem 12. i tijekom prve polovice 13. stoljeća, u vremenu intenzivne kolonizacije tadašnje Slavonije (međuriječja Save i Drave) i učvršćivanja feudalnog sustava društvenih odnosa.³³ Do kraja 13. stoljeća formirali su se i arhiđakonati, čiji teritoriji su se podudarali s područjima starih slavenskih župa. Položaji župnih crkava zacijelo su vezi s razmještanjem stanovništva i lokacijama najvažnijih naselja. Kao mjesta okupljanja, trgovine, a nerijetko i održavanja sudskih ročišta, župne su crkve utjecale su na razvitak naselja.³⁴ Tijekom vremena,

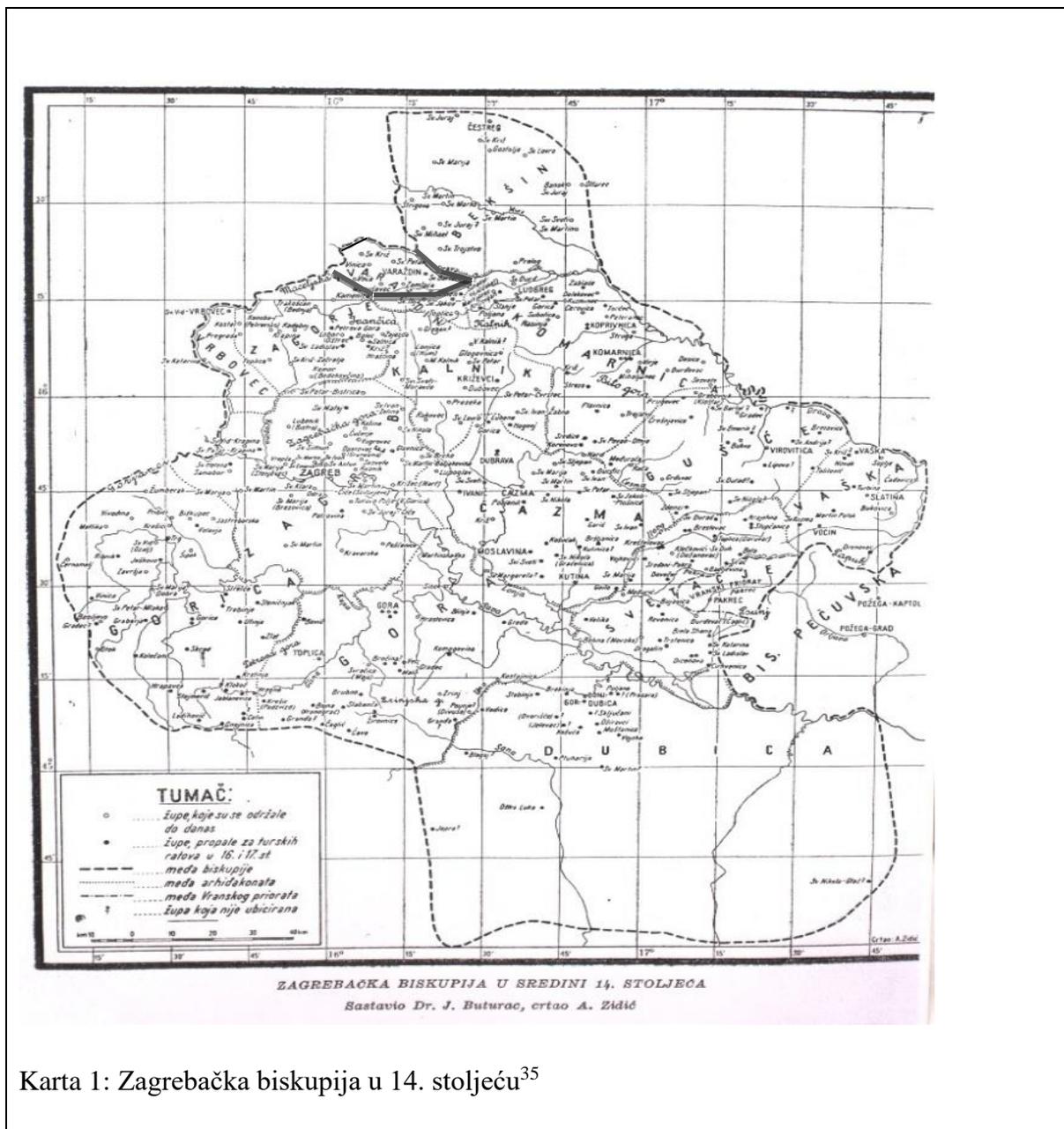
³¹ J. Buturac, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1994., str. 409–454.

³² *Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije, I. Gorski arhiđakonati, Svezak I. (1639.–1726.)*, (prir. A. Lukinović), Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2006. str. 7, O povijesti Zagrebačke nadbiskupije te njezinoj administrativnoj i teritorijalnoj podijeli vidi više u: A. Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb: Glas koncila, 1995.; B. A. Krčelić, *Povijest stolne crkve zagrebačke*, prev. Zlatko Šešelj, Zagreb: Biblioteka Hrvatska povjesnica, 1994.

³³ N. Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb – Koprivnica: Nakladna kuća "Dr. Feletar", 1994., str. 67, 68.

³⁴ N. Budak, n. dj., str. 68.

u naseljima čiji bi se broj stanovnika povećao osnivane su nove župne crkve, dok su na periferijama župa, u rjeđe nastanjenim prostorima, podizane njihove područne kapele.

Karta 1: Zagrebačka biskupija u 14. stoljeću³⁵

Arhiđakonat Varaždin nalazio se u sjeverozapadnom dijelu Zagrebačke biskupije. Površinom je bio razmjerno manji u odnosu na okolne arhiđakonate, što vjerojatno ukazuje na činjenicu da je od njih bio napučeniji. Graničio je s arhiđakonatima Bekšin, Zagorje, Kalnik i

³⁵ Prema J. Buturac, n. dj.

Komarnica. U izvorima iz druge polovice 13. stoljeća na području Varaždinskog arhiđakonata spominju se tri župne crkve: Sv. Bartol u Bartolovcu (1258.), Uznesenja Bl. Djevice Marije u Biškupcu (1273.) i Sv. Juraj u Maruševcu (1269.),³⁶ što su ujedno i najranije poznate potvrde o tim naseljima, tj. lokalitetima kao središtima župa. U 14. stoljeću, prema spomenutim *Statutima zagrebačkog kaptola*, na teritoriju Arhiđakonata nalazilo se 12 župnih crkava – u Varaždinu, Bartolovcu, Varaždinskim Toplicama, Jakopovcu, Svetom Iliji, Maruševcu, Vinici, Voći, Križovljanu, Borlinu (Zavrču, danas u Sloveniji), Petrijancu i Zamlači.

Stoljeće i pol kasnije, na popisu župnika Zagrebačke biskupije iz 1501. godine,³⁷ na području Varaždinskog arhiđakonata je uz devet župa koje se spominju u popisu 1334. – Bartolovec, Jakopovec, Križovljan, Maruševac, Sveti Ilija, Varaždinske Toplice, Varaždin, Zamlača, Vinica – zabilježeno još njih devet: Ludbreg, Beletinec, Biškupečka poljana, Jalžabet (*Zwhodol*), Ludbreg, Poljana, Kelemen (*Zwynusa*) te dvije do danas neubicirane na lokalitetima *Spinis* i *Korusa*.³⁸ U popisu nazočnih na biskupijskoj sinodi koju je 1574. sazvao zagrebački biskup Juraj II. Drašković, bilježe se župnici osam župnih crkava s prostora Arhiđakonata: Bela, Biškupec, Ivanec, Križovljan, Maruševac, Obrež (Sveti Ilija), Varaždinske Toplice, Varaždin, Vidovec i Vinica.³⁹

Do danas nije utvrđeno koliko se područnih kapela u Arhiđakonatu nalazilo u vremenu prije 17. stoljeća. Budući da bilježe samo župnike/župe, popisi iz 1334., 1501. i 1574. u tom pogledu ne sadrže nikakve informacije. Stoga treba istaknuti da najstarija sačuvana vizitacija Varaždinskog arhiđakonata (iz 1638. godine) sadrži i najranije podatke o lokalitetima i izgledu područnih kapela tamošnjih župa.

U 17. se stoljeću Arhiđakonat nalazio u okviru upravno-administrativne cjeline Banske Hrvatske, koja je tada proživljavala najnestabilnije razdoblje u svojoj povijesti.⁴⁰

³⁶ N. Budak, n. dj., str. 66.

³⁷ Rukopis pod naslovom *1501 Registrum plebanorum, altistarum ac ceterorum presbiterorum dioecesis zagrabienensis* koji se čuva u Nadbiskupijskom arhivu prvi je transkribirao i objavio Franjo Rački – Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501., *Starine*, 4 (1872), str. 201–229. Ubikaciju nekih župa učinio je J. Buturac, n. dj., 1994., str. 409–454. Isti je autor nadopunio svoj rad u idućem članku – Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine*, 59 (1984), str. 43–107.

³⁸ F. Rački, n. dj., str. 227–228.

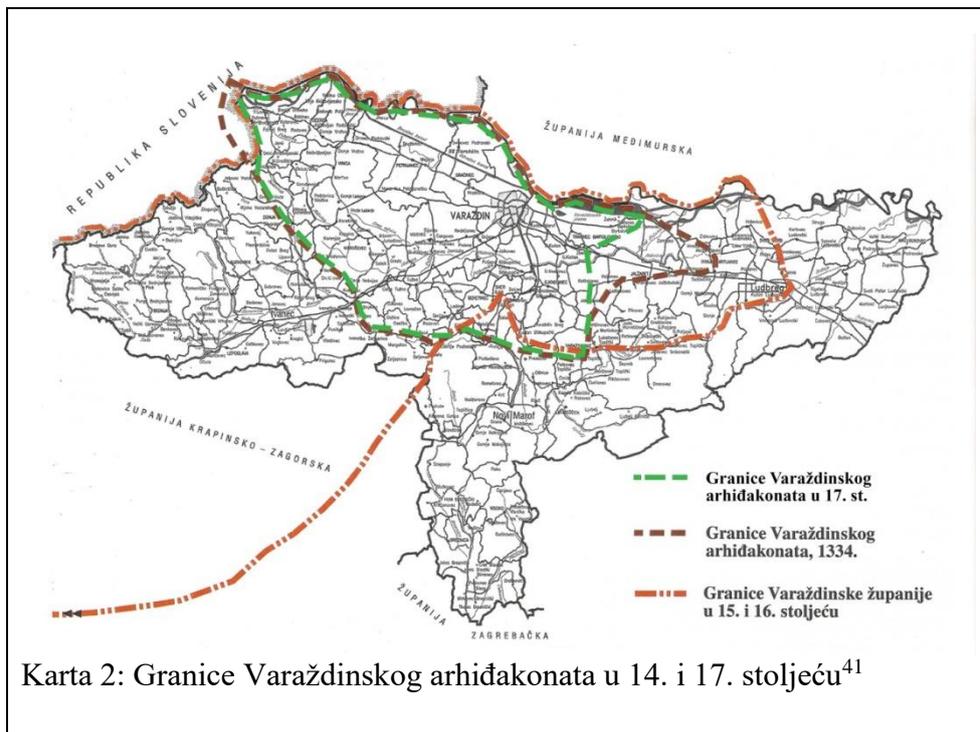
³⁹ N. Budak, n. dj., str. 69. O sinodama u Zagrebačkoj biskupiji vidi više u: J. Barle, *Naše diecezanske sinode, Bogoslovska smotra*, 4, 2 (1913.), str. 4–178.

⁴⁰ Vidi više u: *Povijest Hrvata, Druga knjiga, Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*, (ur.) M. Valentić – L. Čoralić, Zagreb: Školska knjiga, 2005., str. 105–188.

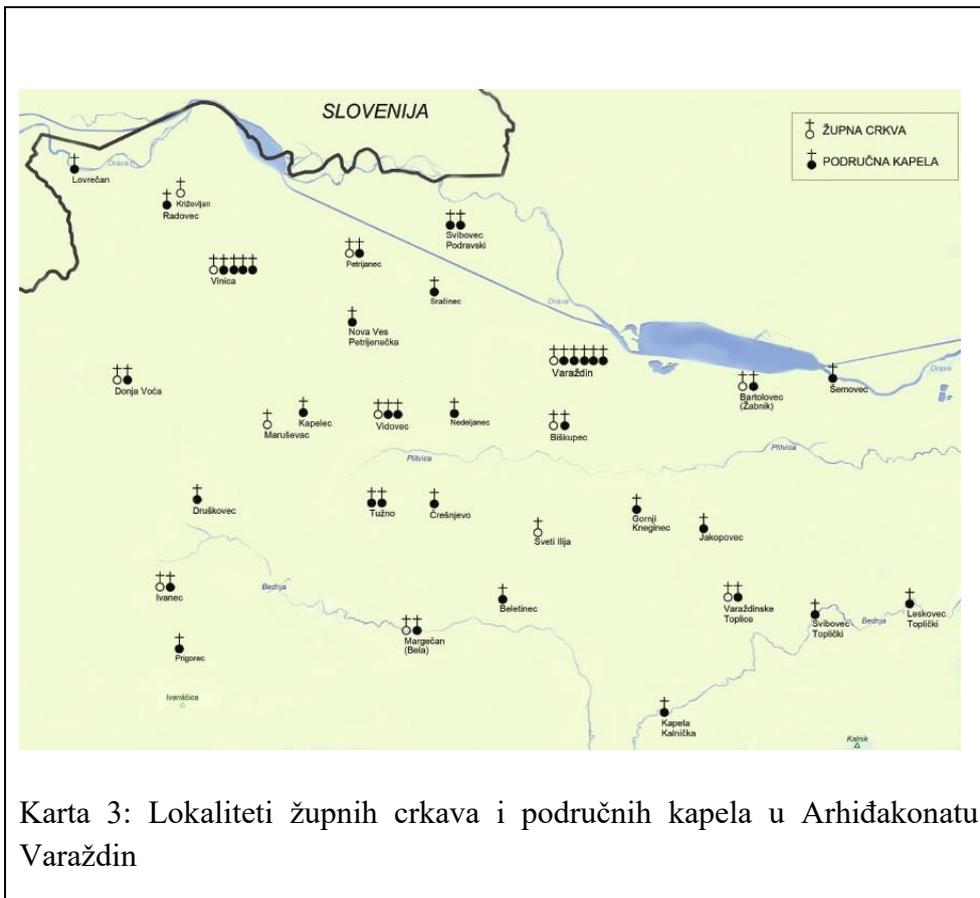
Nakon turskih osvajanja u drugoj polovici 16. stoljeća Banska se Hrvatska kao dio Habsburške monarhije svela na ostatke ostataka, *reliquiae reliquiarum*, nekadašnjeg glasovitog kraljevstva, površine 16.800 km², koje je ostalo pod upravom Hrvatsko-slavonskog sabora. Na sjeveru joj je granicu činila Mura, na istoku se protezala kroz Sisak i Čazmu, južnije od Senja obuhvaćala je uzak pojas jadranske obale bez ijednog otoka, dok joj je na zapadu granica bio Trsat. Premda oslabljeni višestoljetnim ratovanjima, ti su prostori ipak u 16. stoljeću odigrali važnu ulogu u obrani habsburških zemalja i sjeverne Italije od Osmanlija. No, siromaštvo i nestabilnost tog vremena ostavili su neizbrisivog traga u oporavku hrvatskih zemalja tijekom naredna dva stoljeća. Smanjivanje broja stanovništva i propadanje plemstva, uzrokovani gospodarskim neprilikama, intenzivirali su se osobito u 17. stoljeću, obilježenom habsburško-osmanlijskim ratovima. Takva se situacija zadržala sve do potpisivanja mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, kada se Monarhiji vraća teritorij Slavonije i Srijema, a osmansko carstvo zauvijek je izgubilo prostore međuriječja Save i Drave.

Granice Arhiđakonata unutar Zagrebačke biskupije i rasprostranjenost građevina

Područje Arhiđakonata u 14. je stoljeću, na sjeverozapadu, obuhvaćalo i župu Borlin (danas Zavrč u Sloveniji), dok su se u njegovom jugoistočnom dijelu nalazile župe sv. Klementa u Kelemenu i sv. Elizabete u Jalžabetu. Te tri župe u 17. stoljeću više nisu unutar njegovih granica što znači da je površina Arhiđakonata u tom razdoblju doživjela redukciju u odnosu na srednjovjekovno razdoblje. Opseg mu je moguće opisati navođenjem lokaliteta najvažnijih naselja, onih sa župnim crkvama, na krajnjim točkama: na sjeveru Lovrečan, južno Kapela Kalnička, na istoku Bartolovec (Žabnik), a na zapadu Voća (Donja Voća). Prirodne su granice tog prostora u 17. stoljeću činile na sjeveru rijeka Drava, na zapadu Maceljsko gorje, na jugu Ivanščica i Varaždinsko-topličko gorje te na istoku Kalničko gorje. Riječ je o pretežito brežuljkastom kraju u zapadnom i južnom dijelu (200–500 m n/m) koji prema gradu Varaždinu prelazi u nizinski prostor (0–200 m n/m).

⁴¹ Osnovna karta sa ucrtanim granicama arhidakonata u 14. stoljeću i granicama županije preuzeta iz kataloga izložbe: *Županija Varaždinska u srednjem vijeku*, autor izložbe: Spomenka Težak, Gradski Muzej Varaždin, rujan – prosinac 1999.

Karta 3: Lokaliteti župnih crkava i područnih kapela u Arhiđakonatu Varaždin

Sakralni spomenici Varaždinskog arhiđakonata od 14. do 17. stoljeća

Prema današnjim spoznajama, crkve varaždinskog kraja, kao dijela teritorija kontinentalne Hrvatske,⁴² u 14. su stoljeću najvećim dijelom imale gotička stilska obilježja. Tada dominantan u Srednjoj Europi, gotički je stil nastavio živjeti i kroz naredna tri stoljeća u različitim modificiranim oblicima, prožimajući se u periferijskim sredinama s pučkom umjetnošću. U kontinentalnoj Hrvatskoj duboko se ukorijenio u umjetničkom oblikovanju, no s vremenom se javljaju i nove stilske tendencije podrijetlom iz srednjoeuropskih umjetničkih krugova. Tu tezu svojedobno je (1975.) iznijela i istraživanjima potvrdila Anđela Horvat:

"U dosadašnjoj našoj stručnoj literaturi pisalo se, da gotika produžuje svoj vijek do u 17. st. Ta teza o dugom životu gotike tek donekle stoji, jer treba promotriti o kakvoj se to gotici radi od kraja 15. st. do u 17. stoljeće i koliko gotičkog duha ima u djelima koju su nastajala u tom vremenskom razdoblju."⁴³

Iako je renesansa talijanskih ishodišta na prostorima sjeverozapadne Hrvatske ostavila traga u profanom i vojnom graditeljstvu, do danas su u crkvenoj arhitekturi sačuvana tek rijetka arhitektonska svjedočanstva iz tog vremena. Ulazak u 17. stoljeće, ujedno označava prodor baroka, prema Anđeli Horvat to je zapravo u sakralnoj umjetnosti *doba prijelaznih stilova*.⁴⁴

Prethodnim istraživanjima sakralne arhitekture Varaždinskog arhiđakonata u predtridentskom razdoblju, za pojedine su građevine jasno utvrđeni njihovi izvorni oblici. Riječ je mahom o jednostavnim longitudinalnim jednobrodnim crkvama s užim i nižim, poligonalno zaključenim svetištima, primjerice u Beletincu, Knegincu, Maruševcu, Prigorcu, Radovcu, Svetom Iliji i Varaždinskim Toplicama.⁴⁵ U slučaju župne crkve u Bartolovcu

⁴² Prema Anđeli Horvat, teritorij između Sutle i Dunava.

⁴³ A. Horvat, *Između gotike i baroka, Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975., str. 17.

⁴⁴ A. Horvat, n. dj., str. 289.

⁴⁵ D. Vukičević-Samaržija, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 148, 155, 178, 188, 190, 207, 238.

svetište je bilo pravokutno, a svetište kapele u Sračincu jednako široko kao i lađa.⁴⁶ Sve su navedene građevine, međutim, tijekom vremena promijenile svoj izvorni oblik.

Nekoliko starijih, srednjovjekovnih građevina – župne crkve u Ivancu, Bartolovcu, Svetom Iliji, Varaždinu (lađa), Vidovcu, Vinici i kapela u Sračincu te drvene kapele u Varaždinu – poslije 17. stoljeća u potpunosti je porušeno i na njihovim su mjestima podignute nove.⁴⁷ U župnoj crkvi u Bartolovcu sačuvao se dio starije crkve,⁴⁸ a izvorne je tlocrte župne crkve Svetog Ilije i kapele u Sračincu bilo moguće odrediti na osnovu sačuvanih arhivskih izvora i fotografija o građevinama koje su postojale prije rušenja.⁴⁹

Na brojnim lokalitetima unutar novijih građevina sačuvali su pojedini dijelovi arhitektonskih struktura iz vremena srednjega vijeka, primjerice izvorna svetišta s rebrima u svodu u Bartolovcu, Beletincu i Maruševcu, potpornjaci i bifora u Križovljanu, poligonalna apsida u Radovcu, potpornjaci i prozor u Prigorcu, prozor u Knegincu, ostaci zidova u Sračincu, zvonik iz 15. stoljeća u Varaždinu te potpornjaci apsida župne crkve u Varaždinskim Toplicama.

Od opreme interijera iz vremena koje prethodi 17. stoljeću tek u tragovima su sačuvani fragmenti oltara, namještaja i samostojećih skulpturalnih djela. Na temelju arhivskih izvora i sačuvanih dijelova oltara poznato je da su u vremenu prije 17. stoljeća u sakralnim objektima prevladavali oltari s krilnim retablama,⁵⁰ po uzoru na srednjoeuropske. Kao dominantan tip oltara, krilni oltari nastavili su u kontinentalnoj Hrvatskoj svoje trajanje i u 17. stoljeću, kada se još uvijek vidljivi gotički elementi integriraju u plošnu formu retabla renesansnog leksika.

51

⁴⁶ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 217, 231.

⁴⁷ Gj. Szabo, *Kroz Hrvatsko Zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 151, 160, 162, 163, 173, 178; Gj. Szabo, n. dj., 1919., str. 74.

⁴⁸ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 217.

⁴⁹ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 231, 238.

⁵⁰ U vremenu gotike prevladavaju tri tipa retabla: retabl konstruiran od jednog okvira, arhitektonski retabl tj. od više okvira i krilni retabl. Krilni retabli bili su vrlo rašireni na području Srednje Europe, dok u Italiji nisu našli odjeka. Kao dio oltarne cjeline, u početku su retabli bili položeni izravno na menzu oltara, a od 15. stoljeća sastavni im dio postaje i predela. Prema: J. Braun, *Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwicklung*, Zweiter Band, München: Alte Meister Guenther Koch & Co., 1924., str. 321, 341, 348.

⁵¹ Vidi više u: A. Horvat, n. dj., str. 215–420.

III. KATOLIČKA OBNOVA I SAKRALNA UMJETNOST

Tridentski sabor: crkvena reforma i likovne umjetnosti

Tridentski sabor jedan je od najznačajnijih događaja u povijesti katoličanstva. Osim snaženja položaja crkve u društvu, učvrstio je i autoritet crkvenih institucija te kršćanski nauk na području svih katoličkih zemalja. Nakon što je sabor zaključen 1563. godine, dekreti i odredbe potvrđeni na njegovim sesijama, vrijedit će idućih 300 godina, sve do prvog Vatikanskog sabora sazvanog 1869. godine.

Tridentski je sabor trajao je najduže od svih crkvenih sabora u povijesti. Kao 19. ekumenski sabor, bulom *Laetare Jerusalem* sazvan je 19. studenog 1544. godine i s prekidima se, u Tridentu i Bolonji, odvijao u tri ciklusa sve do 1563. godine. U tom vremenu izmijenila su se petorica papa, dva cara Svetog Rimskog carstva, dva francuska i španjolski kralj, a u zasjedanjima je na 25 sjednica sudjelovalo sveukupno 250 najviših crkvenih dužnosnika.⁵² Glavna namjera pape Pavla III. prilikom sazivanja sabora bila je pokušaj pomirenja s reformistima. No, kako su u to vrijeme različite evangeličke struje već čvrsto formirane (pokret U. Zwinglija u Švicarskoj, kalvinizam i luteranstvo), do suglasja između suprotstavljenih strana nije došlo.⁵³

Na saboru je osuđen protestantizam te je učvršćen papinski primat, a time i unutarnja hijerarhija Crkve. Važnija su pitanja na zasjedanjima sabora bila i obnova katoličkog nauka, indulgencije, redovništvo, biskupska prava te utvrđivanje dekreta o dogmama koje dotad nikada u povijesti nisu bile strogo definirane.⁵⁴ Na saboru je potvrđen vrhovni autoritet pape nad svekolikom crkvom, u prvom redu nad nadbiskupima i biskupima, a preko njih i nad

⁵² Vidi više u: J.W. O'Malley, *Trent and all that. Renaming catholicism in the early modern era*, London: Harvard University press, 2002.

⁵³ Između ostalog, razlog sazivanja bila je i Pljačka Rima (1527.) u kojem je uz vojsku Karla V. sudjelovao i veliki broj reformista. Time je Karlo V. kao zagovornik protestantizma ugrozio autoritet pape i Katoličke crkve, čime je reforma dobila još jačeg zamaha, prema: G. Plank, *Was kommt nach Trient?, Kirchliche Personalentwicklung nach dem II. Vatikanum*, Wien: LIT Verlag, 2005., str. 138.

⁵⁴ Primjerice dekreti o izvornom grijehu, o opravdanju, o sakramentima, o sakramentu euharistije, o sakramentima pokore i bolesničkog pomazanja, o misnoj žrtvi, o sakramentu svetog reda, o čistilištu, o oprostima i – za našu temu naročito važnim – dekreti o zazivanju, štovanju i relikvijama svetaca te o svetačkim slikama.

nižim svećenstvom i laicima. Nitko drugi osim pape nije bio ovlašten za mijenjanje sadržaja tridentskih dekreta koji su u sljedećim stoljećima vrijedili kao ultimativni crkveni zakoni.

Na posljednjoj, 25. sjednici Tridentskog sabora potvrđen je dekret o relikvijama svetaca i svetim slikama. Sjednica, sazvana 3. prosinca 1563. godine, zaključena je sljedećeg dana, a zajedno s njom, nakon gotovo dva desetljeća, raspušten je Sabor. Spomenutim je dekretom u prvom redu potvrđen temeljni srednjovjekovni teološki princip Krista *qui solus noster redemptor et salvator est*, te je ponovno, nakon Nicejskog sabora 787. godine, pridana važnost svecima koji se slave zajedno s Kristom i njegovi su posrednici. Odnos prema Kristu i svecima u dekretu bio je ključan za kasnija zbivanja u likovnoj umjetnosti.⁵⁵

*O zazivanju, čašćenju i relikvijama svetaca*⁵⁶

Sveti sabor nalaže svim biskupima i drugima koji su u službi naučavanja i dušobrižnika da – u skladu s običajima katoličke i apostolske Crkve, prenesenima od početnih vremena kršćanstva, i u skladu sa suglasjem svetih otaca te s odlukama svetih sabora – revno pouče vjernike, poglavito o zagovoru, o zazivanju svetaca, o čašćenju relikvija i o ispravnoj uporabi slika, učeći ih da sveci, koji vladaju zajedno s Kristom, Bogu prinose svoje molitve za ljude; da he dobro i korisno ponizno ih zazivati; uteći se njihovim molitvama, snazi i pomoći, kako bi se zadobila dobročinstva od Boga, po njegovu Sinu, Isusu Kristu, našem Gospodinu, koji je naš jedini Otkupitelj i Spasitelj. Bit će proglašeni bezbožnicima oni koji niječu da treba zazivati svece koji uživaju vječnu sreću na nebu; ili oni koji izjavljuju da sveci ne mole za ljude; ili da je idolopoklonstvo njih zazivati, da bi se molili i za svakoga od nas; ili pak smatraju da je to u suprotnosti s Božjom riječju i s čašću koja se duguje jedinomu posredniku između Boga i ljudi, Isusu Kristu; ili da je ludost, glasno ili u sebi, moliti se onima koji vladaju na nebu.

Valja također poučavati da vjernici trebaju častiti sveta tijela mučenika i drugih koji žive s Kristom, tijela koja su jednom bila živi udovi samoga Krista i hram Duha Svetoga i koja će on uskrisiti na život vječni i proslaviti ih; po njima Bog ljudima udjeljuje mnoštvo dobročinstava. Zato sve one koji tvrde da se relikvijama svetaca ne duguje ni čašćenje ni čast; da vjernici beskorisno časte te relikvije ili druge svete spomen-predmete te da uzalud

⁵⁵ Vidi više u: G. Paleotti, *Discourse on sacred and profane images*, Los Angeles, CA: Getty Publications, 2012., str. 10, 11.

⁵⁶ S latinskog preveo I. Šaško, *Direktorij o pučkoj pobožnosti i liturgiji. Načela i smjernice*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2003. str. 45, 46.

pohađaju mjesta posvećena njihovu spomenu, kako bi zadobili njihovu pomoć; sve te valja posvema osuditi, kako ih je Crkva jednoć osudila i kako ih sada osuđuje.

Nadalje, slike Krista, Djevice Bogorodice i drugih svetaca trebaju se nalaziti i biti čuvane poglavito u crkvama; njima treba pridati dužnu čast i čašćenje, nipošto zbog toga što bi u njima bilo kakvo božanstvo ili moć koja bi opravdavala taj kult ili jer bi trebalo nešto moliti te slike ili u njih polagati pouzdanje, kako su to jednoć činili pogani, koji su svoju nadu polagali u idole, nego zbog toga jer se čast njima pridana odnosi na pralikove (prototypa) koje oni posadašnjuju (repraesentant). S pomoću slika koje cjelivamo i pred kojima otkrivamo glave i pred kojima se prostiremo, klanjamo se Kristu i častimo svete, čiju sličnost (similitudinem) one donose. Sve je to već određeno dekretima i koncilima, osobito Drugim nicejskim saborom, protiv protivnika svetih slika.

Biskupi s velikom zauzetošću trebaju naučavati da poviješću otajstva našega otkupljenja, izraženim slikama i drugim prilikama, puk biva poučen i utvrđen u vjeri, primajući sredstva, da bi se spominjao i marno razmatrao članke vjere; osim toga, objasniti će da se od svih svetih slika ubire veliki plod, ne samo zbog toga što se puk poticajno upozorava na dobročinstva i darove koje mu je Krist darovao, nego također zbog toga što po svetima oči vjernika mogu vidjeti čudesna djela i spasonosne Božje primjere, tako da bi mu se dala hvala, oblikovalo život i običaje nasljeđujući svete, klanjalo se Bogu i ljubilo ga, te vršila djela milosrđa (i pobožnosti). Ako bi tko naučavao ili vjerovao nešto suprotno ovim odredbama, neka bude izopćen.

Ako su se u ova sveta i spasonosna obdržavanja dužnosti uvukle zlouporabe, sveti ih Sabor želi gorljivo isključiti. Tako ne će biti postavljena niti jedan slika koja bi promicala pogrješan nauk i koja bi za priproste bila prigoda za opasne pogrješke. Ako bi ponekad bili prikazani događaji i pripovijesti Svetoga pisma, nešto veoma korisno za slabo poučen puk, trebat će objasniti da se time ne kani prikazati božanstvo, kako bi se ono moglo vidjeti tjelesnim očima ili biti izraženo bojama i slikama. U zazivanju svetih, u čašćenju relikvija i u svetoj uporabi slika treba udaljiti bilo kakvo praznovjerje, isključiti bilo kakvo besramno traženje zarade i – konačno – izbjeći bilo kakvu nedoličnost, na takav način da se ne slikaju i ne uređuju slike izazovnom dražesnošću. Jednako tako ni vjernici ne smiju iskoristiti slavlja blagdana svetaca i pohoda relikvijama, da bi se prepustili zabavi i pijančevanju, kao da bi se ta slavlja trebala slaviti u rasipnosti i razuzdanosti. Naposljetku, u svemu tome biskupi moraju uporabiti svu revnost i moguću skrb, da ne bude ničega neprimjerenoga; da ne bude

nimalo neumjesnoga, neurednoga, profanoga ili nečasnoga, budući da Božjemu dolikuje svetost.

Da bi se postiglo što vjernije poštovanje ovih odredaba, Sveti sabor određuje da nikomu nije dopušteno smjestiti ili dopustiti da se na bilo koje mjesto ili crkvu, ma koliko bila iznimna, smjesti neobična slika, bez prethodnoga dopuštenja biskupa; nitko ne smije proglasiti nova čuda ili primiti nove relikvije, osim nakon prosudbe i potvrde biskupa. On će pak, čim dobije vijest o takvim pojavama, a nakon što se posavjetovao s teolozima i drugim pobožnim muževima, poduzeti one mjere koje bude smatrao sukladnima istini i pobožnosti. Ako bi se pak pojavila neka opasna ili teško iskorjenjiva zlouporaba ili ako bi se oko tih pitanja rodilo još teže pitanje, biskup – prije svoje odluke – neka čeka mišljenje metropolite i krajevnih biskupa okupljenih na krajevnu sinodu. Ipak, u Crkvi se ne smije određivati ništa novo ili neuobičajeno, bez prethodnoga savjetovanja sa svetim rimskim prvosvećenikom.

Godine 1654. bulom *Benedictus Deus* papa Pio IV. potvrdio je sve saborske dekrete. Hubert Jedin smatra da je pokret Protureformacije,⁵⁷ tj. obrana katoličke vjere započela već službenim odobravanjem Isusovačkog reda 1540. godine (bulom *Regimini militantis ecclesiae*) i uspostavljanjem Rimske inkvizicije 1542. godine, te da su tri glavna faktora u provođenju protureformacije bila papinstvo, Isusovci i Tridentski sabor.⁵⁸

Kako bi se osigurala što učinkovitija provedba saborskih dekreta i papinskih direktiva, u Rimu su osnovane nove kongregacije. Predsjedali su im kardinali, a djelovale su pod strogim nadzorom pape. Na lokalnim su razinama za striktnu provedbu dekreta bili odgovorni nadbiskupi i biskupi, kojima se, pak, o stanju u župama očitovale dušebrižničko svećenstvo. Tridentski sabor potvrdio je i obavezu sazivanja redovitih godišnjih biskupijskih sinoda, čime je, među inim, učvršćen i nadzor nad obrazovanjem klera i duhovnim životom laika.⁵⁹

Kanonske vizitacije poslije Tridentskog crkvenog sabora

Na Tridentskom je saboru obnovljena obaveza izvršavanja kanonskih vizitacija. Nakon što su spomenute u 24. i 21. sesiji Sabora, vizitacije su oživljene kao jedan od

⁵⁷ J. W. O'Malley, n. dj., str. 13.

⁵⁸ J. W. O'Malley, n. dj., str. 56.

⁵⁹ S. Cvetnić, n. dj., str. 25.

najdjelotvornijih oblika prakse redovitog nadzora stanja u župama. Iako su kanonski pohodi izvršavani i tijekom srednjeg vijeka,⁶⁰ u poslijetridentskom razdoblju vizitacije postaju najvažnijih instrument provođenja Katoličke obnove, a izvješća kanonskih pohoda ključni komunikacijski medij između pape, biskupa i nižeg svećenstva. Konsolidirana crkvena hijerarhija upravo je vizitacijama stvorila savršenu mrežu kojom su se podaci o uspješnosti provođenja dekreta i učvršćivanju vjere kretali u jednostavnom, no vrlo sigurnom sustavu. Na Tridentskom je saboru biskupima propisana obveza izvršavanja vizitacija jednom u godini ili svake dvije godine (tzv. *biskupske vizitacije*). To je podrazumijevalo obilazak čitave biskupije, tj. pohod svim župnim crkvama i područnim kapelama. Ako biskup sam nije bio u mogućnosti obaviti tu dužnost, mogao je za to ovlastiti neku drugu osobu, najčešće arhiđakona, koji je bio dužan biskupu podnijeti pisani izvještaj o obavljenom pohodu.

Glavna je svrha vizitacija zapravo bila nadzor nad pastoralnim radom u župama, koji je trebao biti usklađen sa svim propisima Tridentskog sabora. Oslabljen vjerski duh iziskivao je, naime, napore cijelog svećenstva, posebice župnika, da se vjernike ponovno približi *strožem* obliku katoličkog nauka, misnog obreda i propovijedi. Iz tog razloga, glavna je zadaća vizitatora bila ispitati odnos župnika i župljana. Sve što se protivilo crkvenim zakonima, vizitator bi sam pokušao ispraviti, a o onome što nije bio u mogućnosti sam bio je dužan izvijestiti nadređena mu crkvena tijela. Pojam *kanonske vizitacije* označava stoga zapisnike pohoda koji obuhvaćaju sva relevantna područja crkvenog života u pojedinim župama, uključujući, primjerice, izvještavanje o župniku, župnom dvoru, imovini župnika, bratovštinama, učitelju, nekretninama, misnim zakladama itd. U širem smislu pojam *kanonske vizitacije* obuhvaća tri skupine dokumenata: točke pohoda, zapisnike (sa popisima župljana, računima, izvještajima itd.) i izvještaje *ad limina* (sažetke vizitacije koji se šalju papi).⁶¹

⁶⁰ Još od 6. stoljeća vizitacije se izvršavaju kao redovita crkvena praksa, a nakon što je u 15. stoljeću ukinuta obveza biskupske rezidencije u određenim gradovima, potpuno su zanemarene. Predtridentska reforma kardinala Carafe u zalaganju za jačanje biskupske moći uvela je vizitacije u crkveno pravo. Prema: S. Mayer-Himmelheber, n. dj., str. 63, jedan od sudionika reforme bio je i Veronski biskup Matteo Giberti, koji je još u predtridentskom razdoblju (1529. g.) obišao svoju biskupiju i čije su vizitacije dale poticaj da pitanje važnosti biskupskog pohoda bude uvršteno i na Tridentskom saboru.

⁶¹ Detaljnije o vizitacijama općenito vidi u publikacijama: *Kanonske vizitacije Zagrebačke (nad)biskupije. Pregled*, (prir. M. Hrg – J. Kolanović), Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1989.; *Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije, I. Gorski arhiđakonat, Svezak I. (1639.–1726.)*, (prir. A. Lukinović), Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2006. O vizitacijama kao arhivskom izvoru u suvremenim istraživanjima vidi: C. Nubola – A. Turchini, *Visite pastorali ed elaborazione dei dati. Esperienze e metodi*. Bologna: Il Mulino, 1993.

Točke pohoda (*Puncta visitationis*) propisivane od strane biskupa, uz prethodno navedene segmente stanja u župama, obuhvaćale su i teme vezane za stanje crkvene građevine, njene opreme i inventara. U tom su kontekstu najvrjedniji zapisnici *temeljnih* vizitacija (*visitationes fundamentales*) koji često sadrže vrlo detaljne opise crkvenih građevina i njihovih inventara. Druga vrsta zapisa, *redovite* vizitacije, nadovezuju se na temeljne i bilježe samo promjene u odnosu zapisnike prethodno izvršenih pohoda.

***Instructiones* Karla Boromejskog**

Jedno od najvažnijih pitanja na Tridentskom saboru bila je liturgija.¹ Papa Grgur Veliki u 5. je stoljeću utvrdio temelje Rimskog obreda, koji je u stoljećima nakon toga potisnuo gotovo sve ostale vrste liturgijskih obreda na Zapadu. No, u vremenu srednjega vijeka visoki su crkveni dužnosnici prilagođavali Rimski obred svojim potrebama. Na Tridentskom saboru Rimski je obred reafirmiran i unificiran,⁶² te se kao takav zadržao sve do Drugog Vatikanskog sabora.⁶³ Obnovljena rimska liturgija zahtijevala je prilagodbu arhitekture i opreme crkvenih zdanja, a tom se problemu najviše posvetio sv. Karlo Boromejski.⁶⁴

Godine 1564. postao je milanskim nadbiskupom te je uvidjevši nagomilane probleme u borbi protiv krivovjerja, krenuo u reformu biskupije u svim njenim sastavnicama prema odredbama Tridentskog sabora. Uzor mu je bio Sveti Ambrozije, za čijeg je biskupovanja (374.–397.) Milano bio religijska i kulturna prijestolnica apeninskog poluotoka. U tom

⁶² Zakonski obavezna postaje uporaba Rimskog misala i latinskog jezika, a središnjim dijelom liturgijskog obreda postaje transsubstancijacija, što je u skladu s Odlukom o presvetom sakramentu euharistije (XIII. sjednica sabora) kojom se potvrđuje kako se nakon euharistijskog blagoslova kruh pretvara u tijelo, a vino u krv Kristovu, bez obzira na vidljivu tvar, vidi: S. Cvetnić, n. dj., str. 151

⁶³ M. Steiner, Liturgijska raznolikost u prošlosti i liturgijski pluralizam u sadašnjosti, *Bogoslovska smotra*, 2–3, (2003), str. 331. O Tridentskoj liturgiji vidi više u: *From Trent to Vatican II: Historical and Theological Investigations*, ur. Raymond F. Bulman – Frederick J. Parrella, Oxford University Press, 2006.

⁶⁴ Karlo Boromejski rođen je 1538. godine u talijanskom gradu Aroni od oca grofa Gilberta Borromea i majke Margarete Medici, sestre pape Pija IV. S 12 je godina poslan je na školovanje u benediktinsku opatiju u Aroni. Nakon što mu ujak 1559. godine postaje papom, Karlo Boromejski proglašen je papinskim tajnikom, a nedugo zatim i kardinalom-đakonom. Kao tajnik se izuzetno zalagao za nastavak Tridentskog sabora od prekida održavanja 1552. godine, a uz dva kardinala i 106 biskupa sudjelovao je na posljednjem zasjedanju 1563. godine. Vidi više u: I. Sirovec, *Sveci. 128 životopisa i poruka*, Đakovo: Karitativni fond UPT, 2003., str. 217–218.

vremenu u gradu je uveden kult štovanja relikvija (svetih Gervazija i Protazija), tzv. ambrozijanski obred, izgrađene nove crkve u službi zaštite grada i stanovnika, a vođena je i borba za iskorjenjivanje arijanstva.⁶⁵ Moć Rima tada je bila slabija nego ikada u povijesti, budući da je car Konstantin rezidenciju preselio u Konstantinopol, a zbog svoje političke stabilnosti Milano je bio glavni bastion obrane vjere na Zapadu. O Karlovoj opčinjenosti Ambrozijevim likom i djelima svedoči činjenica da ga suvremenici često oslovljavaju s *novus Ambrosius, alter Ambrosius, Ambrosius revivus*. Do sredine 70-ih godina 16. stoljeća Karlo Boromejski djelovao je pod motom *Milano Secunda Roma*, a njegovim nastojanjima da se Milano učvrsti kao jedno od najvažnijih središta katoličanstva pogodovala su i stabilne povijesne okolnosti toga vremena.⁶⁶

Osim primarnih obveza održavanja sinoda, vizitatorskih pohoda i pastoralnog rada, Karlo Boromejski u svojem se reformatorskom radu posvetio i kreiranju umjetničke politike. Godine 1577. objavljene su *Instructiones fabricae et suppellectilis ecclesiasticae*, priručnik u kojem su detaljno razrađene upute za izgradnju i opremanje crkvenih zdanja – kako u pogledu odabira građevinskih materijala i dimenzija arhitektonskih elemenata, tako i o smještaju i oblikovanju oltara, materijalima i izgledu liturgijskog posuđa i ruha.⁶⁷ Uz glavnog autora Karla Boromejskog, *Instructiones* su potpisala dvojica koautora – Petrus Galesinus i Ludovico Moneta.⁶⁸ Priručnik je bio namijenjen prvenstveno Milanskoj biskupiji, no ubrzo nakon upisa u kanonski zakonik (*Codex Iuris Canonici*),⁶⁹ *Instrukcije* su se velikom brzinom proširile diljem Europe. Premda je u mnogim svojim zamislima izrazito inovativan, u priručniku se prepoznaju i utjecaji renesansnih traktatista, Albertija, Palladija i Pietra Catenea,

⁶⁵ O djelovanju Karla Boromejskog kao biskupa, njegovim uzorima i stavovima prema arhitekturi i likovnim umjetnostima vidjeti više u: S. Mayer-Himmelheber, *Bischöfliche Kunstpolitik nach dem Tridentinum: der Secunda Roma – Anspruch Carlo Borromeos und die mailändischen Verordnungen zu Bau und Ausstattung von Kirchen* (Tuduv-Studien, Reihe Kunstgeschichte, Band 11), München: Tuduv-Verlagsgesellschaft, 1984.

⁶⁶ Nakon ratova, sjeverozapad Italije bio je početkom 16. stoljeća devastiran i osiromašen, no Milano se kao glavno središte regije pod Habsburškom vlasti oporavljao mnogo brže, što je utjecalo da postane politički i kulturni centar. Od godine 1525., nakon što je Karlo V. u bitci kod Pavije pobijedio francuskog kralja Franju I., sjeverna Italija prešla je pod vlast Habsburgovaca, vidi više u: *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. 7, ur. August Kovačec, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005., str. 311.

⁶⁷ *Instructiones* su detaljnije obradile i prevele Evelyn Volker i Susanne Mayer-Himmelheber.

⁶⁸ S. Mayer-Himmelheber, n. dj., str. 87, 88.

⁶⁹ A. Lavrič, *Ljubljanska škofija v vizitacijah 17. stoletja. Vizitacije kot vir za umetnostno zgodovino*, Ljubljana: Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, 2007., str. 18. Kodeks kanonskog prava temeljni je zakonik Katoličke crkve, a tvore ga zaključci crkvenih koncila, papinske odredbe i sinodalne odluke.

a očigledno je da su autori poznavali i Vitruvijeva djela.⁷⁰ Priručnik je podijeljen u dva dijela. Prvi dio odnosi se na arhitekturu sakralnih zdanja i grobalja, dok su u drugom dijelu sadržana uputstva o opremanju unutrašnjosti crkvenih građevina.

Za bolje razumijevanje smjernica koje će tijekom 17. stoljeća oblikovati izgled sakralnih građevina (kako u izgradnji novih, tako i u prilagodabama starijih građevina) u nastavku su ukratko navedena ključna poglavlja iz priručnika.⁷¹

O položaju i tlocrtu crkve: Biskup odabire arhitekta crkve i zajedno s njim odlučuje o najprikladnijoj lokaciji za izgradnju. Crkva bi se trebala nalaziti na povišenom mjestu u naselju ili, ako to nije moguće, na povišenim temeljima. Mora biti samostojeća građevina, u čistom dijelu naselja, dovoljnog kapaciteta da primi veći broj vjernika. Preporuča se tlocrt u obliku latinskog križa, bez obzira radi li se o jedno- ili višebrodnoj građevini, s bočnim kapelama na krajevima poprečnog broda.

O zidnom plaštu: Biskup u dogovoru s arhitektom odlučuje o građevnom materijalu i vanjskom izgledu. Bočni i stražnji vanjski zidovi ne smiju biti oslikani. Oslík religiozne tematike usklađen s arhitektonskim mjerama i ukrasom dopušta se samo na pročelju. Iznad glavnog portala, osobito kod župnih crkava, treba biti prikazana Bogorodica s djetetom između svetaca. Svetac patron biti će smješten njoj s desne strane, a s lijeve strane od župljana tradicionalno štovani svetac. Ako nema dovoljno mjesta za sve likove, upriorit će se samo svetački lik – patron. Ostale svetačke likove i skulpture određuje biskup.

Atrij, portik, vestibul: Pred pročeljem će biti trijem kvadratnog tlocrta, veličine ovisno o slobodnom prostoru i proporcijama građevine. S bočnih strana će se nalaziti portici s arhitektonskim ornamentima. Ako nema dovoljno mjesta ili novaca za izgradnju atrija, može se izgraditi portik duž pročelja na mramornim, kamenim ili stupovima od opeke. Ako ni takav portik ne bude moguće izvesti, neka se izgradi barem jednostavan trijem na dva stupa, nešto širi od ulaza. Atrij je obavezan za župne crkve.

O krovu: Krov mora biti u skladu s lokalnom tradicijom i arhitektonskim tipom građevine. Arhitekt mora paziti na projektiranje krovne konstrukcije budući da je ona štiti zidove, a osobito na konstrukcije koje štite crkve s oslikanim unutrašnjim zidovima i ostalom

⁷⁰ Vidi više u: M. Gallegos, Charles Borromeo and Catholic tradition, *Journal of the Institute for sacred architecture*, 9 (2004), 14–19; J. M. Headley – J. Tamaro, San Carlo Borromeo: Catholic Reform and Ecclesiastical Politics in the second half of the sixteenth century, *Renaissance Quarterly*, Vol. 42, 4 (1989).

⁷¹ *Instructionum fabricae et Supellectilis ecclesasticae libri II Caroli Borromei (1577)*, (Monumenta studia instrumenta liturgica, 8), Citta del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, Axios Group, 2000.

vrijednom umjetničkom opremom. Naglasak je na krovu koje će trajati zauvijek. Preporuča se upotreba brončanih ili barem olovnih pokrovnih ploča. U unutrašnjosti može biti ravni strop, kao u rimskim bazilikama, ili svod koji je bolja varijanta od stropa s obzirom na sigurniju zaštitu od požara.

O podnom popločenju: Pod ne bi smio biti popločan opekom osim ako opeka nije glazirana. U važnijim crkvama i njihovim kapelama popločenje bi trebalo biti od mramora ili nekog drugog čvrstog pravilno postavljenog kamena. Ako takvo popločenje nije moguće izvesti, u tom slučaju trebalo bi biti od glatkih kamenih ploča ili opeka. Bez obzira na vrstu materijala, pod ne smije biti oslikan.

O vratima: Ne smiju biti polukružno nego ravno zaključena, dva puta viša nego što su široka. Mogu imati dekorativni vijenac ili lunetu sa slikarskom ili kiparskom kompozicijom. Ako je crkva višebrodna, svaki brod treba imati zasebna vrata. Glavna vrata moraju se od sporednih razlikovati veličinom i ukrašenošću, naročito kod katedrala. Najbolje bi bilo da su vratnice izrađene od drva čempresa, cedra ili barem oraha, i obložene reljefno obrađenim brončanim pločama. Ne dozvoljavaju se vrata na stražnjem i bočnim zidovima osim ako to nije nužno npr. ulaz u sakristiju ili toranj, kao ni u blizini oltara.

O prozorima: Najpoželjnije je da prozori budu polukružno zaključeni, izvana u zidu uži, iznutra širi. Glavni brod treba imati vlastite prozore sa svake strane ako visina krova to dopušta, dok bočni brodovi na svojim zidovima moraju imati pravilno raspoređene prozore koji su u istoj ravnini. Glavni izvor svjetlosti u svetištu mora biti okulus proporcionalan veličini crkve i ulaznim vratima; izvana treba biti dekoriran. Ako crkva ima kupolu, ona treba imati niz prozora koji osvjetljavaju glavni brod. U svetištu i bočnim kapelama također trebaju biti prozori koji će svaki dio posebno osvjetljivati. Prozorski otvor ne smije biti neposredno nad oltarom ili zauzimati mjesto predviđeno za oltar. Prozori moraju biti postavljen visoko, tako da izvana unutrašnjost nije vidljiva, a ako iz nužnih razloga moraju biti postavljeni niže, trebaju biti ukrašen vitrajom da unutrašnjost ne bude vidljiva. Svi prozori moraju biti ostakljeni i opremljeni drvenim okvirima. Ako je crkva siromašna, umjesto stakla može imati platnene zastore.

O stepenicama: Ako je crkva građena na povišenom postolju, nužno je da budu izgrađene stepenice koje dostojno vode do ulaza. Preporuča se da budu od mramora ili drugog čvrstog kamena. Njihov broj ovisi o visini na kojoj se ulaz nalazi nad temeljem. Preporuča se visina od osam palaca, i širina jednog lakta.

O prezbiteriju: Stražnji dio prezbiterija mora biti okrenut prema jugoistoku, u osi s glavnim ulazom, na višem nivou u odnosu na glavni brod. Ako to nije moguće, biskup određuje kako će biti orijentiran. U tom slučaju, preporuča se da bude na južnoj strani. Treba biti presvođen i ukrašen mozaikom, slikama ili arhitektonskim ornamentima. Preporuča se da stepenica koja vodi u svetište bude od mramora ili drugog kamena.

O smještaju glavnog oltara: Oltar mora biti odmaknut od najniže prilazne stepenice prema svetištu osam lakata kako bi prilikom misnog obreda u svetištu moglo biti više svećenika. Ako je prostor svetišta u župnoj crkvi manjih dimenzija, oltar mora biti odmaknut barem četiri lakta, dovoljno za svećenika, đakona, podđakona i ministranta. Ako je prostor svetišta vrlo malen i ograničen, oltar mora biti potpuno primaknut uz stražnji zid svetišta, što dalje od korske pregrade, te mora biti uzdignut najmanje za tri stepenice. Preporuča se da prve dvije budu od mramora, a gornja (ili više od jedne) od drveta. Ako nije moguće da budu od mramora, neka budu od nekog drugog čvrstog kamena ili opeke. U svakoj crkvi, a osobito u župnoj, pred svetištem na trijumfalnom luku mora visjeti drveno raspelo. Ukoliko je luk prenizak, neka ono bude postavljeno izvan lučnog zida prema lađi ili na korsku pregradu.

O korskim klupama: Klupe moraju biti na posebnom mjestu, s pregradom koja ih odvaja od prostora za laike. Moraju biti u blizini glavnog oltara, pred njim ili uzduž zida. Preporuča se da budu polukružnog ili nekog drugog oblika, ovisno o obliku svetišta i crkve.

O svetohraništu (tabernakulu): Svetohranište treba stajati na glavnom oltaru. U važnijim crkvama nek bude načinjeno od pozlaćenog srebra ili bronce, ili od mramora. Mora biti ukrašeno reljefno izvedenim prikazima Kristove muke. Iznutra treba biti obloženo drvom s lanenom tkaninom da sveta euharistija bude zaštićena od vlage iz kamena ili metala. Ako svetohranište ne može biti izrađeno od metala ili kamena, neka bude od drveta koje nije podložno vlazi, npr. od topole ili slično. Njegova veličina mora biti usklađena s veličinom oltara i crkve. Predlaže se osmerokutni ili kružni oblik. Na vrhu neka bude lik Uskrslog Krista ili kiparska kompozicija Raspeća. Svetohranište mora biti čvrsto postavljeno neposredno na oltaru, na ukrašenoj bazi ili ga mogu nositi kipovi anđela. Na prednjoj strani treba imati vratašca, kroz koja može proći manje svetohranište u kojem se nalazi euharistija. Na malom svetohraništu neka se nalazi prikaz raspelog ili uskrslog Krista.

O kapelama i bočnim oltarima: Ako je crkva križnog tlocrta, u apsidama poprečnog broda mogu biti postavljeni oltari. Po jedan oltar može se nalaziti s obje strane uza zid trijumfalnog luka, a više oltara može se postaviti uza zidove sjeverne i južne strane crkve,

gdje se mogu urediti kapele. Kapele trebaju biti jednako udaljene jedna od druge, dovoljno da između njih bude mjesta za prozor. Ako to nije moguće, kapela treba biti poligonalno ili polukružno zaključena i istaknuta s vanjske strane korpusa crkve tako da svjetlost dolazi sa strane. Kod višebrodnih crkava, kapele neka budu raspoređene tako da stupovi ne zaklanjaju pogled na njih iz glavnog broda, a ako je crkva jednobrodna, kapele neka budu postavljene po sredini pojedinog traveja. Kapele moraju međusobno biti usklađene u proporcijama i ukrašenošću, osobito kad je riječ o kapelama u apsidama poprečnog broda. Kapele i oltari ne smiju se nalaziti u blizini orgulja, prostora pjevališta ili propovjedaonice. Ne smiju se nalaziti niti između stupova koji podržavaju svod i krov. Također, ne smiju se graditi s vanjske strane zidova, u osi glavnog oltara ili na bilo kojem mjestu s kojeg bi svećenik prilikom misnog obreda bio leđima okrenut prema prezbitერიju. Ako za kapele nema dovoljno prostora, oltari bi trebali stajati u zidnim nišama, ako ni to nije izvedivo, neka stoje uz bočne zidove lađa, s bočnim stupovima i ogradom. Ograda mora biti dovoljno odmaknuta za neometano služenje misnog obreda. Kapele trebaju biti na višem nivou u odnosu na lađu, tako da imaju jednu ili više prilaznih stepenica od mramora, drugog kamena ili opeke. Isto kao i prezbitერიj, moraju imati svod i u njima oltar mora biti postavljen u središtu.

O vezi oltara i kapela: Oltari ne smiju biti drveni, nego načinjeni od kamena ili opeke. Moraju biti čvrsti u svim svojim dijelovima, bez otvora i rupa u koje se nešto može staviti. Dozvoljeni su i oltari oslonjeni na četiri ili više stupova po uzoru na one u milanskoj provinciji. Pojedini oltari nad kojima nema svoda mogu biti zaštićeni baldahinom (capocielo), na četiri ili dva kamena stupa s drvenim ili platenim pokrivalom. Baldahin treba biti podržan željeznim lancima pričvršćenim na strop ili zid i treba biti dovoljno velik da natkrije cijeli oltar i svećenika kako po njima ne bi padala prašina i druga nečistoća sa stropa. Na zidu iza oltara, kod mjesta gdje se čita poslanica (lat. cornu epistolae) treba biti niša obložena mramorom ili drugim kamenom za liturgijsko posuđe. Ako je razmak između oltara i zida prevelik, na strani za čitanje poslanice kraj oltara može biti postavljena kamena posuda za vodu (za pranje ruku prilikom obreda). Također, s iste strane oltara, u blizini niše, neka bude dekoriran željezni čavao na kojem stoji bireta. Svaki oltar s bočne strane kraj mjesta gdje se čita evanđelje (lat. cornu evangeli) treba imati malo zvonce pričvršćeno na zid uže tom dovoljno dugim kako bi se moglo jače povući. Ako oltar nije u apsidi, zvono će također biti na zidu, ali udaljeno da uže ne bi smetalo. Što se tiče glavnog oltara, bilo bi bolje da svećenik ima pokretno zvono, koje se čuva u sakristiji. Ispred svakog ulaza u bočnu kapelu

u kojoj se nalazi oltar treba biti postavljena željezna ograda na najvišoj stepenici. Ako je moguće, treba biti umjetnički ukrašena florealnim motivima. Ako je kapela poligonalna ili polukružna, ograda treba pratiti njen oblik. U sredini ograde trebaju biti dvostruka vrata koja se zaključavaju s obje strane. Ako nije moguće da ograda bude željezna, može biti od mramora ili drugog kamena u obliku niza stupića. Ako je crkva vrlo siromašna, ograda može biti i drvena, niža s jednostavnom dekoracijom. Posebnu pažnju treba pridati menzi glavnog oltara, kao i menzi bočnog oltara za koji se planira skoro posvećenje. Preporuča se da bude od mramora ili nekog drugog kvalitetnog kamena, ako je moguće širinom i duljinom ravna oltaru. Ako to nije moguće, mora biti barem 1,5 lakat široka, no duljinom jednaka oltaru. Grob za relikvije treba biti postavljen ispred ili iza menze, a uz biskupovu dozvolu otvor za relikvije može se nalaziti i s bočne strane, no manjih dimenzija. Relikvije se stavljaju u grob nakon posvećenja oltara. Treba biti zatvoren pločom od mramora ili nekog drugog kamena na kojoj je uklesan križ i ime sveca kojem relikvije pripadaju. Ako nema groba, već postoji samo udubina u menzi, također mora biti zapečaćen kamenom pločom drugačijom od materijala menze. Ako je dio menze od opeke, treba biti prekriven učvršćenim voštanim platnom.

O čuvanju relikvija: Relikvije svetaca mogu se čuvati u prostoru ispod crkve (tzv. confessio ili scurolo), te u oltaru ili ispod njega u mramornoj škrinji. Mogu se čuvati i izvan tih mjesta, negdje drugdje u prostoru crkve. U tom slučaju škrinja mora biti od dragocjenog mramora, reljefno obrađena, s prikazom vjerskog sadržaja i oslonjena na četiri manja kamena stupića. Kad je umjetnički obrađena, smješta se u interijer crkve gdje ima više mjesta ili u značajniju kapelu, osim u onu sa svetom euharistijom. Relikvije se mogu čuvati i u zlatnim, srebrnim ili kristalnim škrinjicama, umjetnički obrađenim, ovisno o važnosti sveca i financijskim mogućnostima. Ako ima više različitih relikvija, i škrinjice se trebaju razlikovati. Ako su relikvije vrlo malene, izrađuju se relikvijari od srebra, bjelokosti ili drveta i umjetnički se obrađuju.

O svijećnjacima: Ovisno o vrsti crkve, svijećnjaci trebaju biti od srebra ili mjedi, iako je poznato da su u važnijim crkvama izrađeni od zlata, sa staklom u unutrašnjosti za svjetlo. Dozvoljeni su razni oblici svijećnjaka, ovisno o ostaloj crkvenoj opremi, prema se preporuča da budu duguljasti, sa širim gornjim i donjim dijelom. Takvi svijećnjaci vise sa stropa, obješeni na tri lanca.

O krstionici: Krstionica bi u tlocrtu trebala biti kružna, oktogonalana ili heksagonalna, premda se preporuča oktogonalna ispred ostalih. Treba imati svod, istaknuto središnje mjesto na svodu i kupolu kroz koju dolazi svjetlost. Pod treba biti popločan mramorom ili drugom čvrstim kamenom. Ulaz treba biti na zapadnoj strani, imati mali vestibul i vrata po uzoru na crkvena. U krstionici smije biti samo jedan oltar, postavljen na istočnoj strani i oblikom usklađen s ostalim oltarima u crkvi. Na zidu iznad oltara neka bude naslikan prikaz Krštenja Kristova, a ako je moguće neka na zidu bude i posebna slika sv. Ivana Krstitelja. Prema rimskom obredu, krštenje se vrši polijevanjem, prema ambrozijanskom obredu vrši se potapanjem. U slučaju rimskog obreda, krsni zdenac treba biti postavljen u sredini krstionice i natkriven piramidalnim ili kupolastim pokrovom pod kojim je prikaz sv. Ivana Krstitelja. Bočne stranice zdenca neka budu ukrašene mozaikom i neka bude ograđen, slično kao i kapele. U župnim crkvama zdenac može biti postavljen u prvu bočnu kapelu na lijevoj strani. Ako tamo nema mjesta, tada se uz biskupovu dozvolu odabire neko drugo mjesto. Vrlo siromašne crkve mogu imati jednostavno kameno korito pokriveno drvenim pokrovom.

O kustodiji (sakarariju): Treba se nalaziti u prezbiteriju, a ako to nije moguće može biti negdje drugdje u crkvi u blizini sakristije, no ne smije biti vidljiva laicima. Može se nalaziti i u sakristiji u slučaju velikog broja klerika u crkvi. Dva su oblika sakrarija. Prvi je konkavan, poput krsnog zdenca, izrađen od mramora ili drugog kamena, a podržava ga stup na bazi. Treba imati piramidalni pokrov od lješnjakovog drva, hermetički zatvoren i zaključan. Drugi oblik sakrarija je mala konkavna udubina u zidu, dva lakta iznad poda, čije je dno obloženo mramorom. Zatvoreno je malim vratašcima.

O bazenu za svetu vodu: Treba stajati kod ulaza u crkvu, ako je moguće s desne strane. Ne smije stajati uz zid, nego odmaknut od njega. Podržava ga stup ili neki drugi potporanj, koji ne smije biti oslikan profanim motivima.

O ispovjedaonici: Ako je potrebno, u crkvi može biti veći broj ispovjedaonica ovisno o važnosti i veličini crkve te broju svećenika koji ispovijedaju. U svakoj župnoj crkvi trebaju biti dvije ispovjedaonice, kako bi muškarci i žene bili odvojeni. U slučajevima gdje odvojenost nije definirana dekretom, u jednoj će ispovijedati župnik matične crkve, a u drugoj drugi svećenik koji ima biskupovo odobrenje i kojeg se poziva ukoliko je za to postoji potreba. U župnim crkvama gdje je veći broj župnika i ostalog klera, ispovjedaonica mora biti onoliko koliko ima klera, kako bi svi mogli ispovijedati. Ispovjedaonica treba biti drvena, preporuča

se od orahovine, zatvorena sa svih strana osim s prednje. Može imati rešetkasta ili vrata od punog drva koja se zaključavaju kad nije u upotrebi.

O propovjedaonici: U svim župnim crkvama gdje ne može biti izgrađen ambon, biti će propovjedaonice smještene na strani na kojoj se čita evanđelje. Treba se nalaziti u sredini korpusa crkve na istaknutom mjestu, tako da propovjednik bude vidljiv sa svih strana. Načinjena je od drveta i ukrašena. Ne smije biti previše udaljena od glavnog oltara, kako se svećenik prilikom mise ne bi udaljio od njega.

O zvoniku i zvonima: Toranj (zvonik) može biti kvadratnog tlocrta, ali i nekog drugog, ovisno o procjeni arhitekta s obzirom na lokaciju i dimenzije građevine. Visinom treba biti proporcionalan u odnosu na korpus crkve. Treba imati više katova. Prvi i zadnji trebaju biti presvođeni, međukatovi mogu imati drveni strop. Svaki kat treba imati prozore sa svih strana, na zadnjem katu trebaju biti veći, flankirani stupićima ili pilastrima. Neka ima piramidalni pokrov. Stepenice mogu biti spiralne ili obične, izgrađene od drveta ili kamena. Ulazna vrata redovito se zaključavaju. Neka bude izgrađen što je bliže moguće ulazu i odmaknut od zidova crkve, da se može hodati oko njega. Ako pripada katedrali imati će sedam zvona, a u slučaju župne crkve najmanje dva, tako da svako proizvodi drugačiji zvuk. Ukoliko je crkva siromašna pa se takav toranj ne može izgraditi, zvonu može visjeti između dva stupa od opeka postavljena na gornji dio pročelja. Zvona se ne smiju postavljati u zvonik bez prethodnog posvećenja i ne smiju biti ukrašena profanim motivima, nego prikazom patrona crkve ili nekog drugog svetačkog lika.

O grobljima: Ne postoji stroga odredba gdje bi se groblje trebalo nalaziti. Ono može biti u atriju, iza crkve ili svugdje uokolo nje. No, groblja koja se nalaze u trijemovima previše su izložena blizini ljudi i životinja i mogu biti oštećena. Zato se ne bi smjela nalaziti ispred ili u atriju. Preporuča se da se nalaze sa sjeverne strane crkve ili sa strane gdje će se lakše izbjeći stalno prisustvo ljudi. Veličina groblja ovisi o veličini crkve i broju župljana. Mora biti ograđeno sa svih strana zidanom ogradom, dovoljno visoko da životinje ne mogu ući. S vanjske strane zidovi mogu biti ukrašeni, a važniji dijelovi zida mogu imati oslikani trijem. Kameni, mjedeni ili drveni križ na stupu treba biti postavljen u središtu groblja. Ukoliko ima mjesta, na groblju će se nalaziti i kosturnica. Groblje može imati tri ulaza na prednjoj strani ograde, a ako je u neposrednoj blizini crkve može imati i vrata koja vode u crkvu. Iznad glavnog ulaza biti će prikaz Svetog Križa s lubanjom.

O sakristiji: Svaka crkva, neovisno o funkciji, mora imati sakristiju. Veličina joj treba biti proporcionalna u odnosu na korpus crkve i broj svećenika. Ako je moguće, te ako dolazi puno laika, crkva može imati i dvije sakristije. Mora biti dovoljno udaljena od glavnog oltara kako bi se misni obred odvijao nesmetano. Kod manjih župnih crkava sakristija se, uz biskupovu dozvolu, može izgraditi bliže svetištu ili glavnom oltaru. Svaka sakristija, ako je moguće, nalaziti će se s istočne i južne strane. Imat će dva ili više prozora, jedan nasuprot drugom, kako bi se lakše prozračivala. Ulaz ne smije biti kroz svetište, osim u manje važnim crkvama, i mora imati vrata. Ako je prostor sakristije dovoljno velik, u njoj će se nalaziti oltar, ako nije tada neka bude u njoj ikona. U njoj treba biti kameni lavabo, te ormari za liturgijsko ruho i knjige. Ukoliko je moguće, svaka župna crkva uz sakristiju i groblje treba imati manju prostoriju u kojoj se čuvaju svijećnjaci, križevi, posude, metle itd.

O kapelama: Postoje kapele u kojima se povremeno slavi misa i one u kojima se nikada ne slavi. Kapela treba biti jednobrodna, imati sakristiju s južne strane i zvonik sa sjeverne. Treba imati oltar i biti opremljena liturgijskom opremom, imati ulazna vrata nasuprot oltara, okrugli prozor visoko u zidu i bazen za posvećenu vodu kod ulaza. Preporuča se da bude izgrađena u blizini svetišta crkve.

Instrukcije, nadalje, sadrže i detaljne upute o liturgijskom posuđu i ruhu. Zbog velikog opsega podataka u priručniku, radi lakšeg pregleda navodim ukratko podatke o najvažnijim predmetima i njihovim karakteristikama, a koji se redovito spominju i u kanonskim vizitacijama.

O oltarnom križu: Preporuča se da križ na glavnom oltaru bude načinjen od zlata, srebra, mjedi ili u krajnjem slučaju od drva. Križ na glavnom oltaru treba imati podnožje na kojem stoji, kako bi se u slučaju potrebe (npr. u procesijama) mogao premjestiti na drugo mjesto. Križevi na bočnim oltarima istog su oblika i materijala, no ne premještaju se.

O oltarnim svijećnjacima: Ako je iz financijskih razloga nemoguće da budu od zlata, mogu biti od srebra ili od materijala od kojeg je načinjen i križ. Svijećnjaci za svakodnevnu upotrebu mogu biti od mjedi ili nekog drugog materijala. Baza svijećnjaka treba biti okrugla ili usklađena s bazom križa.

O kanonskim tablicama (Cartagloria): Ne smiju biti načinjene od orahovine ili hrastovine, već od jelovine ili sličnog drveta kako zalijepljene stranice ne bi potamnjele.

Širina im mora biti nešto veća od duljine te s prednje strane okvir treba biti umjetnički izrezbaren. Postavljaju se na mjesto na oltaru s kojeg će najlakše biti vidljive laicima.

O oltarnom prekrivaču: Preporuča se da bude od lana, ukoliko je to nemoguće tada neka bude od konoplje. Prekrivači koji se koriste u svečanostima neka budu od istih materijala, ali finije tkani. Najvažnije da je materijal čvrst, da lijepo pada te da izgleda elegantno.

O antependiju: Mora biti nešto duži i širi od samog oltara. U gornjem dijelu treba biti ukrašen zlatnim svilenim resicama, te podstavljen pamukom ili drugom lakšom tkaninom. Na prednjoj strani treba biti našiven prikaz križa ili sveca kome je oltar posvećen. Prilikom svečanosti površina mora biti finije tkana, sa svilenim, zlatnim ili srebrnim nitima ili od brokata.

O misnici i albi: Treba biti široka barem tri lakta i dovoljno duga da pada do gležnjeva. Alba mora biti duga četiri lakta i kad je vezana oko struka mora padati do gležnjeva. Rukavi trebaju dosezati do šaka, postepeno se sužavajući. Ukrašen treba biti jednostavan.

O stoli i manipulu: Stola treba biti duga šest lakata, podstavljena lakšom svilom iste boje kao i platno. Donji rubovi neka budu ukrašeni resicama i neka na njoj budu našivena tri manja križa. Manipul mora biti od dragocjene svile, iste boje kao i stola, ukrašena također s tri križa.

O kaležu: Treba biti načinjen od čistog zlata, ako je to nemoguće tada treba biti od srebra, pozlaćen izvana i iznutra. Ako je crkva siromašna, podnožje kaleža može biti od pozlaćene mjedi. Preporuča se da podnožje bude osmerokutno ili šesterokutno i ukrašeno prizorima Kristove muke. Nodus i kupa također trebaju biti dekorirani, no ne na način da je neugodno koristiti kalež prilikom misnog obreda. Patena treba biti od istog materijala kao i kalež i nimalo ukrašena. Bursa za kalež i patenu treba biti od lana ili konoplje.

O euharistijskom ciboriju: Ciborij mora biti od zlata, ili barem od pozlaćenog srebra izvana i iznutra. Mora biti primjereno ukrašen s okruglom kupom i poklopcem na kojem je mali križ ili raspelo.

Instrukcije se pozivaju na saborski dekret te se u skladu s njim propisuju i upute za svete slike: poštujući odredbe Tridentskog sabora i provincijalnih sinoda, biskup treba voditi veliku brigu da su svete slike dostojanstvene. Štoviše, treba se kazniti svaki slikar i kipar koji ne poštuje propisana pravila. Također, sankcioniran će biti svaki crkveni rektor ili župnik koji

dozvoli da nedolična slika bude postavljena u njegovoj crkvi, čime se direktno suprotstavlja dekretu. Zabranjuju se slike neusklađene s dogmom, koje nisu u skladu sa Svetim Pismom, crkvenom tradicijom i moralom. Upravo suprotno, slike moraju poštivati istinitost Svetog Pisma i tradicije te crkvenu povijest. Ne smiju prikazivati ništa iz apokrifa kao i bilo što profano ili nešto što bi izazivalo sumnju. Sve što vrijeda duhovnost i vjeru zabranjeno je. Iako je naglasak da lik prikazanog sveca što više nalikuje prototipu, nipošto ne smije nalikovati nekoj određenoj živoj ili već mrtvoj osobi. Sveci trebaju biti označeni nimbusom, krunom i osobnim atributima, mučenici palminom granom te biskupi mitrom i pastoralom. Važno je da su prikazi u skladu s povijesnom istinom, crkvenom praksom i kriterijima propisanim od crkvenih otaca. Osobito je važno da se Kristov nimbus razlikuje od nimbusa svetaca. Nijedna sveta slika ne smije se nalaziti na podu, na mjestu gdje prodire vlaga, pod prozorom, u blizini željeznih kuka ili na nečistom mjestu. Sve svetačke slike moraju biti blagoslovljenje molitvama propisanim u Pontifikalu. Ako je svetac manje poznat, dozvoljava se da ispod njegovog lika bude napisano ime. Umjetnički ornamenti na prikazu ne smiju biti profani, puteni ili nedostojni svete slike kao npr. maskeroni, ptice, more, livade i sve ostalo što skreće pažnju na svjetovne motive. Takvi elementi smiju biti upotrijebljeni samo ako su dio priče iz svetačkog života ili ako su *ex-voto*. Na votivnim pločicama također ne smije biti bilo što profano, praznovjerno, nepodobno ili neobično.

Anthony Blunt prvi je u teoriji umjetnosti ukazao na iznimnu važnost *Instrukcija* Karla Boromejskog i analizirao ih u korelaciji s tridentskim dekretom. Prema Bluntu, prije Tridentskog sabora stav Crkve prema svjetovnim prikazima bio je začuđujuće liberalan. U srednjem vijeku crkvena cenzura nije bila stroga. Dopušteni su bili maštoviti prikazi, pod uvjetom da ne vrijeđaju dostojanstvo katoličkog nauka. Tek u 16. stoljeću Crkva preuzima strožu kontrolu nad slikama, referirajući se na koncepciju ikone prije crkvenog raskola (1054.). Karlo Boromejski inkorporirao je i interpretirao odredbe dekreta u svojim *Instructiones*, kako bi bio što učinkovitiji u provođenju reformi.⁷²

Konačno, u provedbi saborskih odluka Crkva je likovne umjetnosti počela odlučno koristiti kao sredstvo za širenje oživljenih i iznova strukturiranih religioznih ideja. Umjetnosti je tridentskim dekretom zapravo dodijeljen novi veliki zadatak: propagiranje obnovljenog crkvenog nauka kroz slikarska i kiparska djela.⁷³

⁷² A. Blunt, *Artistic Theory in Italy 1450–1600*, Oxford: Oxford University Press, 1962., str. 109, 110.

⁷³ Vidi više u: W. Weisbach, *Der Barock als Kunst der Gegenreformation*, Berlin: Paul Cassirer, 1921., str. 4–5.

Poslijetridentsko razdoblje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj

U hrvatske zemlje reformacija je u obliku luteransko-evangeličkog protestantizma prodirala preko Njemačke, Kranjske i Koruške, dok je u obliku kalvinizma dolazila preko Ugarske. Priklonio joj se značajan broj pripadnika društvene, pa i kulturne elite, no unatoč tome nije se duboko ukorijenila u narodu.⁷⁴ Najvećeg zamaha protestantizam je uhvatio u Slavoniji, u okolici Valpova i Vukovara, gdje je u periodu između 1544. i 1551. osnovano 120 protestantskih crkava, a 1551. pod vodstvom Mihályja Sztáraiya održana je i prva protestantska sinoda. Barun Ivan Ungnad (od 1552. do 1556. vrhovni zemaljski kapetan Slavonije i središnje Hrvatske), bio je zajedno sa svojom obitelji veliki zagovornik protestantizma,⁷⁵ a protestantizam su prihvatili i mnogi drugi velikaši, među kojima se ističu Krsto Grubar vlasnik Samobora, obitelj Tahy te obitelj Zrinski, zaslužni za njegovo širenje u Međimurju.

Uz reformaciju, položaj katoličke crkve u Hrvatskim zemljama u 16. je stoljeću bio ugrožen neprekidnom turskom prijetnjom, a uz to i propadanjem plemstva. Niže plemstvo izgubilo je materijalnu moć te Crkva više nije uživala njegovu potporu kao nekoć. Mnogi su se velikaši priklonili protestantizmu kako bi izbjegli plaćanje crkvene desetine, ali i kako bi stekli imanja i prihode katoličke crkve.⁷⁶

Ustoličenje zagrebačkog biskupa Jurja Draškovića 1563. godine promijenilo je položaj katoličke crkve u banskoj Hrvatskoj i susjednim zemljama, a taj događaj ujedno je i označio početak protureformacije u banskoj Hrvatskoj.⁷⁷ Na Tridentskom je saboru Drašković godine 1562. zastupao cara Svetog rimskog carstva i ugarsko-hrvatskog kralja Ferdinanda I.,

⁷⁴ Razlozi sigurno leže u činjenici da su Hrvatske zemlje prihvale danak u borbi protiv Turaka određen na Petom lateranskom saboru i tako ostale priklonjene Katoličkoj crkvi. Vidi više u: T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb: Školska knjiga, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997., str. 486–488.

⁷⁵ Kao utemeljitelj i glavni mecena tiskare u Urachu, koja je služila isključivo za propagandu protestantizma, Ungnad je nastojao uvesti novovjersvo i u krajevima okupiranim od Turaka. Stoga je razumljivo da se u vrijeme njegova zapovjedništva nova vjera širila velikom brzinom, osobito njegovim većim posjedima, potom gradovima poput Varaždina i Samobora. Godine 1564. širenje protestantizma u hrvatskim je krajevima zaustavljeno. Uzrok tome bila je s jedne strane smrt Ivana Ungnada, ali i završetak zasjedanja Tridentskog sabora, vidi više u: N. Budak, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Zagreb: Lekyam international, Barbat, 2007.

⁷⁶ Vidi u: J. Adamček, *Bune i otpori – Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću*, Zagreb: Globus, 1987.; N. Klaić, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI i XVII stoljeću*, Beograd: Nolit, 1976.

⁷⁷ Vidi u: D. Patafta, Protireformacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Podravina*, 8 (2005), str. 33–46.

sudjelujući u raspravama o obnovi crkve, sakramentima ženidbe te problemima svećeničkog reda i pitanjima biskupske rezidencije.⁷⁸ Osobito se istaknuo u izradi dekreta o pričešćivanju kaležom, povodom čega je na saboru održao svoj prvi opširniji govor.⁷⁹ Neposredno poslije raspuštanja sabora Drašković je započeo korjenitu promjenu Crkve na hrvatskom području, u prvom redu utemeljenjem sjemeništa i održavanjem biskupijskih sinoda (1570., 1573., 1574.). Nastojanja na intelektualnoj i teološkoj izobrazbi klera unaprijedila su pastoralni rad što se osobito odrazilo na propovijedanje, kojim su se pokušali pridobiti protestanti i ostali heretici. Potaknut tim zamislima, Drašković je odredio da se uz svaku župnu crkvu osnuje i škola što je svakako utjecalo na buduću narodnu pismenost i religijski odgoj.⁸⁰

Dvadesetak godina nakon što je Isusovački red službeno odobrio papa Pavao III., Isusovci postaju glavnim promicateljima vrijednosti Tridentskog sabora. Pripadnici reda zavjetovali su se na izvršavanje svake papine zapovijedi, a glavni su im zadaci bili upravo obrana vjere i suzbijanje hereza. Velike napore Družba Isusova ulagala je i u širenje vjere misionarskim radom, a također i uspostavom sustava obrazovnih ustanova iz kojeg su naposljetku izašli mnogi ugledni znanstvenici i književnici. Na dolazak Isusovaca u hrvatske zemlje utjecalo je djelovanje njihovog sveučilišta u Grazu, osnovanog na poticaj habsburškog nadvojvode Karla II. U početku su dolazili kao propovjednici, da bi potom, na prijelazu 16./17. stoljeće, počeli osnivati škole i kolegije u svim važnijim gradovima (Zagreb, Varaždin, Koprivnica, Osijek), koji će time osim vjerskih, postati i kulturno-intelektualnim centrima. Osim isusovačkog reda, protureformacijsku djelatnost provodili su i franjevci (Čakovec, Koprivnica, Zagreb, Varaždin), te pavlini (Međimurje, Lepoglava).⁸¹

I tadašnji politički moćnici na području srednje Europe također su ustrajali u temeljitoj borbi protiv protestantizma. Svojim su se djelovanjem osobito istaknuli dvojica careva Svetog Rimskog carstva iz loze Habsburgovaca.⁸² Tridentska reforma u Banskoj Hrvatskoj osobito se intenzivirala početkom 17. stoljeća zalaganjem Rudolfa II (car 1575.–1612.). Nakon što je

⁷⁸ Vidi u: V. Kapitanović, Biskup Juraj Drašković na Tridentskom saboru, *Kačić. Zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, 6 (1974), str. 105–121.

⁷⁹ Vidi u: V. Kapitanović, n. dj., str. 110, 111.

⁸⁰ F. Šanjek, n. dj., str. 264.

⁸¹ Vidi više u: M. Vanino, *Isusovci i Hrvatski narod, sv. I. i II.*, Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1969.

⁸² Više u: D. Patafta, n. dj., str. 40.

Ugarski sabor 1604. godine zatražio vjersku slobodu za hrvatske protestante, u potvrdi zaključaka sabora car Rudolf dodao je članak kojim je te slobode ipak uskratio, što je kasnije navelo Hrvatski sabor na donošenje odluke o katoličkoj vjeri, kao jedinij dopuštenoj.

U borbi za rekatolizaciju u područjima unutrašnje Austrije, Koruške, Kranjske i Štajerske istaknuo se i Ferdinand II. (car 1619.–1637.), a ta je korjenita promjena carske politike pogodovala i učvršćivanju katoličanstva u Banskoj Hrvatskoj.

IV. VIZITACIJE VARAŽDINSKOG ARHIĐAKONATA U 17. STOLJEĆU

Uvodne napomene

Kao početak *tridentskih* vizitacija u Zagrebačkoj biskupiji smatra se godina 1559. kada je propisano da biskupi određuju arhiđakone kao vizitatore.⁸³ Usprkos tome, zapisnici kanonskih pohoda iz 16. stoljeća za Zagrebačku biskupiju nisu se sačuvali. Iz vremena prije 1638., kada nastaje najstariji sačuvani zapisnik vizitacije Varaždinskog arhiđakonata, sačuvan je dokument s točkama pohoda – *Modus visitationis observatus* – iz 1622. godine, u kojem tadašnji arhiđakon Benedikt Vinković potvrđuje da je obavio vizitaciju Zagrebačke biskupije.⁸⁴ Premda taj dokument nije pisao biskup već arhiđakon, treba istaknuti da su iz 17. stoljeća sačuvane upute vizitatorima iz pera nekoliko zagrebačkih biskupa – Franje Ergeljskog (1628.–1637.), Martina Borkovića (1667.–1687.) i Martina Brajkovića (1694.–1703.) – iz kojih je vidljivo da su prelati postupno proširivali tematiku točaka pohoda.⁸⁵

Iz 17. je stoljeća sačuvano ukupno 28 zapisnika (protokola) kanonskih pohoda Varaždinskog arhiđakonata uvezanih u knjige.⁸⁶ Pisani su na latinskom jeziku, u srednjovjekovnoj inačici, uz određena gramatička i pravopisna odstupanja.

Četiri su zapisnika proizašla iz temeljnih vizitacija (održanih u godinama 1649., 1678., 1688. i 1694.), dok je ostalih 24 nastalo tijekom redovitih godišnjih pohoda. Čak tri od četiri zapisnika temeljnih vizitacija pripadaju posljednjoj četvrtini 17. stoljeća (1678., 1688., 1694. g.) što znatno olakšava analizu promjena na spomenicima i njihovoj opremi u tom vremenu.

Iz prve polovice stoljeća sačuvala su se samo dva zapisnika – iz 1638. i 1649. godine. Od osobito je velike važnosti onaj iz 1649. godine, budući da je posrijedi jedini sačuvani zapisnik temeljne vizitacije iz cijele prve polovice stoljeća. Premda izvješće pohoda održanog 1638. godine sadrži najstarije sistematizirane podatke o župama, zapisnik iz 1649. donosi znatno opširnije opise i bilježi brojne promjene. Zapisnici redovitih (godišnjih) vizitacija iz

⁸³ M. Hrg – J. Kolanović n. dj., str. 12, 13.

⁸⁴ NAZ, Kan. viz., Protokol 1/I, str. 4.

⁸⁵ NAZ, Kan. viz., Protokol 5/V, fol. 11, 14, 27, 23, 24, 29–39.

⁸⁶ Evidentirao ih je Metod Hrg 1974. godine; vidi u: M. Hrg – J. Kolanović, n. dj., str. 17–18.

posljednje trećine stoljeća prilično su dobro sačuvani; u nizu između 1669. do 1698. godine nedostaju samo tri zapisnika.

U istraživanju spomenika Varaždinskog arhiđakonata korišteni su sljedeći protokoli:

NAZ, Kan. viz., Protokol 4/IV., 1638.

NAZ, Kan. viz., Protokol 160/I., 1649.

NAZ, Kan. viz., Protokol 161/II., 1669., 1671., 1672., 1673., 1674., 1675., 1676.

NAZ, Kan. viz., Protokol 162/III., 1678., 1679., 1680., 1681.

NAZ, Kan. viz., Protokol 163/IV., 1683., 1684., 1685., 1686., 1687.

NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1688., 1689., 1690., 1691., 1693.

NAZ, Kan. viz., Protokol 165/VI., 1694., 1695., 1696., 1697., 1698.

Varaždinski arhiđakonata u vizitacijama 17. stoljeća

Biskupi, kanonici-pohoditelji

Tijekom 17. stoljeća na čelu Zagrebačke biskupije izmijenilo se osam biskupa. Zapisnici vizitacija sačuvali su se iz vremena episkopata petorice biskupa, a pohode je izvršilo sedam kanonika (arhiđakona).

Iz razdoblja biskupovanja Šimuna Bratulića (1603.–1611.) i Franje Ergeljskog (1628.–1637.) nije sačuvan niti jedan zapisnik kanonskih pohoda. Iz razdoblja Benedikta Vinkovića (1673.–1642.) sačuvana je vizitacija iz 1638. (vizitator Petar Oškoci). Niti jedan zapisnik nije se sačuvao ni iz vremena biskupa Martina Bogdana (1643.–1647.). Iz vremena biskupovanja Petra Petretića sačuvan je zapisnik iz 1649. godine (vizitator Ivan Brašić). Najviše zapisnika – sveukupno 16 – sačuvalo se iz vremena biskupa Martina Borkovića (1667.–1687.; vizitatori Kristofor Kupinić, Ivan Znika, Ivan Zubić). Manji broj zapisnika (vizitator Šimun Juda Šidić), njih šest, iz vremena je biskupa Aleksandra Ignacija Mikulića (1688.–1694.), a četiri zapisnika (vizitator Toma Kovačević) nastala su u posljednjem desetljeću 17. stoljeća, kada je biskup bio Stjepan Selišćević (1694.–1703).

Tablica 1: Pregled svih biskupa, te arhiđakona-pohoditelja čiji su zapisnici pohoda sačuvani

BISKUP	ARHIĐAKON – POHODITELJ	GODINA POHODA
Šimun Bratulić (1603.–1611.)	–	–
Franjo Ergeljski (1628.–1637.)	–	–
Benedikt Vinković (1637.–1642.)	Petar Oškoci	1638.
Martin Bogdan (1643.–1647.)	–	–
Petar Petretić (1648.–1667.)	Ivan Brašić	1649.
Martin Borković (1667.–1687.)	Kristofor Kupinić	1669., 1671., 1672., 1673., 1674., 1675., 1676.
	Ivan Znika	1678., 1679., 1680., 1681.
	Ivan Zubić	1683., 1684., 1685., 1686., 1687.
Aleksandar Ignacije Mikulić (1688.–1694.)	Šimun Juda Šidić	1688., 1689., 1690., 1691., 1693., 1694.
Stjepan Selišćević (1694.–1703.)	Toma Kovačević	1695., 1696., 1697., 1698.

Zagrebački biskupi iz razdoblja obuhvaćenog istraživanjem ostavili su znatnog traga u kulturnom životu i umjetničkoj djelatnosti svog doba.⁸⁷ Vinković se istaknuo kao proučavatelj nacionalne povijesti i naručitelj novog portala zagrebačke katedrale, zahvaljujući Petretiću katedrala posjeduje vezeni Božji grob, jedinstven u srednjoj Europi, biskup Borković sagradio je kapelu sv. Martina i hospicij u Zagrebu,⁸⁸ Mikulić skuplja knjižno blago, a Selišćević⁸⁹ piše *Konstitucije za Metropolitansku knjižnicu*.⁹⁰

Premda još uvijek nisu izvršena temeljita istraživanja, brojni podaci ukazuju i na znatan doprinos zagrebačkih kanonika umjetnosti i kulturi 17. stoljeća. Toma Kovačević bio je proučavatelj povijesti biskupije te jedan od suradnika autorima djela *Illyricum Sacrum*,⁹¹ a Ivan Znika svoj je cjelokupni imetak oporukom ostavio za uređenje crkava. Iz Znikine biografije koju je napisao Toma Kovačević, doznaje se da je Znika i za života redovito darivao novčana sredstva za uređenje crkava kao i da je sudjelovao prilikom narudžbi novog inventara. Posebno se ističe njegova kanonička kurija na Kaptolu koju je dao sagraditi 1673. godine.

92

⁸⁷ Opširnije o zagrebačkim biskupima vidi u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, (ur. F. Mirošević), Zagreb: Školska knjiga, 1995.; J. Buturac, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094.–1944.*, u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije: u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., str. 2–54.

⁸⁸ Vidi više u: A. Sekulić, *Biskup Martin Borković (1597.–1687.)*, *Croatia Christiana Periodica*, 15 (1985), str. 65–88; M. Hrg, *Oporuka biskupa Martina Borkovića (1667.–1687.)*, *Croatia Christiana Periodica*, 18 (1986), str. 66–88.

⁸⁹ Vidi više u: A. Sekulić, *Stjepan Selišćević od Gacke, biskup i junak*, *Crkva u svijetu*, Vol. 29, 2 (1994), str. 189–195.

⁹⁰ O djelovanju biskupa na polju kulture vidi više u: L. Dobronić, *Doprinos Zagrebačkih biskupa hrvatskoj kulturi*, u: *Sveti trag – devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije – 1094.–1994.*, (ur) T. Lukšić – I. Reberski, Zagreb: Muzej Mimara, 1994., str. 53–60.

⁹¹ Vidi više u: V. Klaić, *Tomo Kovačević, povjesničar hrvatski (1664.–1724.)*, *Bogoslovska smotra*, Vol. 13, 1 (1925), str. 80–102.

⁹² Vidi više u: V. Klaić, *Kanonik Ivan Znika, meceni hrvatske književnosti i umjetnosti (1629.–1706.)*, *Bogoslovska smotra*, Vol. 13, 2 (1925), str. 315–359, S. Križić-Roban, *Stanovi zagrebačkih kanonika – od zajedničkog stanovanja do reprezentativne kurije Ivana Znike*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 21 (1997), str. 101–110.

Kanonski pohodi Varaždinskog arhidakonata u 17. stoljeću: učestalost, trajanje, redosljed

Na temelju sačuvanih zapisnika vidljivo je da su se pohodi u periodu između 1638. i 1698. obično odvijali u prvoj polovici godine (započinjali bi početkom proljeća) i trajali otprilike tridesetak dana. U prosjeku je bilo pohođeno 13 župnih crkava i 30 kapela:

Tablica 2: Pregled sačuvanih zapisnika prema vizitatorima, godinama i broju pohođenih crkava

Kanonik – vizitator	Godina vizitacije	Broj građevina
Petar Oškoci	1638.	33
Ivan Brašić	1649.	38
Kristofor Kupinić	1669.	37
	1671.	40
	1672.	42
	1673.	37
	1674.	39
	1675.	43
	1676.	39
Ivan Znika	1678.	42
	1679.	35
	1680.	35
	1681. (1.)	36
	1681. (2.)	39
Ivan Zubić	1683.	43
	1684.	42
	1685.	44
	1686.	42
Šimun Juda Šidić	1687.	41
	1688.	45
	1689.	42
	1690.	44
	1691.	42
	1693.	44
	1694.	46
Toma Kovačević	1695.	43
	1696.	39

	1697.	36
	1698.	36

Temeljna vizitacija Šimuna J. Šidića iz 1694. najopsežnija je i obuhvaća najveći broj građevina. Kako se do danas iz tog vremena nije sačuvala nikakva karta, ona je važna ne samo za preciznije utvrđivanje ukupnog broja i razmještaja crkvenih zdanja na prostorima Arhiđakonata u 17. stoljeću, nego i određivanje njegovih granica. Pregledom svih vizitacija uočeno je, međutim, da Šidić 1694. ipak nije pohodio neke građevine koje se spominju u ranijim zapisnicima. Stoga je za određivanje točnog broja građevina i izradu topografske karte župnih crkava i kapela Arhiđakonata najvažnije bilo precizno ustanoviti kada se koja građevina spominje u svim sačuvanim zapisnicima. Na temelju zbirno obrađenih podataka, utvrđeno je da je na području Arhiđakonata u 17. stoljeću postojalo sveukupno 52 sakralna zdanja, odnosno 13 župnih crkava i 39 kapela.

Većina lokaliteta od 17. stoljeća do danas nije promijenila imena zapisana u vizitacijama. Nekoliko se mjesta bilježi pod drukčijim imenom, a neka se nazivaju u kraćem obliku.

Tablica 3: Lokaliteti čiji se naziv u vizitacijama 17. stoljeća razlikuje u odnosu na današnji naziv

Ime lokaliteta u 17. stoljeću	Vizitacija	Današnje ime
Bela	1638.–1698.	Margečan
Dubovcz	1638., 1649., 1678.–1688.	Prigorec
Dubovski Verh	1690., 1691., 1693., 1698.	
Knegincz	1649.–1698.	Gornji Kneginec
Lovrecan*	1649.–1676.	Tužno
Lubeschicza	1649.–1675., 1698.	Kapela Kalnička
Kapolna, Capolna	1678.–1694., 1697.	?
Obres	1638.–1698.	Sveti Ilija
Vochia, Vocha	1638.–1698.	Donja Voća
Sabnik, Szabnik	1638.–1698.	Bartolovec
Zamlacha	1649.	Vidovec

* od 1678. kapela sv. Antuna u Lovrečanu, u vizitacijama se spominje kao kapela sv. Antuna u Tužnom. Lokaliteti koji se spominju u vizitacijama nisu u vezi s današnjim naseljem Lovrečan.

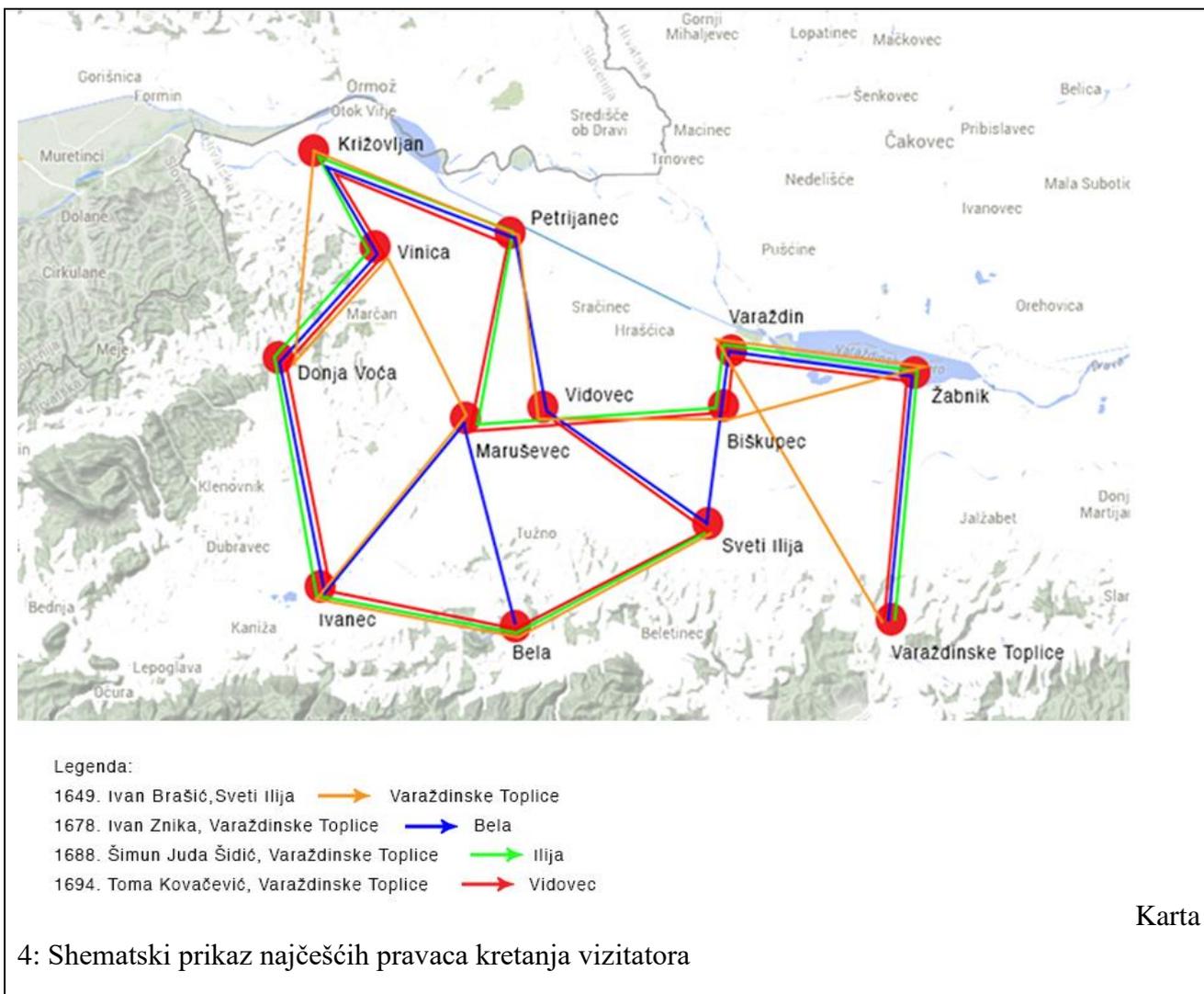
Pohodi vizitatora najčešće su započinjali i završavali u jugoistočnom dijelu Arhiđakonata, najbližem središtu biskupije – Zagrebu. Od ukupno 29 dokumentiranih pohoda, 21 je započeo u crkvi sv. Martina Biskupa u Varaždinskim Toplicama, da bi završio u područnoj kapeli župne crkve sv. Ilije. U nekoliko je navrata, međutim, itinerer pohoda tekao suprotnim smjerom; vizitatori su obilazak započinjali u crkvi sv. Ilije i završavali u nekoj od područnih kapela župe u Varaždinskim Toplicama.

Tablica 4: Pregled mjesta početka i kraja kanonskog pohoda u godini vizitacije

Arhiđakon	Godina pohoda	Početak	Kraj
Petar Oškoci	1638.	Križovljan	Donja Voća
Ivan Brašić	1649.	Sveti Ilija	Ljubešćica
Kristofor Kupinić	1669.	Varaždinske Toplice	Lovrečan
	1671.	Bela	Ljubešćica
	1672.	Varaždinske Toplice	Lovrečan
	1673.		Tužno
	1674.		Tužno
	1675.		Bela
	1676.	Žabnik	Bela
Ivan Znika	1678.	Varaždinske Toplice	Tužno
	1679.	Varaždinske Toplice	Tužno
	1680.	Varaždinske Toplice	Ivanec
	1681. (1.)	Varaždinske Toplice	Tužno
	1681. (2.)	Varaždinske Toplice	Prigorec
Ivan Zubić	1683.	Sveti Ilija	Varaždinske Toplice
	1684.	Sveti Ilija	Ljubešćica
	1685.	Sveti Ilija	Prigorec
	1686.	Bela	Ljubešćica
Šimun Juda Šidić	1687.	Varaždinske Toplice	Črešnjevo
	1688.	Varaždinske Toplice	Beletinec
	1689.	Varaždinske Toplice	Črešnjevo
	1690.	Varaždinske Toplice	Črešnjevo
	1691.	Varaždinske Toplice	Črešnjevo
	1693.	Varaždinske Toplice	Beletinec
	1694.	Varaždinske Toplice	Nedeljanec
Toma Kovačević	1695.	Varaždinske Toplice	Beletinec
	1696.	Varaždinske Toplice	Prigorec
	1697.	Varaždinske Toplice	Beletinec

	1698.	Varaždinske Toplice	Tužno
--	-------	---------------------	-------

Osnovni smjer kretanja vizitatora tijekom pohoda bio je od početnog lokaliteta prema sjeveru, odnosno zapadu, prateći najbliža naselja u kojima su se nalazile župne crkve.

Župne crkve i područne kapele Varaždinskog arhidakonata u 17. stoljeću

U 17. su stoljeću vizitatori, kao što je već rečeno, pohodili sveukupno 52 građevine. U donjoj tablici u prvom su stupcu župne crkve poredane abecednim redom prema lokalitetima, tj. imenima naselja. U drugom stupcu poredane su područne kapele prema kriteriju pripadnosti župama te abecednim redom prema lokalitetima (ako župna crkva ima više od jedne ekspoziture).

Tablica 5: Župne crkve i područne kapele pohođene u 17. stoljeću

Središte župe	Župna crkva	Područne kapele
Bartolovec (Žabnik)	Sv. Bartol	<ul style="list-style-type: none"> • Bartolovec (Žabnik), Sv. Filip i Jakov • Šemovec, Sv. Duh
Biškupec	Uznesenje Bl. Djevice Marije	<ul style="list-style-type: none"> • Biškupec, grobna kapela • Gornji Kneginec (Kneginec), Sv. Marija Magdalena
Donja Voća (Voća)	Sv. Martin	<ul style="list-style-type: none"> • Donja Voća (Voća), Sv. Toma
Ivanec	Sv. Marija Magdalena	<ul style="list-style-type: none"> • Ivanec, Sv. Ivan Krstitelj, kaštel • Prigorec, Sv. Duh
Križovljan	Sv. Križ	<ul style="list-style-type: none"> • Lovrečan, sv. Lovro • Radovec, Blažena Djevica Marija
Margečan (Bela)	Sv. Margareta	<ul style="list-style-type: none"> • Margečan (Bela), Bl. Djevica Marija • Tužno, Sv. Antun Padovanski • Tužno (Lovrečan), Sv. Lovro
Maruševec	Sv. Juraj	<ul style="list-style-type: none"> • Druškovec, Sv. Rok • Kapelec, Bl. Djevica Marija
Petrijanec	Sv. Petar i Pavao	<ul style="list-style-type: none"> • Petrijanec, Sv. Josip
Sveti Ilija	Sv. Ilija	<ul style="list-style-type: none"> • Beletinec, Svi Sveti • Črešnjevo, Sv. Mihael

Varaždin	Sv. Nikola	<ul style="list-style-type: none"> • Sračinec, Sv. Mihael • Svibovec Podravski, Sv. Benedikt • Sv. Duh, kapela, groblje • Varaždin, Sv. Fabijan i Sebastijan • Varaždin, Sv. Florijan • Varaždin, Sv. Lovro, kaštel • Varaždin, Sv. Mihael, grobna kapela • Varaždin, Sv. Trojstvo • Varaždin, Sv. Vid
Varaždinske Toplice	Sv. Martin	<ul style="list-style-type: none"> • Jakopovec, Sv. Jakov • Kapela Kalnička (Kapela), Sv. Dvanaestorica apostola • Leskovec, Sv. Klara • Svibovec Toplički, Sv. Tri Kralja • Varaždinske Toplice, Sveti Duh
Vidovec	Sv. Vid	<ul style="list-style-type: none"> • Nedeljaneć, Sv. Trojstvo • Vidovec, grobna kapela • Vidovec, kapela u kuriji Vojkffy
Vinica	Sv. Marko Evanđelist	<ul style="list-style-type: none"> • Nova Ves, Sv. Katarina • Vinica, grobna kapela sv. Fabijana i Sebastijana • Vinica, kapela u kuriji Thuroczy • Vinica, kapela u kuriji udovice Vuka Erdödy • Vinica, Sv. Helena

V. VIZITACIJE VARAŽDINSKOG ARHIĐAKONATA 17. STOLJEĆA KAO IZVOR ZA POVIJESNOUMJETNIČKO ISTRAŽIVANJE

Opisi crkvenih građevina u vizitacijama vrlo su karakteristični i detaljni te kao takvi pružaju podatke koji se ne susreću u drugim vrstama arhivskih izvora (župnim maticama, knjigama računa, spomenicama).

Struktura zapisa

Kako bi se sagledala važnost vizitacija kao izvora za istraživanje sakralne baštine potrebno je razumjeti općenitu strukturu zapisa, prepoznati poglavlja s podacima od povijesno-umjetničkog interesa, te naposljetku – kroz analizu podataka koje su bilježili vizitatori – utvrditi stupanj vjerodostojnost pojedinih zapisa i njihove međusobne odnose.

Prilikom dolaska u svaku župnu crkvu, vizitator je bio službeno dočekan posebnim misnim obredom koji je prethodio vizitaciji. Vizitacija je najčešće započinjala opserviranjem građevine. U zapisniku se nabrajaju i opisuju cjelina i dijelovi arhitektonskih sklopova, s posebnim obzirom na njihovo građevinsko stanje i očuvanost. Potom je najčešće uslijedio osvrt na unutrašnjost građevine, koji je obuhvaćao oltare, svetohranište, propovjedaonicu, ispovjedaonicu, liturgijsko posuđe i ruho, a zapisnik je najčešće završavao s opisom groblja.

Vizitatori su svoja izvješća strukturirali prema unaprijed utvrđenom rasporedu poglavlja, i to sljedećim redoslijedom:

- *De ecclesia*: opis crkvene građevine, materijal, svod, strop, pjevalište, prozori, vrata ...
- *De altaribus*: opis glavnog i sporednih oltara, menza, retabl, svetačke figure, pozlata, boja ...
- *De Venerabili Sacramento*: opis smještaja svetohraništa i ciborija, pitanje urednosti i čistoće
- *De cathedra*: opis propovjedaonice, umjetnička obrada, svetački kipovi, oslik, pozlata ...
- *De confessionali*: opis ispovjedaonice, popis pridržanih grijeha
- *De baptisterio*: opis krstionice, sveta voda, sveta ulja, sol, pepeo, umjetnička obrada ...
- *De sacris liquoribus*: pitanje čuvanja u tri različite posude
- *De sacra suppellectili*: popis pokretnog inventara – crkvenog ruha, liturgijskog posuđa i knjiga

- *De coemeterio*: opis groblja, grobna kapela, središnji križ, kosturnica, ograda ...
- *De libris*: knjige za bogoslužje

Vizitacije Varaždinskog arhiđakonata i *Instrukcije*

U dosadašnjoj se literaturi nije postavljalo pitanje jesu li *Instrukcije* Karla Boromejskog i vizitacije u bilo kakvoj vezi, no analizom teksta *Instrukcija* i zapisnika vizitacija Varaždinskog arhiđakonata uočavaju se sljedeće podudarnosti:

1. redoslijed poglavlja u zapisnicima vizitacija striktno prati redoslijed poglavlja u *Instrukcijama*
2. naglasak na formalnim elementima koje građevina mora imati
3. naglasak na utvrđivanju broja – od arhitektonskih sklopova i njihovih dijelova do pojedinih vrsta predmeta crkvenog inventara
4. naglasak na materijalu izrade pojedinih elemenata

Po svemu sudeći, struktura teksta *Instrukcija* bila je predložak za pisanje točaka pohoda (*puncta visitationis*), a potom i samih izvješća. S obzirom na iznijeto, važno je napomenuti da se *Instrukcije* prije svega koncentriraju na funkcionalnost bogoslužnih zdanja, a ne i na njihova estetska svojstva. Stoga je vizitatorima u zapisnicima vizitacija bilo najvažnije utvrditi postoje li u svim građevinama svi propisani arhitektonski i liturgijski sadržaji i elementi.

Nadalje, *Instrukcije* nalažu upotrebu što kvalitetnijih materijala, primjerice mramora ili zlata, ako to financijske mogućnosti dozvoljavaju, ali toleriraju i odstupanja zbog imovinskih prilika; u siromašnijim se sredinama, primjerice, dopušta upotreba drvenog materijala ili bronce.

Prateći točke pohoda (*puncta visitationis*), zacijelo izvedene iz *Instrukcija*, vizitatori crkava Varaždinskog arhiđakonata koncentriraju se, dakle, na najvažnije propisane elemente novog programa. U povijesnoumjetničkoj se analizi, stoga, već na samom početku nameće nekoliko temeljnih pitanja:

1. Jesu li vizitatori za vrijeme pohoda u cijelosti slijedili sve točke *Instrukcija* (koje obuhvaćaju arhitekturu, oltare, posude i opremu) ili određene dijelove izostavljaju?
2. Bilježe li vizitatori za svaku građevinu sukladnost svim funkcionalnim normama (npr. osnovni oblik, materijal, konstrukcija) propisanim u *Instrukcijama*?

3. Postoje li u zapisima vizitatora, osim formalnog utvrđivanja funkcionalnosti, bilješke u kojima se očituju estetski kriteriji?

Poglavlja od važnosti za povijesno umjetničko istraživanje

Da bi odgovorili na postavljena pitanja, potrebno je detaljno analizirati na koji su način strukturirani zapisi o arhitekturi, oltarima, crkvenom posuđu i ruhu.

Arhitektura

Poglavlje *De ecclesia* obuhvaća opservacije o svim obilježjima građevine – materijalu izgradnje, krovu, popločenju, zvoniku, sakristiji, trijemu, svodu ili tabulatu, pjevalištu, vratima i prozorima. Vizitator je, uz opis općeg izgleda građevine, na tom mjestu bio dužan i pomno zabilježiti sve nedostatke i oštećenja, kako u interijeru, tako i u eksterijeru, primjerice: prokišnjavanje krovišta, eventualnu dotrajalost konstruktivnih dijelova (zidova, stupova) ili popločenja, pojave vlage u crkvi ili sakristiji, stanje pjevališta i vanjskih trijemova. U pojedinim su slučajevima vizitatori isticali nužnost provođenja zamašnijih građevinskih zahvata što se odnosi na popravke građevinskog korpusa određene građevine (*reparatione indiget*), a katkad bilježili i količinu građe pripremljene za te zahvate. Uz to, bili su dužni registrirati i podatke o svim većim ili manjim zahvatima poduzetim u vremenu koje je proteklo od prethodne vizitacije, kako na crkvi, tako i zvoniku, sakristiji, pjevalištu; od gradnje posve novih objekata koji su zamjenjivali starije do popravaka krova ili popločenja (npr. *post ultimam visitationem asseribus cinta; recenter renovatus; noviter ex muro erecta*). Na temelju opisa građevina u samim zapisnicima nije, međutim, moguće donositi pouzdane zaključke o njihovim arhitektonskim rješenjima, starosti, tj. vremenu gradnje, ili dimenzijama, primjerice duljini ili visini. Tek iznimno vizitatori bilježe da građevina nije dovoljno velika (npr. *valde angusta*), ili da je vrlo stara (*antiquissima ecclesia*).

Materijal izgradnje: Započinjući opisivanje crkve vizitatori utvrđuju je li riječ o zidanoj ili drvenoj građevini. Pritom se gotovo uvijek ističe je li konstrukcija u cijelosti zidana, od temelja (*a fundamentis*) naviše, ili su joj samo temelji zidani, a korpus od drvene građe. Katkada je, premda vrlo rijetko, bivalo zabilježeno da je građevina izvana ili iznutra oličena (*tota dealbata; interne; externe dealbata*).

Krovište (*tectum*). Nastoji se utvrditi vrsta (npr. *ex asseribus quaercineis*) i stanje drvene građe od koje je izgrađeno krovište.

Popločenje (*pavimentum*). Utvrđivanje od kakvog je materijala popločenje crkve, sakristije i svetišta (*ex lato lapide; ex lapide scissis; ex lateribus*).

Zvonik (*turris*). Opisujući zvonike vizitatori najprije bilježe njihove položaje u odnosu na korpus crkve (npr. *ante portam maiorem; supra portam; occidentem versus; supra porticum*), potom jesu li građeni drvenom građom ili zidani, koliko imaju katova te postoje li na pojedinim katovima stropovi (tabulati) ili svodovi. Iz tih se podataka najčešće može naslutiti arhitektonski tip zvonika, no ne mogu se donijeti precizniji zaključci o dimenzijama (visini) i raščlambi njihovih vanjskih ploha (vijenci, prozori). Ponegdje će vizitatori primijetiti da je zvonik "pravilno" proporcioniran, dovoljno širok ili visok (*proportionata elevata; commoda; satis ampla; satis alta; commode capax*).

Sakristija (*sacristia*). Pri opisu sakristije bilo je u prvom redu važno zabilježiti njezin položaj u odnosu na lađu, tj. korpus crkve, potom vrstu materijala od kojeg je građena (drvena ili zidana), ima li svod ili tabulat te kakvim je materijalom popločana. Vizitatorima je bitno ustvrditi i je li dostatne veličine (npr. *bene ampla; commoda capacitas; capacitatis parvae*).

Grobnica (*crypta*). Ako se u crkvi ili kapeli nalazila podzemna grobnica, vizitatori su to bili dužni zabilježiti, no detaljniji podaci o njihovom izgledu i stanju redovito izostaju.

Trijem (*porticus, atrium*). Zapisnici kanonskih pohoda redovito opisuju položaj trijema (ili trijemova) u odnosu na korpus građevine (pr. *ante portam maiorem; a septentrione; meridiem versus; ad minorem portam ecclesiae*), materijale od kojih su načinjeni nosači i njihovim oblicima (*in columnis ligneis; in columnis lapideis; columnae lapidae sustendans; in columnis muratis; asseribus clausa*), materijale popločenja i krovništva, o tome je li trijem natkriven tabulatom ili svodom, te, naposljetku o veličini (*magna; spaciota; satis ampla; exiguae quantitatis; honesta*) i ukrašenosti. Ponegdje bi vizitator zapisao svoj dojam o trijemu (*simplex; rustici operis; non depicta; ordinaria; bene elaborata*) što se uglavnom odnosilo na način izvedbe i stupanj ukrašenosti.

Svod (*fornix*). Iz opisa unutrašnjosti doznajemo ima li građevina svod samo u svetištu (*sanctuarium sub fornice*), ili pak svod (*tota sub fornice*) ili tabulat nad lađom (*in corpore tabulatum*). Pritom se bilježi je li tabulat jednostavan (*simpliciter ex asseribus*), izrezbaren (*opere arculario factum*) ili oslikan (*coloribus simplicibus ad rosas elaboratum, depictum, exornatum, arte pictoria elaboratum*).

Pjevalište (*chorus*). Pri opisu pjevališta bilo je najvažnije utvrditi postoji li više od jednog pjevališta, te je li ono zidano ili drveno. Obično bi vizitator zabilježio da se pjevalište

nalazi na uobičajenom mjestu, iznad ulaznih vrata crkve (*ad portam maiorem; ad fores maiores*), dok se točna pozicija drugog pjevališta, ukoliko postoji, ne definira. Za njega doznajemo samo da postoji (*chorus duplex; chorus duplicatus*). Slično kao i kod opisa tabulata, drveno pjevalište moglo je biti jednostavno, neukrašeno (*simplex rustici operis*), ili uljepšano rezbarijama (*opere arculario factus*), obojano ili oslikano (*depictus; decoloratus*), a katakad i pozlaćeno (*inauratus*). Ponekad se zapisuje i kakvi ga stupovi podupiru (*in columnis lapideis erectum*).

Kod građevina koje su imale više od jednog trijema ili pjevališta, njihovi se položaji u zapisnicima nerijetko opisuju stranama svijeta; primjerice: kod ulaznih vratiju na zapadnoj strani (*ante maiorem portam*), na sjevernoj strani (*a septemtrione*), i južnoj (*meridiem versus ad minorem portam ecclesiae*), ili kada je jedno pjevalište na zapadu (*ad portam maiorem occidentem versus*), a jedno kod svetišta.

Prozori i vrata. Prilikom opisivanja vizitatori bilježe i broj vratiju i prozora, kao i jesu li prozori ostakljeni (*fenestrae vitreae*) ili zatvoreni željeznom rešetkom (*ferro munitas*). Rijetko se osvrću na dimenzije prozora, a katkad ističu i okulus u svetištu. No, u većini slučajeva prozore izostavljaju prilikom opisa građevine.

Propovjedaonica (*cathedra*). Pri kraju poglavlja u kojima se opisuju građevine često se spominju pozicije propovjedaonica, materijali od kojih su bile načinjene (*murata; lignea; lapidea*), te vrste obrade vanjskih ploha – od jednostavnih primjeraka (*simpliciter*) do onih ukrašenih rezbarijama (*opere arculario*), bojom (*depicta*), pozlatom, oslikom ili skulpturama (*cum statuīs elaborata*). U pojedinim slučajevima opisuju se i ikonografski programi, najčešće slikanih ili kiparskih prikaza Četvorice evanđelista.

Groblje (*De coemeterio*). Opaske o grobljima koja su se redovito nalazila uz crkve u zapisnicima kanonskih pohoda nalaze se na kraju poglavlja *De ecclesia* ili unutar zasebnog odjeljka teksta koji prethodi poglavlju o oltarima. Zapisi govore je li groblje prikladno ograđeno drvenom (*asseribus cinctum*) ili zidanom ogradom (*totum muro cinctum*) ili omeđeno gustim grmljem (*roboribus circumseptum*) ili jarkom (*fossato circumdatum*). Prilikom opisivanja često se navodi i da su groblja bila dijelom popločana, a katkad su imala i drvene zvonike (ili zvona na drvenim stupovima), trijem ili kapelu.

Premda opisi obuhvaćaju sve bitne elemente arhitekture, kada ih razmotrimo u cjelini pokušavajući odgovoriti na pitanje o izgledu pojedinog crkvenog zdanja, dolazimo do zaključka da je isključivo na temelju zapisnika nemoguće razabrati arhitektonsku tipologiju,

kao i točnu prostornu dispoziciju građevina. Bilo bi, međutim, pogrešno konstatirati da vizitatori nisu primjećivali činjenice koje su danas ključne za povijesnoumjetničko istraživanje – poput oblika i starosti arhitektonskih struktura i opreme crkvenih interijera, uključujući i njihova stilska i estetska obilježja. Usporedbom *Instrukcija* i zapisnika vizitacija može se ustvrditi da se način strukturiranja podataka u zapisnicima kanonskih pohoda u cijelosti podudara s uputama i preporukama koje donose *Instrukcije*, pa je stoga, ako su vizitatori za svaku građevinu zapisali minimum koji se od njih očekivao, zapis bivao potpun.

Drugim riječima, podaci iz kanonskih vizitacija mogu upotpuniti dosadašnje spoznaje o arhitekturi župnih crkava i kapela na promatranom prostoru tek komparativnim sagledavanjem u svjetlu svih drugih raspoloživih izvora, u prvom redu dijelom ili u cijelosti sačuvanih arhitektonskih struktura i interijera. Vizitatori će, naime, tek iznimno – i to samo kada je riječ o distinktivnim oblicima – zapisati podatak o arhitektonskom tipu, primjerice kada je riječ o zdanjima centralnog, tj. kružnog tlocrta. Za glavninu građevina koje su u kasnijem razdoblju (od 18. do 20. stoljeća) zamijenjene novim zdanjima ili temeljito preoblikovane, stoga treba krenuti od rezultata prethodnih sustavnih istraživanja srednjovjekovnih sakralnih građevina na prostorima sjeverozapadne Hrvatske,⁹³ koji upućuju na zaključak o jednobrodnom longitudinalnim građevinama s užim i nižim svetištem kao dominantnom građevinskom tipu. Upravo podaci iz zapisnika vizitacija mogu upotpuniti ili opovrgnuti pretpostavke o "tipičnosti" izvornih prostornih rješenja na pojedinim lokalitetima.

Temeljne vizitacije donose izdašne podatke o položajima zvonika, sakristija, trijemova i pjevališta, što upotpunjuje znanja o cjelokupnom izgledu sklopova i orijentaciji građevina. Nadalje, osim o detaljima opreme i funkcionalno-liturgijskog ustrojstva unutrašnjosti, mnogi zapisnici svjedoče i o postojanju dijelova arhitektonskih sklopova koji su nerijetko bivali dograđeni upravo tijekom 17. stoljeća. Podaci o dimenzijama, raščlambi arhitektonskog plašta te pozicijama unutar naselja u zapisnicima izostaju. O tome da su neke građevine bile većih dimenzija indikativni su, primjerice, katkad podaci o broju ulaznih vrata, trijemova i pjevališta.

⁹³ Vidi više u poglavlju: Varaždinski arhidakonat i njegovi spomenici u predtridentskom razdoblju, str. 8

Oltari

U poglavlju o oltarima (*De altaribus*) vizitatori redovito bilježe broj oltara u crkvama i kapelama, kako u unutrašnjosti, tako i u prigradenim trijemovima, uz napomenu o tome jesu li posvećeni ili blagoslovljeni. Svim oltarima u interijerima pridana je jednaka pozornost; strukturom zabilježenih podataka ne razlikuju se opisi glavnih i sporednih (bočnih) oltara. O materijalu izrade oltara najčešće nema spomena, no kada je riječ o drvenim retablama, to se najčešće doznaje se iz zabilješke o rezbarenom ukrasu (*opere arculario elaboratum*), a katkad se spominje i retabl (*tabula*). U temeljnim vizitacijama popisani su svi titulari oltara i opisana njihova ikonografija, tj. hijerarhija svetačkih kipova ili slika u prostoru, i to redosljedom po pojedinim dijelovima retabla: u pravilu najprije u sredini (*in medio*), potom u gornjem dijelu (*in superiori parte*), na vrhu (*in summitate*) te u donjem dijelu (*in parte inferiori*). Vizitacija kanonika Ivana Znike iz 1678. godine od ostalih se zapisa izdvaja po tome što su u njoj istaknuti dvokatni retabli (*duo contignationis*). Poglavlje o oltarima u izvješćima kanonskih pohoda redovito započinje opisom glavnog oltara, a potom slijede bočni. Opis počinje od titulara i središnjeg dijela retabla, kada se utvrđuje nalazi li se u središtu oltarna pala (*imagine in tela depicta*) ili kip sveca zaštitnika (*in medio statua sculpta*). Nakon toga nižu se slike ili kipovi s desne (*ad cornu epistolae*) i lijeve strane (*ad cornu evangelii*). Na isti način opisuju se i viši registar te zaključak retabla. Kod glavnog oltara nešto se veća pozornost pridaje materijalu izrade i oblikovanju, a posebice skulpturalnom ukrasu svetohraništa. Također, za svaki se pojedini oltar utvrđuje sukladnost liturgijskim propisima – je li oltarna menza prekrivena trima prekrivačima (*mappae*) i antependijem, postoje li na oltaru kanonske tablice i križ te koliko se svijećnjaka nalazi na menzi. U poglavlju o oltarima spominju se, kao što je već naznačeno, i oltari u vanjskim trijemovima građevina, no njima se ne pridaje veća pozornost.

Za razliku od opisa u temeljnim vizitacijama, u zapisnicima redovitih/godišnjih pohoda detalji se bilježe samo ako je riječ o novom oltaru. U temeljnim se vizitacijama, k tome, uz nabranje svih svetačkih kipova na retablu, opisuje i ikonografija prizora na slikanim oltarnim palama. Često se ističe da su kipovi dijelom ili u cijelosti oslikani, tj. polikromirani i/ili pozlaćeni (*depicta; deaurata; in partibus depicta; decolorata*) te registriraju i ukrasi arhitektonskih okvira retabla (*de reliquo ornatur suis columnis; tabulis et cifris operis arcularii*). U pojedinim slučajevima vizitatori prema vlastitom sudu ističu oltare, oltarne slike

ili kipove koji ljepotom ili umijećem izvedbe nadilaze ostale (*tabula pulchra; elegans; eleganter exornatum*).

O Presvetom sakramentu

Poglavlje o Presvetom Sakramentu (*De venerabili sacramento*), prethodi ili slijedi poglavlju o oltarima. U njemu se, ako to nije učinjeno kod opisa glavog oltara, opisuje smještaj i oblik svetojhraništa. U tom se kontekstu navodi i od kojeg je materijala posuda za čuvanje posvećenih hostija – čestičnjak (ciborij) s poklopcem (*cum suo cooperculo*) – redovito od srebra, s pozlatom (*argenteus; inauratus; argenteus deauratus*) i je li pod njim zatečen korporal (*supposito corporali*), te da li je brava (*clausura*) svetojhraništa dovoljno sigurna.

O svetim uljima, krsnom zdencu, ispovjedaonici

Sveta ulja, krstionica i ispovjedaonica (*De sacris liquoribus, baptisterio, confessionali*) u zapisnicima su obuhvaćena u jednom ili u više zasebnih poglavlja, ovisno o načinu zapisivanja. Vizitatori najčešće navode mjesto na kojem se čuvaju sveta ulja (*in sacristia; in armariolo sub clausura*), potom materijal od kojeg je načinjen i mjesto na kojem se nalazi krsni zdenac (*lapidea; prope turrim in muro*). Isto tako, zapisuju postoji li u crkvi ispovjedaonica, te gdje je smještena (*ante minorem portam; in porticu*).

Liturgijski predmeti, oprema i ruho

U posljednjem poglavlju (*De sacra suppellectili*) brojčano su i po vrstama navedeni svi predmeti koji tvore pokretni inventar – crkveno ruho, liturgijsko posuđe i knjige. Od ruha koje se najčešće zatječe u crkvama i bilježi u zapisnicima vizitacija to su: misnica (*casula*), alba, stola, kota (*epitogium*), rukovnik (*manipulus*), pluvijal (*pluviale*), stolnjak (*strophium*), antependium, prekrivači oltara (*mantilia*), ručnik (*manutergium*), pokrivač oltara (*peplum*), tjelesnik (*corporale*), barjak (*vexillum*), pokrivač menze (*mappa*), jastuk (*pulvinar*), bursa itd. Od posuda se najčešće bilježe: kalež (*calix*), posude za ulje i vodu (*ampullae*), posude za misno vino i vodu (*urceollus*), moćnici (*reliquiaria*), čestičnjaci, tj. posude za sv. pričest (*ciborium; pixis*), blagajna za crkveni novac (*cista*), kalup za pečenje i rezanje hostija (*ferrum pro hostiis*), posuda za krsnu ili svetu vodu (*lebes pro aqua baptismali; pro aqua lustrali*) itd. U poglavljima o pokretnom inventaru registrirana su i drvena ili metalna raspela (*crucifixus*

ligneus; argenteus) koja su stajala na oltarnim menzama, a naposljetku i liturgijske knjige, među kojima se najčešće bilježe (tiskani) obrednici (misali), u pravilu Rimskog ili Ostrogonskog obreda.

Naglasak je na popisivanju svih predmeta nužnih za dolično bogoslužnje, prema propisima *Instrukcija*. Prilikom utvrđivanja količine crkvenog posuđa, za svaki se pojedini predmet bilježi materijal od kojeg je izrađen: zlatan (*ex auro*), srebrn (*argenteus*), od pozlaćenog srebra (*argenteus deauratus*), brončan (*aenneus*). Isto tako je i s ruhom, kod kojeg se navodi materijal, najčešće taft (*ex taffut*), pamuk (*ex bumbak*), svila (*ex serico*), lan (*ex lana*), i vrsta tkanja, primjerice atlas (*hatlacz*), damast (*damasco*). Uz nazive predmeta liturgijskog ruha, često se nailazi i na podatke o boji tkanina, o tome jesu li izvezene zlatovezom (*cum fimbriis*), te u kakvom su stanju (*nova; usuata; attrita*). Slično kao i u slučaju oltara, vizitator bi istaknuo posebnosti nekog predmeta (*lapidibus bohemicis ornatum; pretiosa*). Osim posuđa i ruha, u poglavljima o liturgijskom inventaru navodi se i postoji li u crkvi pokretni oltar, a u nekoliko slučajeva nailazimo i na podatke o slikama koje su zatečene u interijerima župnih crkava i kapela. O slikama se, osim broja, najčešće ne donose opširniji podaci. Vrlo rijetko zabilježeno je što prikazuju.

S obzirom na učestale zamjene starijih predmeta novijima, iz vizitacija je, kada je riječ o pokretnom inventaru, moguće pratiti samo kretanje brojčanog stanja pojedinih skupina. Premda zapisi bilježe i vrstu materijala, na osnovu tih podataka često ostaje nejasno je li riječ o predmetima zabilježenim u prethodnim vizitacijama ili o novim, izrađenom od istog materijala. Isto tako, nemoguće je utvrditi koji predmeti navedeni u zapisima su se sačuvali do danas. Usprkos svemu, promjene kojima svjedočimo tijekom vremena mogu se, kada je riječ o povećavanju broja predmeta, dovesti u vezu s poboljšanjem gospodarskih (financijskih) prilika u pojedinim župama, a smanjivanje broja najvjerojatnije sa potrebama financiranja nabave liturgijske opreme interijera ili zahvata na samim crkvama.

VI. ŽUPNE CRKVE I KAPELE VARAŽDINSKOG ARHIĐAKONATA U KANONSKIM VIZITACIJAMA OD 1638. DO 1698. GODINE

ŽUPA BARTOLOVEC

Bartolovec (Žabnik), Župna crkva sv. Bartola

LITERATURA:

- Smičiklas, Tadija, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 5: Listine godina: 1256–1272, Zagreb: JAZU, 1907., str. 116
- Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)
- Buturac, Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., str. 413.
- Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 53, 54
- Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 217
- Gregurinčić, Zvonimir, *Spomenica 1993.–2003. Općina Trnovec Bartolovečki*, Varaždinske Toplice: Tonimir, 2003., str. 23
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2012., str. 55

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 187–188
160/I., 1649., 72–77
161/II., 1671., 31–32
161/II., 1675., 94–97
162/III., 1678., 25–37
162/III., 1679., 210–214
162/III., 1681., 313–318
163/IV., 1683., 48–52
163/IV., 1687., 179–182
164/V., 1688., 29–41
164/V., 1689., 212–217
165/VI., 1694., 26–39

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 1, 2; str. 219

Župna crkva sv. Bartola izgrađena je početkom 20. stoljeća na mjestu starije crkve u južnom dijelu naselja Bartolovec. U kanonskim vizitacijama 17. stoljeća lokalitet se bilježi pod imenom Žabnik.

Crkva se prvi put navodi u ispravi bana Stjepana iz 1258. godine,⁹⁴ a kasnije i na popisu župa 1334. godine, kao "župna crkva sv. Bartola u Varaždinu". Izvor iz 1436. godine potvrđuje da se građevina zapravo nalazila na posjedu varaždinske gradske općine, ali ne i u samom gradu.⁹⁵

U vizitacijama je crkva prvi put opisana 1638. godine. Tada je imala tabulat u lađi, svod u svetištu, drveno pjevalište, sakristiju, popločenje od opeka, vrata, trijem pred ulazom i drveni zvonik. Iz sljedećeg sačuvanog zapisnika, iz 1649. godine, doznaje se da je sakristija imala prozorski otvor te svod sa zvijezdom u središtu.⁹⁶ Godine 1675. vizitator se prvi put osvrnuo na groblje uokolo crkve, ograđeno gustim grmljem. Zapis iz 1679. navodi nekoliko netom dovršenih građevinskih zahvata: proširenje lađe, popločenje svetišta te da je cijela građevina oličena iznutra i izvana. Novi drveni zvonik spominje se 1689. godine, a oslikano pjevalište i ukrašen tabulat u zapisu godine 1678. Vizitator 1687. zapisuje četiri ostakljena "okulusa".

U posljednjoj četvrtini stoljeća u nekoliko je navrata zabilježeno prokišnjavanje krova u lađi i svetištu (1675., 1678., 1683., i 1687.) Na osnovu podataka iz 1694. može se zaključiti da je početkom 90-ih obnovljeno krovništvo.

Tijekom stoljeća u izvještajima se kontinuirano bilježe tri oltara u crkvi. Najpodrobnije su opisani u zapisniku vizitacije iz 1688. Glavni oltar, posvećen titularu crkve, u sredini je imao sliku sv. Bartola Apostola s Bogorodicom i sv. Stjepanom Ugarskim, s lijeve strane bio je kip sv. Petra, s desne sv. Pavla. U gornjem redu bila je slika sv. Stjepana Prvomučenika. Oltar nije imao svetohranište, već se hostija čuvala u župnoj kući.⁹⁷

Vizitacija iz 1671. govori da je lijevi bočni oltar sv. Antuna Padovanskog iste godine dobio novi retabl i pozlatu, a kasnije je (1688.) u sredini primijećena svečeva slika između

⁹⁴ T. Smičiklas, n. dj., str. 116.

⁹⁵ Prema: D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 217.

⁹⁶ NAZ, Kan. viz., Protokol 160/I., 1649. (...) *sacristiam habet sub fornice exiguum ferre stellam in ipsa* (...).

⁹⁷ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1688. (...) *SS. Eucharistia in domo parochi asservatur in armario ob distiantiam loci* (...).

kipova sv. Franje Asiškog i sv. Franje Ksaverskog te u gornjem redu slika sv. Trojstva između kipova sv. Katarine i sv. Barbare.

Desni je bočni oltar u sredini imao sliku Uznesenja Bl. Djevice Marije, između kipova sv. Jakova i sv. Andrije (1688.). U gornjem registru stajala je slika sv. Ane između kipova sv. Doroteje i sv. Barbare. Na lijevom zidu po sredini lađe nalazila se oslikana zidana propovjedaonica (1694.).

Godine 1696. vizitator je zapisao da se na sjevernom zidu lađe nalazi slika s prikazom Pakla i Raja, a godine 1698. bilježi se skulpturalna kompozicija Raspeća u središtu crkve.⁹⁸ Potonje su godine u opisu interijera istaknuta i dva figuralno ukrašena antependija; jedan s prikazom sv. Ane, drugi s prikazom sv. Antuna Padovanskog.

Od crkve 17. stoljeća u današnjem je zdanju, novogradnji s početka 20. stoljeća, očuvano svetište s križnim svodom, zaključenim kamenom s Kristovim monogramom (IHS). Dosadašnja istraživanja utvrdila su da je širina današnje crkve određena duljinom lađe starijeg zdanja te da je ta crkva bila jednobrodna građevina s pravokutnim svetištem, građena kamenom lomljencem.⁹⁹ Oltari iz 17. stoljeća nisu se sačuvali.

⁹⁸ NAZ, Kan. viz., Protokol 165/VI, 1698. (...) *crucifixus unus magnus supra trabem in medio ecclesiae positus, ad cuius latera statuæ B. V. et S. Ioannis Apostoli et Evangelistæ, item duo antependia ex tela depicta, in quorum uno imago in medio S. Annæ, de caetero rosæ diversæ. In alio vero icon in medio S. Antonii Paduani, ubi etiam diversæ rosæ (...).*

⁹⁹ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 217.

Bartolovec (Žabnik), Kapela sv. Filipa i Jakova

LITERATURA:

—

PROTOKOLI:

161/II., 1675., 94–97
162/III., 1678., 25–37
163/IV., 1683., 48–53
163/IV., 1685., 113–116
164/V., 1688., 29–41
165/VI., 1696., 194–200

Područna kapela župe u Bartolovcu (Žabnik) nije se sačuvala te se o njoj nije pisalo u literaturi. Nije poznato u kojem je vremenskom razdoblju srušena. Budući da se u njoj čuvalo crkveno posuđe i ruho iz župne crkve sv. Bartola, može se pretpostaviti da se nalazila u blizini crkve.

Kapela se u vizitacijama prvi put spominje 1675. godine. Tada je zabilježeno da je od drvene građe, sa zemljanim podom, tabulatom, vratima, zvonikom uz pročelje, trijemom pred ulazom te grobljem uokolo. Vizitator je 1678. godine primijetio da nema sakristije ni pjevališta, a godine 1687. bilježi nove zidane temelje te dva ostakljena "okulusa". Iz zapisnika pohoda godine 1696. doznaje se da je crkva u međuvremenu popločana kamenom.

U istraživanim zapisnicima navode se dva oltara. Najraniji podatak o oltaru sadrži zapis iz 1678. Tada se u kapeli nalazio oltar posvećen sv. Barbari sa slikom svetice. Godine 1683. vizitator bilježi novi oltar posvećen sv. Filipu i Jakovu, također sa slikom svetaca, a kasniji zapis iz 1685. govori o novom bočnom oltaru posvećenom sv. Barbari. Bio je ukrašen pozlatom i rezbarijama, a u središtu mu se nalazio kip svetice između kipova sv. Katarine i sv. Doroteje.

Kapela nije imala vlastitu liturgijsku opremu i ruho, nego se u njoj čuvao inventar iz župne crkve sv. Bartola. Godine 1649. vizitator je zabilježio sveukupno 87, a godine 1688. dvanaest predmeta pokretnog inventara.

Šemovec, Kapela sv. Duha

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919).
Gregurinčić, Zvonimir, *Spomenica 1993.–2003. Općina Trnovec Bartolovečki*, Varaždinske Toplice: Tonimir, 2003., str. 24

PROTOKOLI:

- 160/I., 1649., 72–77
161/II., 1669., 4–5
161/II., 1673., 57–58
161/II., 1675., 94–97
162/III., 1678., 25–37
163/IV., 1683., 48–53
163/IV., 1687., 179–182
164/V., 1688., 29–41
164/V., 1689., 212–217
166/VII., 1696., 194–200
166/VII., 1698., 312–317

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 3, 4, 5; str. 220, 221

Kapela sv. Duha jednobrodna je longitudinalna građevina s polukružno zaključenim svetištem jednako širokim i visokim kao i lađa, sakristijom i tornjem pred pročeljem. Lađa je svođena na dva traveja kupolastim svodom, a svetište kupolastim svodom i polukalotom.

Kapela se nalazi na groblju, južnije od naselja, a lokalitet je najranije zabilježen u dokumentu iz 1251. godine, u kojem se spominje *comes Sceme*.¹⁰⁰

Kapela se u vizitacijama kontinuirano bilježi od 1638. godine. U najranijem zapisu stoji da ima drveni korpus, kamene temelje, tabulat, zvonik i trijem pred ulazom. Sljedeći sačuvani zapisnik (1649.) donosi podatak da je iznova podignuta (zidana) i oličena. U drugoj polovici stoljeća vizitatori bilježe zeleno obojani tabulat u lađi, drveni zvonik s tri zvona, trijem ispred ulaza, vrata (1678.), dva prozora te groblje uokolo crkve (1687.). Godine 1683. vizitator primjećuje dva pjevališta, a 1687. godine zapisuje podatak o zidanom tornju, kojim je vjerojatno zamijenjen stariji drveni. Za podzemnu grobnicu ("kriptu") koja se prvi put u

¹⁰⁰ Gj. Szabo, n. dj., str. 2.

zapisnicima spominje 1689. godine može se pretpostaviti da je izgrađena krajem 80-ih godina. Vizitacije iz posljednjih godina 17. stoljeća govore i o novom kamenom popločenju unutrašnjosti (1696.), te novoizgrađenom trijemu (1698.).

Jedini sačuvani podatak o nekom od oltara u prvoj polovici stoljeća zapisan je 1638. Vizitator tada bilježi neposvećen oltar sa slikom Bl. Djevice Marije. U drugoj polovici stoljeća u kapeli se nalazio jedan pokretni oltar (1669.) te dva oltara sa zidanim menzama, a zabilježen je i jedan oltar u trijemu (1673.).

Oltari u unutrašnjosti detaljnije su opisani 1675. i 1688. godine. Glavni oltar bio je posvećen titularu kapele, s dvije skulpture anđela svjeconoša (1675.). U sredini je imao oltarnu palu sa slikom sv. Duha nad apostolima, između sv. Ivana Evanđelista i sv. Mateja Apostola (1688.). Bočni oltar posvećen Bl. Djevici Mariji u središtu je imao sliku Bogorodice s djetetom (1688.). Godine 1683. u kapeli je primijećena drvena, nebojana propovjedaonica (1683.).

Temeljna vizitacija godine 1678. u kapeli bilježi 61 predmet pokretnog inventara, godine 1688. bilo ih je 94, a godine 1694. sveukupno 131.

Na terenu je utvrđeno da se do danas u crkvi sačuvalo popločenje iz 17. stoljeća te poklopac grobnice. Oltari se nisu sačuvali, a nije se sačuvalo ni oltar sv. Notburge kojeg je prilikom obilaska terena u drugom desetljeću prošlog stoljeća zabilježio Gj. Szabo.

ŽUPA BIŠKUPEC

Biškupec, Župna crkva Uznesenja Bl. Dj. Marije

LITERATURA:

- Rački, Franjo, Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine*, 4 (1872.), str. 228
- Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)
- Filić, Krešimir, Župna crkva u Biškupcu, *Naše pravice*, br. 17, 1924., str. 1
- Buturac, Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., 413.
- Dobronić, Lelja, Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkog biskupa prema ispravi kralja Emerika iz god. 1201, u: *Rad JAZU*, 283 (1951), str. 257, 259, 261
- Krčelić, Baltazar Adam, *Annuae ili historija 1748.–1767.*, Zagreb: JAZU, 1952., str. 605
- Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko Zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 130
- Horvat, Anđela, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: R. Matejčić – A. Horvat – K. Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 300
- Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 20
- Baričević, Doris, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2008., str. 56, 110, 111, 358, 359, 439, 442, 463
- Potočnik, Iva, Prilog poznavanju povijesti župne crkve Uznesenja Bl. Dj. Marije u Biškupcu kod Varaždina, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 23 (2012), Zagreb – Varaždin, str. 287–299

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 186–187
- 160/I., 1649., 65–72
- 161/II., 1672., 42–43
- 161/II., 1675., 97–100
- 162/III., 1678., 61–74
- 163/IV., 1683., 45–48
- 163/IV., 1684., 94–96
- 163/IV., 1686., 156–159
- 163/IV., 1687., 182–183
- 163/IV., 1688., 64–73
- 164/V., 1691., 335–338
- 165/VI., 1694., 71–84
- 165/VI., 1695., 57–66

Župna crkva Uznesenja Bl. Djevice Marije jednobrodna je longitudinalna građevina, s užim i nižim poligonalnim svetištem, sakristijom sa sjeverne strane i tornjem uz pročelje. Svođena je bačvastim svodom sa susvodnicama i pojasnicama. Nalazi se u središtu naselja uz glavnu cestu.

Mjesto Biškupec smješteno je 3 km južnije od grada Varaždina, a kao posjed zagrebačkih biskupa spominje se od 13. stoljeća.¹⁰¹ Najraniji dokaz postojanja župne crkve na današnjem mjestu je popis župnika iz 1501. godine, u kojem je zabilježen Juraj, župnik crkve sv. Marka. Župnik crkve sv. Marka u Biškupcu bio je nazočan i na Draškovićevoj sinodi 1574. godine.¹⁰² Prema zapisnicima vizitacija 17. stoljeća, crkva se tada nalazila na posjedu Zagrebačkog kaptola. Jedna je od dvije crkve u Arhiđakonatu koja je bila pod izravnim juspatronatom zagrebačkog biskupa.

U vizitacijama se crkva spominje od 1638. godine. Najraniji zapis govori da je popločana opekom te da ima tabulat u lađi i svod u svetištu. Detaljnije se o građevini doznaje iz sljedećeg sačuvanog zapisa (1649.). U njemu je zabilježen drveni zvonik s dva zvona, dvoja vrata te drveno pjevalište. Vizitacija iz 1672. donosi podatak da crkva ima svod u lađi i svetištu, a 1675. spominje se zidana sakristija te poveći trijem nasuprot zvonika. Zidana kapela Kristova Groba na groblju najranije je navedena 1683. godine. Sudeći po podacima iz 1683. i 1686. godine, crkva je sredinom 80-tih najvjerojatnije dobila još jedan trijem, kod južnog ulaza.

Vizitacije iz osamdesetih godina sadrže zapise o nekoliko oštećenja: krovništa lađe (1684.) i zvonika (1687.), a godine 1684. vizitator primjećuje oštećenje svoda u svetištu. Do početka 90-ih godina djelomično je izgrađeno novo krovnište i novi trijemovi na južnoj i zapadnoj strani što se zaključuje na osnovu opisa građevinskog stanja 1691. Podatak o tome da je svod crkve bio oslikan prvi se puta pojavljuje u zapisniku iz 1695. Posljednju građevinsku intervenciju u 17. stoljeću zabilježio je vizitator 1698., kada prilikom pohoda uočava u potpunosti restaurirani zvonik.

Od 1638. godine nadalje u zapisnicima se u crkvi bilježe tri oltara. Opisi iz 1688. govore najpodrobnije o njihovom izgledu. Glavni je oltar bio posvećen Bl. Djevici Mariji. U

¹⁰¹ L. Dobronić, n. dj., str. 257.

¹⁰² Do danas nije istraženo je li riječ o promjeni titulara ili o drugoj sakralnoj građevini.

sredini se nalazila slika Bogorodice između kipova dvojice anđela, a u gornjem je registru u središtu bio i kip Bl. Dj. Marije (1688.). Titular lijevog bočnog oltara – Sveti Križ – zabilježen je prvi puta 1678. godine. U sredini mu se nalazila slika Presvetog Trojstva između kipova sv. Barbare i sv. Margarete. U gornjem je redu u sredini bila slika Uskrslog Krista između kipova dva anđela, dok je pri samom vrhu stajao kip sv. Franje Asiškog (1688.).

Titular desnog bočnog oltara također je najranije zabilježen 1678. godine; bio je posvećen sv. Antunu Padovanskom (1678.), a u sredini je imao svečevu sliku između kipova sv. Stjepana i sv. Ludovika (1688.). U središtu gornjeg registra nalazila se slika sv. Mateja Apostola između kipova dva anđela, dok je na zaključku retabla stajao kip sv. Petra (1688.). Zapisi iz navedenih godina spominju i dva oltara u trijemu, bez detaljnijih podataka o njihovim titularima i izgledu. Drveno je svetohranište opisano u zapisnicima iz druge polovice stoljeća (1678., 1688. i 1694.). Nalazilo se na glavnom oltaru, bilo je pozlačeno, oslikano te ukrašeno dvama statuetama (1688.). Godine 1684. nabavljene su nove, zeleno obojane klupe, a prema navodu iz 1698., na menzi glavnog oltara bio je postavljen kip Bl. Djevice Marije s krunom i haljinicom koji se nosio u procesijama.

Crkva je bila bogato opremljena liturgijskim posuđem i ruhom. Godine 1649. popisano je 155 predmeta pokretnog inventara, 1678. bilo ih je 214, 1688. ukupno 62, a u zadnjoj temeljnoj vizitaciji (1694.) registrirano je 224 predmeta. K tome, vizitacija godine 1686. bilježi čak 106 relikvijara, dok temeljna vizitacija 1688. sadrži podatak da u crkvi postoji 39 slika. Osim brojčanog stanja, zapisi nažalost ne donose detaljnije podatke o slikama i relikvijarima.

Godine 1741. izgrađeno je novo svetište, a tijekom 40-ih i 50-ih godina 18. st. lađa i sakristija nanovo su presvođene.¹⁰³ Glavni oltar iz 17. st. zamijenjen je 1742. godine novim, načinjenim po narudžbi biskupa Jurja Branjuga, a nekoliko godina kasnije i bočni su oltari te propovjedaonica zamijenjeni novima, izrađenima po narudžbi biskupa Franje Klobušickog.¹⁰⁴

Kapela Kristova Groba koja se nalazila na groblju nije se sačuvala.

¹⁰³ I. Potočnik, n. dj., str. 294.

¹⁰⁴ D. Baričević, n. dj., str. 358, 110.

Gornji Kneginec, Kapela Sv. Marije Magdalene

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)
- Horvat, Anđela, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975., 229, 289, 415, 419, 484
- Cvekan, Paškal, *Dva stoljeća župe Kneginec*, Kneginec: RKT župa Kneginec, 1989., str. 18, 20–25
- Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 155–156.
- Peškan, Ivana – Pascuttini-Juraga, Vesna, Neka srednjovjekovna naselja i župe južnog varaždinskog podbrežja, *Starohrvatska prosvjeta*, III. serija, 36 (2009), str. 433–435.
- Balog, Zdenko, Početci izgradnje župne crkve u Gornjem Knegincu, u: *Kneginec – Khene pod okriljem Sv. Marije Magdalene, Zbornik radova*, Zagreb – Kneginec: Ogranak Matice hrvatske Novi Marof, 2012. str. 21–28.
- Pascuttini-Juraga, Vesna, Pokretni inventar župne crkve sv. Marije Magdalene u Knegincu, u: *Kneginec – Khene pod okriljem Sv. Marije Magdalene, Zbornik radova*, Zagreb – Kneginec, Ogranak Matice hrvatske Novi Marof, 2012., str. 37–42.
- Peškan, Ivana, Konzervatorsko-restauratorski radovi na crkvi sv. Marije Magdalene u Knegincu, u: *Kneginec – Khene pod okriljem Sv. Marije Magdalene, Zbornik radova*, Zagreb – Kneginec: Ogranak Matice hrvatske Novi Marof, 2012., str. 29–34.
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 79.

PROTOKOLI:

- 160/I., 1649., 65–71
161/II., 1675., 97–99
162/III., 1678., 61–73
162/III., 1679., 219–222
164/V., 1688., 64–73
165/VI., 1694., 71–84

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 7, 8; str. 222, 223

Kapela je jednobrodna longitudinalna građevina s poligonalnim svetištem užim od lađe, tornjem uz svetište i trijemom. Lađa joj je izvorno bila kraća no što je to danas. Istraživanja su potvrdila da je crkva građena krajem 15. st. ili na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće.¹⁰⁵ Sve do 1789. godine – kada postaje župnom crkvom – bila je područna kapela

¹⁰⁵ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 155.

župne crkve u Biškupcu. Nalazi se na istaknutom mjestu uz sporednu cestu, na jednom od najviših brežuljaka u naselju.

Lokalitet se, pod imenom *Khene*, prvi put spominje u ispravi hrvatsko-ugarskog kralja Andrije II. iz 1209. godine.¹⁰⁶ U neposrednoj blizini crkve nalazi se kula u kojoj je nakon vojnog poraza od brata, kralja Emerika, od 1202. do 1204. godine Andrija II. bio zatočen. Pretpostavlja se da je ta kula jedini preostali dio kaštela na mjestu kojega će kasnije biti podignuta kapela.¹⁰⁷

Najraniji podaci o kapeli sačuvani su u izvješću iz 1649. godine. Vizitator je tada zabilježio novi tabulat, presvođeno svetište, tri prozora, dvoja vrata i toranj. Zapisnici iz druge polovice stoljeća opširnije opisuju izgled građevine. Godine 1675., bila je u cijelosti presvođena, u unutrašnjosti se nalazilo pjevalište, izvana dva drvena trijema, a sklop je sa svih strana bio okružen grobljem. Godine 1678. prvi se put spominju sakristija i novoizgrađen drveni trijem. Sudeći po zapisima iz 1678. i 1679., zidani toranj gradio se upravo tijekom tih godina. Novi zidani trijem sa svodom vizitator je zatekao 1688., a popravljeno krovništvo 1696. godine.

U najranijem sačuvanom zapisu iz 1649. godine spominju se dva oltara, od kojih glavni, posvećen sv. Mariji Magdaleni, nije imao menzu. Od 1675. nadalje, vizitacije svjedoče o tri oltara i jednom pokretnom.

Prema zapisniku iz 1681., te je godine uređen, tj. izrezbaren, obojan i pozlaćen glavni oltar.¹⁰⁸ Detaljniji opisi svih oltara donose se u zapisniku iz 1688. Na sredini glavnog oltara tada se nalazila pala sa slikom sv. Marije Magdalene između kipova sv. Petra i sv. Pavla. U gornjem dijelu, na sredini je stajala slika s prikazom sv. Trojstva, između kipova sv. Stjepana i sv. Lovre. Na zaključku se nalazio kip sv. Mihovila između dvojice anđela (1688.).

U središtu lijevog bočnog oltara također je stajala slika sv. Marije Magdalene,¹⁰⁹ a još jedna (treća!) slika s prikazom iste svete nalazila se i na desnom bočnom oltaru (1688.). Vizitacije ne donose detaljnije podatke o izgledu i ikonografiji bočnih oltara.

¹⁰⁶ I. Peškan – V. Pascuttini-Juraga, n. dj., 2009., str. 434.

¹⁰⁷ I. Peškan – V. Pascuttini-Juraga, n. dj., 2009., str. 434, A. Horvat, n. dj., 229.

¹⁰⁸ NAZ, Kan. viz., Protokol br. 162/III., 1681., (...) *altare majus noviter artificio arculario et arti pictorie decoloratum et aliqua in parte deauratum est* (...).

¹⁰⁹ NAZ, Kan. viz., Protokol br. 164/V., 1688., (...) *extra sanctuarium capellae habetur aliud altare minus muratum non consecratum, tituli S. Mariae Magdalene* (...); premda zapis govori da je oltar neposvećen, vizitator svejedno spominje ime titulara.

U trijemu sa sjeverne strane, uz bočni ulaz nalazio se oltar sv. Ivana Krstitelja, sa slikom istog sveca u sredini, te iznad slikom sv. Trojstva (1688.). U kapeli je bila drvena propovjedaonica te 12 drvenih klupa za sjedenje (1688.).

Godine 1649. crkva je od opreme imala ukupno 128 predmeta, 1678. bilo ih je 57, 1688. popisano je 128, a godine 1694. sveukupno 133 predmeta. U popisu inventara u zapisniku iz 1694. zabilježeno je 13 slika u unutrašnjosti, o kojima nema detaljnijih podataka.

Osim zidanog trijema kod glavnog ulaza i pjevališta, svi izvorni arhitektonski elementi crkve 17. stoljeća sačuvani su u svojim osnovnim oblicima do danas. Prozor u svetištu je zazidan, no vidljiv je izvana. Isto tako, djelomično je vidljiv i lučni otvor prozora koji je osvjetljavao lađu s južne strane. Tragovi trećeg prozora koji se spominje u vizitacijama nisu vidljivi. Građevina je produljena 1808. godine.¹¹⁰

Oltari iz 17. stoljeća nisu se sačuvali. Glavni oltar je 1801. zamijenjen novim, za kojeg je slika nabavljena tek 1885. godine. Bočni oltari zamijenjeni su 1811. godine. Stara propovjedaonica također je iste godine zamijenjena novom.¹¹¹

¹¹⁰ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 155.

¹¹¹ I. Pečkan – V. Pascuttini-Juraga n. dj., str. 38, 39.

ŽUPA DONJA VOĆA

Donja Voća, Župna crkva sv. Martina

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, Spomenici kotara Ivanec, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 14 (1919), str. 94–95
- Buturac, Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., str. 413.
- Drvoderić, Josip, *Vjerska razglednica Voće u riječi i slici*, Donja Voća: Župni ured, 2008., str. 17–63
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 70–71
- Košćak, Anđelko, *Vinica*, Zagreb - Vinica: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2013., str. 148

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 197
160/I., 1649., 47–49
161/II., 1669., 12
161/II., 1671., 26
161/II., 1673., 64
161/II., 1674., 79
161/II., 1675., 107
162/III., 1678., 139–149
164/V., 1688., 131–141
165/VI., 1694., 159–171

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 9, 10; str. 223, 224

Župna crkva sv. Martina jednobrodna je longitudinalna građevina s dvije bočne kapele i poligonalnim svetištem jednako širokim kao i lađa te tornjem pred pročeljem. Križnog je tlocrta. Lađa je svođena na dva traveja bačvastim i zrcalnim svodom, a svetište također na dva polja bačvastim svodom s dubokim susvodnicama. Istočni dio lađe od krajeva apsida do svetišta uži je od zapadnog dijela prema zvoniku. Crkva se nalazi u središnjem dijelu naselja u nizinskom području, izdvojenom od ceste.

Župa u Donjoj Voći zabilježena je još u popisu iz 1334. godine. Crkva sv. Martina u vizitacijama se javlja od 1638., kao područna kapela župe u Vinici, dok se od godine 1669. navodi kao župna crkva. Zapisnik iz 1649. donosi više podataka o izgledu građevine; tada je imala tabulat u lađi, svod u svetištu, popločenje od opeke, presvođenu sakristiju, pjevalište, vrata, dva prozora, trijem pred ulazom i drveni toranj pred pročeljem. Iz iste godine potječu i podaci o "napuklim" zidovima u temeljima i lađi. Godine 1671. vizitator je zabilježio da je na crkvi izveden veći građevinski zahvat, odnosno da je lađa znatno povećana po širini i duljini.¹¹² Već 1675. spominju se novi svod i tabulat.¹¹³ Može se pretpostaviti da je u vremenu zahvata 1671. godine izgrađen novi svod u svetištu, ali ne i u lađi. U prilog tome svjedoči zapis iz 1678. koji navodi novi tabulat zelene boje u lađi. U vizitaciji iz godine 1673. zabilježena je nova sakristija, dok se iz opisa u zapisniku iz 1674. doznaje da sakristija ima svod te da je cijela crkva oličena.

U 18. stoljeću crkvi su prigradene bočne kapele i toranj pred pročeljem.¹¹⁴

Godine 1649. vizitator je u unutrašnjosti zabilježio dva oltara, dok je 1669. naveden još jedan bočni oltar. Sudeći po zapisniku iz 1688., glavni oltar sv. Martina tada je u potpunosti uređen. U sredini je imao svečevu sliku između kipova sv. Marije Magdalene i sv. Lucije, a na bočnim su stranama – ponad ulaza koji su vodili iza oltara – bili smješteni kipovi sv. Ane i sv. Barbare. U gornjem redu u sredini je bila još jedna slika sv. Martina, između kipova sv. Petra i sv. Pavla, te (bočno od njih) još po jednog kipa anđela. Na vrhu oltara bio je kip sv. Mihovila između kipova sv. Fabijana i Sebastijana s anđelima (1688.).

Desni bočni oltar u nekoliko je navrata promijenio titulara o čemu svjedoče opisi iz 1678., 1683. i 1683. godine. Najprije je bio posvećen sv. Martinu (1678.), zatim sv. Trojstvu (1683.), te na kraju sv. Antunu Padovanskom (1687.), čiji se titular zadržao do kraja stoljeća. U sredini je imao sliku s prikazom sv. Antuna Padovanskog između slika sv. Stjepana i sv. Ladislava, a u gornjem dijelu u sredini kip sv. Martina između dva anđela (1688.).

Prema zapisu iz 1688. lijevi bočni oltar Bl. Djevice Marije te je godine do kraja uređen. U sredini se nalazila kiparska kompozicija Krunjenja Bogorodice,¹¹⁵ s lijeve se strane

¹¹² NAZ, Kan. viz, Protokol 161/II., 1671., (...) *dilatata est in parte anteriori in quantitate magna, ita ut plus sit additum de muro, quam ante tota ecclesia continebat, tam in longitudine, quam in latitudine multum est aucta.* (...).

¹¹³ NAZ, Kan. viz., Protokol 161/II., 1675. (...) *dilatata in dupla quantitate, quanta fuit antea, et tota novo posita sub fornice, vetus habet tabulato, interne et externe dealbata* (...).

¹¹⁴ J. Drvoderić, n. dj., str. 19.

oltara nalazio kip Krista. U gornjem registru u sredini je stajao kip sv. Nikole između dva anđela (1688.). Dva oltara u trijemu, bez slika i ukrasa prvi put su u vizitacijama zabilježeni 1678., dok najraniji zapis o jednostavnoj drvenoj propovjedaonici potječe iz 1675.

Godine 1649. crkva posjeduje 51 predmet pokretnog inventara, godine 1678. ukupno 74, godine 1688. vizitacija bilježi 99 predmeta, a zadnja temeljna vizitacija 1694. godine navodi 114 predmeta. U popisu inventara 1649. godine ističu se slike s prikazima sv. Martina i sv. Elizabete.

Iz vremena 17. stoljeća sačuvao se korpus crkve sa svetištem i sakristijom. Arhitektonsko snimanje građevine, izvršeno 2002. godine,¹¹⁶ omogućilo je preciznu identifikaciju ostataka crkve iz prve polovice 17. stoljeća, te identifikaciju dijela izgrađenog 1671. godine.

Oltari iz 17. stoljeća nisu se sačuvali; zamijenjeni su novima već u 18. stoljeću.

¹¹⁵ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V. 1688., (...) *quod et ornatur in medio statua Magnae Matris in Coelos Assumptae, sculpta et deaurata, et ex partibus 2 angeli eandem coronantes* (...).

¹¹⁶ Arhitektonsko snimanje crkve i utvrđivanje faza izgradnje izvršio je Davorin Stepinac, prema: J. Drvoderić, n. dj., str. 19

Donja Voća, Kapela sv. Tome

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, Spomenici kotara Ivanec, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 14 (1919), str. 96
- Horvat, Anđela, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: R. Matejčić – A. Horvat – K. Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 166, 173, 324
- Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 127
- Drvoderić, Josip, *Vjerska razglednica Voće u riječi i slici*, Donja Voća: Župni ured, 2008., str. 65–72
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 70

PROTOKOLI:

- 161/II., 1669., 12
161/II., 1671., 26
161/II., 1675., 107–108
162/III., 1678., 139–149
162/III., 1681., 337–338
163/IV., 1683., 24
163/IV., 1687., 189
164/V., 1688., 131–141
164/V., 1690., 297–299
165/VI., 1694., 159–171
165/VI., 1696., 234

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 12, 13; str. 225

Kapela sv. Tome, smještena na blago povišenom platou na zapadnom rubu naselja, longitudinalna je građevina s poligonalnim svetištem, sakristijom, bočnom kapelom i tornjem pred pročeljem. Lađa je svodena bačvastim svodom sa susvodnicama, a svetište također bačvastim svodom, podijeljenim na dva traveja.

Kapela se prvi put spominje u vizitaciji iz 1669. godine. Zapisnici iz 1671. i 1675. svjedoče da je bila zidana, s tabulatom u lađi i svetištu, sakristijom, vratima i drvenim tornjem. Popločenje u crkvi je bilo od kamena (1675.), dok sakristija nije bila popločana (1678.). Godine 1678. vizitator je zabilježio i nepopločan drveni trijem ispred ulaza, te uokolo kapele loše ograđeno groblje. Više podataka o uređenju interijera nalazimo u zapisniku iz 1683., u kojem stoji da kapela ima drveno pjevalište i tabulat crne boje, oba ukrašena

jednostavnim rezbarijama. Godine 1681. spominje se obnovljena sakristija, a 1687. nova drvena ograda groblja. Novi toranj naveden je u zapisniku iz 1696. godine.

Oltar je podrobno opisan u vizitaciji iz 1688. Bio je posvećen sv. Tomi Apostolu. U sredini je imao sliku sv. Tome s Kristom i apostolima između slika sv. Stjepana i sv. Ladislava, a u gornjem redu u sredini je bila slika s prizorom Raspeća, tj. Krista s Bl. Djevicom Marijom i sv. Ivanom Evanđelistom.

Iste godine (1688.) zabilježena su dva neukrašena oltara u trijemu pred ulazom, a zapis spominje i jednostavnu drvenu propovjedaonicu.

Godine 1678. kapela je od opreme i ruha posjedovala ukupno 23 predmeta, godine 1688. bilo ih je 30, a 1694. je popisano 23 predmeta. Iste godine zabilježena je u interijeru i slika s prikazom Bičevanja Krista.

U 18. stoljeću građevini je prigradna bočna kapela sv. Benedikta, a na mjestu starog podignut je novi toranj.¹¹⁷ Arhitektonskim je snimanjem utvrđeno je da su se zidovi građevine (lađa, svetište, toranj i sakristija) iz 17. stoljeća sačuvali u novom zdanju.¹¹⁸ Glavni oltar iz 17. st. u narednom je stoljeću zamijenjen novim, dok se oltari iz trijema nisu sačuvali.

¹¹⁷ J. Drvderić, n. dj., str. 65.

¹¹⁸ Godine 2002. arhitektonsko snimanje crkve i utvrđivanje faza izgradnje izvršio je Davorin Stepinac, prema J. Drvderić, n. dj., str. 74

ŽUPA IVANEC

Ivanec, Župna crkva sv. Marije Magdalene

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, Spomenici kotara Ivanec, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 14 (1919), str. 74–75
- Šaban, Ladislav, Pogled u prošlost Ivanca, u: *Ivanečki kalendar*, Varaždin: Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće Varaždin, 1977., str. 144
- Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 100
- Budak, Neven, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb – Koprivnica: Nakladna kuća "Dr. Feletar", 1994., str. 69
- Kraš, Marijan, Prilozi za povijest Ivanca (do 1396. godine), u: *Ivanečki kalendar*, Varaždin: Tiva, 1994., str. 43
- Kraš, Marijan, *Ivanec. Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine*, Varaždin: Zlatni ajngel, 1996., str. 50, 52–57
- Belaj, Juraj, Novi prilozi povijesti Ivanca, *Ivanečka škrinjica*, 2 (2006), str. 24, 25
- Belaj, Juraj, *Ivanec kroz slojeve prošlosti. Deset godina arheoloških istraživanja u Ivancu*. Ivanec: Grad Ivanec, 2008., str. 7
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 85

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 193
- 160/I., 1649., 17–25
- 161/II., 1675., 109–111
- 162/III., 1678., 150–163
- 163/IV., 1683., 11–16
- 164/V., 1688., 142–157
- 164/V., 1689., 245–248
- 164/V., 1691., 359–362
- 165/VI., 1694., 172–193
- 165/VI., 1697., 293–296

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 14, 15; str. 226

Župna crkva sv. Marije Magdalene izgrađena je početkom 19. stoljeća, na uzvisini u središtu naselja.¹¹⁹ Nalazi se južno od ostataka nekadašnjeg srednjovjekovnog kaštela,

¹¹⁹ Do tada je funkciju župne crkve imala crkva sv. Ivana Krstitelja u kaštelu, vidi: J. Belaj, n. dj., 2008., str. 8; vidi i ovdje, Ivanec, Kapela Sv. Ivana Krstitelja, str. 81.

porušenog u 20. stoljeću. Na njenom je mjestu stajala starija crkva, koja je funkciju župne imala u periodu od 1611. do 1628. godine.¹²⁰

Lokalitet Ivanec prvi se puta spominje 1396. godine i tom je vremenu bio gradsko naselje čiji su stanovnici uživali povlastice.¹²¹

Najraniji spomen crkve je u vizitaciji iz 1638. godine. Opis iz te godine svjedoči da je cijela presvođena, popločena opekom, te ima zidani toranj. U sljedećem sačuvanom zapisniku (1649.) zabilježena su dvojna vrata, ostakljeni prozori i trijem pred ulazom. Vizitacija iz 1678. sadrži više podataka o izgledu trijema. Tada nema tabulat ni popločenje, a u jednom dijelu trijema smještena konstrukcija "poput kapelice s tabulatom zelene boje i popločenjem".¹²²

Zidana sakristija spominje se od godine 1675., a tada je vizitator zabilježio i dva drvena pjevališta te groblje ograđeno zidanom ogradom. Da je sakristija bila presvođena i popločana opekom primijetio je vizitator 1678. Iz opisa pohoda godine 1683. razvidno je da se na sjevernoj strani korpusa crkve nalazi nedovršena kapela sv. Rozalije. Zapisnik iz 1688. govori da je manje pjevalište na lijevom zidu bilo namijenjeno kolatorima crkve, a donosi i podatak da se u tornju nalazi izrezbareni tabulat bijele boje.

Prema zapisu iz godine 1689. crkva je bila cijela oličena iznutra i izvana, a na ogradu groblja postavljene su nove vratnice, izrezbarene i oslikane prikazom Raspetog Krista i instrumentima Muke. Cijela ograda je tada bila obložena daskama crvene boje te je u njoj otvoren još jedan ulaz okrenut prema kaštelu, također s izrezbarenim vratnicama. Vizitator je 1691. primijetio da je ispod kapele sv. Rozalije izgrađena grobnica s 12 grobnih mjesta.

U vizitacijama se kontinuirano bilježe četiri oltara u crkvi, o kojima se detaljnije doznaje iz zapisa 1678. i 1688. Glavni oltar sv. Marije Magdalene u sredini je imao kip svetice s kipovima sv. Josipa i sv. Tri Kralja između kipova sv. Grgura Pape i sv. Stjepana Prvomučenika (1678.). U gornjem redu imao kip sv. Marije Magdalene s križem u rukama između kipova sv. Ane i sv. Suzane. Na vrhu je stajao kip Boga Oca između dva anđela (1688.). Zapisnik 1688. govori o novom svetohraništu na glavnom oltaru na kojem se u sredini nalaze kipovi sv. Petra i Pavla s anđelima.

¹²⁰ Gj. Szabo, n. dj., str. 74.

¹²¹ Godine 1369. belski prior Ivan od Paližane u ispravi, kojom dodjeljuje slobostinu starim i novim podložnicima navodi *slobodnu općinu sv. Ivana*. N. Budak, n. dj., str. 52, smatra da su građani i prije te isprave uživali povlastice, odnosno da se gradsko naselje formiralo prije 14. stoljeća.

¹²² NAZ, Kan. viz., Protokol 162/III., 1678., (...) *ubi per modum sacelli pars una habetur, cum tabulatu, arculario opere viridi, ubi et pavimentum lateribus stratum est* (...).

Iz opisa oltara 1678. zaključuje se da je lijevi bočni oltar sv. Trojstva tada još nedovršen, no već 1683. opisan je kao "lijepo" uređen. U središtu mu se nalazila skulpturalna kompozicija Krunjenja Bogorodice između kipova sv. Ivana Evanđelista i sv. Barbare, dok je u gornjem registru u sredini stajao kip sv. Antuna Padovanskog između kipova sv. Ivana Krstitelja i sv. Judite te na zaključku kip sv. Ladislava Ugarskog (1688.).

Za desni bočni oltar Bl. Djevice Marije Žalosne zabilježeno je da u središtu je imao sliku Bl. Djevice Marije s Kristovim mrtvim tijelom na rukama (Pietà), a nad njom sliku s prizorom Raspeća – raspetog Krista između kipova Bl. Djevice i sv. Ivana Evanđelista (1688.). Prema zapisu iz 1688. na oltaru je tada bilo smješteno drveno svetohranište koje se ranije nalazilo na glavnom oltaru. Bilo je obojano i pozlaćeno, a s njegovih bočnih strana stajali su kipovi Adama i Eve.

Oltar u trijemu pred ulazom primijetio je vizitator 1678., te naveo da se u njegovom središtu nalazi slika Bl. Djevice Marije. Iste je godine, po svemu sudeći, načinjena i nova drvena propovjedaonica, opisana 1688. Bila je ukrašena kipovima Četvorice Evanđelista, a na vrhu baldahina nalazio se kip Uskrslog Krista (1688.).

Prema zapisniku 1689. nad oltarom u kapeli sv. Rozalije bio je slikani prikaz sv. Trojstva, a u sredini svoda slika Bl. Djevice Marije između anđela koji su nosili grbove kraljevina Hrvatske i Slavonije. Zidovi kapele bili su oslikani prikazima anđela čuvara te ukrašeni štuko ukrasima s grozdovima i vegetabilnim motivima. Uz vrata koja su vodila u kapelu postavljeni su kipovi, a nad vratima je bio naslikan Raspeti Krist (1689.).¹²³

Vizitator je 1697. u crkvi zabilježio novi oltar sv. Barbare, izrađen u tehnici štuka, te skulpturalnu kompoziciju Raspeća u svetištu.

Od predmeta crkvenog ruha i posuđa, godine 1649. zabilježeno je ukupno 112 predmeta, 1678. bilo je 183 predmeta, 1688. ukupno 240, a 1694. godine 206 predmeta. Opis unutrašnjosti iz 1694. sadrži podatak o postojanju 13 slika s prikazima Kristove Muke na bočnim zidovima; vjerojatno je riječ o postajama Križnog puta.

¹²³ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1689. (...) *In capella S. Rosaliae alias parochiali ecclesiae contigua accessit. Pavimentum honestum ex arundinibus totum dealbatum, et in iudem pavimento supra altare maius satis eleganter est depicta Sanctissima Trinitas, in medio Beatissima Virgo cum Archangelis Croatiae et Sclavoniae. In fine portam versus S. Rosalia, interpositis stuccaturis modicis, ex partibus infra pavimentum circum circa per parietes depicti sunt angeli custodes inter mixtis stuccaturis ad instar botrum, et in pariete supra portam crucifixus depictus intra vites (...).*

Crkva je porušena krajem 18. stoljeća, a od nje se sačuvao samo portal (ugrađen nad ulazom u župni dvor), te dva kaleža iz 17. stoljeća.

Ivanec, Kapela sv. Ivana Krstitelja

LITERATURA:

- Šaban, Ladislav, Pogled u prošlost Ivanca, u: *Ivanečki kalendar '77*, Varaždin: Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće Varaždin, 1977. str. 143–149
- Kraš, Marijan, Prilozi za povijest Ivanca (do 1396. godine), u: *Ivanečki kalendar '94*, Varaždin: Tiva, 1994., str. 43
- Kraš, Marijan, *Ivanec. Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine. Ivancu za šestotu obljetnicu povodom prvoga pisanoga spomena Ivanca 1936.–1996*, Varaždin: Zlatni ajngel, 1996., str. 51–52
- Belaj, Juraj, Novi prilozi povijesti Ivanca, *Ivanečka škrinjica*, 2 (2006), str. 24
- Belaj, Juraj, *Ivanec kroz slojeve prošlosti. Deset godina arheoloških istraživanja u Ivancu*, Ivanec: Grad Ivanec, 2008., str. 8
- Belaj, Juraj, Jesu li postojale župe na području ivanovačkoga belskog preceptorata 1334. godine?, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Zagreb, 24 (2008), str. 476
- Belaj, Juraj, Arheološka istraživanja lokaliteta Stari grad u Ivancu (2007.–2010.), u: *Arheologija varaždinskog kraja i srednjeg Podravlja*, Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 2012., str. 215–225
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 85

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 193
- 160/I., 1649., 17–25
- 161/II., 1669., 15–16
- 161/II., 1674., 81
- 161/II., 1675., 109–110
- 161/II., 1676., 138
- 163/IV., 1684., 77
- 163/IV., 1685., 130
- 164/V., 1688., 142–157
- 164/V., 1689., 245–248
- 164/V., 1690., 300–303
- 165/VI., 1694., 172–192
- 165/VI., 1696., 245

Najstarija kapela sv. Ivana Krstitelja o kojoj postoji spomen nije se sačuvala. U popisu župnika iz 1574. zabilježena je kao župna crkva sv. Ivana. Nalazila se u dvorištu srednjovjekovnog kaštela, podignutog na povišenom platou u središtu naselja. Arheološka istraživanja lokaliteta *Stari grad* u Ivancu otkrila su temelje kapele i odredila točan tlocrt

kaštela.¹²⁴ Bila je pravilno orijentirana, u tlocrtu kvadratna, s četvrtastim svetištem užim od lađe i sakristijom sa sjeverne strane. Svetište su na uglovima podupirala dva potpornjaka.

Građevina je srušena 1675. godine, a nova kapela istog titulara, podignuta krajem 17. stoljeća (na mjestu istočnog obrambenog zida kaštela), također se nije sačuvala. Arheološkim istraživanjima otkriveni temelji pokazali su da je bila orijentirana u pravcu sjever–jug, u tlocrtu longitudinalna, s nepravilnom poligonalnom apsidom, širinom jednakoj lađi. Do perioda između 1611. i 1628. godine imala je funkciju župne crkve, nakon čega postoje dvorskom kapelom obitelji Petheö de Gerse.¹²⁵ U 17. stoljeću vizitatori su pohodili obje građevine.

U vizitacijama se bilježi od 1638. godine, kao područna kapela župne crkve sv. Marije Magdalene. Tada nije bila posvećena, imala je popločenje od opeka, drveno pjevalište nad ulazom, tabulat u lađi, svod u svetištu, vrata te presvođenu sakristiju s posebnim ulazom. Zapis iz 1649. svjedoči da je tabulat posve trošan, a godine 1674. vizitator bilježi da kolatorica Suzana Oršić (udovica Stjepana Petheö) ima namjeru poduzeti rušenje postojeće kapele i izgraditi novu izvan kaštela. Vizitacija iz 1675. potvrđuje da je kapela tada srušena, te je da kolator Juraj Petheö obećao još iste godine dati izgraditi novu. No, zapisnik iz 1676. svjedoči da ni sljedeće godine ništa nije poduzeto.¹²⁶ Vizitator je tek za desetak godina primijetio promjene. Godine 1684. zabilježio je podatak koji govori o izgradnji nove kapele.¹²⁷ Iz zapisa 1685. može se zaključiti da je prethodne godine bila izgrađena do polovice, a 1685. povišena za jedan hvat (1,8 m), što ujedno označava njen dovršetak.¹²⁸ Iz

¹²⁴ Istraživanja je proveo Institut za arheologiju (1998.–2004.), vidjeti: J. Belaj, n. dj., 2005., str. 61. Otkriveni su temelji središnje četvrtaste kule, ostaci sjeverozapadne kule, temelji obrambenog zida s ulazom, ostaci sjeveroistočne kule te ostaci novije kapele s kraja 17. stoljeća.

¹²⁵ Oko godine 1502. Ivaniš Korvin je Ivanec i Belu založio obitelji Petheö de Gerse, koji su obnovili kaštel u sklopu kojeg je bila i župna crkva. Nije poznato kada točno funkciju župne crkve preuzima obližnja crkva sv. Marije Magdalene, no pretpostavlja se da se to dogodilo u između 1611. i 1628. godine, usp: J. Belaj, n. dj., 2008., str. 7.

¹²⁶ NAZ, Kan. viz., Protokol 161/II., 1676., (...) *Haec capella diruta est, ut videre est in visitatione anni praeteriti et quamvis generosus Gregorius Pettheo promisisset eandem reaedificare, nihil tamen fecit hactenus.* (...).

¹²⁷ NAZ, Kan. viz., Protokol 163/IV., 1684., (...) *Capella haec quae intitulabitur S. Ioannis Baptistae, extra fundamenta priora in castro Ivancz ad fossatum erigitur nec ad medium tamen adhuc erecta* (...).

¹²⁸ NAZ, Kan. viz., Protokol 163/IV., 1685., (...) *Capella haec quae erigitur sub titulo Sancti Ioannis, in castro Ivancz, de qua mentio in visitatione anno elapsi 1684, quae in eodem anno ad medietatem vix erecta fuit, ad*

opisa 1688. doznaje se da se polovica građevine nalazila unutar kaštela, a polovica izvan, da je bila popločana opekom i imala drveni zvonik nad ulazom, te da su "gospoda" iz kaštela u kapelu ulazila kroz novoizgrađeno pjevalište.¹²⁹ Vizitator je 1690. registrirao još jedno pjevalište, a godine 1696. spominje novu sakristiju, prigradenu uz zapadnu stranu korpusa kapele. Iste se godine u zapisniku navodi i drveni trijem pred ulazom.

Vizitacija iz 1669. govori tek o jednom, neposvećenom oltaru koji se nalazio u prvotnoj kapeli. Oltar u novoj kapeli prvi se put spominje 1689., a detaljnije opisuje 1690. godine. U sredini je imao sliku sv. Ivana Krstitelja, s lijeve strane kipove sv. Petra i sv. Barbare, a s desne sv. Grgura Pape i sv. Ane. U gornjem redu bila je slika sv. Ivana Evanđelista, između kipova sv. Stjepana i sv. Suzane s lijeve, te sv. Antuna i sv. Judite s desne strane. Nad svecima su stajale slike s prikazima Četvorice Evanđelista i obiteljska znamenja kolatora. Na vrhu je bila kompozicija Raspeća – Krista na Križu između Bogorodice i sv. Ivana Evanđelista

Godine 1694. spomenut je i opisan bočni oltar Bl. Djevice Marije smješten uz lijevi zid. Na sredini mu se, između kipova sv. Ivana Evanđelista i sv. Barbare, nalazio kip Bogorodice s Djetetom i anđelima koji krune Bogorodicu, a u gornjem redu u sredini je bio kip sv. Ivana Krstitelja. Iste je godine nabavljena i nova drvena propovjedaonica.

Vizitacija 1694. navodi da je u kapeli bilo 34 predmeta pokretnog inventara. Među inim su zabilježeni srebrni kalež, srebrni križ, ampule, alba, tri misnice, zvono kod oltara, antependij, korporal, prekrivači za oltare i drveni ormar.

Od starije kapele sačuvali su se ostaci bočnih zidova te popločenje trijema ispred ulaza,¹³⁰ dok se od novije, osim temelja, nije sačuvalo ništa.

praesens adhuc in opere manet et ultra orgiam vix elevata, quae ubi totaliter perfecta fuerit, ut moris est describetur (...).

¹²⁹ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1688., (...) *ita quod ex ambitu castelli chorum intrare poterint noviter aedificata, quae est a fundamentis ex muro. Capella pulchra proportionata bene alta et satis ampla (...).*

¹³⁰ J. Belaj, n. dj., *Ivanec kroz slojeve prošlosti*, str. 19.

Prigorec, Kapela sv. Duha

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, Spomenici kotara Ivanec, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 14 (1919), str. 75–76
- Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko Zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 147
- Horvat, Anđela, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975., str. 289, 389, 390, 391, 406, 496
- Horvat, Anđela, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: R. Matejčić – A. Horvat – K. Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 327, 353
- Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 188, 189
- Kraš, Marijan, *Ivanec. Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine. Ivancu za šestotu obljetnicu povodom prvoga pisanoga spomena Ivanca 1936.–1996.*, Varaždin: Zlatni ajngel, 1996., str. 52–53
- Baričević, Doris, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2008., str. 22, 38
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 124

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 193
160/I., 1649., 17–25
161/II., 1669., 15–16
161/II., 1671., 21
161/II., 1675., 109–111
162/III., 1678., 150–163
162/III., 1679., 224–247
163/IV., 1684., 77
163/IV., 1685., 130–131
164/V., 1688., 142–157
164/V., 1689., 245–248
165/VI., 1694., 172–192
165/VI., 1696., 245

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 16, 17, 18, 19, 20; str. 227, 228, 229

Kapela sv. Duha jednobrodna je longitudinalna građevina s nepravilnim poligonalnim svetištem, užim i nižim od lađe (poduprtim kontraforima), sakristijom i tornjem nad pročeljem. Svetište je presvođeno bačvastim svodom sa susvodnicama, lađa ravnim svodom (iz novijeg vremena), a pjevalište je zidano, s drvenom ogradom. Analiza tlocrta pokazala je

da je crkva izgrađena krajem 14. stoljeća.¹³¹ Nalazi se izvan naselja, na uzvisini od otprilike 500 m nadmorske visine (na zadnjoj izbrežini Ivanščice).

Najraniji spomen kapele je u vizitaciji 1638. godine, kada se navodi kao područna kapela župne crkve u Ivancu. Te godine zabilježeno je da nedovršena. Sudeći po sljedećem sačuvanom zapisniku, godine 1649. bila je u fazi obnove, budući da vizitator tada bilježi novi oslikani tabulat, novo drveno pjevalište, svod u svetištu, dvoja vrata, pet ostakljenih prozora i neograđeno groblje. Crkva nije imala zvonik, već zvono nad pročeljem. Godine 1669. vizitator je zatekao drveni trijem pred bočnim ulazom i popločenje od opeka, a godine 1675. prvi se put bilježi zidana sakristija. Opis iz 1679. govori o popločenju od kamena. Godine 1688. vizitator je u kapeli primijetio dva drvena pjevališta, svod u sakristiji te groblje ograđeno gustim grmljem. Zapisnici svjedoče da je krovište tijekom cijelog stoljeća prokišnjavalo (1671., 1678., 1684., 1685.) tako da su vizitatori u više navrata isticali potrebu za obnovom. Najraniji dokaz poduzetih popravaka je zapis iz 1696., koji govori o djelomičnim popravcima krovišta.

Vizitatori tijekom druge polovice stoljeća u kapeli bilježe tri oltara. Iz zapisnika 1649. doznaje se da još nisu postavljeni na svoja mjesta, a retabli su također nedovršeni. Od 1678. oltari se opisuju u svojoj potpunosti. Glavni oltar, sv. Duha, u sredini je imao sliku sv. Duha nad apostolima između kipova sv. Stjepana i sv. Ladislava. Iznad je bila slika Boga Oca s Kristom između kipova anđela, te pri vrhu kip Bogorodice.

Prema zapisu iz iste, 1678. godine lijevi bočni oltar bio je posvećen sv. Trojstvu, dok je u opisu iz 1683. navedena posveta sv. Vidu. O njemu detaljnije piše vizitator 1689. godine. U sredini je imao sliku sv. Duha nad apostolima koja je ranije stajala na glavnom oltaru, u gornjem redu bila je slika Navještenja, a na vrhu zlatna zvijezda. Zapisnik govori da je iste godine na oltar postavljena pala s prikazom sv. Vida.

Za desni bočni oltar Bl. Djevice Marije iz zapisnika 1688. doznaje se da je u sredini imao kip Bogorodice, te iznad kip sv. Mihovila između dva anđela. Iste godine vizitator je zamijetio i neposvećeni oltar bez ukrasa u trijemu te drvenu propovjedaonicu.

U temeljnim vizitacijama godine 1649. zabilježeno je 105 predmeta pokretnog inventara, 1678. ukupno 86, 1688. godine 95, a 1694. sveukupno 73 predmeta u vlasništvu crkve. Godine 1683. spominju se 23 slike, ali detaljniji podaci o njima nisu zabilježeni.

¹³¹ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 188.

Iz vremena 17. stoljeća u kapeli se sačuvao glavni oltar te bočni oltar Bl. Djevice Marije. Na glavnom oltaru središnja je slika iz novijeg vremena, dok kipovi svetaca nedostaju. Oba oltara tektonskog su tipa, dvokatni, ukrašeni hrskavičnim ornamentima, viticama i anđeoskim glavicama. Prema Doris Baričević, bočni oltar posebno se ističe među oltarima 17. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj rijetkim motivom krila čije se volute razvijaju u anđeoske glavice.¹³²

¹³² D. Baričević, n. dj., str. 38.

ŽUPA KRIŽOVLJAN

Križovljan Radovečki, Župna crkva sv. Križa

LITERATURA:

- Košić, Ivan, *Križovljanski pametar*, rukopis u Župnom uredu (2011)
- Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)
- Buturac, Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., 409–454.
- Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 147
- Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 28–29
- Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 190
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 98

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 182
- 160/I., 1649., 50–56
- 161/II., 1675., 114–116
- 162/III., 1678., 109–111
- 163/IV., 1685., 123–125
- 163/IV., 1686., 148–150
- 164/V., 1691., 345–348
- 164/V., 1693., 398–400
- 165/VI., 1694., 120–137
- 165/VI., 1696., 223–226

Crkva sv. Križa nije se sačuvala. Nalazila se na obronku brežuljka u blizini današnjeg župnog dvora u središtu naselja, a zbog trošnosti i vlage godine 1784. vizitator je preporučio da se izuzme iz funkcije.¹³³ Župnom crkvom postala je tada obližnja područna kapela u Radovcu i preuzela njezin titular.

Sv. Križ u Križovljanu najranije se kao župna crkva spominje u popisu iz 1334. godine, a u vizitacijama se bilježi od 1638. godine. Te godine pohoditelj je zabilježio svod u

¹³³ Gj. Szabo, n. dj. (*Spomenici kotara varaždinskog*), str. 8.

lađi i svetištu, drveni toranj nad pročeljem, popločenje od opeka, sakristiju, drveno pjevalište, dvojna vrata i četiri prozora. Vizitacija iz 1649. govori da se uokolo crkve nalazilo groblje s trijemom u središtu. Iz zapisa 1675. doznaje se o postojanju drvenog trijema pred glavnim ulazom u crkvu te o zidanom trijemu pred sporednim ulazom. Godine 1678. zabilježen je novi drveni zvonik, no bez podataka o njegovom točnom položaju. Tijekom pohoda 1685. vizitator ističe da je crkva premalena u odnosu na broj vjernika te zapisuje kako je tada već pripremljena kamena građa za proširenje lađe i sakristije. U prvom sljedećem izvješću, iz 1686. godine, navedeno je da je crkva tada bila "znatno dulja i šira", iako još uvijek nedovršena. Istom se prigodom spominje i kameno popločenje, novi trijem pred bočnim ulazom, "proširenje" ulaza u crkvu, dva nova prozorska otvora, a navodi se i da je svod ostao nedovršen. Zvonik i pjevalište najvjerojatnije su između 1686. i 1688. porušeni. U prilog tome govori zapisnik 1688. u kojem stoji da su prednji dijelovi svoda i popločenje građevine nedovršeni,¹³⁴ te da se iznad pročelja nalazi novi drveni zvonik s dva zvona. Iste godine spominje se i treći ulaz u crkvu, otvoren u novoizgrađenom dijelu. Novo zidano pjevalište na kamenim stupovima zabilježeno je 1691., a 1696. navedena je bočna kapela sv. Antuna Padovanskog, prigradena uz južnu stranu korpusa crkve. Vizitatori u više navrata obraćaju pažnju na groblje ograđeno drvenom ogradom (1675., 1688.), a godine 1693. prvi put se u zapisima spominje da se na groblju nalazila kapela sv. Fabijana i Sebastijana o kojoj, međutim, nema opširnijih podataka.

Četiri oltara koji se spominju u zapisima tijekom stoljeća detaljnije su opisana u zapisnicima iz 1678., 1683. i 1688. godine. Glavni oltar, posvećen titularu crkve, opisan je 1678. godine kao jednokatni oltar s palom sv. Helene u sredini te kipovima anđela. Godine 1688. opis je drukčiji. U sredini se nalazi slika s prikazom Našašća sv. Križa između slika s prikazima sv. Stjepana i sv. Ladislava, dok je gornjem registru stajao kip Uskrslog Krista između dva anđela. Na oltaru se nalazilo i pozlaćeno svetohranište crne boje sa skulpturom pelikana.

Lijevi bočni oltar Bl. Djevice Marije u sredini je imao sliku Uznesenja Bl. Djevice, a u gornjem redu sliku Boga Oca (1688.).

¹³⁴ NAZ, Kan. viz., Protokol 162/III., 1678., (...) *reliqua iam medietas nec dum est lateribus strata nec sub fornice, siquidem primo talis media pars ecclesiae, de novo accessisset, et ita satis ampla et plus longa quam lata (...).*

Desni bočni oltar također je prvotno bio posvećen sv. Križu (1678.), potom sv. Antunu Padovanskom (1683.), te ponovno sv. Križu (1688.). U sredini je imao sliku Kristove Muke, te s lijeve strane sliku sv. Antuna Padovanskog (1688.).

Četvrti oltar bio je postavljen u trijemu pred sporednim ulazom i imao je samo jednu sliku (1688.). U kapeli sv. Antuna Padovanskog na jednom je od zidova bila postavljena slika sv. Stjepana, a na suprotnoj strani sv. Ladislava (1688.). Nova drvena propovjedaonica, obojana i pozlaćena spominje se 1691. godine.

Godine 1649. vizitator je naveo 98 predmeta pokretnog inventara (ruha i posuđa), 1678. ukupno 99, godine 1688. bilo ih je 109, a godine 1694. popisano je 125 predmeta. Vizitacija iz 1678. u poglavlju o crkvenom inventaru navodi i pokretni oltar te skulpture dva anđela svjećonoša na glavnom oltaru.

Lovrečan Radovečki (Lovrečan), Kapela sv. Lovre

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)
- Košić, Ivan, *Križovljanski pametar*, rukopis u župnom uredu župe Križovljan (2011)
- Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 156
- Horvat, Anđela, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: R. Matejčić – A. Horvat – K. Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 292, 295, 335, 351, 354, 359
- Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 28–30
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 104

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 182
- 160/I., 1649., 50–56
- 161/II., 1669., 10–11
- 161/II., 1671., 27–28
- 161/II., 1672., 47
- 161/II., 1673., 63
- 162/III., 1678., 109–111
- 162/III., 1681., 328–330
- 163/IV., 1683., 30–33
- 163/IV., 1685., 123–125
- 163/IV., 1686., 148–150
- 164/V., 1688., 100–114
- 165/VI., 1694., 120–137
- 165/VI., 1695., 88–101
- 165/VI., 1697., 283–285

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 21; str. 229

Kapela sv. Lovre jednobrodna je longitudinalna građevina s poligonalnim svetištem jednako širokim kao i lađa. uz istočnu stranu svetišta u 18. je stoljeću prigraden zvonik,¹³⁵ u čijem se donjem dijelu nalazi sakristija. Volumen zvonika u potpunosti je prekrpio svetište. Zvonik u donjoj polovici svoje visine ima tlocrt u obliku kvadrata, a u gornjoj osmerokuta.

¹³⁵ Gj. Szabo, n. dj. (*Spomenici kotara varaždinskog*), str. 10. Prema Szabi, toranj je izgrađen 1738. godine.

Lađa je svođena na tri polja bačvastim svodom sa susvodnicama, a svetište na dva polja istom vrstom svoda.

Najraniji spomen crkve sv. Lovre je u vizitaciji 1638. godine, kada je navedena kao područna kapela župne crkve u Križovljanu. Prema podacima pohoda održanih 1649. i 1678.¹³⁶ može se zaključiti da je imala oblik rotunde. U izvješću iz 1638. spominju se novi tabulat, vrata, tri prozora, trijem pred ulazom, zvonik i ograđeno groblje. Godine 1649. vizitator bilježi pjevalište koje prati oblik rotunde,¹³⁷ popločenje od opeka te ističe da nema sakristije. U zapisniku pohoda 1669. navodi se kako je kamena građa za proširenje kapele već pripremljena. Sudeći po podacima iz 1671., građevinski je zahvat izveden u periodu između 1669. i 1671.¹³⁸ Te godine vizitator, naime, bilježi da je kapela "proširena", da ima novi drveni zvonik te kako je "mnogo veća" u odnosu na prijašnju i oličena. Godine 1673. navodi se novo drveno pjevalište, novi ulaz, a 1678. i novi tabulat crne boje.¹³⁹ Na osnovu zapisa iz 1672. može se zaključiti da je tijekom građevinskog zahvata izgrađeno i novo krovište te vapnena podnica. Godine 1681. prvi se put bilježi sakristija. Dvije godine kasnije navodi se da je zidana, bez svoda, a nalazi se uz desni zid lađe. Nedugo poslije zamašnih zahvata 70-tih godina, već 1685., vizitator je tijekom pohoda uočio pukotine u zidu iznutra i izvana te naredio da se što prije poduzmu potrebni popravci. Unatoč tome, i sljedeće godine stanje je ostalo nepromijenjeno, o čemu svjedoči zapis iz 1686. Kasnije su vizitatori u nekoliko navrata (1688., 1694., 1695.) isticali "dobro stanje" građevine, dok je 1697. zapsan podatak o pripremljenoj kamenoj građi, namijenjenoj za dovršenje zvonika i dogradnju sakristije.¹⁴⁰

U prvoj je polovici stoljeća crkva imala jedan oltar, koji se u zapisima iz 1638. i 1649. bilježi kao nov. Od godine 1675. nadalje spominju se tri oltara u unutrašnjosti, o kojima se više doznaje iz opisa 1676., 1683. i 1688. godine.

¹³⁶ NAZ, Kan. viz., Protokol 162/III., 1678., (...) *cuius sanctuarium per modum cocleae formatum, bene capax* (...).

¹³⁷ NAZ, Kan. viz., Protokol 160/I., 1649., (...) *chorum per medium quia rotunda est* (...).

¹³⁸ NAZ, Kan. viz., Protokol 161/II., 1672., (...) *dilatata est ex muro, notabiliter maior quam ante fuerit, dealbata*.

¹³⁹ NAZ, Kan. viz., Protokol 162/III., 1678., (...) *tabulatum ex asseribus opere arculario factum et colore simplici nigro exornatum* (...).

¹⁴⁰ NAZ, Kan. viz., Protokol 165/VI., 1697., (...) *quod lapides et alia materialia pro turri erigenda et sanctuario amplianda in multis curibus aucta sint* (...).

Glavni oltar, posvećen titularu crkve sv. Lovri u sredini imao kip Krista između dva anđela i kipova sv. Lovre i sv. Stjepana Prvomučenika (1683.). U gornjem registru stajala je slika Bl. Djevice Marije između kipova sv. Petra i Pavla te na vrhu kip Duha Svetog (1688.).

Prema zapisu iz 1676. u crkvu je nedugo prije dopremljen lijevi bočni oltar Bl. Djevice Marije. U sredini je imao kip sv. Antuna Padovanskog između kipova sv. Katarine i sv. Barbare te u gornjem redu kip sv. Mihovila Arkandela (1683.).

Za desni bočni oltar, vizitacija 1678. govori da je posvećen sv. Fabijanu i da u sredini ima sliku istog sveca, za isti oltar 1683. vizitator navodi titular sv. Sebastijana sa svečevom slikom, dok su preostali dio oltara činile rezbarije, oslik i pozlata (1688.).

Oltar u trijemu spominje se prvi put 1678. Bio je posvećen sv. Lovri i na njemu se nalazila slika istog sveca.

Godine 1672. zabilježena je nova oslikana drvena propovjedaonica.

Godine 1649. u kapeli je zabilježeno 56 predmeta pokretnog inventara, godine 1678. ukupno 71, godine 1688. bilo ih je 83, a godine 1694. popisano je 73 predmeta. U vizitaciji 1694. godine zabilježen je i jedan pokretni oltar.

Zapisi o izgledu građevine nakon zahvata u drugoj polovici 17. stoljeća ne podudaraju se s njezinim današnjim izgledom. Gj. Szabo utvrdio je da se tek u kanonskim zapisima od 1777. godine može prepoznati izgled današnje crkve.¹⁴¹ Oltari iz 17. stoljeća u crkvi se nisu sačuvali. Današnji glavni oltar je iz 18., a bočni iz 19. stoljeća.

¹⁴¹ Gj. Szabo, n. dj., 1974., str. 156.

Radovec, Kapela Bl. Djevice Marije

LITERATURA:

- Košić, Ivan, *Križovljanski pametar*, rukopis u Župnom uredu (2011)
- Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)
- Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 156
- Horvat, Anđela, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975., str. 110, 112, 136, 141, 148, 289, 433, 475, 477
- Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 29
- Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 190–191

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 182
- 160/I., 1649., 50–56
- 162/III., 1678., 109–111
- 163/IV., 1683., 30–33
- 163/IV., 1685., 123–125
- 163/IV., 1686., 148–150
- 164/V., 1688., 100–114
- 164/V., 1691., 345–348
- 165/VI., 1694., 120–137

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 22, 23, 24, 25; str. 230, 231

Kapela Bl. Djevice Marije u 18. je stoljeću preuzela funkciju i titular župne crkve sv. Križa u Križovljanu.¹⁴² Jednobrodna je longitudinalna građevina s izduženim poligonalnim svetištem užim i nižim od lađe, sakristijom, bočnom kapelom i tornjem prigradenim sa sjeverne strane uz korpus. Lađa je svođena na tri polja bačvastim svodom sa susvodnicama i pojasnicama, a svetište na dva križnim svodom. Datirana je u 16. stoljeće, a iz tog se vremena sačuvalo svetište s potpornjacima i prozori.¹⁴³

Kao područna kapela župe sv. Križa u Križovljanu, građevina se prvi put bilježi u vizitaciji 1638. Te godine vizitator u zapisniku pohoda navodi novi oslikani tabulat u lađi,

¹⁴² Gj. Szabo, n. dj., 1974., str. 156.

¹⁴³ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 190.

novo drveno pjevalište, vrata, tri ostakljena prozora, popločenje od opeka, sakristiju, trijem pred ulazom te ograđeno groblje uokolo kapele. Sljedeći sačuvani zapis (1649.) svjedoči o tome da je u međuvremenu bio izveden svod u svetištu, a uz pročelje dograđen drveni zvonik s tri zvona. Podaci iz vizitacije 1678. govore o zeleno obojanom tabulatu s rezbarijama, popločenju od opeka te o tabulatu i drvenom podu u trijemu. Godine 1683. uz postojeći zvonik vizitator bilježi još jedan drveni zvonik s dva zvona. Iz zapisnika 1686. i 1688. doznaje se da su lađa i svetište bili jednake visine i širine,¹⁴⁴ te da su župljani srušili kamenu ogradu groblja kako bi materijal upotrijebili za dogradnju crkve.¹⁴⁵ Godine 1688. u izvješću stoji da su dovršeni temelji predviđene dogradnje, a opis iz 1691. potvrđuje da je dotad lađa bila "produljena". Prema tom zapisu može se zaključiti da je prigradeni dio dužinom bio jednak starijoj lađi, odnosno da je korpus crkve bio dvostruko povećan.¹⁴⁶ Na groblju se također nalazio drveni zvonik sa zvonom, prvi put zabilježen 1678. Osim oštećenja krovista i tabulata u trijemu, za što do kraja stoljeća izostaju podaci o popravcima, u zapisima se ne spominju ostala oštećenja.

U interijeru se godine 1638. spominju se dva nova oltara, a od godine 1649. bilježi se ukupno tri oltara. Podrobnije su opisani u vizitacijama 1678., 1688. i 1694. godine. Glavni oltar Bl. Djevice Marije u sredini je imao kip Bogorodice s krunom i haljinicom te antependij izvezen nitima od umjetnog srebra. Nad statuom je visjela još jedna izvezena tkanina s figuralnim ukrasima – prikazima raspetog Krista, Jaganjaca Božjih i pelikana.¹⁴⁷ S lijeve strane bila je slika sv. Stjepana, a s desne sv. Ladislava (1688.). U gornjem registru nalazila se slika Krštenja Kristova, te na vrhu gloriola s Kristovim imenom (1694.).

¹⁴⁴ NAZ, Kan. viz., Protokol 163/IV., 1686., (...) *Tota ecclesia est per modum sanctuarii, cui cum occasionis corpus spaciosum addetur (...).*

¹⁴⁵ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1688., (...) *Coemeterium quod meridiem versus est bene cinctum solidis roboribus, et orientem versus asseribus, ex reliquis duabus partibus ipsi parochiani hoc anno destruxerunt cincturam calcem et lapides pro aedificando corpore ecclesiae conducendo et septemtrionem versus fundamentum pro tali corpore ecclesiae fiendo est hoc anno muratum (...).*

¹⁴⁶ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1691., (...) *per totum corpus ecclesiae murus prope medietatem exurexerit (...).*

¹⁴⁷ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1688., (...) *et ornatur statua sculpta Magnae Matris in medio, decenter reposita, cum antipendio sericeo rubro cum suis fimbriis ex falso argento, et supra vesticulum sive antipendium, aliud antipendium linteum et decorum eleganter albis filis acupictum supra eandem statuam, et Jesulum propendentem infiltratam perlae falsae. Deinde ornatur plurimis Agnis Dei operis monialium, et uno pellicano ex scofio (...).*

Lijevo bočni oltar sv. Katarine u sredini je imao sliku svetice (1678.), iznad sliku sv. Barbare te pri vrhu raspelo između dva anđela (1688.).

Za desni bočni oltar sv. Ivana Krstitelja u zapisnicima nema detaljnih podataka. Posljednji put se navodi u izvješću iz 1683. godine.

Zidana propovjedaonica smještena uz desni zid lađe bilježi se od 1649. godine.

U trijemu se nalazio oltar sv. Tri Kralja, opremljen palom s prikazom titulara o kojem svjedoči bilješka iz 1678.

Godine 1686. spominje se novi oltar s oltarnom palom u sredini. Iste godine vizitator je u unutrašnjosti uz glavni primjetio i bočni oltar.

Godine 1649. kapela je od pokretnog inventara imala ukupno 22 predmeta, godine 1678. bilo ih je 72, godine 1688. ukupno 90, a posljednja temeljna vizitacija 17. stoljeća bilježi 73 predmeta. U vizitacijama 1678. i 1688. zabilježen je jedan pokretni oltar.

U 18. stoljeću crkvi je pridodana bočna kapela (1703.), a izgrađen je i novi zvonik (1753.).¹⁴⁸

Iz 17. se stoljeća u crkvi sačuvao portal na ulazu u sakristiju s uklesanom godinom 1683., te nekadašnja krstionica s uklesanom 1682. godinom. Na pročelju iznad portala ugrađena je renesansna bifora, za koju se pretpostavlja da je pripadala nekadašnjoj župnoj crkvi sv. Križa u Križovljanu.¹⁴⁹ Oltari iz 17. stoljeća nisu se sačuvali. Danas crkva ima oltare iz 19. stoljeća.

¹⁴⁸ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 190; Gj. Szabo, n. dj., 1974., str. 156.

¹⁴⁹ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 190.

ŽUPA MARGEČAN

Margečan (Bela), Župna crkva sv. Margarete

LITERATURA:

Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)

Lukinović, Andrija, *Župa Margečan*, Margečan: Župni ured Margečan, 1998., str. 34–74

PROTOKOLI:

IV/4., 1638., 192

160/I., 1649., 10–16

161/II., 1669., 17–18

161/II., 1675., 125–127

162/III., 1678., 180–196

163/IV., 1683., 5–9

163/IV., 1684., 70–75

164/V., 1688., 158–173

165/VI., 1694., 193–211

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 26, 27, 28; str. 232, 233

Župna crkva sv. Margarete, podignuta na blago povišenom platou u središtu naselja, jednobrodna je longitudinalna građevina s polukružnim svetištem širinom jednakim lađi, sakristijom, bočnom kapelom i tornjem pred pročeljem. Svođena je na dva polja kupolastim svodovima. Mjesto Margečan u 17. se stoljeću nazivalo Bela.

Crkva se u arhivskim se izvorima prvi puta spominje 1431. godine.¹⁵⁰ U najstarijoj sačuvanoj vizitaciji 17. stoljeća, iz 1638. godine, zabilježeno je da ima oslikani tabulat u lađi, svod u svetištu, drveno pjevalište, zidani zvonik pred pročeljem, vrata, tri ostakljena prozora, popločenje od opeka i trijem na groblju, kao i to da je recentno obnovljena. Sudeći po zapisnicima pohoda, crkva nije imala sakristiju sve do 1684. godine. Tada je zabilježen početak njezine gradnje, a budući da ju 1686. vizitator opisuje, zacijelo je u navedenom intervalu i dovršena. Imala je poseban ulaz, a osvjetljena je bila "okulusom". Iste godine vizitator bilježi i još jedan, bočni ulaz u crkvu, s trijemom na zidanim stupovima (1686.).

¹⁵⁰ A. Lukinović, n. dj., str. 34.

Krovište je tijekom stoljeća prokišnjavalo o čemu svjedoči više zapisnika – iz godina 1675., 1678., 1684., a 1686. spominje se jače oštećenje tabulata. Godine 1694. prvi put se navodi kameno popločenje, a zapisnik iz 1696. donosi podatke o novom ulazu u zvonik i prozorskom otvoru u svetištu. Zapisnici iz 1675., 1683., 1694., govore o jako oštećenoj ogradi groblja, no u vizitacijama do kraja stoljeća nema informacija o njenom popravku.

Iz zapisnika je moguće zaključiti da je crkva posjedovala četiri oltara. O njima opširnije podatke donose vizitatori 1669., 1688., i 1694. Godine 1669. glavni oltar, posvećen sv. Margareti, opisuje se kao nov. U sredini je imao kip svetice, a iznad kip sv. Jurja u borbi sa zmajem, između kipova sv. Luke i sv. Mateja apostola (1688.). Na vrhu je stajao kip Trpećeg Krista između kipova dvojice evanđelista – sv. Ivana i sv. Marka (1694.). Svetohranište je bilo crveno obojano i pozlačeno, ukrašeno kipovima dvojice anđela i raspelom, a s njegovih bočnih strana stajali su kipovi sv. Petra i sv. Pavla (1688.).

Lijevi bočni oltar, posvećen Bl. Djevici Mariji, u sredini je imao Bogorodičinu sliku i uz nju kip sv. Franje Asiškog, a u gornjem registru u sredini je stajala slika Krista (1688.). Uz taj oltar stajao je i oltar sv. Barbare sa slikom iste svetice (1694.).

Desni bočni oltar nije bio posvećen, a prema zapisniku iz 1688. bio je opremljen kipovima, koji su ranije ukrašavali glavni oltar. U sredini je bio kip Majke Božje između kipova sv. Margarete i sv. Lovre, te u gornjem registru kip Uskrslog Krista (1694.).

Prema zapisu iz 1673., u crkvu je nedugo prije dopremljena nova drvena propovjedaonica. Bila je smještena uz sjeverni zid lađe i ukrašena, prema zapisniku iz 1688. kipovima četvorice evanđelista; pod baldahinom je bila slika sv. Trojstva, a na njemu kip Uskrslog Krista.

Godine 1696. spominje se da je slika s oltara Bl. Djevice Marije obnovljena.

Temeljna vizitacija godine 1649. bilježi 114 predmeta pokretnog inventara, godine 1678. bilo ih je 94, godine 1688. crkva je imala 89, a godine 1694. popisano je 108 predmeta.

Crkva je u 18. stoljeću podvrgnuta opsežnim građevinskim zahvatima i preoblikovana; godine 1732. pridodana joj je pobočna kapela, a između 1760. i 1765. dograđeno je svetište s novim, oslikanim svodom. U svetište je tada postavljen glavni oltar, kupljen od isusovaca iz Varaždina. Zvonik crkve izgrađen je 1763. godine.¹⁵¹

Iz vremena 17. stoljeća sačuvali su se bočni zidovi lađe i svetišta. Oltari iz 17. zamijenjeni su u 18. stoljeću.

¹⁵¹ A. Lukinović, n. dj., str. 50, 51.

Margečan, Kapela Majke Božje pod Belom

LITERATURA:

Lukinović, Andrija, *Župa Margečan*, Margečan: Župni ured Margečan, 1998., str. 76–82

PROTOKOLI:

160/I., 1649., 10–16
161/II., 1675., 125–128
162/III., 1678., 180–196
163/IV., 1683., 5–9
164/V., 1688., 158–173
164/V., 1690., 304–308
165/VI., 1694., 193–211

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 29, 30; str. 233, 234

Kapela Majke Božje pod Belom jednobrodna je longitudinalna građevina s užim i nižim, ravno zaključenim svetištem i zvonikom na preslicu nad ulazom. Svođena je ravnim svodom. Nalazi se na zaravni uz cestu u središtu naselja.

Kao područna kapela župe u Margečanu u vizitacijama se bilježi od 1649. godine, što je ujedno i najraniji spomen sakralne građevine na tom mjestu. Tada vizitator utvrđuje da je novoizgrađena i opremljena.¹⁵² Iz istog se zapisnika doznaje se da je imala zvonik nad ulazom, vrata i četiri prozora. Kasnija izvješća (1675.) govore da je imala zeleno obojan tabulat u lađi, nadsvođeno svetište, pod od pijeska i vapna, a sakristija i groblje se ne spominju. Godine 1683. zabilježeno je prokišnjavanje krova te je vizitator tada sugerirao popravke. Godine 1690. izgrađen je trijem pred ulazom.

Vizitacija iz 1649. govori da je nedugo prije u kapelu dopremljen oltar sa slikom Kristova Uzašašća. Kasniji opis iz 1688. svjedoči o slikanoj oltarnoj pali s prikazom Uznesenja Bogorodice. S lijeve strane nalazio se kip sv. Ivana Krstitelja, s desne strane kip sv. Judite, dok je u gornjem registru stajala slika sv. Trojstva između slika Krista Spasitelja i Majke Božje. Vizitator je 1694. zapisao da se na zidu u blizini oltara nalaze slike Majke

¹⁵² NAZ, Kan. viz., Protokol 160/I., 1649., (...) *Haec capella noviter erecta est et omnia nova habet* (...).

Božje, sv. Antuna, sv. Katarine i sv. Barbare, a na suprotnom zidu sliku Majke Božje Žalosne.¹⁵³ Iste godine spominje se i nova drvena propovjedaonica.

Crkva je bila skromno opremljena pokretnim inventarom. Godine 1649. imala je 17 predmeta, 1678. bilo ih je 8, godine 1688. ukupno 30, a godine 1694. popisana su 42 predmeta.

U 18. je stoljeću crkvi je prigradena bočna kapela sv. Ivana Nepomuka,¹⁵⁴ a u 19. je stoljeću u nekoliko navrata obnavljana.¹⁵⁵

Oltar iz 17. stoljeća nije se sačuvao. Danas je na njegovom mjestu oltar iz 18. stoljeća.

¹⁵³ NAZ, Kan. viz., Protokol 160/I., 1694., (...) *Ex partibus in pariete ad instar alicuius arae habentur imagines in tela pictas* (...).

¹⁵⁴ A. Lukinović, n. dj., str. 78.

¹⁵⁵ A. Lukinović, n. dj., str. 80, 81.

Tužno, Kapela sv. Antuna Padovanskog

LITERATURA:

Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)

Lukinović, Andrija, *Župa Margečan*, Margečan: Župni ured Margečan, 1998., str. 97–106

PROTOKOLI:

161/II., 1671., 19–20

161/II., 1672., 54

161/II., 1675., 125–128

162/III., 1678., 180–196

163/IV., 1683., 5–9

164/V., 1688., 158–173

164/V., 1693., 412–415

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 31, 32, 33; str. 234, 235

Kapela sv. Antuna Padovanskog jednobrodna je longitudinalna građevina s poligonalnim svetištem užim i nižim od lađe i zvonikom nad pročeljem. Svođena je bačvastim svodom sa susvodnicama. Nalazi se na sjevernom prilazu naselju, uz glavnu cestu.

Najranije je se u izvorima navodi u vizitaciji 1671. godine, u kojoj je zabilježeno da je novoizgrađena, zidana i nadsvođena, sa zemljanim podom i bez sakristije. Iz zapisnika 1675. doznaje se da ju je dao izgraditi barun Ivan Petheö de Gerse. Tada se navodi da je bez zvonika i pjevališta. Godine 1674. vizitator registrira popločenje od kamena, no već 1683. u zapisniku stoji podatak o popločenju od opeka. Štuko-ukras na svodu zabilježen je prvi put 1678. godine. Sudeći po zapisniku pohoda iz 1693., u toj je godini pred ulazom podignut drveni trijem. U izvješćima iz 70-ih godina nalazimo i podatke o groblju uokolo kapele, ograđenom drvenom ogradom (1678.), u kojem je bilo zvono ovješeno o dva drvena stupa (1675.).

Vizitatori tijekom stoljeća u kapeli bilježe samo jedan oltar. Godine 1671. i 1672. opisan je kao "nedovršen". Zapisnik pohoda 1688. sadrži detaljnije podatke o njegovom izgledu. U sredini je stajala oltarna pala sa slikom sv. Antuna, između kipova sv. Franje Asiškog i sv. Ivana Krstitelja s lijeve, te kipova sv. Klare i sv. Judite s desne strane. U gornjem je redu stajala slika Boga Oca između kipova Bl. Djevice i sv. Petra te kipova sv. Barbare i sv. Pavla Apostola. Pri vrhu se nalazio kip Uskrslog Krista između dva anđela. S

bočnih strana oltara – vjerojatno nad ulazima koji su vodili u ophod oko oltara – nalazile su se slike: lijevo sv. Josipa i iznad nje polikromiran i pozlaćeni kip Bl. Djevice Marije, s desne strane stajala je slika sv. Joakima i iznad nje kip arkandžela Gabrijela, također polikromiran i pozlaćen.¹⁵⁶ Kapela je imala jednostavnu drvenu propovjedaonicu, o čemu doznajemo iz zapisa 1683. Godine 1697. vizitator registrira i dva oltara u trijemu.

Kapela je bila skromno opremljena pokretnim inventarom. Godine 1678. imala je 34 predmeta, godine 1688. bilo ih je 59, a godine 1694. popisano je 79 predmeta.

U 18. je stoljeću građevina bila u lošem stanju, pa je u nekoliko navrata obnovljena.¹⁵⁷ Vjerojatno je tada podignut zid između lađe i svetišta te na njemu načinjen novi glavni oltar u štuku, a nekadašnje svetište pretvoreno je u sakristiju. Sudeći po stilskim karakteristikama, florealni štuko-ornamenti na bačvastom svodu su, jednako kao i svod, iz 18. stoljeća.

Oltar iz 17. stoljeća nije se sačuvao.

¹⁵⁶ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1688., (...) *Praeterea qua intratur post altare super tabulis. Ad cornu evangelii habetur imago S. Josephi nutricii Christi in tela picta et supra statuam Magnae Matris depictam et deauratam, ad cornu epistolae imago S. Joachim in tela picta et superie statua deaurata angeli annunciantis* (...).

¹⁵⁷ A. Lukinović, n. dj., str. 103, 104.

Tužno, Kapela sv. Lovre

LITERATURA:

Lukinović, Andrija, *Župa Margečan*, Margečan: Župni ured Margečan, 1998., str. 88

PROTOKOLI:

IV/4., 1638., 192
160/I., 1649., 10–16
161/II., 1671., 19–20
161/II., 1672., 54
161/II., 1673., 67–68
162/III., 1678., 180–196
164/V., 1688., 158–173
165/VI., 1694., 193–211

Kapela sv. Lovre u Tužnom nije se sačuvala. Zbog trošnosti je između 1760. i 1765. godine porušena, a na njenom je mjestu sagrađena nova kapela posvećena Majci Božjoj.¹⁵⁸

Kao područna kapela župe u Margečanu (Bela) spominje se već u najstarijoj vizitaciji iz 1638. godine. Tada je bila zidana, sa zidanim tornjem, tabulatom u lađi, svodom u svetištu i dva drvena pjevališta. U sljedećem sačuvanom zapisniku (1649.), zabilježeno je groblje ukolo kapele. Izgled građevine opširnije se opisuje u vizitaciji iz 1672. Tada je imala dvoja vrata, pet prozora, trijemove pred glavnim i sporednim ulazom te vapneni pod. Vizitator 1678. primjećuje izrezbaren tabulat oslikan "ružama". Na temelju zapisa 1673. može se pretpostaviti da je te godine podignuto novo drveno oslikano pjevalište, a dok zapis iz 1690. svjedoči o novom zvoniku. Nakon što je u dva navrata vizitator zabilježio prokišnjavanje u lađi, sakristiji i tornju (1683., 1685.), na osnovu podataka iz 1686. moguće je zaključiti se da su oštećenja u toj godini djelomično sanirana.

Kapela je imala tri oltara u unutrašnjosti i jedan u trijemu pred glavnim ulazom. Da je glavni oltar bio posvećen sv. Lovri i pozlaćen doznaje se u izvješću iz 1671. Vizitator tijekom pohoda 1688. opisuje ga u potpunosti. U središtu je stajao kameni kip Bogorodice s djetetom, a iznad njega gloriole s Kristovim monogramom. Iste godine opisani su i bočni oltari. Lijevi,

¹⁵⁸ Danas kapela Majke Božje u mjestu Radovan. Prilikom rušenja kapele sv. Lovre u zidu je nađen zazidan kip Majke Božje, što je među vjernicima shvaćeno kao znak. Kip je postavljen je na glavni oltar u novosagrađenoj kapeli Majke Božje, a to je ujedno bio i začetak prošteništa u margečanskoj župi, prema: A. Lukinović, n. dj., str. 88, 89.

posvećen Bogorodici, u sredini je imao sliku Uznesenja Bl. Djevice Marije, te dvije "prilično velike" slike s prikazima Raspeća, odnosno sv. Petra i sv. Augustina.¹⁵⁹ Desni bočni oltar sv. Filipa i Jakova u sredini je imao sliku s prikazom istih svetaca, iznad sliku sv. Duha, a pri vrhu gloriolu s Kristovim monogramom.

Prema zapisniku iz 1688., u kapeli se nalazila drvena propovjedaonica smještena uz južni zid lađe. Bila je pozlačena, i ukrašena kipovima Četvorice evanđelista. Na zidu ispod baldahina nalazila se slika Bl. Djevice, a u unutrašnjosti baldahina reljef sv. Duha.

Osim zabilješke iz 1678. godine, o tome da je posvećen sv. Trima Kraljevima, o oltaru u trijemu nema podataka.

Godine 1649. u kapeli je popisano 57 predmeta pokretnog inventara (ruha i posuđa), godine 1678. ukupno 48, godine 1688. bilo ih je 80, a u zadnjoj temeljnoj vizitaciji (1694.) popisano je 79 predmeta.

¹⁵⁹ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1688., (...) *In eadem ara habentur repositae satis magnae 2 imagines una crucifixi et alia SS. Petri Apostoli et Augustini episcopi in tela pictas, cum tabulis operis arcularii ceruleo colore decoloratis (...).*

ŽUPA MARUŠEVEC

Maruševac, Župna crkva sv. Jurja

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro., Spomenici kotara Ivanec, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 14 (1919), str. 88–92
- Buturac, Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., 409–454.
- Szabo, Gjuro., *Hrvatsko Zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 145
- Horvat, Anđela, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975., str. 426, 439, 440, 443, 486
- Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 132
- Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 178–180
- Črepinko, Ivan, *Maruševac*, Maruševac: Općina Maruševac, 2002., str. 29–33
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 108

PROTOKOLI:

- 160/I., 1649., 26–34
161/II., 1675., 105–106
162/III., 1678., 164–179
162/III., 1681., 342–345
163/IV., 1686., 142–144
164/V., 1688., 74–89
164/V., 1690., 294–296
164/V., 1691., 353–355
165/VI., 1694., 85–106
165/VI., 1696., 235–239

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 34, 35; str. 236

Župna crkva sv. Jurja sklop je gradnji iz više stoljeća. Trobrodna je longitudinalna građevina s tornjem pred pročeljem, poligonalnim svetištem jednako širokim kao i lađa, sakristijom i bočnom kapelom s južne strane. U sva tri broda svođena je bačvastim svodom sa

susvodnicama. Do vremena pregradnje, najprije u 18., a potom i u 19. stoljeću,¹⁶⁰ bila je jednobrodna longitudinalna građevina sa zvonikom uz sjevernu stranu lađe.¹⁶¹ Crkva se nalazi na povišenom platou u središtu naselja uz glavnu cestu.

Najraniji spomen župne crkve na tom lokalitetu nalazi se u popisu župa iz 1334. godine. U zapisnicima kanonskih pohoda crkva se spominje od 1649. godine, kada je zabilježeno da ima oslikani tabulat u lađi, tri drvena pjevališta, šest ostakljenih prozora, dvojna vrata te da je okružena ograđenim grobljem. Presvođena sakristija prvi se put spominje u zapisniku iz 1675. godine, kao i zidani toranj te manji drveni zvonik na groblju. Godine 1678. vizitator je uočio brojna oštećenja: sakristija je bila trošna, krov je prokišnjavao, jedno od pjevališta i ograda groblja potpuno su propali. Iz izvješća iz 1681. doznaje se da je izgrađena podzemna grobnica – "kripta" – dok vizitator 1686. godine navodi da je pripremljena građa (3.000 crjepova) za obnovu krovišta, bilježeći i novo zidano pjevalište te novu zidanu ogradu groblja. Na temelju zapisnika iz 1691., može se zaključiti da je tada stari tabulat zamijenjen novim oslikanim, a doznaje se i mjesto "kripte" – kod oltara sv. Josipa.¹⁶² Kameno popločenje zabilježeno je 1696. godine.

U prvoj polovici stoljeća crkva je, kako svjedoči zapisnik iz 1649. imala tri oltara, a od godine 1675. bilježe se četiri oltara u unutrašnjosti i jedan u prigradenom trijemu. Prema navodu iz 1690., iste godine dopremljen je još jedan oltar, posvećen sv. Križu. Podrobnije ih je opisao vizitator 1688.

Glavni oltar sv. Jurja u sredini je imao slikanu palu s prikazom sveca, a u gornjem registru kip Bl. Djevice Marije. Na menzi je vizitator zatekao jednostavno drveno svetohranište (1688.).

Lijevi je bočni oltar sv. Katarine u središtu imao kip te svete između kipova sv. Elizabete i sv. Barbare, a u gornjem je redu bila skulpturalna kompozicija Presvetog Trojstva. Lijevo od svetišta u lađi je stajao i oltar Bl. Djevice Marije, obojan u bijelo i marmoriziran.¹⁶³ U sredini je bio kip Bl. Dj. Marije, njoj zdesna kip sv. Franje Ksaverskog, a slijeva sv. Antuna Padovanskog. U gornjem registru, u središtu se nalazio kip sv. Mihovila, a uz njega kipovi sv.

¹⁶⁰ Gjuro Szabo, *Kroz Hrvatsko Zagorje*, str. 145.

¹⁶¹ Diana Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 178.

¹⁶² NAZ, Kan. viz., Protokol 165/VI, 1696., (...) *cripta una sat magna iuxta aram S. Josephi* (...).

¹⁶³ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1688., (...) *ad instar marmoris albi* (...).

Juraja i sv. Lovre. Na suprotnoj strani, uz desni zid lađe, vizitator bilježi oltar sv. Ane, sa slikom svetice u središtu, nad kojom je bila slika sv. Tome Apostola (1688.).

U zapisniku iz 1690. godine spominje se i oltar sv. Križa s kipom Bl. Dj. Marije, no njegov se položaj unutar crkve ne opisuje. Godine 1696. umjesto njega spominje se neposvećeni oltar sa slikom sv. Josipa u sredini, i kipovima Bl. Dj. Marije i sv. Ivana Evanđelista. Po svemu sudeći, posrijedi je bivši oltar sv. Križa koji je u međuvremenu promijenio titulara. Uz pet oltara unutar crkve, još jedan manji, sa slikom Bl. Dj. Marije, nalazio se u trijemu ispred ulaza. Godine 1688. spominje se i pozlaćena propovjedaonica s oslikanim prikazima Četvorice evanđelista i kipom sv. Ivana Krstitelja na ogradi.

Godine 1649. od pokretnog je inventara zabilježeno 190 predmeta, sljedeća temeljna vizitacija 1678. bilježi 197, godine 1688. popisano je 247, a 1694. sveukupno 178 predmeta crkvenog ruha i posuđa.

Iz vremena srednjega vijeka sačuvano je osmerokutno srednjovjekovno svetište svođeno križnorebrastim svodom. Oltari iz 17. stoljeća nisu se sačuvali; danas se u crkvi nalaze oltari iz 19. stoljeća.

Druškovec, Kapela sv. Roka

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, Spomenici kotara Ivanec, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 14 (1919), str. 92–93
- Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 145
- Horvat, Anđela, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975., str. 431, 435, 436
- Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 132
- Črepinko, Ivan, *Maruševec*, Maruševec: Općina Maruševec, 2002., str. 32, 35–36

PROTOKOLI:

- 160/I., 1649., 26–34
- 161/II., 1674., 80
- 161/II., 1675., 106
- 162/III., 1678., 164–179
- 162/III., 1679., 248–251
- 163/IV., 1683., 17–22
- 163/IV., 1685., 128–129
- 163/IV., 1686., 142–144
- 164/V., 1688., 74–89
- 165/VI., 1694., 85–106

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 36, 37; str. 237, 238

Kapela sv. Roka jednobrodna je longitudinalna građevina s poligonalnim svetištem jednake visine i širine kao i lađa, drvenim zvonikom nad pročeljem i sakristijom. Lađa joj je presvođena ravnim svodom, a svetište nepravilnom polukalotom. Nalazi se na brežuljku izvan naselja s kojeg se pruža pogled na zapadni dio Hrvatskog zagorja.

Kapela se prvi put spominje u vizitaciji iz 1649. godine, kao područna kapela župe Maruševec.¹⁶⁴ Te se godine navodi da je nedovršena, ali da je pripremljena kamena građa za dovršetak gradnje. Kapela je ponovno pohođena 1674. godine, a tada je zabilježeno i da je imala sakristiju. Podrobnije podatke o izgledu građevine donosi vizitacija iz 1675.; u zapisniku se spominju popločenje od kamena, tabulat u lađi, svod u svetištu, dvoja vrata,

¹⁶⁴ Zapisnik iz 1638. za župu Maruševec nije se sačuvao.

drveni zvonik sa zvonom pred pročeljem, trijem pred ulazom i drveno pjevalište. O groblju ograđenom gustim grmljem s manjim drvenim zvonikom govori izvješće iz 1683. Godine 1685. vizitator spominje loše stanje krovišta, no opis iz sljedeće sačuvane vizitacije (1686.) govori da je krovište u cijelosti popravljeno.

Prema zapisnicima iz 1688. i 1694. kapela je imala tri oltara. Glavni, posvećen titularu kapele, u sredini je imao svečev kip između kipova sv. Ivana i sv. Helene, a na zaključku retable bio je kip Krista Spasitelja (1688.). Lijevi bočni oltar Bl. Djevice Marije u sredini je imao kip Majke Božje, u gornjem registru kip sv. Jakova između kipova sv. Filipa Apostola i sv. Franje Ksaverskog (1688.). Desni bočni oltar, posvećen sv. Antunu Padovanskom, u sredini je imao svečev kip, a u gornjem registru sliku Krunjenje Bogorodice između kipova sv. Mihovila i sv. Nikole (1694.). U trijemu se također nalazio oltar, koji nije bio posvećen ni uređen (1688.). Godine 1679. prvi put se spominje drvena propovjedaonica.

Godine 1649. u kapeli je od pokretnog inventara zabilježeno 30 predmeta ruha i posuđa, godine 1678. ukupno 63, godine 1688. čuvalo se 97, a 1694. sveukupno 117 predmeta.

Kapela je obnovljena 1821. godine o čemu svjedoči uzidani natpis nad ulazom. Sudeći po zapisnicima vizitacija građena je u prvoj polovici 17. stoljeća.¹⁶⁵ Oltari iz 17. stoljeća nisu se sačuvali. Danas je u kapeli oltar iz 18. stoljeća. Sačuvan je i kalež iz 1664. godine.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Prema Gj. Szabi, *Spomenici kotara varaždinskog*, građena je 1646. godine.

¹⁶⁶ A. Horvat, n. dj., str. 436.

Kapelec, Kapela Blažene Djevice Marije

LITERATURA:

–

PROTOKOLI:

160/I., 1649., 26–34

162/III., 1678., 164–179

163/IV., 1687., 184–185

164/V., 1688., 74–89

165/VI., 1694., 85–106

Kapela Bl. Djevice Marije nije se sačuvala, a do danas se o njoj nije pisalo u literaturi. U vizitacijama se kontinuirano spominje od 1649. godine. Tada je zabilježeno da je imala drveni zvonik nad pročeljem, sakristiju sa sjeverne strane, dva trijema, dvoja vrata, pjevalište nad ulazom, tabulat u lađi i svod u svetištu. Groblje uokolo kapele u središtu kojeg je stajao drveni zvonik sa zvonom te kameno popločenje kapele vizitator navodi 1678. Iz istoga zapisnika doznaje se da je te godine stari tabulat zbog trošnosti zamijenjen novim.

Vizitacije svjedoče o tri oltara u kapeli, podrobnije opisana u izvješću iz 1688. godine. Na glavnom, posvećenom Bl. Dj. Mariji, u sredini je stajala slika Bogorodice između kipova sv. Katarine i sv. Agneze. U gornjem redu u sredini je bila slika sv. Jurja, s lijeve strane kip sv. Petra, a s desne sv. Pavla (1688.).

Lijevi bočni oltar sv. Lucije u zapisu se prvi put spominje 1678. godine. U sredini je imao sliku sv. Lucije, a u gornjem registru kompoziciju Raspeća – sliku Krista na križu između kipova Bl. Djevice i sv. Ivana Evanđelista (1688.). Desni bočni oltar posvećen sv. Apoloniji u sredini je imao sliku svetice (1688.). Podatke o oltaru u trijemu, sa slikom Bl. Dj. Marije, nalazimo u zapisniku iz 1694. Prema izvješću iz 1678., te je godine za crkvu nabavljena nova oslikana propovjedaonica.

Godine 1678. vizitator je u kapeli naveo 76 predmeta od ruha i posuđa, godine 1688. ukupno 167, a godine 1694. popisano je 136 predmeta pokretnog inventara.

Do danas nije poznato na kojoj se lokaciji kapela nalazila, kao ni u kojem je razdoblju porušena.

ŽUPA PETRIJANEC

Petrijanec, Župna crkva sv. Petra i Pavla

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)
- Buturac, Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., str. 409–454
- Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 157
- Zorković, Anđelko, *Povjesnica općine Petrijanec*, Petrijanec: Općina Petrijanec, 1995., str. 100–101
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 119

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 183
- 160/I., 1649., 57–59
- 161/II., 1675., 112–113
- 162/III., 1678., 100–108
- 163/IV., 1685., 119–120
- 164/V., 1688., 90–99
- 164/V., 1689., 231–232
- 164/V., 1691., 342–343
- 164/V., 1693., 396–397
- 165/VI., 1694., 107–119
- 165/VI., 1695., 79–87

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 40; str. 238, 239

Župna crkva sv. Petra i Pavla u istočnom, nizinskom dijelu naselja koje je po njoj dobilo ime, jednobrodna je longitudinalna građevina sa zvonikom pred pročeljem, polukružnim svetištem, visinom i širinom jednakim lađi. Sa sjeverne joj se strane nalazi sakristija, a s južne pobočna kapela sv. Rozalije. Lađa je podijeljena na dva polja i svođena kupolastim svodovima s pojasnicama koje su poduprte izbočenim vijencem na dvostrukim pilastrima. Svetište je također podijeljeno na dva polja i od lađe odvojeno trijumfalnim lukom.

U vremenu antike na području Petrijanca nalazilo se naselje *Aqua Viva*. Nešto južnije od današnje glavne ceste prolazila je magistralna antička cesta Poetovio – Mursa (Ptuj – Osijek).¹⁶⁷

Župna crkva u Petrijancu, prvi se put spominje u popisu župa iz 1334. godine, kada se mjesto zvalo *Bruchina*.¹⁶⁸ Prema Gj. Szabi, od srednjovjekovne se crkve nije sačuvalo ništa, a novoizgrađenu je crkvu posvetio biskup Benedikt Vinković 1635. godine.¹⁶⁹

Iz zapisnika pohoda 1638. godine, doznaje se da je tada imala zidani toranj, kameni trijem ispred glavnog ulaza, oslikani tabulat, presvođeno i oslikano svetište, dva drvena pjevališta, a uokolo crkve bilo je ograđeno groblje. Iste godine vizitator donosi podatke o popločenju opekom, dvojim vratima i sedam prozora (dva ostakljena). Godine 1649. bilježi se da je crkva obnovljena za župnikovanja aktualnog župnika, no opis se ne razlikuje se od opisa vizitatora iz 1638. U drugoj polovici stoljeća, 1678. godine, spominje se da crkva ima sakristiju i presvođenu kapelu sv. Jakova kod sporednog ulaza.¹⁷⁰ Prema zapisu iz 1685., te godine popravljeno je krovništvo, a izvješće iz 1689. godine govori da je na inicijativu župljana podignut svod u lađi. Sudeći po vizitaciji iz 1691., s južne strane korpusa crkve tada je prigrađena još jedna pobočna kapela, posvećena sv. Rozaliji, koja je bila presvođena (1693.).

U zapisniku pohoda iz 1649. godine zabilježeno je da se u crkvi nalaze tri nova oltara. Godine 1675. vizitator spominje i dva oltara u vanjskoj kapeli sv. Jakova. Svi oltari opširno su opisani u izvješću iz 1688.

Na glavnom oltaru, posvećenom sv. Petru i Pavlu, u sredini je stajao kip sv. Petra, između kipova sv. Tome i sv. Barbare s lijeve strane, te kipova sv. Andrije Apostola i sv. Katarine s desne, postavljenih između stupova crne boje. Bočno je oltar imao po dva krila, lijevo sa slikom sv. Petra nad kojom je bilo skulptirano i pozlačeno ime Isusovo, desno sa slikom sv. Pavla nad kojom je bilo skulptirano i pozlačeno ime Marijino.¹⁷¹ U gornjem je

¹⁶⁷ *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, ur. Marina Šimek, Varaždin: Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, 1990., str. 40.

¹⁶⁸ J. Buturac, n. dj., str. 14.

¹⁶⁹ Gj. Szabo, n. dj., 1974., str. 17.

¹⁷⁰ NAZ, Kan. viz., Protokol 162/III., 1678. (...) *ante portam vero laterale capella S. Jacobi maioris sub fornice* (...).

¹⁷¹ NAZ, Kan. viz., Protokol 161/II., 1675. (...) *ibidem in parte inferiori habentur 2 portae claudentes spacium post aram habita, in quorum una habetur depictus ad cornu evangelii S. Petrus et supra eandem portam radium*

registru u sredini stajao kip sv. Antuna Padovanskog, s lijeve strane kipovi sv. Stjepana Prvomučenika i Bl. Dj. Marije, s desne kip sv. Lovre i anđela. Na vrhu oltara nalazio se kip Uskrslog Krista između dva anđela. Svetohranište je bilo oslikano i pozlačeno (1688.). Lijevi bočni oltar bio je posvećen Uznesenju Bl. Dj. Marije. U sredini je imao sliku Bogorodice u Slavi, a iznad nje sliku Uznesenja Bogorodice (1688.). Desni bočni oltar sv. Pavla, sa svečevom slikom u sredini, bio je ukrašen rezbarijama i pozlatom (1688.). Oltar u trijemu imao je slike koje su ranije stajale na glavnom oltaru, u sredini sjedeći kip sv. Petra, u redu iznad skulpturalnu kompoziciju Navještenja. Drugi oltar u trijemu posvećen sv. Jakovu, u sredini je imao svečevu sliku, u gornjem redu slike sv. Jurja i sv. Katarine (1688.).

O oltaru u kapeli sv. Rozalije doznaje se iz opisa 1693. Bio je posvećen titularu kapele, u sredini je stajao kip svetice između sv. Fabijana i sv. Sebastijana, u gornjem redu u sredini je bila slika sv. Klare između kipova dva anđela, a pri vrhu kip sv. Mihovila između dva anđela. Godine 1695. vizitator je zapisao da je oltar preuređen. Kip sv. Fabijana s desne strane zamijenjen je kipom sv. Roka, a slika sv. Klare slikom sv. Ane, između kipova sv. Lucije i sv. Apolonije. Nova propovjedaonica spominje se 1678. godine, a opisana je u bilješci 1689. Oslikana je bila prikazima Četvorice Evanđelista, a na vrh baldahina stajao je kip Krista (1689.).

Godine 1649. vizitator je utvrdio da se u crkvi čuva ukupno 125 predmeta pokretnog inventara, godine 1678. popisano ih je 135, godine 1688. zabilježeno je 185, dok je u zadnjoj temeljnoj vizitaciji 1694. evidentirano 126 predmeta ruha i posuđa.

Gj. Szabo utvrdio je da je izgled današnje crkve definiran obnovom 1777. godine. Tada je proširena, dobila je novi svod i zidano pjevalište, samo je krov svetišta ostao nizak.¹⁷² Iz 17. se stoljeća sačuvala sakristija i pobočna kapela sv. Rozalije. Vanjska je površina južnog zida lađe u međuvremenu ojačana dodatnim zidanim slojem koji se proteže sve do granice sa svetištem. Oltari iz 17. st. zamijenjeni su novima u 18. stoljeću; novi glavni oltar postavljen je 1741., a bočni oltar i oltar sv. Rozalije 1760. godine.¹⁷³ Od glavnog oltara iz 17. stoljeća

sculptus inauratus Nomen Jesu, et ad cornu epistolae S. Pauli Apostoli et supra radium sculptus et inauratus Nomen Mariae (...).

¹⁷² Gj. Szabo, *Spomenici kotara varaždinskog*, str. 17. Vjerojatno je riječ o starom svetištu, koje tada nije bilo obnovljeno.

¹⁷³ A. Zorković, n. dj., str. 99.

sačuvali su se samo kipovi apostola Petra i Pavla, koji su u jednoj od budućih obnova pretvoreni u evanđeliste Luku i Marka te smješteni u svetište.¹⁷⁴

¹⁷⁴ A. Zorković, n. dj., str. 99.

ŽUPA SVETI ILIJA

Sveti Ilija (Obrež), Župna crkva sv. Ilije

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)
- Buturac, Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., 409–454
- Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 162
- Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 238–239
- Potočnik, Iva – Rančić, Jelena, Nova župna crkva u Svetom Iliji, u: *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914.–1918.*, Zbornik radova, Zagreb – Varaždin: HAZU, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, 2014., str. 501–510

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 190–191
160/I., 1649., 1–9
161/II., 1672., 51–53
161/II., 1674., 85
161/II., 1675., 122–124
162/III., 1678., 74–87
163/IV., 1683., 1–4
164/V., 1688., 186–199
165/VI., 1694., 212–228

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 41, 42; str. 239, 240

Župna crkva sv. Ilije izgrađena je 1914. godine na mjestu starije crkve koja je zbog trošnosti porušena početkom 20. stoljeća, a sačuvali su se tek njezin tlocrt i fotografija. Bila je to jednobrodna građevina sa svetištem širinom jednakim lađi, tornjem pred pročeljem i dvije bočne kapele, koju je okvirno moguće datirati u prvu polovicu 16. stoljeća.¹⁷⁵ Njezina duljina odredila je širinu nove crkve, orijentirane u pravcu sjeverozapad–jugoistok. Građevina se nalazi na istaknutom mjestu u naselju, na najvišoj izbrežini uz sporednu cestu. U kanonskim vizitacijama 17. stoljeća današnje mjesto Sveti Ilija nazivalo se Obrež.

¹⁷⁵ D. Vukičević-Samaržija, str. 239.

Župna crkva u Obrežu prvi put se spominje u popisu iz 1334. godine, a u vizitacijama od 1638. godine. Te godine vizitator je zabilježio tabulat u lađi, svod u svetištu, pjevalište, sakristiju, popločenje od opeka, zvonik, novo krovništvo, dvoja vrata i dva ostakljena prozora. Isti zapisnik govori i da tada uokolo crkve postoji ograđeno groblje. Opis u vizitaciji iz 1672. svjedoči o tome da je korpus crkve dograđen i da je izvedeno kameno popločenje.¹⁷⁶ Iz zapisnika pohoda 1675. godine doznaje se da je u tom zahvatu, poduzetom u vrijeme župnika Petra Flegarića, duljina crkve udvostručena. Sudeći po zapisu iz 1675. novi dio korpusa je presvođen, dok je u starijem zadržan tabulat. Iste je godine vizitator zabilježio i novu sakristiju.¹⁷⁷ Tabulat nad starijim dijelom lađe bio je izrezbaren i oslikan "ružama" o čemu piše vizitator 1678.¹⁷⁸ U izvješćima se u unutrašnjosti spominju i dva drvena pjevališta (1675.), kao i dva drvena trijema pred ulazima (1683.). Godine 1688. jedno od pjevališta je oslikano, dok je drugo, manje pjevalište crno obojano. Prema zapisniku iz 1694. godine svod svetišta oslikan je 1693. godine. U nekoliko je navrata tijekom stoljeća obnavljano krovništvo, što se navodi u izvješćima iz 1675., 1683. i 1694.

Prema najranijim sačuvanim zapisnicima 1638. i 1649. u crkvi su se nalazila tri oltara. Sudeći po izvješću iz 1674., glavni oltar dobio je nedugo prije novi oslikani i pozlaćeni retabl, a detaljnije podatke o njemu i pobočnim oltarima donosi vizitacija iz 1688. Bio je posvećen titularu crkve; u sredini je imao oltarnu palu s prikazom sv. Ilije u plamenoj kočiji između kipova sv. Petra i sv. Ivana Krstitelja s lijeve, te sv. Ivana Evanđelista i sv. Pavla s desne strane. Nad njima je u sredini stajala slika Bogorodice, s lijeve strane kipovi sv. Ignacija Loyolskog i sv. Sebastijana te s desne strane sv. Franje Ksaverskog i sv. Roka. Na zaključku retabla postavljena je statua Raspetog Krista s anđelom, koji u kalež skuplja Kristovu krv.¹⁷⁹ Na oltaru se nalazilo crno obojano i pozlaćeno svetohranište s dva manja kipa i raspelom.

Lijevi bočni oltar bio je prvotno posvećen Bl. Djevici Mariji o čemu govori opis 1672., potom vizitator bilježi posvetu sv. Barbari (1678.), zatim Navještenju Bl. Djevice

¹⁷⁶ NAZ, Kan. viz., Protokol 161/II., 1672., (...) *est dilatata, in maiori quantitate multo quam ante fuerat. Tunc enim erat angusta, populum capere non valens, nunc autem ampla est (...).*

¹⁷⁷ NAZ, Kan. viz., Protokol 161/II., 1675., (...) *In novo aedificio est fornix, in antiquo autem est tabulatum (...).*

¹⁷⁸ NAZ, Kan. viz., Protokol 162/III., 1678., (...) *tabulatum opere arculario ex asseribus factum et simplici colore ad rosas depictum (...).*

¹⁷⁹ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1688 (...) *In summitate deinde habetur statua Christi Domini Passi stantis et ex latere etc. sanguinem fundendi, ac ad pedes angelus ad calicem eundem sanguinem percipiens (...).*

Marije (1686.) te naposljetku ponovno sv. Barbari (1694.). U sredini je imao sliku Navještenja, a iznad nje sliku sv. Barbare (1688.).

Za titular desnog bočnog oltara doznaje se u izvješću pohoda iz 1672. Tada je zabilježeno da je bio posvećen sv. Antunu Padovanskom, a zapisnik iz 1688. navodi posvetu sv. Trojstvu. U središtu mu je tada stajala slika sv. Trojstva, nad njom je bila slika sv. Antuna Padovanskog, a na vrhu gloriola s Kristovim monogramom.

U trijemu pred ulazom bio oltar također posvećen sv. Iliji (1688.). U sredini je imao sliku sv. Ilije u plamenoj kočiji, koja je ranije stajala na glavnom oltaru, u gornjem registru bila je slika Navještenja, a ostatak oltara bio je ukrašen rezbarijama, oslikom i pozlatom (1688.). Godine 1683. vizitator je u crkvi primijetio drvenu oslikanu propovjedaonicu.

Od opreme ruha i posuđa, godine 1649. zapisnik bilježi ukupno 127 predmeta, godine 1678. zabilježeno je 104, godine 1688. bilo ih je 119, a godine 1694. ukupno 115 predmeta.

Iz 17. se stoljeća u crkvi sačuvao tek jedan kalež.

Beletinec, Kapela Svih Svetih

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)
- Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 162
- Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 148–149
- Jagačić, Tomislav, *Općina Sveti Ilija: fotomonografija*, Sveti Ilija: Općinsko poglavarstvo Sveti Ilija, 2001., str. 51
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 57

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 190–191
- 160/I., 1649., 1–9
- 161/II., 1672., 51–53
- 162/III., 1678., 74–87
- 163/IV., 1683., 1–4
- 164/V., 1688., 186–199
- 164/V., 1689., 253–256
- 165/VI., 1694., 212–228

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 43, 44; str. 240, 241

Nekoć područna kapela, crkva Svih Svetih u Beletincu danas je župna crkva. Jednobrodna je longitudinalna građevina s ravno zaključenim svetištem užim i nižim od lađe, sakristijom i tornjem pred pročeljem. Lađa je svodena na dva polja izduljenim kupolastim svodovima. Građena je krajem 15. stoljeća.¹⁸⁰ Nalazi se u središtu naselja, na zaravni najvišeg brežuljka.

Posjed Beletinec najranije se spominje 1216. godine, a u popisu župnika iz 1501. navodi se župna crkva na istoimenom posjedu. U kojem je periodu postala područnom kapelom župne crkve sv. Ilije nije poznato. U najranijoj sačuvanoj vizitaciji 1638. zabilježeno je da ima tabulat u lađi, svod u svetištu, svod u sakristiji, drveno pjevalište te dva ostakljena prozora. Vizitator 1672. primjećuje dotrajali drveni toranj, za koji je 1689. zapisano da je

¹⁸⁰ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str 148.

potpuno obnovljen. Drveni trijem pred ulazom prvi se put spominje 1678., a kameno popločenje u izvješću iz 1683.

Dva najstarija sačuvana izvješća (1638., 1649.) sadrže podatke o tri oltara u kapeli. Opisani su u pohodima 1678., 1688., 1694. i 1696. Glavni oltar sv. Trojstva u sredini je imao sliku Bičevanja Krista (1649.), a nad njom sliku Presvetog Trojstva (1688.). Za lijevi bočni oltar posvećen sv. Franji Ksaverskom zapis iz 1694. govori da je tada u središte oltara postavljena svečeva slika. Njoj s lijeve i desne strane bile su slike Preobraženja Krista (1696.).¹⁸¹ Desni bočni oltar u sredini je imao sliku Kristove Muke (1688.). U trijemu se također nalazio oltar (1688.), no u zapisnicima vizitacija nema detaljnijih podataka o njegovom izgledu.

Zapis iz 1649. bilježi u crkvi 46 predmeta pokretnog inventara, godine 1678. bilo ih je 50, 1688. popisano je 62, a godine 1694. ukupno 57 predmeta.

U svetištu crkve sačuvao se izvorni križnorebrasti svod. Današnji osmerokutni toranj iz novijeg je vremena.¹⁸² Oltari iz 17. stoljeća nisu se sačuvali.

¹⁸¹ NAZ, Kan. viz., Protokol 166/ VII (...) *nova imago Gloriosae transfigurationis Christi, ubi prius S. Francisci Xaverii imago habebatur. Accesit demum imago alia Transfigurati Christi (...)*.

¹⁸² Gj. Szabo, *Spomenici kotara varaždinskog*, str. 15.

Črešnjevo, Kapela Sv. Mihovila

LITERATURA:

—

PROTOKOLI:

IV/4., 1638., 190–191
160/I., 1649., 1–9
161/II., 1672., 51–53
161/II., 1673., 60
161/II., 1675., 122–124
162/III., 1678., 74–87
162/III., 1681., 349–351
164/V., 1688., 186–199
164/V., 1693., 416–420
165/VI., 1694., 212–228

Kapela sv. Mihovila nije se sačuvala, a ne spominje se ni u literaturi. U vizitaciji 1638. godine stoji da je bila područna kapela župe Sv. Ilija. Zapisnici pohoda svjedoče da je bila zidana rotunda (1688.), s drvenim zvonikom (1675.), trijemom pred ulazom (1678.), trima prozorima i vratima (1649.). Godine 1673. vizitator bilježi da je trošni tabulat zamijenjen novim oslikanim i izrezbarenim. Prema opisu u izvješću iz 1675. svetište je bilo presvođeno, a crkva nije imala sakristije i pjevališta. O izgradnji novog drvenog zvonika s dva zvona nad ulazom svjedoči zapisnik iz 1693. Popločenje od kamena i ograđeno groblje uokolo kapela vizitator je primijetio 1678.

Do 1678. u zapisnicima se spominje jedan, a od 1681. dva oltara. Opširniji podaci o njima zapisani su u vizitacijama 1688. i 1694. Glavni oltar sv. Mihovila u sredini je imao oltarnu palu s prikazom Bl. Djevice Marije, uz nju je stajala slika Navještenja, a u gornjem redu kip sv. Mihovila (1694.). Bočni oltar sv. Katarine spominje se 1681. godine. U sredini je imao kip sv. Katarine između kipova sv. Agneze i sv. Marije Magdalene, a pri vrhu stajao je kip Krista (1688.). Godine 1672. u popisu inventara zabilježen je i pokretni oltar.

Od ruha i posuđa 1649. kapela je posjedovala 32 predmeta, godine 1678. 40, godine 1688. ukupno 53, a u zadnjoj temeljnoj vizitaciji zabilježeno je 56 predmeta.

ŽUPA VARAŽDIN

Varaždin, Župna crkva Sv. Nikole

LITERATURA:

- Tanodi, Zlatko, *Poviestni spomenici slobodnoga kraljevskoga grada Varaždina*, Svezak I, Varaždin, 1942., str. 294
- Buturac, Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., 409–454.
- Lentić, Ivo, Gradnja i graditelji župne crkve sv. Nikole, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 6 (1968), str. 21–30
- Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 173–177
- Horvat, Anđela, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975., str. 287, 288, 294, 295
- Lentić, Ivy, *Varaždin, povijesna urbana cjelina grada*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1977., str. 17, 22–24, 32, 34, 40, 42, 44, 50, 65, 70–71, 79, 85
- Horvat, Anđela, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: R. Matejčić – A. Horvat – K. Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 49, 228, 273, 280, 284, 285, 298, 305, 333, 342, 350
- Hrg, Metod, Varaždinski arhiđakonat 1638. godine, *Croatica Christiana Periodica*, 22 (1988), str. 157–159
- Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 222–225
- Budak, Neven, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb – Koprivnica: Nakladna kuća "Dr. Feletar", 1994., str. 66–67
- Lentić, Ivy, *Zgrade varaždinske povijesne jezgre*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2001., str. 228
- Botica, Dubravka – Domšić, Lana, Župna crkva sv. Nikole u Varaždinu. Prilog sakralnoj arhitekturi kasnobaroknog razdoblja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Peristil*, 51 (2008), str. 29–40
- Peškan, Ivana – Pascuttini-Juraga, Vesna, Crkva sv. Nikole i varaždinski medvjed – novi prilozi istraživanjima srednjovjekovne umjetnosti u Varaždinu, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 23 (2012), str. 269–286
- Peškan, Ivana – Pascuttini-Juraga, Vesna, Varaždinska srednjovjekovna sakralna arhitektura – novi prilozi istraživanjima, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 24 (2013), str. 127–131

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 184–185
161/II., 1672., 43–44

161/II., 1674., 73–74
161/II., 1675., 117–119
162/III., 1678., 37–60
163/IV., 1683., 36–44
164/V., 1688., 41–63
164/V., 1689., 217–227
164/V., 1693., 384–388
165/VI., 1694., 39–70

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 45; str. 241

Župna crkva sv. Nikole longitudinalna je građevina s pobočnim kapelama, polukružnom apsidom užom i nižom od lađe, sakristijom i zvonikom sa sjeverne strane. Zvonik je izgrađen u 15. stoljeću, dok je ostatak korpusa iz 18. stoljeća. Godine 1749. brod starije crkve bio je u ruševnom stanju tako da je gradsko povjerenstvo odobrilo gradnju novog broda koji je dovršen 1760. godine. Crkva se nalazi u središtu grada, na jednom od manjih gradskih trgova.

Lokalitet Varaždin prvi put se spominje 1181. godine,¹⁸³ a status slobodnog kraljevskog grada dobio je od kralja Andrije II. 1209. godine.¹⁸⁴

Prema podatku sačuvanom u pismu župnika iz 18. stoljeća, prvotna je crkva bila izgrađena 1174. godine,¹⁸⁵ dok nastariji zapis o njoj potječe iz 1454. godine.¹⁸⁶

U vizitacijama se crkva spominje od 1638. godine, kada je zabilježen svod u lađi i popločenje od opeka. Sudeći po izvješću tog pohoda, moguće je pretpostaviti da je crkva imala bočne drvene prigradnje.¹⁸⁷ Tome u prilog govori i zapisnik iz 1672. godine u kojem se spominje novo popločenje od kamena u *ala templi ad portam inferiorem*, te iz zapisa 1674. godine kada je zabilježeno novo popločenje od opeka i postavljanje velikog drvenog križa u *navis templi* odnosno lađi.

U izvješću 1675. vizitator navodi troja vrata, ostakljene prozore, zidani zvonik, zidano pjevalište, svod u sakristiji i kameno popločenje. Vizitacije iz 1688., 1689. i 1693. donose

¹⁸³ I. Lentić-Kugli, n. dj., 2001., str. 9.

¹⁸⁴ N. Budak, n. dj., str. 45.

¹⁸⁵ I. Lentić, n. dj. str. 21.

¹⁸⁶ J. Buturac, n. dj., str. 104.

¹⁸⁷ Prema M. Hrgu, n. dj., str. 157, crkva je možda bila trobrodna bazilika, no s obzirom na ustaljene obnove srednjovjekovne sakralne arhitekture u kontinentalnoj Hrvatskoj kao i na manjkave zapise točan izgled crkve nemoguće je utvrditi.

detaljnije podatke o izgledu građevine. Pred glavnim i sporednim ulazima nalazio se trijem (1683.), a groblje je bilo ograđeno zidanom ogradom (1688.). Prostorija u prizemlju tornja služila je 1688. kao sakristija, dok sljedeći sačuvani zapisnik, iz 1689. godine, sadrži podatak o novoizgrađenoj sakristiji sa svodom. Godine 1693. pri put se u zapisima spominje kapela Krista Kralja na groblju.

Vizitatori tijekom stoljeća zapisuju podatke o osam oltara u crkvi. Najpodrobnije su opisani u izvješćima pohoda iz 1678., 1688. i 1694. godine.

Glavni oltar – sv. Nikole – u sredini je imao svečevu sliku između kipova sv. Petra i sv. Stjepana s lijeve strane te sv. Emerika i sv. Pavla s desne. U gornjem registru bila je slika Bogorodice između kipova sv. Elizabete i sv. Helene između anđela. Na zaključku retabla stajao je kip Uskrslog Krista (1678.). Na menzi oltara nalazilo se obojano i pozlačeno svetohranište s kipovima (1678.).

Prvi lijevi bočni oltar, sv. Barbare, nalazio se u istoimenoj kapeli; u sredini je imao kip svetice između kipova sv. Stjepana i sv. Ladislava, dok je u gornjem redu bio kip sv. Nikole između dva anđela (1688.).

Drugi lijevi bočni oltar, Bl. Djevice Marije, u sredini je imao kip Bl. Djevice između anđela i kipova sv. Katarine i sv. Barbare. U gornjem registru stajao je kip sv. Ivana Krstitelja. Na sredini crkve nalazio se oltar sv. Križa. U sredini je imao ukrašeni kip Bogorodice u žuto-srebrnoj haljinici (1694.).

Prvi desni bočni oltar, sv. Katarine, u sredini je imao kip svetice između kipova sv. Barbare i sv. Ane, a nad njima je stajao kip Bogorodice s djetetom (1688.).

Drugi desni bočni oltar, sv. Fabijana i Sebastijana, u sredini je imao sliku svetaca, a nad njom sliku sv. Nikole (1688.).

Oltar sv. Jeronima nalazio se u istoimenoj pobočnoj kapeli. U sredini je imao kip sveca između sv. Petra i Pavla, u gornjem registru kip Bl. Djevice Marije između dvaju anđela, a pri vrhu pozlačeno raspelo (1688.).

Oltar sv. Andrije nalazio se također u pobočnoj kapeli; u sredini je imao sliku sveca, ali ne i kipove; bio je ukrašen samo stupovima i rezbarijama (1688.).

Godine 1681. zabilježeno je da je u crkvu dopremljen novi oltar kojeg je postavila bratovština Tijela Kristova (1681).

Crkva je imala zidanu propovjedaonicu i korska sjedala na kojima su bili kipovi dvanaestorice apostola, bijelo obojani i pozlaćeni (1688.).¹⁸⁸

Budući da je bila središnja gradska crkva, župna crkva sv. Nikole bila je bogato opremljena ruhom i posuđem. Godine 1649. vizitator je pobrojao 470 predmeta, godine 1678. crkva posjeduje 343 predmeta, 1688. zabilježeno je 355 predmeta, a u posljednjoj temeljnoj vizitaciji ukupno 327 predmeta pokretnog inventara.

Od crkve 17. stoljeća do danas se sačuvao samo toranj, smješten uz sjevernu stranu svetišta. Podignut je potkraj 15. stoljeća do visine završnog vijenca druge etaže, pod kojim je upisana godina 1494.¹⁸⁹ Prema Gj. Szabi završne dvije etaže tornja izgrađene su 1500. godine.¹⁹⁰ Od starije lađe sačuvala se podzemna prostorija (kripta), u kojoj su tijekom konzervatorskih istraživanja pronađeni spoliji kamene skulpture iz razdoblja od 13. do 15. stoljeća.¹⁹¹

Oltari i oprema iz 17. stoljeća nisu se sačuvali.

Zapisnik iz 1678. donosi podatak da se na groblju uz župnu crkvu nalazila zidana kapela sv. Mihovila. Iz opisa vizitatora Šidića iz 1688. doznaje se da je ta kapela imala svod, vrata, zidani trijem, a iznad vratiju sliku sv. Mihovila arkandela. Oltar u unutrašnjosti, posvećen titularu kapele, u sredini je imao sliku sv. Marije Magdalene između kipova sv. Katarine i sv. Barbare. U gornjem redu u sredini je bio kip anđela čuvara između dva anđela. U trijemu kapele nalazio se još jedan oltar, a u unutrašnjosti drvena rezbarena propovjedaonica crne boje, te drveni oslikani Božji Grob. Kapela se nije sačuvala.

¹⁸⁸ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1688., (...) *Habentur praeterea ante maiorem aram stalli honesti per totum sanctuarium ad unam et aliam partem muri applicati, arcularii operis supra quibus habentur statuae sculptae et albo colore decoloratae, ad instar marmoris albi SS. 12 Apostolorum decenter collocatae (...).*

¹⁸⁹ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 222.

¹⁹⁰ Gj. Szabo, n. dj., str. 173.

¹⁹¹ I. Peškan – V. Pascuttini-Juraga, n. dj., 2012., str. 271, 272.

Sračinec, Kapela sv. Mihaela

LITERATURA:

Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 179

Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 231–232

Prva monografija Općine Sračinec, Pretetinec: Letis d.o.o., 2012., str. 123–125, 128–135

PROTOKOLI:

IV/4., 1638., 184–185

160/I., 1649., 77–86

161/II., 1673., 58

161/II., 1675., 118–119

162/III., 1678., 37–60

162/III., 1681., 322–325

164/V., 1688., 41–63

165/VI., 1694., 39–70

165/VI., 1696., 200–205

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 46; str. 242

Na mjestu starije kapele danas se nalazi građevina podignuta 1925. godine. Kapela koju su pohodili vizitatori 17. stoljeća izgrađena je u 16. stoljeću. Bila je jednobrodna longitudinalna građevina s poligonalnim svetištem širinom jednakim lađi, sakristijom sa sjeverne strane i zvonikom pred pročeljem.¹⁹² Njezino je svetište pretvoreno u pobočnu kapelu uz svetište građevine 20. stoljeća; širina današnjeg svetišta određena je duljinom lađe starije crkve.¹⁹³ U 17. stoljeću crkva sv. Mihaela u Sračincu bila područna kapela župne crkve u Varaždinu, a danas ima funkcije župne crkve. Nalazi se u središtu naselja, na zaravni uz glavnu cestu.

Kapela sv. Mihaela najranije se spominje u vizitaciji 1638. godine. Tada je zabilježeno da je zidana, sa zidanim zvonikom i grobljem uokolo. Tabulat u lađi u zapisnicima se spominje sve do 1673. kada vizitator bilježi da je crkva cijela presvođena i da ima novo drveno pjevalište. U izvješću pohoda 1678. godine spominju se i tri ostakljena prozora, vrata, sakristija te kameno popločenje, a drveni je trijem sa zapadne strane prvi put zabilježen 1683.

¹⁹² D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 231.

¹⁹³ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 231.

Novo kameno popločenje, kao i podatak da je crkva u cijelosti oličena izvana i iznutra, donosi zapis iz 1696.

Vizitatori tijekom 17. stoljeća u kapeli bilježe tri oltara. Prema zapisniku iz 1678. glavni je bio posvećen titularu kapele; te je godine imao samo kip titulara, no izvješće iz 1688. bilježi i sliku sv. Mihovila, a nad njom sliku Svetoga Duha s Apostolima. Da su bočni oltari bili jednostavni, pozlačeni i izrezbareni s po jednom slikom govore opisi iz 1688. i 1694. godine. Lijevi bočni oltar, posvećen Bl. Djevici Mariji, u sredini je imao sliku Bogorodice, a desni bočni oltar, sv. Trojstva, sliku titulara (1688.). Godine 1681. vizitator je registrirao i novo izrezbareno i obojano svetohranište, a prema izvješću 1696. može se zaključiti da je te godine u kapelu dopremljen oltar Uznesenja Bl. Djevice Marije. U sredini je imao sliku Uznesenja, između kipova sv. Petra i sv. Pavla. U gornjem redu u sredini je postavljena slika Krunjenja Bogorodice između dva crna polustupića, a pri vrhu kip Uskrslog Krista između dva anđela (1696.). Drvena propovjedaonica prvi se put u zapisnicima, kao nova, navodi 1649. godine.

Godine 1649. vizitator je zabilježio 61 predmet od ruha i posuđa, godine 1678. bilo ih je 72, godine 1688. popisano je 84, a godine 1694. ukupno 96 predmeta pokretnog inventara.

Od starije se građevine sačuvao toranj te zidovi svetišta i zapadnog dijela korpusa. Inventar stare građevine nije se sačuvao.

Svibovec Podravski, Kapela Sv. Benedikta

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 158
Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 22–23
Prva monografija Općine Sračinec, Pretetinec: Letis d.o.o., 2012., str. 139–143
Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 137

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 184–185
160/I., 1649., 77–86
161/II., 1671., 30
162/III., 1678., 37–60
162/III., 1681., 322–325
164/V., 1688., 41–63
164/V., 1689., 217–227
164/V., 1693., 384–388
165/VI., 1694., 39–70
165/VI., 1697., 277

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 47, 48; str. 242, 243

Kapela sv. Benedikta u Svibovcu Podravskom longitudinalna je građevina s trolisnim svetištem, sakristijom i zvonikom nad pročeljem. Njezino svetište tlocrtom je jedinstveno među sakralnim građevinama Varaždinskog arhiđakonata te se time ističe i u cjelokupnoj sakralnoj baštini kontinentalne Hrvatske.¹⁹⁴ Do danas nije datirana niti detaljnije povijesnoumjetnički istražena.

Najraniji spomen kapele nalazimo u izvješću pohoda iz 1638. godine. Tada je vizitator zabilježio svod u svetištu, tabulat u lađi, sakristiju, drveni zvonik nad pročeljem, dvoja vrata i trijem pred glavnim ulazom, kao i podatak da je crkva obnovljena milodarima.¹⁹⁵ U vizitaciji iz 1649. stoji da ima popločenje od kamenih blokova, drveno pjevalište, tri ostakljena prozora, novo krovšte i ograđeno groblje uokolo. Zidani zvonik i još jedan trijem, pred sporednim

¹⁹⁴ Kako upozorava Gj. Szabo, n. dj., str. 58, kod nas je još samo jedna srodna kapela – u Orljavcu u Požeškoj županiji, a tlocrt u obliku trolista ima gotička crkva kraj sela Toranj kod Pakraca.

¹⁹⁵ NAZ, Kan. viz., Protokol IV/4., 1638., (...) *Haec ecclesia ex eleemosynis restauratur et est miraculosa dominicis novilunii* (...).

ulazom, zabilježeni su prvi put 1678. godine. Prema zapisniku iz 1681., te je godine bio izgrađen novi trijem. Vizitator 1689. primjećuje oslikano pjevalište, a u izvješću iz 1693. spominje se novi izrezbareni tabulat. Na temelju opisa 1694. zaključuje se da je te godine izgrađen, te "ružama" oslikan, svod u lađi. Ograda groblja načinjena od drvenih dasaka prvi put je registrirana 1678. Podatak sa samog kraja stoljeća govori o pripremljenim kamenim blokovima, namijenjenim proširenju kapele (1697.).

Zapisnici kanonskih pohoda svjedoče da su se u 17. stoljeću u kapeli nalazila tri oltara u unutrašnjosti i jedan u trijemu. Za glavni oltar sv. Benedikta godine 1649. izrađen je novi rezbarenjem ukrašen retable. Oltar je u sredini imao svečevu sliku, a nad njom sliku sv. Jeronima. Vjerojatno tijekom 60-ih godina, bočni oltari dobili su pozlatu (1671.).¹⁹⁶ Lijevi bočni oltar bio je posvećen sv. Martinu. U sredini je imao svečev kip, a pri vrhu skulpturu pelikana (1688.). Desni bočni oltar, sv. Jurja, u sredini je imao kip sv. Jurja sa zmajem, a ostali su mu dijelovi bili ukrašeni rezbarijama (1688.). O oltaru u trijemu nema podataka osim da je bio jednostavnog oblika i nije bio posvećen (1688.). Zapisnici u unutrašnjosti crkve bilježe i drvenu oslikanu propovjedaonicu (1694.). Prema najstarijem sačuvanom izvješću, iz 1638. godine, u sakristiji su na zidu visjele slike s prikazima Bl. Djevice Marije i Krista na križu.

Godine 1649. vizitator je zabilježio 118 predmeta od ruha i posuđa, godine 1678. bilo ih je 96, godine 1688. popisano je 165, a u posljednjoj temeljnoj vizitaciji 158 predmeta pokretnog inventara.

Na groblju pokraj crkve nalazila se kapela sv. Duha koja se prvi put spominje 1649. godine. Imala je zvonik nad pročeljem, tabulat u lađi, svod u svetištu, trijem pred ulazom i oltar sv. Duha. Na oltaru koji je bio ukrašen rezbarijama, polikromijom i pozlatom, stajala je slika sv. Duha nad apostolima (1694.).

Kapela sv. Benedikta u Svibovcu obnovljena je 1937. godine; tada je izgrađena nova sakristija, otvoreni dodatni prozori, izveden novi svod i sanirani zidovi.¹⁹⁷ Od starijih elemenata arhitekture ostao je vidljiv jedino križnorebrasti svod u prostoru pred glavnim oltarom te šiljasti lukovi na dvama prozorima.

¹⁹⁶ NAZ, Kan. viz., Protokol 161/II., 1671., (...) *In hac capella a praeteriti anni visitatione, deaurata sunt altaria ad latus* (...).

¹⁹⁷ *Prva monografija općine Sračinec*, str. 140.

Iz vremena 17. stoljeća sačuvao se uklesani natpis na kojem stoji godina 1618. ugrađen iznad ulaza u kapelu sa strane zvonika.

Varaždin, Kapela sv. Fabijana i Sebastijana

LITERATURA:

Lentić-Kugli, Ivy, Dvije votivne slike s motivima kuge iz druge polovine 17. stoljeća u Varaždinu, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 20, 1 (1971), str. 17–18

Lentić-Kugli, Ivy, *Varaždin. Povijesna urbana cjelina grada*, Zagreb: Zadržna štampa, 1977., 39, 45

Lentić-Kugli, Ivy, *Zgrade varaždinske povijesne jezgre*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2001., str. 230

PROTOKOLI:

162/III., 1681., 322–325

163/IV., 1683., 36–44

164/V., 1688., 41–63

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 50; str. 244

Kapela sv. Fabijana i Sebastijana jednobrodna je longitudinalna građevina s užim i nižim poligonalnim svetištem i sakristijom sa sjeverne strane. Svođena je bačvastim svodom sa susvodnicama i pojasnicama. Zavjetna je kapela varaždinskih građana protiv kuge. Nalazila se na izlazu iz grada, u sjeverozapadnom dijelu, uz glavnu cestu prema Sloveniji.

Kao područna kapela župne crkve u Varaždinu u izvješćima kanonskih pohoda prvi se put, kao netom izgrađena, spominje 1681. godine. Opis vizitatora iz 1688. donosi podatke o drvenom zvoniku sa zvonom nad pročeljem, presvođenim trijemom pred ulazom, kamenom popločenju, vratima i dvama prozorima. U tom je zapisniku zabilježeno i groblje uokolo kapele ograđeno drvenom ogradom.

Godine 1683. bilježi se oltar posvećen sv. Fabijanu i Sebastijanu i opisuje njegov izgled. Imao je crni retabl s kipovima svetaca titulara crkve, Krista Spasitelja, Bl. Djevice Marije i sv. Ivana Evanđelista. Vizitator je iste godine na bočnim zidovima kapele primijetio 18 velikih i osam manjih slika, a zabilježio je i oltar u trijemu. Detaljnije podatke o njemu donosi zapisnik iz 1688. U sredini su stajali kipovi patrona, s lijeve strane kip sv. Roka, a s desne kipovi sv. Rozalije i sv. Elizabete (1688.).

Kapela je bila skromno opremljena ruhom i posuđem. Vizitacija 1688. navodi 49, a godine 1694. popisano je 45 predmeta pokretnog inventara.

Godine 1776. kapela je oštećena u požaru tako da je već iduće godine obnovljena. U drugoj obnovi krajem 18. stoljeća produljena je, te je sagrađen novi zvonik nad pročeljem.¹⁹⁸ U takvom obliku sačuvala se do danas. U kojoj mjeri se sačuvao korpus iz 17. stoljeća nemoguće je utvrditi bez detaljnijeg istraživanja. U kapeli su se sačuvale dvije zavjetne slike varaždinskih slikara iz 17. stoljeća.¹⁹⁹ Detaljnijih podataka o njima u vizitacijama nema. Glavni oltar iz 17. stoljeća nije se sačuvao; danas je u svetištu oltar iz 18. stoljeća.

¹⁹⁸ I. Lentić-Kugli, n. dj., 2001., str. 230.

¹⁹⁹ Vidi više u: I. Lentić-Kugli, n. dj., 1971.

Varaždin, Kapela Sv. Florijana

LITERATURA:

Lentić-Kugli, Ivy, *Varaždin. Povijesna urbana cjelina grada*, Zagreb: Zadržna štampa, 1977., str. 39, 44, 50

Lentić-Kugli, Ivy, *Zgrade varaždinske povijesne jezgre*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2001., str. 229

PROTOKOLI:

161/II., 1671., 30

161/II., 1672., 43–44

161/II., 1675., 117–119

162/III., 1678., 37–60

163/IV., 1684., 89–90

164/V., 1688., 41–63

165/VI., 1695., 35–56

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 51; str. 244

Kapela sv. Florijana nije se sačuvala. Porušena je 1733. godine, a na njezinom je mjestu tada podignuta nova zidana građevina s drvenim zvonikom.²⁰⁰ Prema dosadašnjim spoznajama, starija crkva posvećena svecu-zaštitniku od požara, izgrađena je u periodu od 1669. do 1672. pod okriljem varaždinskih obrtnika.²⁰¹

Kao područna kapela župne crkve u Varaždinu prvi se put spominje u vizitaciji iz 1671. godine. Iz tog zapisa poznato je samo da je imala oslikani tabulat. Godine 1672. zabilježeno je da je bila drvena, s trijemom pred ulazom u kojem se nalazio oslikani tabulat. Ta je građevina još iste godine porušena i zamijenjena novom drvenom kapelom, o čemu svjedoči zapisnik iz 1675. godine.²⁰² Izvješće vizitatora 1678. donosi podatke o zidanim temeljima, tornjem pred pročeljem, trijemom pred ulazom, vratima i kamenom popločenju. Iz zapisnika pohoda iz 1683. doznaje se da su drveni zidovi bili ožbukani i obojani, a ograđeno groblje uokolo kapele u zapisnicima je prvi put registrirano 1678.

Godine 1672. vizitator u kapeli bilježi pozlaćene i obojane kipove sv. Lucije i Bl. Djevice Marije, a 1675. u novoizgrađenoj kapeli jedan oltar u lađi te dva oltara u trijemu. O

²⁰⁰ I. Lentić-Kugli, n. dj., 1977., str. 44

²⁰¹ I. Lentić-Kugli, n. dj., 2001., str. 229.

²⁰² NAZ, Kan. viz., Protokol 161/II., 1675., (...) *capella in anno 1672 est ex fundamentis erecta* (...).

njima više podataka sadrže izvješća iz 1678. i 1688. Glavni oltar, posvećen titularu kapele u sredini je imao svečevu sliku, između kipova sv. Josipa i sv. Joakima, a u gornjem redu nalazio se kip Bogorodice između dva anđela (1688.). U trijemu je s lijeve strane stajao oltar sv. Lucije (1678.), s kipom svetice između slika sv. Katarine i sv. Barbare (1688.). Nasuprot njega postavljen je oltar sv. Apolonije (1678.), sa slikom svetice između kipova sv. Ivana Evanđelista i sv. Marije Magdalene, a u gornjem registru kipom Bl. Djevice Marije (1688.). U trijemu se, kako se doznaje iz zapisnika 1683., nalazila i drvena, zeleno obojana propovjedaonica.

Godine 1678. vizitator je zabilježio 118 predmeta od posuđa i ruha, godine 1688. bilo ih je 132, a godine 1694. popisano je ukupno 139 predmeta. U zapisnicima iz 1688. i 1695. spominje se i 15 slika, no detaljnijih podataka o njima nema.

Varaždin, Kapela sv. Lovre

LITERATURA:

Šimunić, Ljerka, Oltar sv. Lovre u kapeli varaždinskog Starog grada, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 6–7 (1994), str. 43–49

Cvetnić, Sanja, Umjetnička baština Varaždina – Između zavičajnoga i europskoga identiteta, *Hrvatska revija*, 2 (2009), str. 7

PROTOKOLI:

IV/4., 1638., 184–185

160/I., 1649., 77–86

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 52; str. 245

Kapela sv. Lovre nalazi se u sjeveroistočnom krilu srednjovjekovne tvrđave obitelji Erdödy, u središtu Varaždina. Danas je tvrđava poznata pod imenom Stari grad. Najraniji spomen kapele je u vizitaciji iz 1638., kada je zabilježena kao tvrđavna kapela, a tek iz izvješća iz 1649. doznaje se njen titular. U kasnijim vizitacijama crkva nije pohođena.

Godine 1649. vizitator je u crkvi zabilježio oltar s kamenom menzom, Božjim Grobom i raspelom, no iznosi podatak da su se misni obredi odvijali pred pokretnim oltarom. Iz tog zapisnika doznaje se da su se kapelom služili franjevci. Stariji zapisnik sadrži i podatke o pokretnom inventaru; crkva je 1638. posjedovala srebrni kalež, dva drvena svijećnjaka, misnicu, zvonce kod oltara, par metalnih posuda za misno vino i vodu te uljanicu.

Prostor kapele sačuvao se u gradskoj tvrđavi, danas Gradskom muzeju. U tlocrtu longitudinalna, kapela je nadsvođena križno-rebrastim svodom. Sačuvan je i oltar iz 1617. godine koji je bio naručio Toma Erdödy.²⁰³ U sredini se nalazi slika Bogorodice s djetetom na prijestolju, u gornjem redu slika Boga Oca, te u razini menze slika Raspeća. No, s obzirom na oskudnost podataka u vizitacijama, ne može se sa sigurnošću utvrditi da je riječ o oltaru koji se navodi u zapisniku iz 1649. godine.

²⁰³ Taj dvokatni oltar renesansnih proporcija jedan je od najstarijih sačuvanih oltara u kontinentalnoj Hrvatskoj prema: S. Cvetnić, n. dj., str. 7.

Varaždin, Kapela sv. Trojstva

LITERATURA:

Hrg, Metod, Varaždinski arhiđakonat 1638. godine, *Croatica Christiana Periodica*, 22 (1988), str. 161

PROTOKOLI:

IV/4., 1638., 184–185
160/I., 1649., 77–86
161/II., 1671., 30
161/II., 1675., 117–119
162/III., 1678., 37–60
164/V., 1688., 41–63
165/VI., 1694., 39–70

Kapela sv. Trojstva u Varaždinu nije se sačuvala. Pretpostavlja se da je na njenom mjestu u 18. stoljeću izgrađena kapucinska crkva posvećena istom titularu.²⁰⁴

Kao područna kapela župne crkve u Varaždinu, crkva sv. Trojstva najranije se spominje u vizitaciji iz 1638. godine. U tom izvješću stoji da je izgrađena od drveta, da ima zvonik nad pročeljem, trijem pred ulazom, tri prozora, vrata te popločenje od opeka. Sljedeći sačuvani zapisnik, iz 1649., sadrži podatak o novom tabulatu te trijemu na ograđenom groblju. Da je tabulat bio izrezbaren i zeleno obojan doznajemo iz opisa vizitatora 1678. Prema izvješću iz 1671., te je godine obnovljeno krovništvo, a vizitator koji je crkvu pohodio 1675. godine ustvrdio je da nema ni sakristije, ni pjevališta.

Prema izvješću iz 1638. u unutrašnjosti se nalazio jedan oltar, dok su dva bila smještena u trijemu. Podrobnije o njihovom izgledu pišu vizitatori u godinama 1678. i 1694. Glavni oltar, posvećen titularu kapele, bio je jednostavnog oblika, pozlaćen i izrezbaren, sa slikom sv. Trojstva (1694.). U trijemu je desno stajao oltar sv. Florijana, a nasuprot njemu oltar Bl. Djevice Marije (1678.). Oltar sv. Florijana imao je svečevu sliku, a oltar Bl. Djevice sliku Bogorodice s djetetom, a nad njom sliku Duha Svetoga (1694.). U trijemu se, kako se navodi 1649., nalazila i jednostavna drvena propovjedaonica.

Godine 1649. vizitator je zabilježio ukupno 105 predmeta ruha i posuđa, godine 1678. popisano ih je 88, a godine 1694. ukupno 176 predmeta pokretnog inventara.

²⁰⁴ M. Hrg, n. dj., str. 161.

Varaždin, Kapela Sv. Vida

LITERATURA:

Lentić-Kugli, Ivy, *Varaždin. Povijesna urbana cjelina grada*, Zagreb: Zadržna štampa, 1977., str. 23, 25, 44, 56, 72

Lentić-Kugli, Ivy, *Zgrade varaždinske povijesne jezgre*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2001., str. 230

PROTOKOLI:

IV/4., 1638., 184–185

160/I., 1649., 77–86

161/II., 1671., 29

162/III., 1678., 37–60

164/V., 1688., 41–63

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 53; str. 245

Kapela sv. Vida u Varaždinu koju su pohodili vizitatori 17. stoljeća nije se sačuvala. Na njenom je mjestu između 1748. i 1751. izgrađena nova zidana kapela.²⁰⁵

Sv. Vid u Varaždinu najranije se u povijesnim izvorima spominje 1454. godine,²⁰⁶ a u kanonskim vizitacijama neredovito od 1638. godine. Iz tog je zapisa poznato da je bila građena od drveta, sa zvonikom nad pročeljem, vratima, trima ostakljenim prozorima i tabulatom. Da je u međuvremenu obnovljena ali ne i posvećena, doznaje se u izvješću pohoda iz 1649., kada se navodi i trijem pred ulazom. Podrobnije podatke o izgledu građevine donose zapisnici iz druge polovice stoljeća. Popločenje je imala od opeke, a zidovi su bili izvana i iznutra ožbukani i obojani (1678.). Crkva nije imala ni pjevalište, ni sakristiju (1688.), a bila je okružena grobljem, ograđenim drvenom ogradom (1671.).

Godine 1638. u unutrašnjosti se nalazio jedan oltar; 1649. su zabilježena i dva oltara u trijemu, a tada je nabavljen i novi glavni oltar posvećen sv. Vidu. U zapisniku iz 1678. za glavni se oltar bilježi da još uvijek nije dovršen, ali i da ima pozlaćeno svetohranište s dva svetačka kipa i raspelom. Sudeći prema izvješću iz 1688., oltar je u međuvremenu upotpunjen. U središtu mu se nalazila slikana pala s likom sv. Roka između kipova sv. Fabijana i sv. Florijana, a nad njima je u gornjem registru bila slika sv. Vida. Prema vizitaciji iz 1678. oltar na desnoj strani trijema bio je posvećen Bl. Dj. Mariji, a nasuprot njemu, na

²⁰⁵ I. Lentić-Kugli, n. dj., str. 230.

²⁰⁶ I. Lentić-Kugli, n. dj., str. 230.

lijevoj strani, stajao je oltar sv. Florijana. Oba su opisana u izvješću iz 1688. Desni je u sredini imao sliku Bl. Djevice, između kipova sv. Katarine i sv. Barbare, a u gornjem redu sliku Krunjenja Bogorodice, dok je lijevi u sredini imao sliku sv. Florijana između kipova sv. Stjepana i sv. Ladislava, a nad njima, u gornjem registru, sliku sv. Elizabete Ugarske između kipova anđela.

Godine 1649. od ruha i posuđa u kapeli je zabilježen 101 predmet, godine 1678. bilo ih je 172, godine 1988. popisano je ukupno 165, a u zadnjoj temeljnoj vizitaciji 1694. godine evidentirano je 145 predmeta pokretnog inventara.

ŽUPA VARAŽDINSKE TOPLICE

Varaždinske Toplice, Župna crkva sv. Martina biskupa

LITERATURA:

- Buturac, Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., 413.
- Čabrijan, Josip, Pregled povijesti Varaždinskih Toplica, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 5 (1966), str. 19–22
- Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, ur. Marina Šimek, Varaždin: MDSZH, 1990., str. 95
- Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 161–162
- Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 207–208
- Budak, Neven, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb – Koprivnica: Nakladnička kuća "Dr. Feletar", 1994., str. 69, 71
- Filipan, Božena, Barokna baština Varaždinskih toplica s osvrtom na zaštitu i revitalizaciju, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 8–9 (1996), str. 49–53
- Đurić, Tomislav, *Crkvena baština varaždinsko-topličkog kraja*, Varaždinske Toplice – Samobor: Meridijani, 2009./2010., str. 13–14
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 144
- Korunek, Marijana – Trstenjak, Željko, *Obnova pročelja župne crkve sv. Martina biskupa u Varaždinskim Toplicama*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 37–38 (2013–2014), str. 183–196

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 189
160/I., 1649., 87–90
161/II., 1672., 39–40
161/II., 1673., 69–70
161/II., 1675., 89–93
162/III., 1678., 1–24
163/IV., 1683., 53–67
163/IV., 1687., 173–178
164/V., 1688., 1–28
164/V., 1693., 373–379
165/VI., 1694., 2–25

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 55, 56; str. 246, 247

Kontinuitet naseljenosti na području Varaždinskih Toplica može se pratiti od 3. stoljeća pr. Kr. kada područje naseljava pleme Jasi. Od 1. do 4. stoljeća n. e., u vremenu rimske uprave, razvija se naselje *Aquae Iasae*, poznato po izvorima termalne vode. Srednjovjekovno ime lokaliteta *Toplissa* prvi se puta javlja u ispravi kralja Bele III. iz 1181. godine, kojom potvrđuje darivanje zemlje Zagrebačkom kaptolu od strane bana Aleksija.²⁰⁷ U srednjem vijeku Varaždinske Toplice bile su gradsko naselje i trgovište. Građani su kao skupina zabilježeni 1385. godine, a godine 1420. kanonici su im dodijelili povlastice.²⁰⁸ Naselje je u posjedu zagrebačkog katedralnog kaptola ostalo sve do 1945. godine.

Građevinski sklop župne crkve sv. Martina biskupa nastajao je tijekom više stoljeća.²⁰⁹ Posrijedi je jednobrodna longitudinalna građevina s poligonalnom apsidom, užom i nižom od lađe, zvonikom uz svetište, sakristijom i jednom pobočnom kapelom. Lađa je podijeljena na tri polja i presvođena kupolastim svodovima. Svetište, odijeljeno od lađe trijumfalnim lukom, podijeljeno je na dva polja i presvođeno bačvastim svodom sa susvodnicama. Starija crkva, koja se datira u 15. stoljeće, bila je jednobrodna longitudinalna građevina s užim i nižim poligonalno zaključenim svetištem s potpornjacima.²¹⁰ Župna crkva u Varaždinskim Toplicama nalazi se na istaknutom mjestu u naselju, južno od antičkog kupališta. Izgrađena je unutar kaštela podignutog u 14. stoljeću,²¹¹ koji je krajem 17. stoljeća preuređen u dvorac.

Kao župna, crkva se prvi put spominje u popisu iz 1334. godine, a u vizitacijama od 1638. godine. U najstarijem sačuvanom zapisniku vizitator je zabilježio novi tabulat u lađi, svod u svetištu, popločenje od opeka, tri drvena pjevališta, drveni zvonik, sakristiju i dvoja vrata. Prema izvješću pohoda iz 1672., te su godine postavljeni temelji novog zvonika, izgrađenog do sljedećeg pohoda, 1673. godine. U zapisniku iz 1678. spominje se drveni trijem pred glavnim ulazom, a 1687. navode se četiri ostakljena "okulusa" u svetištu i pet u lađi. Prema vizitaciji iz 1683. crkva nije imala groblje, a ukopi se se vršili kod obližnje kapele sv. Duha. U nekoliko navrata vizitatori bilježe oštećenje krovišta crkve (1675., 1684.) i tornja

²⁰⁷ L. Dobronić, Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkog kaptola prema izvorima XIII. i XIV. stoljeća, *Rad JAZU* 286 (1952), str. 177.

²⁰⁸ N. Budak, n. dj., str. 51.

²⁰⁹ Prema D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 208, iz gotičkog se razdoblja sačuvao tlocrt i zidni plašt.

²¹⁰ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 208.

²¹¹ NAZ, Kan. viz., Protokol IV/4., 1638., (...) *in arce constituta* (...).

(1683., 1687.). Izvješće iz 1691. sadrži informaciju o tome da je krovnište popravljeno, a zapisnik iz 1693. da su zidovi broda oličeni izvana i iznutra. Godine 1694. prvi se put spominje groblje uz crkvu, a donosi se i podatak o ukapanju u grobnice unutar crkve.

Na temelju izvješća kanonskih pohoda moguće je zaključiti da je do 1690. godine crkva imala tri oltara. Podrobnije podatke o njihovom izgledu kao i izgledu drugih elemenata opreme unutrašnjosti donose vizitacije iz 1678. i 1688. godine.

Na sredini glavnog oltara, posvećenog sv. Martinu, stajao je kip Bl. Djevice Marije između kipova sv. Stjepana i sv. Emerika s lijeve, te sv. Nikole i sv. Ladislava s desne strane. U gornjem je registru na sredini stajao kip sv. Martina (1688.). Svetohranište nije bilo na oltaru, već je bilo zidano i smješteno uza zid (1678.).

Lijevi bočni oltar Bl. Djevice Marije u sredini je imao sliku Bogorodice s djetetom, a nad njom sliku Bogorodice u slavi (1688.).

Desni bočni oltar sv. Trojstva u sredini je imao sliku titulara, nad njom sliku Uskrslog Krista između kipova anđela, a pri vrhu kip Bl. Djevice Marije sa sv. Ivanom Evanđelistom (1688.). S lijeve strane oltara na povišenom mjestu na zidu stajao je kip Bogorodice s djetetom (1688.).

Za četvrti oltar sv. Antuna Padovanskog zapisnik iz 1690. svjedoči da je te godine dopremljen u crkvu. U sredini je bila svečeva slika, a nad njom kip sv. Franje Asiškog.

Nova drvena propovjedaonica zabilježena je u izvješću iz 1649. Godine 1688. je oslikana i postavljena uza zid kod ulaza u sakristiju.

Podaci iz temeljnih vizitacija govore o bogatom pokretnom inventaru u vlasništvu crkve. Godine 1649. vizitator je zabilježio 141 predmet, godine 1678. popisano ih je 172, godine 1688. bilo ih je 151, a 1694. ukupno 158 predmeta.

Današnja sakristija, bočna kapela i svod izgrađeni su u 18. stoljeću. Od srednjovjekovne se crkve sačuvao se tlocrt i zidni plašt, čija izvorna visina još uvijek nije točno određena. Sačuvali su se i gotički potpornjaci svetišta s uklesanim klesarskim znakovima.²¹²

Oltari iz 17. stoljeća u crkvi se nisu sačuvali. Danas je opremljena oltarima iz 18. stoljeća.

²¹² D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 208.

Jakopovec, Kapela Sv. Jakova

LITERATURA:

- Peškan, Ivana – Pascuttini-Juraga, Vesna, Neka srednjovjekovna naselja i župe južnog varaždinskog podbrežja, *Starohrvatska prosvjeta*, III. serija, 36 (2009), str. 430–433
Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 86

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 189
160/I., 1649., 87–90
162/III., 1678., 1–24
163/IV., 1686., 168–172
163/IV., 1687., 173–178
164/V., 1688., 1–28
165/VI., 1694., 2–25

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 57, 58; str. 247, 248

Kapela sv. Jakova u Jakopovcu jednobrodna je građevina s užim i nižim polukružno zaključenim svetištem, sakristijom i zvonikom. Lađa je podijeljena na dva traveja i presvođena kupolastim svodovima, a svetište je presvođeno polukalotom.

Kapela se najranije spominje u popisu župa 1334. godine, kao župna crkva sv. Jakova, a potom i u popisu župnika 1501. godine. U vizitacijama se od 1638. bilježi kao područna kapela župne crkve u Varaždinskim Toplicama. U izvješću tog kanonskog pohoda zabilježen je drveni zvonik nad ulazom, trijem pred ulazom, novi tabulat, novi kor, sakristija, vrata i šest prozora. Doznaje se i da tada još uvijek ni njezina lađa ni sakristija nisu bile popločane, kao i to da se uokolo crkve nalazilo ograđeno groblje. Već 1649. spominju se dvojna vrata, popločenje od opeka i svod u svetištu. Prema zapisniku iz 1678., te je godine podignut novi drveni toranj, za kojeg vizitator 1687. navodi da je dijelom zidan. Pred bočnim se ulazom nalazio još jedan trijem, zabilježen 1683. godine. Novo drveno pjevalište spominje se 1687.

Godine 1638. u crkvi se bilježi jedan oltar, 1649. dva, a od 1678. tri oltara. Da je glavni oltar, posvećen titularu kapele, u sredini imao kip sveca, između kipova sv. Petra i Pavla, te u gornjem registru sliku Bl. Djevice, doznaje se iz izvješća iz 1678. Već 1688. vizitator je umjesto slike na glavnom oltaru primijetio kip Bl. Djevice između dva anđela, a

pri vrhu raspelo. Lijevi bočni oltar posvećen sv. Antunu Padovanskom opisan je 1686. Imao je sliku s prikazom sveca, a nad njom sliku Bl. Djevice između kipova sv. Stjepana Ugarskog i sv. Barbare. O izgledu desnog bočnog oltara Bl. Dj. Marije doznaje se iz izvješća pohoda iz 1688. U sredini je imao sliku Bl. Djevice, nad njom sliku sv. Roka, a pri vrhu kip Uskrslog Krista između kipova sv. Klare i sv. Katarine. Iste je godine zabilježeno da se u trijemu pred ulazom nalazio oltar sa slikom sv. Jakova, a nad njom slikom s prizorom Uskrsnuća Kristovog. Drvena propovjedaonica u kapeli zabilježena je 1678. godine

Prema izvješću iz 1649., u kapeli se čuvalo 64 predmeta ruha i posuđa, godine 1678. bilo ih je 54, godine 1688. ukupno 84, a u godini zadnje temeljne vizitacije popisano je 49 predmeta. U popisu inventara iz 1694. istaknuta je slika Bl. Djevice o kojoj nema detaljnijih podataka.

Srednjovjekovni tlocrt i zidni plašt građevine sačuvali su se do mjesta izvornog pjevališta koje je u 19. st. izgrađeno nanovo, a tada su izgrađeni i zvonik i ulazni dio.²¹³

Utvrđeno je i da se u crkvi sačuvao glavni oltar koji se spominje u zapisnicima vizitacija 17. stoljeća.

²¹³ I. Peškan – V. Pascuttini-Juraga, n. dj., str. 432.

Kapela Kalnička, Kapela Svetih dvanaestorice apostola

LITERATURA:

Vanino, Miroslav, Prinosi povijesti varaždinske gimnazije XVII. i XVIII. vijeka, *Vrela i prinosi. Zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima*, 2 (1933), str. 153

Sakač, Stjepan, Seljaci Kristu Kralju, *Glasnik Srca Isusova*, 46 (1977), str. 332–334

PROTOKOLI:

160/I., 1649., 87–90

161/II., 1672., 39–40

161/II., 1675., 89–93

162/III., 1678., 1–24

163/IV., 1683., 96–99

164/V., 1688., 1–28

Kapela Svetih dvanaestorice apostola nije se sačuvala. U 16. stoljeću u mjestu Kapela Kalnička nalazila se kapela posvećena sv. Petru i Pavlu. Godine 1636. naselje oporučno nasljeđuju isusovci, da bi ga, nakon dugotrajnih sudskih sporova, 1694. godine posjed prepustili plemićkoj obitelji Sokač.²¹⁴ Okolnosti rušenja crkve nisu poznate, a na mjestu na kojem je stajala danas se nalazi groblje.

Crkva se prvi put spominje u izvješću kanonskog pohoda iz 1649. godine, gdje stoji da je upravo izgrađena te da se nalazi na posjedu Gašpara Draškovića. Sve do 1675. vizitatori kao ime lokaliteta na kojem se nalazila navode Ljubeščicu, a od 1678. nadalje Kapelu Kalničku (lat. *Kapalna*, pokraj Ljubeščice). Godine 1649. vizitator je zbilježio da crkva ima tabulat u lađi, svod u svetištu, vrata, šest prozora, trijem pred ulazom, te da ju okružuje djelomično ograđeno groblje. U zapisniku iz 1672. godine istaknuto je da nema zvonika, no zabilježena je zidana sakristija. Prema izvješću pohoda iz 1678. tabulat je bio ukrašen rezbarenjem te obojan u crnu i žutu boju, popločenje je kameno, a zvono se nalazilo pred pročeljem.²¹⁵ Iz opisa crkve iz 1688. doznaje se da se u unutrašnjosti, nad ulazom, nalazilo

²¹⁴ S. Sakač, n. dj., str. 332.

²¹⁵ Zvono je vjerojatno bilo postavljeno između drvenih stupova.

drveno pjevalište. Sljedeći sačuvani zapisnik svjedoči da su te godine u cijelosti popravljena krovništa sakristije i lađe.

Polovicom stoljeća (1649.) u kapeli su zabilježena tri oltara. Detaljnije podatke o njima donose izvješća pohoda iz 1678. i 1688. godine. Glavni oltar, posvećen Dvanaestorici apostola, bio je jednostavno obojan, a u njegovom se središtu nalazila slika s prikazom dvanaestorice apostola (1678.). Lijevi bočni oltar imao je dvije slike, Uznesenja Bl. Dj. Marije i sv. Barbare, dok je na desnom bočnom oltaru stajala slika sv. Sebastijana i sv. Rozalije, a nad njom slika Bogorodice s djetetom (1688.). U zapisnicima iz 1678. i 1698. spominje se, bez detaljnijih podataka, i jedan pokretni oltar.

Godine 1649. vizitator je u kapeli evidentirao četiri predmeta od ruha i posuđa, godine 1678. bilo ih je 22, godine 1688. popisano je 27, a u zadnjoj temeljnoj vizitaciji 1694. godine 26 predmeta.

Leskovec, Kapela sv. Klare

LITERATURA:

–

PROTOKOLI:

160/I., 1649., 87–90
161/II., 1672., 39–40
161/II., 1673., 55–56
161/II., 1675., 89–93
162/III., 1678., 1–24
163/IV., 1686., 168–172
164/V., 1688., 1–28

Kapela sv. Klare u Leskovcu nije se sačuvala i o njoj se nije pisalo u literaturi.

Kao područna kapela župe Varaždinske Toplice, prvi put se u vizitacijama spominje 1649. Te je godine zapisano da je građena od drveta, sa zidovima prekrivenim glinom i ima trijem. Nešto podrobnije podatke donosi izvješće pohoda iz 1675. godine, u kojem se bilježi kameno popločenje, drveni toranj i vrata. Godine 1673. vizitator primjećuje obnovljeno krovništvo i novi tabulat; da je tabulat je bio izrezbaren i oslikan svjedoči zapisnik iz 1678. Za ogradu groblja vizitatori su u nekoliko navrata sugerirali popravak (1672., 1686., 1688.). Godine 1688. zabilježeno je da crkvi nedostaje sakristija.

Prema izvješću iz godine 1675. u kapeli se nalazio jedan oltar bez oltarne pale. Tri godine poslije spominje se pala s prikazom sv. Klare između dva kipa. Još jedan oltar, sa zidanom menzom, koji se nalazio u trijemu, spominje se u izvješćima od 1649. godine.

Godine 1649. vizitator je u kapeli zabilježio 30 predmeta pokretnog inventara, godine 1678. bilo ih je 31, godine 1688. popisano je 44, a u godini posljednje temeljne vizitacije 17. stoljeća ukupno 39 predmeta.

Svibovec Toplički, Kapela sv. Tri Kralja

LITERATURA:

- Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 162
- Đurić, Tomislav, *Crkvena baština varaždinsko-topličkog kraja*, Varaždin: Matica hrvatska ogranak Varaždin, 2010., str. 16
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 137

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 189
- 160/I., 1649., 87–90
- 161/II., 1675., 89–93
- 162/III., 1678., 1–24
- 162/III., 1680., 261–266
- 163/IV., 1683., 53–67
- 163/IV., 1687., 173–178
- 164/V., 1688., 1–28
- 164/V., 1690., 203–211
- 165/VI., 1695., 3–24
- 165/VI., 1696., 183–193

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 59, 60; str. 248, 249

Kapela sv. Tri Kralja u Svibovcu Topličkom jednobrodna je longitudinalna građevina s polukružno zaključenim svetištem, užim od lađe, sakristijom s južne strane i tornjem prislonjenim uz pročelje sa sjeverne strane. Lađa je svođena bačvastim svodom sa susvodnicama i pojasnicama, a svetište kuplastim svodom. Nekadašnja područna kapela, podignuta na zaravni najvišeg brežuljka u središtu naselja, danas je župna crkva.

Kao područna kapela župe Varaždinske Toplice, crkva sv. Tri Kralja spominje se najranije u vizitaciji iz 1638. godine. Tada je zabilježeno da je zidana, novoizgrađena, no još uvijek nedovršena. Nešto više podataka o njezinom izgledu donosi izvješće pohoda iz 1649. I svetište i lađa bili su joj presvođeni, imala je tri ostakljena prozora, popločenje od opeka, trijem pred glavnim ulazom, a uokolo kapele nalazilo se groblje. Vizitator je zabilježio i da je zvonik dijelom od drvene građe. Prema zapisniku iz 1671., te je godine podignut trijem pred bočnim ulazom, a 1675. godine spominju se sakristija i oslikano drveno pjevalište. Da je zid u lađi tih godina bio prilično oštećen zaključuje se na osnovu bilješke 1678. Navedeno je

oštećenje vrlo vjerojatno bilo razlogom građevinskog zahvata koji će ubrzo uslijediti; podaci iz vizitacije 1680. svjedoče da je lađa "produljena" i oličena.²¹⁶ Novi drveni zvonik zabilježen je tijekom pohoda 1690., a 1695. vizitator je u opisu naveo i manji drveni toranj na groblju u kojem su se nalazila dva zvona. U izvješću iz 1696. godine spominje se pripremljena kamena građa za proširenje crkve, a sudeći po zapisniku pohoda iz 1698. može se pretpostaviti da je još iste godine započela izgradnja novih zidova lađe.

Godine 1638. vizitator je u kapeli zabilježio samo jedan oltar, a od 1649. nadalje u izvješćima se spominju tri oltara. Godine 1687. na glavnom oltaru posvećenom titularu kapele nalazila se slika s prizorom Bogojavljenja (Sveta Tri Kralja), a u gornjem redu slika sv. Josipa s djetetom Kristom. Godine 1688. nad slikom Sveta Tri Kralja bila je slika Rođenja Kristova između anđeoskih glavica, a na oltaru su zabilježeni i kipovi dvojice anđela svjeconoše. Izvješće iz te godine donosi više podataka i o izgledu bočnih oltara. Lijevi bočni oltar, posvećen Majci Božjoj, u središtu je imao sliku Krista, a u gornjem registru kip sv. Matije apostola između anđela. Desni bočni oltar, posvećen sv. Stjepanu Ugarskom, u sredini je imao sliku Bogorodice s djetetom, a nad njom kip sv. Jakova između dva anđela. Godine 1695. na tom se mjestu spominje oltar sv. Josipa, sa slikom Bogorodice sa sv. Josipom, a iznad nje bio je kip neimenovanog sveca u arhitektonskom okviru. Nova oslikana propovjedaonica spominje se u izvješću pohoda iz 1675., a oltar u trijemu pred ulazom 1683. godine.

U temeljnoj vizitaciji godine 1649. zabilježeno je 282 predmeta pokretnog inventara, godine 1678. bilo ih je 163, godine 1688. ukupno 114, a godine 1694. popisano je 112 predmeta. U zapisniku iz 1688. posebno je istaknuta velika slika svetih ugarskih kraljeva – sv. Stjepana i Ladislava – no bez podataka o njezinom mjestu u crkvi.

Kapela je obnovljena 1790. godine u barokno-klasicističkom stilu, a godine 1918. postala je župnom crkvom.²¹⁷ Iz vremena koje je prethodilo 18. stoljeću sačuvali su se potpornjaci s obje strane vanjskih zidova lađe. Oltari bilježeni u vizitacijama 17. stoljeća nisu se sačuvali.

²¹⁶ NAZ, Kan. viz., Protokol 162/III., 1680., (...) *in eo meliorata est quod dealbata sit* (...).

²¹⁷ T. Đurić, n. dj., str. 18.

Varaždinske Toplice, Kapela sv. Duha

LITERATURA:

- Čabrijan, Josip, Pregled povijesti Varaždinskih Toplica, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 5 (1966), str. 20–22
- Đurić, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991., str. 162
- Hajduk, Stjepan, *Varaždinske Toplice: kulturno-povijesni i turistički vodič*, Varaždinske Toplice: Tonimir, 1995., str. 30
- Filipan, Božena, Barokna baština Varaždinskih toplica s osvrtom na zaštitu i revitalizaciju, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 8–9 (1996), str. 41–73
- Đurić, Tomislav, *Crkvena baština varaždinsko-topličkog kraja*, Varaždinske Toplice – Samobor: Meridijani, 2009./2010., str. 162
- Filipan, Božena, *Varaždinske Toplice u hrvatskoj povijesti i kulturi*, Varaždinske Toplice: Matica hrvatska – Ogranak Varaždinske Toplice, 2010., str. 180, 200
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 144

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 189
- 160/I., 1649., 87–90
- 161/II., 1671., 35–38
- 161/II., 1675., 89–93
- 162/III., 1678., 1–24
- 162/III., 1680., 261–266
- 163/IV., 1685., 109–112
- 163/IV., 1687., 173–178
- 164/V., 1688., 1–28
- 164/V., 1693., 373–379
- 165/VI., 1694., 2–25

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 61, 62; str. 249, 250

Kapela sv. Duha, podignuta na zaravni manje izbrežine u sjeveroistočnom dijelu naselja Varaždinske Toplice, jednobrodna je longitudinalna građevina sa zvonikom nad pročeljem te svodom i zidanim pjevalištem u unutrašnjosti. Lađa je presvođena kupolastim svodovima, a svetište bačvastim svodom sa susvodnicama.

U arhivskim izvorima kapela se prvi put spominje 1497. godine,²¹⁸ a u vizitacijama od 1638. Opisi njezinog izgleda u prvoj polovici 17. stoljeća govore da ima novi tabulat, drveni zvonik sa zvonom, vrata i dva ostakljena prozora (1638.) te popločenje od opeka (1649.).

²¹⁸ B. Filipan, n. dj., str. 54. Pretpostavlja se da je kapela izgrađena na mjestu starije sakralne građevine.

Svod u svetištu, pjevalište i groblje u vizitacijama su prvi put zabilježeni 1675. godine. Već u izvješću iz 1678. godine navedena su dva oslikana drvena pjevališta te drveni nepopločani trijem pred ulazom. Vizitatori su u nekoliko navrata tijekom druge polovice stoljeća (1675., 1680., 1687.) zapisali da krov nad lađom prokišnjava, a zapis 1693. svjedoči da je dotad krovište u potpunosti obnovljeno. Slično je i s ogradom groblja. U više je navrata (1675., 1678., 1685.) zabilježeno da ju treba popraviti, a 1694. navodi se da je ograda u "dobrom stanju".

Prema zapisnicima pohoda u crkvi je bio samo jedan oltar, posvećen njezinom titularu. Opširnije je opisan 1694. U sredini imao sliku s prikazom sv. Duha s apostolima, između slika Krista i Bogorodice s djetetom. Drvena propovjedaonica u trijemu primijećena je 1688. godine.

U temeljnoj vizitaciji godine 1678. u kapeli je zabilježeno 36 predmeta pokretnog inventara, a godine 1688. sveukupno 62 predmet crkvenog ruha i posuđa.

Kapela je u pregrađena i obnovljena u 18. stoljeću, kada su izgrađen novi portal i zidani zvonik.²¹⁹ Iz 17. stoljeća sačuvala se osnovna tlocrtna dispozicija i zidni plašt do visine svoda. Oltar iz 17. stoljeća zamijenjen je u 18. stoljeću novim.

²¹⁹ B. Filipan n. dj., str. 54.

ŽUPA VIDOVEC

Vidovec, Župna crkva Sv. Vida

LITERATURA:

Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)

Buturac, Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., 413.

Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 160

Skočibušić, Kristijan, *Općina Vidovec*, Vidovec: Štampa Strbad, 1999., str. 47

Potočnik, Iva, Nestala barokna crkva sv. Vida u Vidovcu, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 24 (2013), str. 479–488

PROTOKOLI:

IV/4., 1638., 194

160/I., 1649., 60–64

161/II., 1672., 50

161/II., 1675., 120–121

162/III., 1678., 88–99

162/III., 1679., 227–230

163/IV., 1685., 105

164/V., 1688., 174–185

164/V., 1689., 228–230

165/VI., 1694., 229–231

165/VI., 1696., 216–219

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 63; str. 250

Župna crkva sv. Vida koju su pohodili vizitatori 17. stoljeća nije se sačuvala; na njenom je mjestu u 19. stoljeću izgrađena posve nova crkva.

Crkva je prvi put zabilježena u popisu župa 1334. godine, a njezin je župnik naveden i u popisu iz 1501. godine. U vizitacijama se bilježi od 1638. Zapisnik iz te godine svjedoči da je u "dobrom stanju" te ima drveni zvonik, dvoja vrata, trijem pred ulazom, četiri ostakljena prozora, popločenje od opeka, zidano pjevalište te svod u lađi i svetištu.²²⁰ Godine 1649. zabilježeno je da je svod oštećen te da je pun "rupa". Zbog trošnosti je u narednim godinama

²²⁰ NAZ, Kan. viz., Protokol IV/4., 1638., (...) *fornicem lapideum per totum, dealbatum, chorum lapideum simile dealbatum* (...).

uklonjen što se zaključuje iz zapisnika iz 1675. godine u kojem se navodi tabulat u lađi²²¹ i svod u svetištu. Iste je godine zabilježeno još jedno pjevalište, kameno popločenje te zidana sakristija. Godine 1678. vizitator je primijetio da krovište prokišnjava te da je drveno pjevalište trošno.

Prema izvješću pohoda iz 1686. godine, Sv. Vid u Vidovcu bila je najsiromašnija župna crkva u Arhiđakonatu. Pod joj je bio u vrlo lošem stanju, pun udubljenja i neadekvatno održavan, na što upućuje i opis crkve u zapisniku iz 1688. Novi zidani trijem pred ulazom vizitator je zatekao 1689., dok su 1696. prvi put zabilježeni popravci krova. Uokolo crkve nalazilo se groblje najprije ograđeno gustim grmljem, a kasnije (1649., 1685.) zidanom ogradom.

Tri nova neposvećena oltara i oltarna pala sa starog oltara zabilježeni su u izvješću iz 1638. godine. Sudeći po zapisniku iz 1681., glavni oltar, posvećen sv. Vidu, te je godine zamijenjen novim, koji će opisati vizitator 1688. godine. U sredini je imao slikanu palu s likom titulara crkve između kipova Četvorice evanđelista, u gornjem redu u sredini sliku Bl. Djevice između kipova sv. Stjepana Ugarskog i sv. Lovre, dok se na zaključku retable nalazio kip Krista Spasitelja.

Desni bočni oltar Bl. Djevice Marije detaljnije je opisao vizitator 1694. godine. U središnjem je dijelu imao sliku Uznesenja Bl. Djevice, između kipova Bl. Djevice i sv. Mihovila Arkandela, dok je u gornjem redu u sredini bilo prazno mjesto namijenjeno za sliku, s desne strane nebojani kip sv. Antuna Padovanskog, a na vrhu se nalazio kip Krista između sv. Josipa i sv. Ane.

Godine 1672. vizitator je u crkvi zatekao novu sliku, predviđenu za oltar Sv. Antuna Padovanskog,²²² no u kasnijim se zapisima taj oltar ne spominje.

Lijevi bočni oltar, posvećen sv. Ulriku, prvi se puta navodi godine 1681. kao oltar Bl. Djevice Marije. Iz zapisnika 1688. doznaje se da je u sredini imao sliku Bogorodice s djetetom te s desne strane kip sv. Franje Asiškog između nebojanih stupića. Nad njima je bila slika Presvetog Trojstva te, s njezine lijeve strane, kip anđela, a u najvišem registru nedovršeni kipovi sv. Roka i sv. Marte. Bočne oltare ispred svetišta povezivala je horizontalna izrezbarena drvena greda na čijoj se sredini nalazila skulpturalna kompozicija

²²¹ NAZ, Kan. viz., Protokol 161/II., 1675., (...) *in corpore tabulatum* (...).

²²² NAZ, Kan. viz., Protokol 161/II., 1672., (...) *una altaris tabula facta est de novo S. Antonii ad cornu evangelii, altera ad cornu evangelii Beatissimae Mariae Virginis* (...).

Raspeća.²²³ Godine 1694. opisana je nova propovjedaonica. U donjem dijelu bila je ukrašena kipovima Četvorice evanđelista, u gornjem kipovima crkvenih otaca, a pri vrhu baldahina stajao je kip sv. Mihovila.

U usporedbi s ostalim župnim crkvama u arhiđakonatu vidovečka je crkva bila skromno opremljena pokretnim inventarom. Godine 1649. vizitator je zabilježio 101 predmet, godine 1678. bilo ih je 172, godine 1688. popisano je 165, a 1694., u godini zadnje temeljne vizitacije, inventar je ukupno brojao 145 predmeta.

Vizitacija iz 1675. sadrži podatak da se tada na groblju nalazila zidana kapela svetih Dvanaestorice apostola. Prema zapisniku iz 1694. imala je oblik "trijema na stupovima", a u njoj se nalazio neposvećeni oltar s kipovima sv. Katarine i sv. Barbare te zidana propovjedaonica.

²²³ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., 1688., (...) *in medio inter haec 2 altaria in columna transversali alias ornata et sculpta, non tamen picta aut deaurata, quae coniungit haec 2 altaria ante sanctuarium ecclesiae ac si unicum esset, habetur crucifixus magnus, ad cuius pedes habetur statua sculpta S. Mariae Magdalenae et ex partibus ad latus dextrum habetur statua sculpta Magnae Matris, ad latus vero sinistrum statua S. Joannis Apostoli et Evangelistae (...).*

Nedeljanec, Kapela Sv. Trojstva

LITERATURA:

—

PROTOKOLI:

IV/4., 1638., 194
160/I., 1649., 60–64
161/II., 1669., 9
161/II., 1672., 50
161/II., 1675., 120–121
162/III., 1678., 88–99
164/V., 1688., 174–185
165/VI., 1694., 229–240

Kapela sv. Trojstva u Nedeljancu nije se sačuvala, a o njoj se u literaturi nije pisalo.

Kapela se u vizitacijama spominje od 1638. godine. Tada je imala drveni zvonik s jednim zvonom i tabulat u lađi i svetištu. Godine 1849. opisana je kao zidana i cijela oličena, s vratima i tri ostakljena prozora. Prema zapisniku iz 1672., u unutrašnjosti je nedugo prije bilo postavljeno novo drveno pjevalište. Godine 1675. prvi put se spominje zidana sakristija, a 1678. svod u svetištu i trijem pred ulazom. Sudeći po opisima vizitatora pod kapele u nekoliko je navrata popravljan; najprije (1673.) je bio je drven, potom (1675.) zemljani, pa popločan opekrom (1678.), te ponovno zemljani (1683.). Trijem na groblju prvi se put spominje 1649. Vizitator je 1694. zatekao obnovljeno krovništvo i pripremljen materijal za obnovu trijema.

Godine 1638. zabilježen je jedan oltar, a zapisniku iz 1649. govori se o dva neposvećena oltara. Novi oltar u kapeli primijetio je vizitator 1669. godine, a od 1675. nadalje u unutrašnjosti se bilježe četiri oltara i propovjedaonica. Podrobnije su opisani u izvješćima pohoda iz 1678. i 1688. godine.

Glavni oltar, posvećen sv. Trojstvu, jedini je imao retabl (1678.). U sredini mu je bila slika Krunjenja Bogorodice između kipova sv. Petra i sv. Pavla, a u gornjem je redu stajao kip Bogorodice s djetetom između kipova sv. Fabijana i Sebastijana (1688.).

Lijevi bočni oltar nije bio posvećen (1675.). U sredini je imao sliku Bogorodice s Kristom i sv. Josipom, a nad njom slikani prikaz Raspetog Krista (1688.). Godine 1681.

vizitator je zapisao da je desni bočni oltar uređen, oslikan i pozlaćen, no tada još neposvećen. U središtu mu je bila slika Djevice Marije sa zvjezdanom krunom, između kipova sv. Katarine i sv. Barbare, a u gornjem redu slika sv. Jurja između kipova sv. Helene i Margarete (1688.).

Četvrti oltar, također sa slikom, nalazio se u trijemu pred ulazom (1678.). Godine 1680. prvi se put spominje skulptorski ukrašena propovjedaonica. U izvješću iz 1694. zabilježeno je da je obojana u crnu i bijelu boju, marmorizirana, s portretima apostola sv. Andrije, sv. Mateja, sv. Jakova i sv. Tome.

Vizitator je 1649. popisao 46 predmeta pokretnog inventara, godine 1678. bilo ih je 58, a 1688. i 1694. evidentirano je ukupno 96 predmeta ruha i posuđa.

Krkanec, Kapela Sv. Stjepana Prvomučenika u kuriji grofa Vojković (Vojkffy)

LITERATURA:

Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 160

PROTOKOL:

IV/4., 1638., 194

Kapela sv. Stjepana bila je dvorska kapela dvorca obitelji Patačić, izgrađenog 1616. godine,²²⁴ u mjestu Krkanec nedaleko Vidovca. Polovicom 20. stoljeća dvorac je preuređen u stambeni prostor.

Kapela je zabilježena i opisana samo u jednoj vizitaciji – onoj iz 1638. godine – kao kapela *in curia generosi domini Voikovich*. Bila je posvećena, imala je svod, popločenje od opeka i jedna vrata. U unutrašnjosti se spominju oltar i razne slike, no o njima u zapisniku nema detaljnijih podataka. Od opreme je posjedovala srebrni kalež, dvije misnice i antependij.

²²⁴ Gj. Szabo, n. dj., str 160.

ŽUPA VINICA

Vinica, Župna crkva sv. Marka Evanđelista

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919.)
- Buturac, Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., 413.
- Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 151–154
- Horvat, Anđela, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975., str. 143, 349
- Đurić, Tomislav, Prilozi za povijest Vinice, *Muzejski vjesnik, Glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske*, 2 (1979), str. 40–41
- Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, (ur. Marina Šimek) Varaždin: MDSZH Varaždin, 1990., str. 45
- Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993., str. 226–228
- Budak, Neven, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb – Koprivnica: Nakladna kuća "Dr. Feletar", 1994., str. 69
- Vlahović, Biserka, *Općina Vinica*, Vinica: Poglavarstvo općine Vinica, 1997., str. 39
- Jukić, Vjekoslav, Župna crkva sv. Marka, Vinica, u: *Stotinu kamenčića izgubljenog raja. Romanička skulptura u muzejima i zbirkama između Save i Drave*, katalog izložbe, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2007., str. 91
- Goss, Vladimir Peter – Jukić, Vjekoslav, Rural romanesque and a Europe without borders. The case of St. Mark's church in Vinica, *Hortus Artium Medievalium*, 14 (2008), str. 136
- Peškan, Ivana – Pascuttini-Juraga, Vesna, Vinica i Pranger, *Starohrvatska prosvjeta*, III. serija, 38 (2011), str. 286–288
- Goss, Vladimir Peter, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., str. 148
- Košćak, Anđelko, *Vinica*, Zagreb – Vinica: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2013., str. 53–101

PROTOKOLI:

- IV/4., 1638., 195–196
160/I., 1649., 35–46
161/II., 1674., 82
161/II., 1675., 120–121
162/III., 1678., 112–138

163/IV., 1683., 25–29
163/IV., 1685., 126–127
164/V., 1688., 115–130
164/V., 1690., 291–293
165/VI., 1694., 138–158
165/VI., 1695., 102–115
165/VI., 1696., 227–232

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 64; str. 251

Crkva sv. Marka Evanđelista izgrađena je i opremljena novim inventarom 1808. godine. Na njezinom se mjestu, na povišenom platou izvan naselja, još u vremenu srednjega vijeka nalazila župna crkva porušena krajem 18. stoljeća.²²⁵ Nova je crkva građena dijelom na temeljima porušene, tako da je dio lađe srednjovjekovne crkve pretvoren u svetište nove crkve. U izgradnji nove građevine upotrijebljen je i građevinski materijal porušene crkve.

Naselje Vinica formiralo se u nizini podno srednjovjekovnog burga izgrađenog u 14. stoljeću.²²⁶ U tom je vremenu bilo jedno od važnijih gradskih trgovišta, a vinički su građani uživali povlastice još u vremenu prije 1532. godine, iz koje potječe najstarija pisana potvrda o tome.²²⁷

Župna crkva u Vinici najranije je zabilježena u popisu iz 1334. godine, no da je riječ o starijoj građevini, potvrđuju arhitektonski fragmenti datirani u početak 13. stoljeća, pronađeni prilikom obnove 1991. godine.²²⁸

U izvješćima vizitacija 17. stoljeća crkva se navodi od 1638., kada je zabilježen oslikani tabulat u lađi, svod u svetištu, dvojna vrata, popločenje od opeka, bočna kapela s grobnicom, zidano pjevalište te zidani i drveni zvonik. Da se uokolo crkve nalazilo ograđeno groblje doznaje se iz sljedećeg sačuvanog zapisnika (1649.). Prokišnjavanje krovništva i oštećeni tabulat navode se u izvješću iz 1674. Tijekom kanonskog pohoda 1686. vizitator je zabilježio da je svod crkve izgrađen 1675. Iz zapisnika pohoda 1683. godine doznaje se o sakristiji sa svodom, kamenom popločenju i zidanom trijemu pred sporednim ulazom. U istom se izvješću navodi da je u unutrašnjosti crkve i kapela sv. Andrije, koju su njezini

²²⁵ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 226.

²²⁶ S. Belošević, n. dj., str. 110.

²²⁷ N. Budak, n. dj., str. 53.

²²⁸ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 226. Riječ je o nalazu baze, kapitela i dijelu službe koji su nađeni kao spoliji u temeljima barokne sakristije. O spolijima u novoizgrađenoj crkvi vidi više u: V. Peter Goss, n. dj., 2012.

patroni, gospodari Vinice, zanemarili pa je stoga bila u vrlo lošem stanju.²²⁹ Posrijedi je kapela koju je, kako je poznato, 1597. godine dao podići Nikola Istvánffy, a njoj su pokopani Istvánffy i njegova supruga Elizabeta Both de Bajna.²³⁰

Kapela na groblju kraj crkve spominje se od 1678. godine, dok je 1695. vizitator u crkvi primijetio i nedovršenu bočnu kapelu sv. Josipa o kojoj se detaljnije doznaje iz zapisnika pohoda 1696. godine.²³¹ Imala je kupolu, ukrašenu slikanim prizorima iz života sv. Josipa te štuko dekoracijom. U sredini kupole nalazio se pozlaćeni križ, a uz zid kapele oltar koji navedene godine još uvijek nije bio u potpunosti uređen.²³²

U nekoliko je navrata (1674., 1685., 1694.) zabilježeno prokišnjavanje krova nad svetištem, kao i oštećenja te popravci zida oko groblja (1678., 1689., 1690.).

Najranije sačuvano izvješće govori da su se u crkvi 1638. nalazila tri nova oltara, zidana propovjedaonica i drvene klupe. Godine 1649. uz glavni oltar i bočne oltare posvećene Bl. Djevici Mariji i sv. Katarini, navodi se i oltar u pobočnoj kapeli sv. Andrije te mali oltar Bl. Djevice Marije. U vizitaciji 1679. zabilježeno je da je oltar sv. Antuna Padovanskog oslikan i pozlaćen.²³³ Više podataka o izgledu oltara zapisali su vizitatori tijekom pohoda 1688. i 1694. Glavni oltar, posvećen titularu crkve, u središtu je imao kip Bl. Djevice Marije sa svetim Trojstvom, između kipova sv. Ivana Krstitelja i sv. Ambrozija s lijeve strane, te sv. Stjepana Ugarskog i sv. Nikole s desne strane. U gornjem je redu u sredini stajao kip sv. Marka Evanđelista između kipova sv. Mateja i sv. Luke te anđela s obje strane. Na zaključku retabla nalazio se kip sv. Ivana Evanđelista između anđela (1688.). Na oltaru je bilo postavljeno crno obojano i pozlaćeno svetohranište s kipovima anđela i Uskrslim Kristom u sredini. Sa svake strane nalazio se po jedan relikvijar, a uz njih su stajali kipovi sv. Andrije, sv. Franje Asiškog, a na stupovima oltara manji kipovi sv. Petra i sv. Pavla (1688.).

²²⁹ NAZ, Kan. viz., Protokol 163/IV., 1683., (...) *sinistrum est capella S. Andreae cum fornice cuius tectum totum perplui ob negligentiam officialium dominorum patronorum Vinicensium sub quorum cura dicta capella esset (...).*

²³⁰ A. Koščak, n. dj.

²³¹ NAZ, Kan. viz., Protokol 165/VI., 1695., (...) *per quumdam ex patronis capella S. Josephi a parte orientali eiusdem ecclesiae, quae necdum cum perfectionem deducta est (...).*

²³² NAZ, Kan. viz., Protokol 165/VI. 1696., (...) *S. Josephi sub fornice seu sub cupula ab intro variis figuris et misteriis S. Josephi tam arte stukatoria, quam pictoria perpulchre ornata. In eadem capella erigitur altare non dum perfectum (...).*

²³³ Od zapisnika iz 1679. godine oltar sv. Katarine se više ne spominje, već umjesto njega oltar posvećen sv. Antunu Padovanskom.

Lijevi bočni oltar, Bl. Djevice Marije, u sredini je imao kiparsku kompoziciju Krunjenja Bogorodice između kipova sv. Klare i sv. Ursule, u gornjem registru kip sv. Ladislava između dva anđela (1688.), a pri vrhu kip Raspetog Krista između anđela (1694.).

Drugi lijevi bočni oltar, Muke Kristove, u sredini je imao skulpturalnu kompoziciju Golgote, između kipova sv. Barbare i sv. Elizabete. U gornjem redu nalazila se slika Uznesenja Bl. Djevice Marije te uz nju kip sv. Katarine, a pri vrhu je bila zlatna zvijezda (1688.).

Oltar sv. Antuna Padovanskog nalazio u blizini pobočne kapele sv. Andrije. U sredini se nalazila svečeva slika između kipova sv. Pavla i sv. Roka s lijeve strane te sv. Petra i sv. Florijana s desne. U gornjem je redu u sredini stajala slika Uznesenja Bl. Djevice Marije između kipova sv. Barbare i sv. Stjepana Prvomučenika s lijeve strane te sv. Katarine i sv. Lovre s desne. Na vrhu je bio kip Krista (1694.).

Oltar sv. Andrije u istoimenoj pobočnoj kapeli u sredini je imao sliku sv. Ivana Evanđelista između kipova sv. Klare i sv. Helene, a u gornjem redu kip sv. Andrije apostola između dva anđela. Na vrhu je stajao pozlaćeni kip sv. Nikole (1688.).

U kapeli sv. Josipa također je zabilježen oltar (1696.), no nije bio dovršen istovremeno kad i kapela, a kasniji zapisnici ne donose nikakve podatke o njegovom izgledu.

Prema izvješću iz 1696. oltar sv. Antuna Padovanskog premješten je na mjesto oltara Muke Kristove, dok je slika s oltara Muke Kristove premještena u pobočnu kapelu sv. Andrije. Na mjesto oltara sv. Antuna postavljena je nova drvena izrezbarena i oslikana propovjedaonica.

Crkva je bila bogato opremljena pokretnim inventarom. Prema vizitaciji iz 1649. godine imala je 139 predmeta, godine 1678. bilo ih je 265, godine 1688. popisano je 327, a u zadnjoj temeljnoj vizitaciji sveukupno je evidentirano 278 predmeta.

Osim svetišta, od srednjovjekovne se crkve sačuvao zapadni dio lađe i zvonik na pročelju,²³⁴ a u unutrašnjosti novoizgrađene crkve sačuvala se gotička kustodija te pacifikal, kalež²³⁵ i ampule iz 17. stoljeća.

²³⁴ D. Vukičević-Samaržija, n. dj., str. 226.

²³⁵ Na kaležu je urezano *Marko 1651.*, a njegovi dekorativni elementi prema A. Horvat pripadaju vremenu renesanse te su, kao i sačuvane ampule koje također bilježi A. Horvat, primjeri čistog renesansnog oblikovanja.

Oktogonalna kapela sv. Fabijana i Sebastijana na groblju viničke župne crkve prvi put je spomenuta i opisana u zapisniku pohoda iz 1678. godine, Imala je izrezbareni tabulat, popločenje od kamena, vrata i drveni zvonik sa zvonom. U unutrašnjosti se nalazio oltar posvećen titularu kapele, s kipom sv. Fabijana između kipova sv. Mihovila i sv. Antuna Padovanskog te kipom sv. Sebastijana između dva anđela u gornjem registru (1688.). Kapela se nije sačuvala.

Nova Ves, Kapela Sv. Katarine

LITERATURA:

- Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, rukopis u Gradskom muzeju Varaždin (oko 1919)
Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974., str. 158
Koščak, Anđelko, *Vinica*, Zagreb – Vinica: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2013., str. 149–150

PROTOKOLI:

- 161/II., 1669., 13
161/II., 1672., 45
161/II., 1674., 77–78
161/II., 1675., 100–104
162/III., 1678., 112–138
164/V., 1688., 115–130
165/VI., 1694., 138–158

ILUSTRACIJE U PRILOGU: Sl. 65, 66; str. 251, 252

Kapela sv. Katarine u Novoj Vesi jednobrodna longitudinalna građevina s poligonalnim svetištem užim i nižim od lađe te sakristijom i tornjem pred pročeljem. Lađa je svodena bačvastim svodom sa susvodnicama, a svetište kombinacijom bačvastog i radijalnog svoda. Nalazi se u ravnici u središtu naselja, uz sporednu cestu, i danas je područna kapela župne crkve u Petrijancu.

Kao područna kapela župe Vinica, crkva je najranije zabilježena u vizitaciji 1669. godine. Prema zapisniku iz 1675. imala je tabulat u lađi, svod u svetištu, zidanu sakristiju, drveno pjevalište, dvojna vrata, dva trijema i kameno popločenje. Pred pročeljem je 1678. vizitator primijetio drveni zvonik sa zvonom te uokolo kapele ograđeno groblje. Godine 1687. bilježi se da je kapela proširena te da su otvorena tri nova, velika prozorska otvora. Prema zapisniku iz 1694. pjevalište je bilo ukrašeno rezbarijama i zeleno obojano, dok se 1696. spominje svod oslikan "ružama". Vizitacija iz potonje godine donosi podatak i o novom drvenom zvoniku.

Sudeći po izvješćima kanonskih pohoda, u kapeli su se nalazila tri oltara. Godine 1669. u nju je dopremljen oltar posvećen sv. Stjepanu i sv. Ladislavu, a godine 1672. vizitator

bilježi novi oltar Bl. Djevice Marije. Za isti se oltar 1674. navodi da je pozlaćen. Vizitatori 1688. i 1694. detaljnije su opisali oltar.

Glavni oltar sv. Katarine u sredini je imao sliku sv. Trojstva između kipova sv. Elizabete i sv. Marte. U gornjem redu u središtu se nalazila slika sv. Katarine između kipova dvaju sjedećih anđela te pri vrhu kip sv. Nikole (1688.). Lijevi bočni oltar, posvećen ugarskim kraljevima sv. Stjepanu i sv. Ladislavu, u sredini je imao sliku sv. Stjepana te iznad nje sliku sv. Ladislava (1694.). Desni bočni oltar, sv. Ane, u sredini je imao sliku sv. Ane i iznad nje sliku sv. Katarine (1688.). Godine 1694. navedena je drvena propovjedaonica oslikana prikazima Četiri evanđelista.

Sveukupno 103 predmeta pokretnog inventara zabilježeno je tijekom temeljne vizitacije 1678., godine 1688. vizitator je pobrojao 112, a 1694. ukupno 110 predmeta.

Kapela je u 18. stoljeću obnovljena,²³⁶ ali bez dodatnih istraživanja nije moguće utvrditi u kojoj mjeri se sačuvao tlocrt i zidni plašt iz vremena prije obnove.

²³⁶ Gj. Szabo, n. dj., str. 158.

Vinica, Kapela sv. Helene

LITERATURA:

Peškan, Ivana – Pascuttini-Juraga, Vesna, Vinica i Pranger, *Starohrvatska prosvjeta*, III. serija, 38 (2011), str. 288

Košćak, Anđelko, *Vinica*, Zagreb – Vinica: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2013., str. 145–147

PROTOKOLI:

IV/4., 1638., 195–196

160/I., 1649., 35–46

161/II., 1675., 100–104

162/III., 1678., 112–138

163/IV., 1683., 25–39

163/IV., 1686., 145–147

164/V., 1688., 131–141

165/VI., 1694., 138–158

165/VI., 1696., 216–219

Kapela sv. Helene nije se sačuvala. Poznato je da krajem 18./19. stoljeće bila u potpuno ruševnom stanju,²³⁷ no niti njezina povijest niti okolnosti u kojima je srušena do danas nisu istraženi.

Kao područna kapela župe u Vinici, Sv. Helena se prvi put spominje u zapisniku vizitacije iz 1638. godine. Ondje stoji da je imala tabulat u lađi, svod u svetištu, sakristiju, drveni zvonik sa zvonom, a 1675. vizitator je zabilježio drveno pjevalište, dvoja vrata i drveni trijem pred ulazom. Godine 1683. spominju se još jedan drveni trijem i novi prozori, a prema izvješću iz 1686., te godine stari je tabulat zamijenjen novim. Od 1688. nadalje u zapisnicima pohoda kontinuirano se bilježi neograđeno groblje. Da je krajem stoljeća krovnište u potpunosti obnovljeno, svjedoči bilješka iz 1696. godine.

Prema zapisnicima kanonskih pohoda u kapeli su bila tri oltara. Opširnije su prvi put opisani u izvješću temeljnog pohoda godine 1688. Glavni oltar, posvećen sv. Heleni, u sredini je imao sliku svete između slika ugarskih kraljeva sv. Stjepana i sv. Ladislava.

Pozicije i titulari bočnih oltara mijenjale su se tijekom stoljeća (1649., 1678., 1688.). Tako je lijevi bočni oltar 1649. bio je posvećen Svim Svetima, no 1688. vizitator bilježi posvetu sv. Trima Kraljevima. Te je godine zapisano da je u sredini imao sliku sv. Triju

²³⁷ A. Koščak, n. dj., str. 146.

Kraljeva, te da je bio ukrašen rezbarijama, polikromijom i pozlatom. Za desni bočni oltar 1649. godine se navodi da je posvećen sv. Mariji Magdaleni, 1678. sv Trima Kraljevima, a 1688. Svim Svetima. Prema izvješću iz te godine, u sredini mu se nalazila slika Svih Svetih, a bio je također ukrašen rezbarijama i pozlatom.

U trijemu pred glavnim ulazom vizitator je 1649. zatekao oltar sv. Trojstva, a u trijemu pred sporednim ulazom sliku s prikazom Svetih Triju Kraljeva. Jednostavna drvena propovjedaonica u trijemu zabilježena je 1683.

Kapela je bila skromno opremljena pokretnim inventarom; od ruha i posuđa godine 1649. vizitator je pobrojao 67, a godine 1678. samo 2 predmeta.

Vinica, Kapela u kuriji Suzane Thuroczy r. Rattkay

LITERATURA:

Košćak, Anđelko, *Vinica*, Zagreb – Vinica: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2013., str. 148

PROTOKOL:

IV/4., 1638., 195–196

Kapela se nalazila u kuriji obitelji Thuroczy koja je početkom 17. stoljeća postala vlasnikom posjeda Vinica. Pohođena je 1638., kada je zabilježeno da je uređena te da od pokretnog inventara posjeduje kalež i misnicu. Kapela se nije sačuvala.

Vinica, Kapela u kuriji udovice grofa Vuka Erdödyja

LITERATURA:

Košćak, Anđelko, *Vinica*, Zagreb – Vinica, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2013., str. 148

PROTOKOLI:

Protokol 160/I., 1649., 35–46

Kapela je pohođena i opisana u izvješću vizitacije 1649. godine. Nalazila se na drugom katu kurije. Zapis vizitatora govori da je te godine krov prokišnjavao te da je zid svoda bio oštećen. Dva prozora bila su okrenuta prema vanjskoj strani, dok je treći okrenut prema kuriji i kroz njega se slušala misa. Imala je jedna vrata, a zidovi su joj bili ukrašeni slikama. U kapeli je bio jedan oltar, a od pokretnog inventara zabilježeni su kalež, dva svijećnjaka, misnica, alba, misal i raspelo na oltaru.

VII. ANALIZA ZAPISNIKA

Arhitektura

Župne crkve i područne kapele

Tijekom 17. stoljeća vizitatori su pohodili i zabilježili 50 građevina na području arhiđakonata. Na temelju cjelovito sačuvanih zapisnika zaključuje se da su svi vizitatori pohodili sve župne crkve, no ne i sve područne kapele. Najveći broj građevina pohodeno je tijekom temeljnih vizitacija, od kojih se posebno ističu kanonski pohodi Ivana Znike 1678. i Šimuna Jude Šidića 1688. Obojica vizitatora pohodila su sveukupno po 46 građevina i opisali njihovo stanje. Premda im se izvješća razlikuju po itinereru obilaska, tj. redosljedu građevina, ali i po stilu opisivanja, važno je istaknuti da obojica – za razliku od drugih vizitatora – u obzir uzimaju arhitektonsko stanje i inventar grobljanskih kapela. Da su na području arhiđakonata postojale još četiri kapele, koje nisu zabilježene ni u Šidićevoj niti u Znikinoj vizitaciji, dokazuje zapisnik temeljnog pohoda Petra Oškocija iz 1638. godine. U njemu se spominju ukupno 33 građevine, među kojima i četiri koje nisu registrirane prilikom pohoda drugih vizitatora tijekom 17. stoljeća.

Najveći broj župnih crkava postankom je, dakako, vezan uz veća naselja. S obzirom na današnju veličinu naselja, nalaze se u njihovim središnjim ili rubnim dijelovima. Dvije crkve postankom su vezane za kaštele. Župna crkva u Ivancu nalazila se, naime, u neposrednoj blizini danas porušenog kaštela, dok je uz župnu crkvu u Varaždinskim Toplicama kaštel izgrađen u 14. stoljeću, a u 17. je preuređen u dvorac.

Sve župne crkve Varaždinskog arhiđakonata i gotovo sve njihove područne kapele pohodene tijekom 17. stoljeća, bile su zidane, osim nekoliko građevina koje su bile drvene.²³⁸

Izgled korpusa građevine iznimno je zabilježen u dva slučaja. Godine 1694. vizitator je za kapelu u Črešnjevju zapisao da je rotunda, a 1678. za kapelu na groblju uz župnu crkvu u Vinici da je oktogonalna. Za kapelu u Radovcu zabilježeno je da je *tota Ecclessia per modum sanctuarii*, na temelju čega je moguće zaključiti da je također riječ o građevini kružnog tlocrta.

²³⁸ Riječ je o kapelama sv. Filipa i Jakova u Bartolovcu, sv. Klare u Leskovcu te sv. Florijana, sv. Trojstva i sv. Vida u Varaždinu.

Osim župnih crkava u Vidovcu, Križovljanu i Ivancu, koje su imale svod u lađi i svetištu, sve ostale građevine imale su tabulat u lađi i svod u svetištu. Samo kapela sv. Tome u Voći i kapela sv. Lovre u Lovrečanu imale su tabulat i u svetištu i u lađi.

Drveni zvonici kod većine su građevina tijekom 17. stoljeća zamijenjeni zidanim, dok je kod dvadesetak građevina drveni zadržan do kraja stoljeća.²³⁹ Prilikom opisivanja zvonika vizitatorima je bilo važno utvrditi koliko se zvona u njima nalazilo te u kakvom su im stanju bila krovšta. Za zvonik župne crkve u Varaždinu vizitator je zabilježio da je 1689. oličen, dok se u svim izvješćima posebno ističu zvonici župnih crkava u Maruševcu i Varaždinskim Toplicama. Za oba se navodi da na vrhu krova imaju pozlaćene križeve s kuglom. Zvonik crkve u Petrijancu jedini je u vizitacijama opisan kao prostran i visok (1678.). Tek u nekoliko slučajeva – u kapelama u Kapeli Kalničkoj, sv. Ivana Krstitelja u Ivancu i sv. Lovre u Tužnom – u zapisima se ne spominje zvonik.

Crkve Varaždinskog arhiđakonata u 17. stoljeću redovito su pred glavnim, a nerijetko i pred bočnim ulazima, imale trijemove, uglavnom drvene; za samo nekoliko trijemova zabilježeno je da su zidani.²⁴⁰ Župna crkva u Varaždinu jedina je imala tri trijema (pred svakim ulazom), dok su ostale župne crkve najčešće imale po dva trijema. U opisima u izvješćima kanonskih pohoda ističe se trijem župne crkve u Ivancu; godine 1678. vizitator je zabilježio da je izduljenog oblika te da se u njemu nalazi manja konstrukcija "poput kapelice s tabulatom zelene boje i popločenjem".

Sve su građevine imale su jedno,²⁴¹ ili, nešto rjeđe, dva²⁴² drvena pjevališta.²⁴³ Zidano pjevalište imale su župne crkve u Varaždinu (na kamenim stupovima) i Vidovcu (uz još jedno koje je bilo drveno). Kod crkve u Maruševcu zabilježena su čak tri pjevališta. Zapisnici

²³⁹ Kod svih drvenih kapela, župne crkve u Biškupcu, kapele u Beletincu, u Beli, u Črešnjevju, župne crkve i kapele u Donjoj Voći, u Kapelcu, Lovrečanu, kapele u Prigorcu, Radovcu, u Nedeljancu, u Novoj Vesi, kapele sv. Duha u Toplicama i kapele sv. Helene u Vinici.

²⁴⁰ Kapela u Knegincu (bočni), župne crkve u Križovljanu, Margečanu, Petrijancu, Varaždinu, Vidovcu (bočni) te u Vinici.

²⁴¹ Kapela u Kapelcu, kapela u Knegincu, župna crkva u Križovljanu, kapela u Lovrečanu, kapela u Ljubeščici, kapela u Nedeljancu, kapela u Novoj Vesi, kapela u Prigorcu, kapela u Radovcu, kapela u Sračincu, kapela u Vinici, župna crkva u Vinici, kapela u Donjoj Voći i župna crkva u Donjoj Voći.

²⁴² Župna crkva u Ivancu, kapela u Beletincu, kapela u Ivancu, kapela u Jakopovcu, župna crkva u Petrijancu, župna crkva u Svetom Iliji, kapela u Šemovcu, župna crkva u Vidovcu.

²⁴³ Iznimka je kapela u Črešnjevju u kojoj se pjevalište ne spominje.

donose podatke da su drvena pjevališta u pojedinim građevinama bila oslikana, ali ne donose detaljnije podatke o slikarjama.

Unutrašnjosti građevina bile su najčešće popločane opekama, a tijekom stoljeća opeku je u velikom broju slučajeva zamijenio kamen.²⁴⁴

Broj i razmještaj područnih kapela indikativni su za broj i raspored stanovništva na prostorima pojedinih župa. Najviše područnih kapela, njih osam, imala je, dakako, župna crkva u Varaždinu. Od toga se šest kapela nalazilo u samom gradu, dok su dvije bile u obližnjim naseljima. Župna crkva u Varaždinskim Toplicama imala je pet područnih kapela, a crkva u Vinici četiri. Ostale crkve imale su najčešće po dvije, uz iznimku župne crkve u Petrijancu koja bila jedina crkva na prostoru župe. Pod administrativnu nadležnost župa spadale su i privatne kapele u kaštelima i kurijama – poput Sv. Ivana Krstitelja u Ivancu (vlasnici obitelj Petheö de Gerse), Sv. Lovre u kaštelu u Varaždinu (vlasnici obitelj Erdödy) te kapela u kurijama grofova Vojković u Vidovcu, Suzane Thuroczy rođ. Rattkay i udovice grofa Vuka Erdödyja u Vinici.

Kapele su podizane i na grobljima uz župne crkve, primjerice u Biškupcu, Petrijancu, Varaždinu i Vinici, a u jednom slučaju – u Svibovcu Podravskom – kapela se nalazila na groblju uz područnu kapelu župe.

Pobočne kapele

Analiza zapisnika pokazala je da se tek u nekoliko slučajeva u sakralnoj arhitekturi Varaždinskog arhiđakonata u 17. stoljeću uz crkve prigraduju pobočne kapele. U *Instrukcijama* se vrlo opširno razrađuju smještaj i izgled tih prigradnji, no u ovom je kontekstu važno istaknuti da su i njihov tvorac Karlo Boromejski i drugi autori pišući odgovarajuće upute u vidu ponajprije imali projekte novogradnji, a ne dograđivanje ili obnavljanje postojećih objekata. Pojava pobočnih kapela u 17. stoljeću u Arhiđakonatu ipak nije uzela maha, zacijelo zbog skučenih financijskih prilika i siromaštva tog doba. No, premda ne sadrže detaljnije podatke o uređenosti njihovih interijera, zapisnici vizitacije potvrđuju postojanje pobočnih kapela u tri župne crkve. Godine 1683. vizitator je u crkvi u Ivancu

²⁴⁴ Kapela u Voći, kapela u Prigorcu, župna crkva u Križovljanu, župna crkva u Margečanu, kapela Bl. Dj. Marije u Beli, kapela sv. Antuna Padovanskog u Tužnom, kapela u Druškovcu, kapela u Kapelcu, župna crkva u Petrijancu, župna crkva u Svetom Iliji, kapela u Beletincu, kapela u Črešnjevju, župna crkva u Varaždinu, kapela u Sračincu, kapela u Svibovcu Podravskom, kapela sv. Fabijana i Sebastijana u Varaždinu, kapela sv. Florijana u Varaždinu, kapela u Kapeli Kalničkoj, u Leskovcu, župna crkva u Vidovcu i župna crkva u Vinici.

registrirao novoizgrađenu kapelu sv. Rozalije, pod kojom se nalazila podzemna grobnica.²⁴⁵ Zapisnik vizitacije crkve u Petrijancu 1678. godine navodi kod bočnog ulaza presvođenu kapelu sv. Jakova, kojoj se u kasnijim zapisima gubi trag. Umjesto nje, godine 1691. zabilježena je kapela sv. Rozalije na južnoj strani korpusa crkve sa svodom i kamenim popločenjem.²⁴⁶ Izvješća o župnoj crkvi u Vinici govore o dvije pobočne kapele – sv. Andrije i sv. Josipa. Za prvu vizitatori izvješćuju o lošem stanju, uzrokovanom zanemarivanjem od strane patrona, dok se druga prvi put spominje na samom kraju stoljeća (1698.). Nedugo prije, 1696. godine, crkvi u Križovljanu prigradna je kapela sv. Antuna Padovanskog.

Podzemne grobnice

Izvješća kanonskih pohoda svjedoče i da su se u nekim crkvama nalazile podzemne grobnice, primjerice u crkvi u Maruševcu (dvije), kapeli u Šemovcu, a nešto više podataka sačuvano je o grobnici u župnoj crkvi u Ivancu. Iz vizitacije 1691. doznaje se da je izgrađena pobočna kapela sv. Rozalije te pod njom grobnica s dvanaest grobnih mjesta. U vremenu srednjega vijeka uobičajeno je bilo da se u crkvama pokapaju feudalni gospodari.²⁴⁷ Premda o tome u izvješćima kanonskih pohoda Arhiđakonata u 17. stoljeću nisu zabilježene nikakve pojedinosti, buduća će istraživanjima dati odgovor na pitanje jesu li u grobnicama bili pokopani kolatori crkava.

Sakristije

Sakristije su u vremenu katoličke obnove bile neizostavan dio arhitektonskih cjelina sakralnih zdanja budući da su se u njima prvenstveno čuvale stvari potrebite za obavljanje bogoslužja. *Instrukcije* Karla Boromejskog ističu da svaka crkva mora imati sakristiju. Analizom zapisnika vizitacija utvrđeno je da su osim župnih crkava, sakristije imale i većina kapela u arhiđakonatu. Vizitatori su vrlo sažeto iznosili podatke o izgledu sakristija ili, pak,

²⁴⁵ NAZ, Kan. viz., Protokol 163/IV., 1683., (...) *Est praeterea aedificata de novo capella S. Rosaliae contigua ecclesiae a septemtrione, sed adhuc imperfecta* (...).

²⁴⁶ NAZ, Kan. viz., Protokol 164/V., (...) *ex fundamentis aedificata est capella Sanctae Rosaliae sat magnae quantitatis* (...).

²⁴⁷ Vidi više u: G. Polack – K. Kania, *The Middle Ages Unlocked: A Guide to Life in Medieval England 1050 – 1300*, Stroud: Amberley Publishing, 2015., str. 2–42.

zabilježili da one ne postoje.²⁴⁸ Iz zapisa se očituje da su u izgradnji sakristije poštivana sva pravila navedena u *Instrukcijama* – smještaj u blizini glavnog oltara, prozori, popločenje od opeke ili kamena, svod i vrata. Prema izvješćima kanonskih pohoda 17. stoljeća, vizitatori su uz crkve u Varaždinskom arhiđakonatu uglavnom zatekli zidane i nadsvođene sakristije. Nove su sakristije izgrađene u župnoj crkvi u Donjoj Voći 1675., u kapeli u Donjoj Voći 1681., župnim crkvama u Svetom Iliji i Varaždinu 1689. U zapisniku iz 1683. godine vizitator je prilikom pohoda crkve u Margečanu zabilježio da crkva nema sakristije, napomenuvši pritom da je riječ o "staroj" crkvi.²⁴⁹ Vjerojatno je to izvješće potaknulo izgradnju nove sakristije koja se spominje u zapisniku iz 1684. Među opisima sakristijskih interijera ističe se sakristija crkve u Bartolovcu u kojoj je vizitator primijetio oltar i metalnu "zvijezdu" na svodu.²⁵⁰ Oltar u sakristiji zabilježen je i u Varaždinskim Toplicama, dok je u sakristiji crkve u Donjoj Voći postojala oltarna menza. Izvješća pohoda u većini slučajeva bilježe da su se u sakristijama nalazili drveni ormari namijenjeni pohrani liturgijskih predmeta.

Uređenje crkvenih interijera

Prilikom pohoda vizitatori su obraćali pažnju i na to je li neki arhitektonski element opreme interijera oslikan ili obojan. U većini slučajeva oslici se ne opisuju detaljno već se samo utvrđuje njihovo postojanje. Vrlo često vizitatori donose podatke o oslikanim drvenim pjevalištima.²⁵¹ Za crkve u Ivancu i Margečanu zabilježeno je (1678.) da su im pjevališta bila obojana zelenom, a za crkvu u Svetom Iliji da joj je jedno od pjevališta (1688.) bilo obojano crnom bojom. Osim pjevališta vizitatori su redovito isticali rezbarene i slikane

²⁴⁸ Do kraja 17. stoljeća sakristije u izvješćima kanonskih pohoda nisu potvrđene za kapele sv. Filipa i Jakova u Bartolovcu, Bl. Dj. Marije pod Belom, sv. Mihaela u Črešnjevju, sv. Klare u Leskovcu, sv. Duha u Šemovcu, sv. Antuna Padovanskog u Tužnom, sv. Trojstva i sv. Vida u Varaždinu te sv. Duha u Varaždinskim Toplicama.

²⁴⁹ NAZ, Kan. viz., Protokol 163/IV., (...) *sacristia nulla est, antiquissima ecclesia est* (...).

²⁵⁰ NAZ, Kan. viz., Protokol 163/IV., (...) *ferre stella in ipsa* (...).

²⁵¹ U župnoj crkvi u Bartolovcu, kapeli u Ivancu, kapeli u Jakopovcu, župnoj crkvi u Margečanu, kapeli u Novoj Vesi, kapeli u Prigorcu, kapeli u Radovcu, kapeli sv. Benedikta u Svibovcu Podravskom, župnoj crkvi u Svetom Iliji, kapeli u Šemovcu, kapeli sv. Benedikta u Svibovcu Topličkom, kapeli sv. Lovre u Tužnom i kapeli sv. Duha u Varaždinskim Toplicama.

(polikromirane) ukrase tabulata. U četiri slučaja zapisi svjedoče o tabulatu *ad rosas depictum*,²⁵² dok je veći broj tabulata bio jednobojan – zelene,²⁵³ crne²⁵⁴ ili bijele boje.²⁵⁵

Premda detaljniji opisi izostaju, nije prijeporno da je još devet građevina imalo oslikane, najvjerojatnije i polikromirane tabulate. U izvješćima se to najčešće izriče riječima: *variis coloribus depictus*,²⁵⁶ *simpliciter depictus*,²⁵⁷ ili samo *depictus*.²⁵⁸ Osim tabulata vizitatori su u tri slučaja istaknuli i oslikane svodove. Zabilježen je u župnoj crkvi u Biškupcu, nažalost bez detaljnijeg opisa, dok je za kapele u Novoj Vesi i Svibovcu Podravskom zapisano da su im svodovi oslikani "ružama". Podatak o tome da je svod u svetištu crkve Svetog Ilije bio oslikan 1693. zapisao je vizitator sljedeće, 1694. godine. Među sakralnim građevinama Varaždinskog arhidiakonata ukrasom se isticala kapela sv. Antuna Padovanskog u Tužnom; godine 1678. vizitator je u njoj primijetio figuralno oblikovane štukature.²⁵⁹ Premda iz teksta nije razvidna njihova točna pozicija u prostoru, ne može se isključiti mogućnost da su se štukature nalazile na svodu.

Posve je iznimna u tom pogledu bila i župna crkva u Ivancu. Godine 1689. vizitator je opisao sadržaj zidnih slika u bočnoj kapeli sv. Rozalije. Uz prikaz Bl. Djevice Marije između anđela sa sv. Trojstvom, zidovi kapele bili su oslikani grbovima kraljevina Hrvatske i Slavonije i ukrašeni štukom, a kod vrata kapele bili su smješteni kipovi. Na zidu iznad vrata bio je naslikan raspeti Krist.

²⁵² U kapeli sv. Lovre u Lovrečanu, župnoj crkvi u Margečanu, župnoj crkvi u Svetom Iliji i kapeli sv. Lovre u Tužnom.

²⁵³ U župnoj crkvi u Donjoj Voći, kapeli u Margečanu, kapeli u Radovcu, kapeli u Šemovcu i kapeli sv. Trojstva u Varaždinu.

²⁵⁴ U kapeli u Donjoj Voći, kapeli sv. Lovre u Lovrečanu i kapeli u Ljubešćici.

²⁵⁵ U kapeli u Druškovcu, kapeli sv. Vida u Varaždinu i župnoj crkvi u Varaždinskim Toplicama.

²⁵⁶ U kapeli u Prigorcu i župnoj crkvi u Vinici.

²⁵⁷ U župnoj crkvi u Bartolovcu, kapeli u Beletincu, kapeli u Črešnjevju, župnoj crkvi u Maruševcu i kapeli u Vinici.

²⁵⁸ U kapeli u Leskovcu i župnoj crkvi u Vidovcu.

²⁵⁹ NAZ, Kan. viz., Protokol 162/III., (...) *cum suis stukturis ad figuras* (...).

Građevinski zahvati

Tijekom stoljeća vizitatori su sustavno bilježili veće i manje građevinske zahvate, kako kad je riječ o podizanju novih građevina, tako i o prigradnjama, proširenjima, nadsvođivanjima, povećavanjima, ali i podatke o pripremljenoj građi za njihovo izvršavanje. Sistematizacijom tih vijesti zaključuje se da su se u promatranom razdoblju najintenzivnije građevinske aktivnosti u crkvama Varaždinskog arhidakonata odvijale u posljednjoj četvrtini 17. stoljeća, točnije između 1671. i 1693. godine. Osobito su dragocjeni egzaktni podaci o vremenu izgradnje pojedinih građevina. Tako se iz vizitacija doznaje da je u 17. stoljeću na prostoru Arhidakonata iz temelja izgrađeno osam novih kapela.²⁶⁰ Vizitator Oškoci u svom je pohodu 1649. zatekao četiri nedugo prije izgrađene kapele, a vizitatori Kupinić (1671.–1672.) i Zubić (1683.–1684.) još po dvije nove kapele.

Osim novih objekata, u vizitacijama se u dvadesetak slučajeva pojavljuju i informacije o većim građevinskim zahvatima na starijim crkvama, primjerice produljenjima ili proširenjima crkvenih lađa,²⁶¹ pripremljenoj građi,²⁶² presvođivanju lađa,²⁶³ sakristija,²⁶⁴ gradnji novih pjevališta²⁶⁵ i podizanju zvonika.²⁶⁶ Vizitatori su ponegdje navodili i razloge zbog kojih su građevinski zahvati i popravci bili nužni; osim starosti i trošnosti, odgovornost

²⁶⁰ Bl. Djevice Marija u Beli (oko 1649.), Druškovec (oko 1649.), Ivanec (1684.) Ljubeščica (oko 1650.), Sv. Fabijan i Sebastijan (1681.) te Sv. Florijan u Varaždinu (1672.), Sv. Antuna Padovanskog u Tužnom (oko 1671.), kapela sv. Duha u Šemovcu (oko 1649.).

²⁶¹ U župnoj crkvi u Svetom Iliji (1671.), župnoj crkvi u Križovljanu (1686., 1688.), kapeli u Lovrečanu (1672.) i župnoj crkvi u Donjoj Voći (1671.).

²⁶² U kapelama u Lovrečanu (1697.), Radovcu (1689.), Svibovcu Podravskom (1697.) i Svibovcu Topličkom (1696.).

²⁶³ U župnoj crkvi u Biškupcu (1672.), kapeli u Knegincu (1675), župnoj crkvi u Petrijancu (1688.), kapeli u Sračincu (1673.), kapeli u Svibovcu Podravskom (1696.) i u župnoj crkvi Vinici (1675.).

²⁶⁴ U župnoj crkvi u Donjoj Voći (1673.), kapeli u Donjoj Voći (1681.), župnoj crkvi u Margečanu (1686.), župnoj crkvi u Maruševcu (1683.), župnoj crkvi u Svetom Iliji (1675.) i župnoj crkvi u Varaždinu (1689.).

²⁶⁵ U kapeli u Jakopovcu (1687.), kapeli u Lovrečanu (1686.), kapeli u Ljubeščici (1688.), kapeli u Nedeljancu (1673.), kapeli u Prigorcu (1669.), kapeli u Radovcu (1638.), kapeli u Sračincu (1673.), župnoj crkvi u Svetom Iliji (1683.) i kapeli u Varaždinskim Toplicama (1683.).

²⁶⁶ U župnoj crkvi u Bartolovcu (1689.), kapeli u Beletincu (1689.), župnoj crkvi u Biškupcu (1698.), kapeli u Črešnjevcu (1693.), kapeli u Jakopovcu (1678.), kapeli u Kapelcu (1680.), kapeli u Knegincu (1679.), župnoj crkvi u Križovljanu (1688.), kapeli u Lovrečanu (1672.), kapeli u Novoj Vesi (1696.), kapeli u Svibovcu Topličkom (1693.), župnoj crkvi u Svetom Iliji (1673.), kapeli sv. Lovre u Tužnom (1690), župnoj crkvi u Varaždinu (1689.) i župnoj crkvi u Varaždinskim Toplicama (1691.).

za loše stanje crkava u nekoliko je navrata izravno pripisana nebrizi njihovih patrona, pripadnika sloja zemljoposjedničke aristokracije,²⁶⁷ ili župljana.²⁶⁸ U pojedinim su slučajevima, međutim, istaknute njihove zasluge za financiranje ili pokroviteljstvo opsežnijih građevinskih zahvata. Primjerice, podizanje svoda u viničkoj župnoj crkvi potpomogao je Nikola Istvánffy, izgradnju kapele sv. Antuna Padovanskog u Tužnom Ivan Petheö de Gerse, izgradnju kapele u kaštelu Ivanec udovica Suzana Oršić (ud. Petheö), a zahvaljujući ulaganjima župljana izgrađen je svod crkve u Petrijancu.

Obnova građevina

U kontekstu interpretacije podataka u zapisnicima vizitacija, riječ *obnova* uzeta je kao termin koji označava razne vrste popravaka – krovšta, popločenja, ličenje interijera i eksterijera, popravke trijemova i ograde groblja. Opisujući stanje građevina vizitatori redovito bilježe i podatke te vrste. Zbog pomanjkanja detaljnijih opisa, međutim, najčešće je nemoguće precizno utvrditi opseg i karakter tih zahvata. Ipak, u slučajevima u kojima su vizitatori u temeljnim vizitacijama konkretne dijelove građevina opisivali riječima poput *ruinosus*, *fractus* ili *derrutus*, a u sljedećim se izvješćima bilježi da su obnovljeni, moguće je zaključiti radi li se o popravku *oštećenog* ili obnavljanju *dotrajalog*.

Cjelovito sagledavanje podataka te vrste pokazuje da su između 1638. i 1698. godine crkve u Arhidakonatu u prosjeku tri do pet puta podvrgnute zahvatima koje će zabilježiti vizitatori. Najčešće se u zapisnicima spominju popravci krovšta,²⁶⁹ katkada i višekratni,²⁷⁰ a

²⁶⁷ U župnim crkvama u Margečanu (1669.) i Vinici (1683.).

²⁶⁸ U župnoj crkvi u Margečanu (1686.), župnoj crkvi u Svetom Iliji (1684.), kapeli u Voći (1680., 1683.), župnoj crkvi u Varaždinskim Toplicama (1679., 1680.) i kapeli u Varaždinskim Toplicama (1680.).

²⁶⁹ U župnoj crkvi u Bartolovcu (1687.), kapeli u Beletincu (1672.), kapeli u Črešnjevju (1678.), župnoj crkvi u Donjoj Voći (1671.), kapeli u Druškovcu (1686.), kapeli u Kapelcu (1678.), kapeli u Knegincu (1696.), kapeli u Leskovcu (1673.), župnoj crkvi u Maruševcu (1683.), kapeli u Nedeljancu (1696.), kapeli u Novoj Vesi (1671.), župnoj crkvi u Petrijancu (1688.), kapeli u Šemovcu (1671.), kapeli u Tužnom (1694.), kapeli sv. Vida u Varaždinu (1671.), župnoj crkvi u Varaždinskim Toplicama (1681.) i kapeli u Varaždinskim Toplicama (1691.).

²⁷⁰ U župnoj crkvi u Biškupcu (1672., 1684., 1691.), župnoj crkvi u Ivancu (1674., 1698.), kapeli u Lovrečanu (1672., 1686.), kapeli u Prigorcu (1685., 1696.), kapeli u Svibovcu Podravskom (1649., 1673., 1681.), kapeli u Svibovcu Topličkom (1672., 1675.), župnoj crkvi u Svetom Iliji (1675., 1683., 1694.), kapeli sv. Lovre u Tužnom (1686., 1690.) i kapeli sv. Trojstva u Varaždinu (1669., 1671.).

slično je i s popločanjima u interijerima,²⁷¹ nerijetko obnavljanim i dva puta.²⁷² U nekoliko navrata u zapisima se susreće i podatak da je građevina recentno oličena izvana i iznutra.²⁷³

Točne godine u kojima su izvršeni ti zahvati u pravilu nisu bivale bilježene, no na temelju zapisnika kanonskih pohoda moguće je u najvećem broju slučajeva uspostaviti njihovu relativnu kronologiju.

Groblja

Sve pohođene građevine u Arhidakonatu, kako župne crkve, tako i njihove područne kapele, imale su groblja; iznimke su u tom pogledu samo župna crkva sv. Martina Biskupa u Varaždinskim Toplicama i kapela Bl. Djevice Marije u Tužnom. Vizitatori su ih bili dužni obići i provjeriti jesu li – u skladu s tridentskim normama – ograđena. Pojedina su groblja bila omeđena zidanim,²⁷⁴ ili drvenim ogradama,²⁷⁵ ali ni ograde od "gustog grmlja" nisu bile rijetkost.²⁷⁶

Uređenošću se među pohođenim grobljima posebno ističe zidana ograda župne crkve u Ivancu, koja je imala izrezbarena i polikromirana drvena vrata s prikazom Raspetog Krista i instrumentima Muke. Na nekim grobljima nalazila su se i zvona ovješena na drvene

²⁷¹ U kapeli u Bartolovcu (1696.), župnoj crkvi u Biškupcu (1672.), župnoj crkvi u Donjoj Voći (1681.), kapeli u Druškovcu (1678.), kapeli u Jakopovcu (1697.), kapeli u Kapelcu (1678.), kapeli u Nedeljancu (1678.), kapeli u Prigorcu (1678.), kapeli u Sračincu (1696.), ž. c u Svetom Ilji (1672.), kapeli u Šemovcu (1696.), župnoj crkvi u Varaždinu (1675.) i kapeli sv. Florijana u Varaždinu (1683.).

²⁷² U kapeli u Beletincu (1678., 1683.), kapeli u Ljubeščici (1672., 1689.), župnoj crkvi u Križovljanu (1688., 1691.), kapeli u Lovrečanu (1675., 1683.), župnoj crkvi u Margečanu (1683., 1694.), kapeli u Svibovcu Podravskom (1678., 1693.) i kapeli u Tužnom (1674., 1683.).

²⁷³ U župnoj crkvi u Bartolovcu (1681.), župnoj crkvi u Biškupcu (1675.), kapeli u Donjoj Voći (1671., 1681.), župnoj crkvi u Donjoj Voći (1669.), kapeli u Lovrečanu (1672.), kapeli u Radovcu (1674.), kapeli u Sračincu (1696.), kapeli u Svibovcu Topličkom (1680.), župnoj crkvi u Varaždinskim Toplicama (1679.) i kapeli u Vinici (1669.).

²⁷⁴ Uz župnu crkvu u Ivancu, kapelu u Knegincu, župnu crkvu u Maruševcu, župnu crkvu u Petrijancu, župnu crkvu u Varaždinu (djelomično i drvena ograda), župnu crkvu u Vidovcu, župnu crkvu u Vinici i župnu crkvu u Voći.

²⁷⁵ Uz kapelu u Druškovcu, župnu crkvu u Križovljanu, kapelu u Križovljanu, kapelu u Prigorcu, kapelu u Radovcu (djelomično ograđeno i grmljem), kapelu u Svibovcu Podravskom, kapelu sv. Antuna u Tužnom te uz kapele sv. Fabijana i Sebastijana, sv. Florijana, sv. Trojstva i sv. Vida u Varaždinu.

²⁷⁶ Uz župnu crkvu u Bartolovcu (Žabnik), župnu crkvu u Biškupcu, kapelu u Črešnjevju, kapelu u Jakopovcu, kapelu u Kapelcu, kapelu u Ljubeščici, kapelu u Novoj Vesi, kapelu u Sračincu, kapelu u Svibovcu Topličkom, kapelu u Šemovcu, kapelu u Žabniku, kapelu sv. Lovre u Tužnom i kapelu u Voći.

stupove,²⁷⁷ a na grobljima župne crkve u Križovljanu i kapele u Nedeljancu vizitatori bilježe postojanje trijemova.

Unutrašnjosti crkava

Oltari

O rasporedu, titularima i izgledu oltara, propovjedaonicama i ostalom drvenom namještaju u interijerima najopširnije se doznaje iz temeljnih vizitacija Ivana Znike 1678. godine te Šimuna Jude Šidića 1688. i 1694. godine. Obojica vizitatora razmjerno detaljno opisuju izgled svakog pojedinog oltara što uključuje ikonografiju i razmještaj svetačkih kipova i slika, podatke o pozlati i/ili polikromiji te arhitektonsku strukturu oltarnih retable (jednokatni ili višekatni oltari).

Svi oltari imali su zidane menze i drvene retable. Sudeći po izvješćima kanonskih pohoda, najčešće su posrijedi bili jednostavni drveni retable podijeljeni u jedan ili dva registra. Izuzetak je glavni oltar župne crkve u Petrijancu, koji je vizitator prilikom pohoda opisao kao krilni oltar. Svi kipovi na oltarima bili su načinjeni od drveta, osim kamenog kipa Bogorodice u središtu glavnog oltara kapele sv. Lovre u Tužnom.

Sukladno pravilima katoličke obnove na glavnom oltaru svake crkvene građevine trebalo se nalaziti svetohranište za čuvanje svete euharistije. Unatoč tome, u najranijoj sačuvanoj vizitaciji 1638. zabilježeno je da se samo u četiri župne crkve euharistija čuva u svetohraništu na glavom oltaru, dok se u sedam župnih crkava još uvijek čuvala u ciboriju u kustodijama u zidu.²⁷⁸ Da se slična situacija zadržala i idućih 11 godina svjedoči izvješće pohoda iz 1649. godine, kada je potonjih slučajeva osam. Tek iz prve sljedeće temeljne vizitacije, 1678. godine, vidljivo da su sve župne crkve u to vrijeme na oltarima imale drvena svetohraništa te uz njih kanonske tablice i dva do četiri svijećnjaka. Menze su redovito bile pokrivena trima pokrivačima (*mappa*) i antependijem.

Najveći broj oltara, njih osam, imala je, kao što je moguće pretpostaviti, najvažnija i najuglednija crkva Arhiđakonata – župna crkva u Varaždinu. Župna crkva u Vinici imala je šest oltara, a u župnim crkvama u Donjoj Voći i Maruševcu bilo ih je po pet. Četiri oltara

²⁷⁷ Na grobljima uz kapelu u Druškovcu, kapelu u Kapelcu, župnu crkvu u Maruševcu, kapelu u Radovcu, kapelu sv. Antuna u Tužnom, župnu crkvu u Vidovcu i župnu crkvu u Vinici.

²⁷⁸ U Bartolovcu, Biškupcu, Križovljanu, Svetom Iliji, Varaždinu, Varaždinskim Toplicama i Vidovcu.

imale su župne crkve u Križovljanu, Margečanu, Petrijancu i Svetom Iliji, dok su ostale bile opremljene s po tri oltara. Od područnih kapela, četiri oltara u unutrašnjosti imala je kapela sv. Mihaela u Sračincu, dok se po tri oltara nalazilo se u 13 kapela.²⁷⁹ Četiri kapele imale su po dva,²⁸⁰ a sedam kapela po jedan oltar.²⁸¹

Opremanje unutrašnjosti novim oltarima i zamjena postojećih oltara

Podrobno istraživanje podataka o oltarima u izvješćima kanonskih pohoda omogućuje spoznavanje dinamike procesa preuređivanja ili zamjene postojećih, odnosno nabavljanja novih oltara u župnim crkvama i kapelama Arhiđakonata. Prilikom opisivanja oltara, vizitatori često bilježe radi li se o novom oltaru te na koji su način oltari ukrašeni (rezbarijama, polikromiranjem, pozlatom).

U zapisnicima pohoda razlikuju se četiri vrste zabilješki o oltarima. Prva vrsta su one koje svjedoče o povećavanju broja oltara; u takvim slučajima vizitatori u godini pohoda bez detaljnijih pojašnjenja opisuju oltare o kojima u prethodnim vizitacijama nema riječi. Iz izvješća se stoga s velikom vjerojatnošću može utvrditi vremenski interval nabave oltara. Takvih je slučajeva u Arhiđakontu tijekom 17. stoljeća ukupno pet.²⁸²

Druga vrsta zapisa sadrži posve konkretne podatke o nabavi oltara. Vizitatori su prilikom pohoda izričito zabilježili nove dodatne oltare te nove oltare koje su zamijenili postojeće. Tijekom stoljeća u vizitacijama je zabilježeno sveukupno 19 novih oltara u crkvama, od čega je novih dodatnih oltara ukupno 13.²⁸³ Tijekom stoljeća zabilježeno je devet

²⁷⁹ U kapelama u Beletincu, Druškovcu, Kapelcu, Kapeli Kalničkoj, Knegincu, Lovrečanu, Nedeljancu, Novoj Vesi, Prigorcu, Radovcu, Svibovcu Podravskom, Svibovcu Topličkom, sv. Lovre u Tužnom, sv. Vida u Varaždinu i u Vinici.

²⁸⁰ Kapele u Bartolovcu, Črešnjevju, Ivancu i Šemovcu.

²⁸¹ Kapele u Donjoj Voći, Leskovcu, Margečanu, kapela sv. Antuna u Tužnom, kapela sv. Fabijana i Sebastijana u Varaždinu, kapela sv. Trojstva u Varaždinu te kapela u Varaždinskim Toplicama.

²⁸² U kapeli u Knegincu 1638. bilo je dva, a 1675. tri oltara; u župnoj crkvi u Voći 1638. bilo je 2, a 1669. tri oltara; u kapeli u Jakopovcu 1638. bilo je 2, a 1678. tri oltara, u župnoj crkvi u Vinici godine 1638. zabilježena su tri, a 1649. četiri oltara). U kapeli sv. Filipa i Jakova Bartolovcu godine 1678. bio je samo jedan, 1683. dva, a 1685. tri oltara.

²⁸³ U kapeli sv. Filipa i Jakova u Bartolovcu (1685.), župnoj crkvi u Ivancu (1697.), kapeli sv. Lovre u Lovrečanu (1676.), kapeli Bl. Djevice Marije u Beli (1649.), župnoj crkvi u Maruševcu (1690.), župnoj crkvi u Petrijancu (1695.), župnoj crkvi u Varaždinu (1681.), kapeli u Sračincu (1696.), kapeli sv. Florijana u Varaždinu (1675.), kapeli sv. Vida u Varaždinu (1649.), župnoj crkvi u Varaždinskim Toplicama (1690.), kapeli u Nedeljancu (1669.) i kapeli u Novoj Vesi (1669.).

novih oltara koji su zamijenili stariji na njegovom mjestu.²⁸⁴ U dvije su građevine po tri nova oltara navedena u prvom sačuvanom zapisniku, iz 1638. godine.²⁸⁵ Zbog činjenice da je riječ o najstarijim podacima te vrste, nije moguće pouzdano utvrditi jesu li oni zamijenili starije ili se broj oltara s njihovim postavljanjem povećao.

Treća vrsta podataka odnosi se na novouređene oltare, konkretnije na zapise o novim retablama, polikromiji, pozlati i rezbarijama na postojećim oltarima, nažalost bez ikakvih naznaka ili podataka o razlozima poduzimanja tih zahvata, investitorima ili majstorima. Tijekom stoljeća uređeno je 15 oltara u 12 različitih građevina.²⁸⁶

Četvrta vrsta podataka odnosi se na promjene titulara oltara, a s time u vezi i ikonografskog programa. U dva su slučaja stariji oltari zamijenjeni novima, s posve novim titularima.²⁸⁷ Postojeći oltari također su mijenjali titulare i takvih je slučajeva ukupno osam.²⁸⁸ Ponegdje u zapisnicima mogu se susresti i podaci o izmjeni ikonografskog programa na postojećim oltarima koji nisu obnavljan polikromijom ili pozlatom već se na njima pojavljuju kipovi svetaca drugačiji u odnosu na prethodnu sačuvanu vizitaciju. Oltari o kojima je riječ nisu mijenjali titulare ni poziciju u prostoru, a u Arhidakonatu je tijekom 17. stoljeća zabilježeno ukupno šest takvih slučajeva.²⁸⁹

Pokretni oltari

²⁸⁴ U kapeli sv. Filipa i Jakova u Bartolovcu (1683.), župnoj crkvi u Margečanu (1669.), župnoj crkvi u Maruševcu (1696.), župnoj crkvi u Petrijancu (tri oltara 1649.), kapeli sv. Vida. u Varaždinu (1649.), kapeli u Svibovcu Podravskom (1695.) i župnoj crkvi u Vidovcu (1681.).

²⁸⁵ U župnim crkvama u Vidovcu i Vinici.

²⁸⁶ U župnoj crkvi u Bartolovcu (bočni oltar 1671.), kapeli u Knegincu (glavni oltar 1681.), u župnoj crkvi u Križovljanu (glavni oltar 1688), župnoj crkvi u Voći (lijevi bočni oltar 1687.; glavni oltar 1688.), župnoj crkvi u Ivancu (lijevi bočni oltar 1683.), župnoj crkvi u Petrijancu (oltar u pobočnoj kapeli 1695.), kapela u Nedeljancu (lijevi bočni oltar 1681.), kapela u Novoj Vesi (bočni oltar 1674.), kapeli u Prigorcu (dva oltara 1678.), župnoj crkvi u Svetom Iliji (glavni oltar 1674.), župnoj crkvi u Vinici (desni bočni oltar 1679.) , kapela u Tužnom (glavni oltar 70./80.),

²⁸⁷ U kapeli sv. Filipa i Jakova novi oltar sv. Filipa i Jakova (1683.), oltar sv. Josipa Svibovec Toplički (1695.).

²⁸⁸ U župnoj crkvi u Donjoj Voći (dva puta se mijenja titular oltara – 1683. i 1687.), u kapeli sv. Duha u Prigorcu (1683.), župnoj crkvi u Križovljanu (dva puta se mijenja titular oltara – 1683. i 1688.), kapeli sv. Lovre u Lovrečanu (1683.), župnoj crkvi u Maruševcu (1696.), župnoj crkvi u Svetom Iliji (dva puta se mijenja titular 1686. i 1694.), župnoj crkvi u Vidovcu (1681.) i kapeli sv. Helene u Vinici (oltar u pobočnoj kapeli i mali oltar 1649.).

²⁸⁹ U župnoj crkvi u Križovljanu (1688.), kapeli Bl. Djevice Marije u Beli (1688.), župnoj crkvi u Petrijancu (1695.), kapeli u Jakopovcu (1688.) i kapeli u Svibovcu Topličkom (dva oltara 1688. i 1695.).

Pokretne oltare (portatile) vizitatori su zabilježili u okviru popisivanja crkvenog ruha i posuđa te im ne pridaju veću pažnju. Osim brojčanog stanja u crkvi u vizitacijama ne nalazimo podatke o njihovom izgledu. Njihov broj kroz godine je varirao i uglavnom je riječ o porastu broja pokretnih oltara prema kraju stoljeća. Najviše portatila kroz stoljeće imala je župna crkva u Biškupcu (2–9), kapela u Beletincu i kapela sv. Vida u Varaždinu imale su po tri, dok su ostale župne crkve i kapele imale jedan do dva portatila.

Oltari u trijemovima

U izvješćima kanonskih pohoda za četiri župne crkve i petnaest kapela zabilježeno je da su imale oltare u trijemovima.²⁹⁰ Na 22. zasjedanju Tridentskog sabora strogo je zabranjeno održavanje misnih obreda izvan crkve, a biskupima je naloženo da u svojim biskupijama iskorijene taj običaj. U mnogim manjim naseljima, a osobito u zabačenijim sredinama, naredba nije izvršena odmah nakon odluke sabora, tako da su se "vanjski" oltari zadržali u trijemovima župnih crkava i kapela Varaždinskog arhiđakonata.²⁹¹ Iz izvješća pohoda nije, međutim, jasno jesu li se na nekima od njih tijekom 17. stoljeća još uvijek povremeno održavali misni obredi. Kao što je već napomenuto, vizitatori tim oltarima nisu pridavali znatniju pozornost, pa u većini slučajeva izostaju podaci o njihovim titularima, izgledu i stanju.

Titulari oltara

Najveći broj oltara, ukupno 24, bio je posvećen Blaženoj Djevici Mariji. Premda nije moguće utvrditi iz kojeg vremena datiraju njihove posvete, visok udio posveta oltara Bogorodici u crkvama Varaždinskog arhiđakonata posve je u duhu globalno rastuće marijanske pobožnosti, poticane zaključcima Tridentskog sabora.²⁹² Po četiri oltara bila su

²⁹⁰ Župne crkve u Donjoj Voći, Margečanu, Maruševcu, Petrijancu i Vinici, kapele u Donjoj Voći, Knegincu, Leskovcu, Lovrečanu, Prigorcu, Radovcu, Svibovcu Podravskom, Svibovcu Topličkom, Šemovcu, kapela sv. Antuna u Tužnom, kapela sv. Lovre u Tužnom, kapela sv. Fabijana i Sebastijana u Varaždinu, kapela sv. Florijana u Varaždinu, kapela sv. Trojstva u Varaždinu i kapela u Vinici.

²⁹¹ A. Lavrič, *Ljubljanska škofija v vizitacijah 17. stoletja. Vizitacije kot vir za umetnostno zgodovino*, Ljubljana: Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, 2007. str. 57.

²⁹² Tridentska sinoda 1546. godine potvrdila je koncepciju *Immaculata Conceptio* (Bezgrješno Začeće), čime je Bogorodica izuzeta od istočnog grijeha u trenutku začeća. Papa Pavao V bulom *Immaculata Conceptio* 1615. godine, dogmatski je potvrdio tu odluku koncila, vidi više u: F. C. Husenbeth, *The History of the Blessed Virgin Mary*, London: Virtue and Co., 1872., str. 331.

posvećena sv. Antunu Padovanskom, sv. Katarini, sv. Trojstvu i sv. Barbari, tri oltara apostolima Petru i Pavlu, a dva sv. Križu. Po jedan oltar bio je posvećen, zacijelo najstarijim, titularima župnih crkava ili kapela – sv. Dvanaestorici Apostola, sv. Mariji Magdaleni, sv. Jurju, sv. Bartolu, sv. Martinu, sv. Margareti, sv. Iliji, sv. Nikoli, sv. Vidu, sv. Filipu i Jakovu, sv. Benediktu, sv. Roku, sv. Tomi, sv. Tri Kralja i sv. Heleni.

Oltarne pale i bočne slike na oltarima

U skladu s tridentskom ikonografijom najviše oltarih pala prikazivalo je Blaženu Djevicu Mariju u različitim ikonografskim shemama; najučestaliji prikaz Bogorodice jest u vizitacijama zabilježen kao *Magna Mater* ili *Beatissima Virgo*. Iz takve vrste zapisa može se pretpostaviti da je riječ o jednostavnom prikazu Bogorodice s plaštem, bez dodatnih atributa. Sveukupno osam oltara u Arhiđakonatu u središtu je imao sliku s prikazom Bogorodice. Vizitatori bilježe i šest oltarnih pala s prikazom Bogorodice s djetetom (*Beatissima Virgo Maria Jesulum in manibus gestans*); pet pala s prikazom Uzesenja (*Magna Mater in coelos Assumpta*), te po jednu palu s kompozicijom Bogorodica u Slavi (*Beatissima Virgo Triumphans*), Navještenjem (*Magnae Matris Annunciatae*), Krunjenjem (*Sanctissimae Trinitatis B.V.M. coronantis*) i prikazom Pietà (*Magna Matris dolorosa ingenibus mortuum Filium habens*). Osim u središtima, slike Bogorodice česte su i na bočnim stranama oltara. Takvih slučajeva ukupno je devet (sedam Bogorodica i dvije slike Krunjenja Bogorodice).

Nešto manji broj oltarnih pala, ukupno šest, imale su slike Krista – po dvije pale s likom Krista i scenom Kristove Muke (*Passio Christi*), a po jedna sa scenama Uzašašća (*Resurrectio*) i Bičevanja (*imago Christi flagellati*). Deset slika s kristološkom motivikom nalazilo se na bočnim stranama oltara – po dvije s kompozicijom raspelog (*Christi crucifixi*) i uskrslog Krista (*Christi Domini Resurgentis*). Za dvije je slike u vizitacijama navedeno samo da prikazuju Krista, bez ikakvih daljnjih podataka, a po jedna je zabilježena s prikazom Krista s Bl. Djevicom i Ivanom Evanđelistom, Krštenjem (*S. Joannis Baptistae Christum Dominum baptizans*), Preobraženjem (*Gloriosa transfiguratio Christi*) i Rođenjem (*Nativitatis Domini*).

Ostale su oltarne pale najčešće sadržavale prikaze Presvetog Trojstva (šest slika u središtima i četiri na bočnim stranama oltara), Tri Kralja (dvije slike), Svetog Duha s apostolima (tri), te likove svetaca – sv. Antuna (pet), sv. Marije Magdalene (tri), sv. Ane (dvije), sv. Filipa i Jakova (dvije). Po jedna oltarna pala prikazivala je sljedeće svece: sv. Barbaru, sv. Bartola, sv. Fabijana, sv. Sebastijana, sv. Jurja, sv. Helenu, sv. Katarinu, sv.

Josipa, sv. Luciju, sv. Apoloniju, sv. Pavla, sv. Iliju, sv. Franju Ksaverskog, sv. Mihovila, sv. Nikolu, sv. Andriju, sv. Benedikta, sv. Florijana, sv. Roka, sv. Klaru, sv. Vida, sv. Ivana Evanđelista, sv. Stjepana te kompozicije: Svi Sveti (*Sanctorum Omnium*), Dvanaestorice Apostola (*Duodecim Apostolorum*) i Našašće sv. Križa (*Inventio Sanctae Crucis, Sancta Helena videlicet cum cruce*). Na bočno postavljanim slikama najčešće su prikazani sv. Ladislav (5), sv. Stjepan (4), sv. Barbara (3), sv. Petar (2), Bog Otac (2), sv. Antun (2), sv. Juraj (2) i sv. Katarina (2), te po jedna slika sv. Ane, sv. Mateja, sv. Martina, sv. Marije Magdalene, sv. Suzane, sv. Ivana Evanđelista, sv. Augustina, sv. Tome, sv. Pavla, sv. Klare, sv. Nikole, sv. Mihovila, sv. Jeronima, sv. Vida, sv. Roka, sv. Sebastijana i sv. Rozalije.

Slike u unutrašnjosti

Slike koje su se nalazile na zidovima vizitatori su bilježili popisujući pokretni inventara. U najviše slučajeva zabilježeno je samo bročano stanje slika na zidu. U župnoj crkva u Biškupcu bilo je čak 39 slika, u kapela u Knegincu 13, u kapeli u Prigorcu 23, a u kapeli sv. Fabijana i Sebastijana u Varaždinu 18 većih i osam manjih slika. U sedam građevina vizitator je prilikom pohoda zapisao ikonografske teme – u župnoj crkvi u Donjoj Voći sliku s prikazom sv. Martina i sliku s prikazom sv. Elizabete, u župnoj crkvi u Ivancu 13 slika s prikazom Pasije (vjerojatno postaje Križnog puta), u župnoj crkvi u Križovljanu u sakristiji slike sv. Stjepana i sv. Ladislava, u kapela Bl. Djevice Marije u Beli na zidu u blizini oltara slike Bogorodice, sv. Antuna, sv. Katarine, sv. Barbare i Majke Božje Žalosne, u kapeli u Svibovcu Podravskom u sakristiji slike Bl. Djevice Marije i Raspetog Krista, u kapeli u Jakopovcu slika Bl. Djevice Marije te u kapeli u Svibovcu Topličkom slika s prikazom svetih ugarskih kraljeva.

Svetački kipovi u središtu oltara

Sukladno poslijetridentskoj pobožnosti, Bogorodičini su kipovi ili slike bili dijelovi kompozicija većine oltara, bez obzira na to jesu li oltari bili posvećeni njoj ili nekom drugom svecu. Na sveukupno 13 oltara u središtu se nalazila Bogorodica. Samostalan kip Bogorodice stajao je u središtu osam oltara, dok su na četiri oltara bile postavljene skulpturalne kompozicije Krunjenja Bogorodice, a na jednom Bogorodice sa Svetim Trojstvom.

Bogorodičini kipovi vrlo su česti i na bočnim pozicijama. U toj shemi statue Bogorodice nalazile su se na 17 oltara.

Krist se u središtu pojavljuje na samo tri oltara. U prvom slučaju zabilježena je samo Kristova statua,²⁹³ u drugom skulpturalna kompozicija Raspeća, a u trećem slučaju kompozicija Golgote. Statuete Krista (Uskrsli Krist i Krist Spasitelj) bile su razmjerno česte na zaključcima oltarnih retabla (13).

Na dva oltara u središtu se nalazio kip sv. Katarine, dok se ostali svetački kipovi pojavljuju u središtu oltara samo jednom – sv. Antun Padovanski, sv. Rok, sv. Petar, sv. Rozalija, sv. Barbara, sv. Jeronim, sv. Mihovil, sv. Martin, sv. Fabijan i Sebastijan te sv. Jakov.

Svetački kipovi na bočnim pozicijama

Najveći broj bočnih svetačkih kipova predstavlja svece zaštitnike od bolesti – sv. Barbaru (13), sv. Katarinu (10), sv. Fabijana i Sebastijana (8), sv. Nikolu (8), sv. Lovru (7), sv. Antuna (6), sv. Elizabetu (4), sv. Roka (4), sv. Anu (3), sv. Klaru (3), sv. Martu (2) i sv. Suzanu (2). Toj skupini pripada i po jedan kip sv. Apolonije, sv. Lucije, sv. Jeronima i sv. Ursule.

Dva su razloga koja objašnjavaju štovanje svetaca zaštitnika o bolesti na području Arhiđakonata. Najprije, u vremenu kasnijeg srednjeg vijeka sveci se sve više "specijaliziraju" u zaštitnike od bolesti, na što su najviše utjecale legende o svecima.²⁹⁴ S tim u vezi, štovanja određenih svetaca zaštitnika u manjim sredinama najuže su povezana s tradicionalnom pučkom pobobnošću i kontekstom godišnjih narodnih običaja.²⁹⁵

Životne prilike u kontinentalnoj Hrvatskoj 16. i 17. stoljeća, što se osobito odnosi na siromaštvo i depopulaciju, svakako su pogodovale popularnosti kultova svetaca zaštitnika od bolesti. Takav zaključak potvrđuje i usporedba podataka o titularima i svetačkim kipovima u

²⁹³ U kapeli sv. Lovre u Lovrečanu.

²⁹⁴ Vidi više u: F. Emanuel Hoško, Temeljni oblici štovanja svetaca tijekom povijesti Crkve, u: *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001., str. 381–401.

²⁹⁵ Istraživanja su pokazala da je velika raznolikost svetaca u pučkoj pobožnosti na području Hrvatske povezana sa kontekstom godišnjih običaja vidi više u: M. Belaj, Sveci zaštitnici u pobožnosti zajednice: Studija o Krivome Putu kod Senja, *Studia ethnologica Croatica*, 19 (2007), str. 47–74.

crkvama Varaždinskog arhiđakonata s istovrsnim pokazateljima u izvješćima kanonskih pohoda Arhiđakonata Gora iz istog vremena.²⁹⁶ Analizom je uočena visoka podudarnost zastupljenosti istih svetaca zaštitnika od bolesti na području oba arhiđakonata Zagrebačke biskupije.

Na oltarima se s nešto manjim ali primjetnim udjelom pojavljuju i drugi sveci zaštitnici – sv. Antun Padovanski zaštitnik žena i djece (6), sv. Franjo Asiški zaštitnik siromaha (5), sv. Margareta zaštitnica trudnica i roditelja (4), sv. Franjo Ksaverski zaštitnik od oluje (3), sveta Agneza (zaštitnicu usjeva), sv. Doroteja (zaštitnicu vrtlara), sv. Martin zaštitnik prosjaka i sv. Florijan zaštitnika od požara. Vrlo su česti i kipovi apostola Petra (15) i Pavla (13) te svetih ugarskih kraljeva i zaštitnika Biskupije Stjepana (11) i Ladislava (5). Na tri mjesta na oltarima u Arhiđakonatu nalazimo starozavjetnu sveticu Juditu, na dva sv. Jakova, sv. Jurja, sv. Emerika, sv. Helenu, sv. Grgura papu te po jednom kipove sv. Ambrozija i sv. Ignacija Loyolskoga.

Osim navedenih, uz Arkandjela Mihovila (10) i sv. Ivana Krstitelja (7), od svetaca "opće Crkve" na oltarima su zastupljeni i kipovi apostola Andrije (3), Marka Evanđelista (2) i Luke Evanđelista.

Propovjedaonice

Istraživanje zapisnika kanonskih pohoda pokazalo je da se u župnim crkvama i kapelama nalazilo ukupno 35 propovjedaonica. Imale su ih sve župne crkve i većina područnih kapela. Najvećim su dijelom bila načinjena od drva, dok su zidane propovjedaonice zabilježene tek u nekoliko građevina – u župnim crkvama u Bartolovcu, Križovljanu, Svetom Iliji i Varaždinu te kapeli u Radovcu. Vizitatori za neke bilježe da su "jednostavne", obojane u određenu boju ili pak s prikazom Četvorice evanđelista. Na četiri propovjedaonice bili su postavljeni kipovi evanđelista, dok su dvije bile oslikane njihovim likovima.²⁹⁷ Zapisnici iz

²⁹⁶ Arhiđakonat Gora nalazio se u središnjem dijelu Zagrebačke biskupije. Vidi više u: *Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije. I. Gorski arhiđakonat. Svezak 1. (1639.–1726.)*, (prir. A. Lukinović), Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2006.

²⁹⁷ Kipovi evanđelista nalazili su se na propovjedaonicama župne crkve u Ivancu, kapele sv. Lovre u Tužnom, župne crkve u Margečanu i župne crkva u Vidovcu, a naslikani su bili na propovjedaonicama župnih crkava u Maruševcu i Petrijancu.

70-ih, 80-ih i 90-ih svjedoče da je u posljednja tri desetljeća 17. stoljeća deset sakralnih građevina bilo opremljeno novim propovjedaonicama.²⁹⁸

²⁹⁸ Župna crkva u Ivancu (1678.), kapela u Ivancu (1694.), župna crkva u Križovljanu (1691.), kapela u Lovrečanu (1672.), župna crkva u Margečanu (1673.), kapela u Beli (1694.), kapela u Kapelcu (1678.), župna crkva u Svetom Iliji (1683.), župna crkva u Vidovcu (1694.) i župna crkva u Vinici (1696.).

Sveukupno se u župnim crkvama i kapelama Arhiđakonata nalazilo 143 oltara. Slikane oltarne pale u središtu retabla imalo je 89 oltara, dok su se u središtu 33 oltara nalazili kipovi svetaca. Oltara u trijemovima bilo je ukupno 26, a propovjedaonica 35.

Tablica 6: Pregled svih oltara sa označenom slikom ili kipom u središtu retabla, te pregled vrsta propovjedaonica.²⁹⁹

**– dvokatni oltarni retabl
s – slika u središtu
k – kip u središtu
pe – prikaz Četvorice evanđelista

Mjesto	Crkva	Titulari oltara	Propovjedaonica
Bartolovec	župna crkva	1. Sv. Bartol (glavni) **/s 2. Sv. Antun Padovanski **/s 3. Sv. Ana **/s	–
	kapela	1. Sv. Filip i Jakov ^s 2. Sv. Barbara ^k	Zidana
Šemovec	kapela	1. Sv. Duh **/s 2. Bl. Dj. Marija ^s 3. U trijemu	Drvena
Biškupec	župna crkva	1. Bl. Dj. Marija (glavni) **/s 2. Sv. Križ **/s 3. Sv. Petar **/s	Drvena
Kneginec	kapela	1. Sv. Marija Magdalena (glavni) **/s 2. Neposvećen ^s 3. Neposvećen ^s 4. U trijemu ^s	Drvena

²⁹⁹ U tablici je prikazano brojčano stanje, titulari, oprema oltara te brojčano stanje propovjedaonica i njihova uređenost.

Mjesto	Crkva	Titulari oltara	Propovjedaonica
Donja Voća	župna crkva	1. Sv. Martin **/s 2. Sv. Antun Padovanski **/s 3. Bl. Dj. Marija **/k 4. U trijemu 5. U trijemu	Drvena
	kapela	1. Sv. Toma **/s 2. U trijemu 3. U trijemu	–
Ivanec	župna crkva	1. Sv. Marija Magdalena (glavni) **/k 2. Sv. Trojstvo **/k 3. Bl. Djevica Marija Žalosna ^s	Drvena ^{pe}
	kapela	1. Sv. Ivan Krstitelj (glavni) **/s 2. Bl. Dj. Marija ^k	–
Prigorec	kapela	1. Sv. Duh (glavni) **/s 2. Sv. Trojstvo **/s 3. Bl. Dj. Marija **/k 4. U trijemu	Drvena
Križovljan	župna crkva	1. Sv. Križ (glavni) ^s 2. Bl. Djevica Marija ^s 3. Sv. Križ ^s 4. Sv. Križa ^s	Zidana
Radovec	kapela	1. Bl. Dj. Marija (glavni) ^k 2. Sv. Katarina ^s 3. Sv. Ivan Krstitelj 4. U trijemu	Zidana
Lovrečan	kapela	1. Sv. Lovro (glavni) ^k 2. Bl. Dj. Marija **/k 3. Sv. Fabijan ^s 4. U trijemu ^s	Drvena

Mjesto	Crkva	Titulari oltara	Propovjedaonica
Margečan	župna crkva	1. Sv. Margareta (glavni) **/k 2. Bl. Dj. Marija **/s 3. Neposvećen ^k 4. U trijemu	Drvena ^{pe}
Margečan (Bela)	kapela	1. Uznesenje Bl. Dj. Marije **/s	Drvena
Tužno	kapela Sv. Antun Padovanski	1. Sv. Antun Padovanski **/s 2. U trijemu 3. U trijemu	Drvena
	kapela Sv. Lovro	1. Sv. Lovro ^s 2. Bl. Dj. Marija ^s 3. Sv. Filip i Jakov ^s 4. U trijemu	Drvena ^{pe}
Maruševac	župna crkva	1. Sv. Juraj (glavni) **/s 2. Sv. Katarina ^k 3. Sv. Ana **/s 4. Bl. Dj. Marija **/k 5. U trijemu ^s	Drvena ^{pe}
Druškovec	kapela	1. Sv. Rok (glavni) ^k 2. Bl. Dj. Marija **/k 3. Sv. Antun Padovanski ^k	Drvena
Kapelec	kapela	1. Bl. Dj. Marija (glavni) **/s 2. Sv. Lucija **/s 3. Sv. Apolonija ^s	Drvena
Petrijanec	župna crkva	1. Sv. Petar i Pavao (glavni) **/k 2. Uznesenje Bl. Dj. Marije **/s 3. Sv. Pavao Apostol **/s 4. U trijemu ^k	Drvena ^{pe}

Mjesto	Crkva	Titulari oltara	Propovjedaonica
Sv. Ilija	župna crkva	1. Sv. Ilija (glavni) **/s 2. Sv. Barbara **/s 3. Sv. Trojstvo **/s 4. Neposvećen **/s	Zidana
Beletinec	kapela	1. Svi Sveti (glavni) **/s 2. Sv. Franjo Ksaverski ^s 3. Neposvećeni ^s	Drvena
Črešnjevo	kapela	1. Sv. Mihael ^k 2. Sv. Katarina **/s	–
Varaždin	župna crkva	1. Sv. Nikola (glavni) **/s 2. Sv. Barbara **/k 3. Uznesenje Bl. Dj. Marije **/k 4. Kristova Muka ^k 5. Sv. Katarina **/k 6. Sv. Fabijan i Sebastijan **/s 7. Sv. Jeronim **/k 8. Sv. Andrija ^s	Zidana
	kapela Sv. Fabijan i Sebastijan	1. Sv. Fabijan i Sebastijan **/k 2. U trijemu	–
	kapela Sv. Florijan	1. Sv. Florijan ^k 2. U trijemu 3. U trijemu	Drvena
	kapela Sv. Trojstvo	1. Sv. Trojstvo ^s 2. U trijemu – Bl. Dj. Marija ^s 3. U trijemu – Sv. Florijan ^s	Drvena
	kapela Sv. Vid	1. Sv. Vid **/s 2. Neposvećen **/s 3. Sv. Florijan **/s	–

Mjesto	Crkva	Titulari oltara	Propovjedaonica
Sračinec	kapela	1. Sv. Mihael (glavni) ^{**/s} 2. Bl. Dj. Marija ^{**/s} 3. Sv. Trojstvo ^s 4. Uznesenje Bl. Dj. Marije ^{**/s}	Drvena
Svibovec Podravski	kapela	1. Sv. Benedikt ^s 2. Sv. Martin ^k 3. Sv. Juraj ^k 4. U trijemu	Drvena
Varaždinske Toplice	župna crkva	1. Sv. Martin (glavni) ^{**/k} 2. Bl. Dj. Marija ^{**/s} 3. Sv. Trojstvo ^{**/s}	Drvena
	kapela	1. Sv. Duh ^s	Drvena
Jakopovec	kapela	1. Sv. Jakov (glavni) ^k 2. Sv. Antun Padovanski ^s 3. Bl. Dj. Marija ^s	Drvena
Kapela Kalnička	kapela	1. Sveti Apostoli (glavni) ^s 2. Neposvećen ^s 3. Neposvećen ^s	Drvena
Leskovec	kapela	1. Sv. Klara (glavni) ^s 2. U trijemu	–
Svibovec Toplički	kapela	1. Sveta Tri kralja ^{**/s} 2. Bl. Dj. Marija ^{**/s} 3. Sv. Stjepan ^{**/s} 4. U trijemu	Drvena
Vidovec	župna crkva	1. Sv. Vid (glavni) ^s 2. Bl. Dj. Marija ^{**/s} 3. Neposvećen ^{**/s}	Drvena ^{pc}

Nedeljanec	kapela	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sv. Trojstvo (glavni) **/s 2. Neposvećen **/s 3. Neposvećen **/s 	Drvena ^{pe}
Mjesto	Crkva	Titulari oltara	Propovjedaonica
Vinica	župna crkva	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sv. Marko Evan. (glavni) **/k 2. Bl. Dj. Marija **/k 3. Kristova muka **/k 4. Sv. Antun Padovanski **/s 5. Sv. Andrija Apostol **/s 6. U trijemu 	Drvena ^{pe}
	kapela Sv. Helena	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sv. Helena^s 2. Sv. Tri Kralja^s 3. Svi Sveti^s 4. U trijemu 7. U trijemu 	Drvena
Nova Ves	kapela	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sv. Katarina **/s 2. Sv. Stjepan i Ladislav **/s 3. Bl. Dj. Marija **/s 	Drvena ^{pe}

Crkveno posuđe i ruho

Prilikom kanonskog pohoda najvažnije je bilo utvrditi broj i vrste predmeta od kojih se sastojao pokretni inventar crkve; izgledu i umjetničkoj obradi predmeta vizitatori u izvješćima ne pridaju pozornost. Za općenitu analizu stanja najrelevantniji su podaci oni zabilježeni u temeljnim vizitacijama. Tijekom tih pohoda zabilježen je ukupan broj predmeta koji crkva ili kapela posjeduje, dok se u redovitim vizitacijama bilježe samo promjene u količini.

Bogatstvom, točnije brojem predmeta pokretnog inventara isticale su se, razumljivo, župne crkve u najvažnijim i najmnogoljudnijim naseljima Arhiđakonata – u Varaždinu (od 355 do 470 predmeta kroz stoljeće),³⁰⁰ Vinici (od 129 do 327), Maruševcu (od 178 do 247), Ivancu (od 112 do 240) i Biškupcu (od 62 do 244). Manje od dvjesto predmeta tijekom 17. stoljeća imale su župne crkve u Petrijancu (125–185), Varaždinskim Toplicama (141–172), Vidovcu (101–145), Margečanu (89–114), Donjoj Voći (51–114), Križovljanu (98–109) i Bartolovcu (12–87). Premda u zapisniku iz 1686. godine stoji da je župna crkva u Vidovcu siromašnija od svih drugih župnih crkava na prostoru Arhiđakonata, po kriteriju broja predmeta pokretnog inventara najsiromašnija je opremljena bila župna crkva u Bartolovcu. Među područnim kapelama brojnošću pokretnog inventara ističu se kapele u Svibovcu Topličkom (114–282), potom područne kapele varaždinske župe – Sv. Vid (101–172), Sv. Trojstvo (88–176) i Sv. Florijan (118–139) – te kapela sv. Benedikta u Svibovcu Podravskom (96–158). Od "imućnijih", slijede im kapele u Šemovcu (61–131), Druškovcu (30–117), Novoj Vesi (103–110), Prigorcu (73–105) i Sračincu (61–96). Inventar ostalih kapele tijekom 17. stoljeća brojao je prosječno između 20 i 60 predmeta.

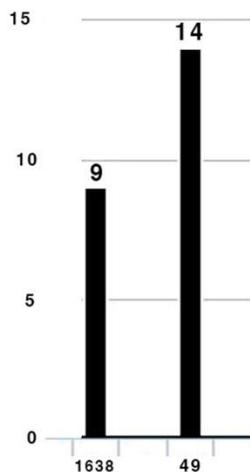
³⁰⁰ Prosječan broj predmeta izračunat je prema stanjima evidentiranim u četiri temljene vizitacije (1649., 1648., 1688. i 1694. godine).

Dinamika sveukupnog ulaganja u gradnju, popravke i opremanje crkava Varaždinskog arhidakonata tijekom 17. stoljeća

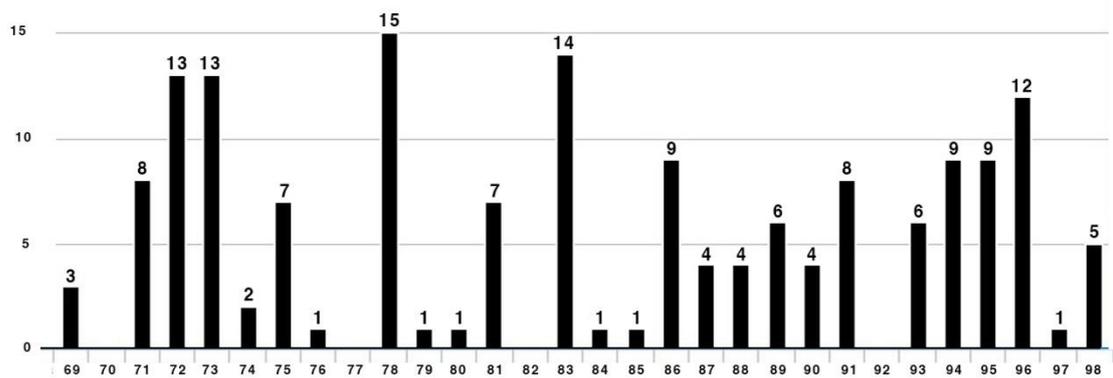
Analizom zapisa o građevinskim zahvatima, obnovi, dopremanju novih oltara i propovjedaonica moguće je odrediti količinu i dinamiku ulaganja u građevine tijekom stoljeća. Pri tom valja ponovno upozoriti da je riječ o podacima isključivo iz sačuvanih zapisnika kojih je najviše iz druge polovice stoljeća. Zbirna analiza ulaganja (arhitektura, oltari i propovjedaonice) pokazala je da je najveća aktivnost ulaganja u arhidakonatu bila 70-ih godina kada je zabilježeno sveukupno 60 investicija. Nešto ih je manje bilo 90-ih godina kada su vizitatori zabilježili 54 investicije, a slijede ih 80-te godine sa samo 47. Na osnovu zapisnika iz prve polovice stoljeća (1638. i 1649.) utvrđeno je broj od 23 investicije.

Analiza podataka pokretnog inventara u izvješćima temeljnih pohoda pokazuje ponajprije financijske i gospodarske prilike u arhidakonatu. S obzirom na nestabilne demografske prilike i povećano siromaštvo uzrokovano ratovanjima, župe nisu bile u stanju pribavljati novu liturgijsku opremu često i u velikoj količini. Najčešće su stari i istrošeni predmeti bivali zamijenjeni novima. Crkveno posuđe i ruho činilo je tada svojevrsne riznice u pojedinim župnim crkvama i kapelama, a zamjena predmeta jeftinijima kao i smanjivanje njihovog broja ukazuje na mogućnost njihovog unovčavanja za potrebe građevinskih investicija ili nabave novih oltara i propovjedaonica. Analiza sveukupnog brojčanog stanja pokazala je porast broja predmeta prema drugoj polovici stoljeća, što je u skladu s općenitim poboljšanjem životnih prilika približavanjem 18. stoljeću. Za razliku od sveukupnog investiranja u arhitekturu, oltare i propovjedaonice, najveći broj predmeta u arhidakonatu pobrojan je u godini temeljne vizitacije 1688. (4692), nešto manji broj zabilježen je 1694. (4548), potom 1678. (3821) te najmanji broj 1638. (3372).

U korelaciji s brojem investicija, manji broj predmeta 70-ih godina ukazuje na to da postoji mogućnost da su dijelovi pokretnog inventara unovčeni za izvođenje građevinskih zahvata ili kupovinu novih oltara tih godina kada je zabilježeno najviše ulaganja. Isto je moguće pretpostaviti i za 90-te godine. Zbirno stanje pokretnog inventara u temeljnoj vizitaciji 1694. godine (s drugim po redu najmanjim brojem predmeta u drugoj polovici 17. stoljeća), vjerojatno je također rezultat intenziteta građevinskih zahvata i nabave oltara 90-ih (drugi po redu najveći broj investicija u stoljeću).

Grafikon 1: Prikaz sveukupnog broja investicija u sačuvanim vizitacijama iz prve polovice 17. stoljeća

Grafikon 2: Prikaz sveukupnog broja investicija od 1669. – 1698. godine

VIII. ZAKLJUČAK

Varaždinski je arhiđakonat, kao jedan od četrnaest arhiđakonata Zagrebačke biskupije, formiran u vremenu srednjega vijeka. O podjeli tog prostora na župe i postojanju mreže župnih crkava svjedoče dokumenti iz 14. i 15. stoljeća, no cjelovitije podatke o broju, razmještanju, lokalitetima, arhitektonskom oblikovanju, interijerima, opremi i pokretnom inventaru svih sakralnih zdanja – kako župnih crkava, tako i njihovih područnih kapela – donijet će tek kanonske vizitacije iz 17. stoljeća.

U katoličkom svijetu 17. je stoljeće vrijeme obnove i provedbe dekreta potvrđenih na Tridentskom saboru (1545.–1563.), sazvanom s ciljem učvršćivanja moći papinstva i utjecaja Rimske Crkve. Političke i gospodarske okolnosti na području Banske Hrvatske (u okviru koje se nalazio Varaždinski arhiđakonat) u vremenu održavanja Sabora bile su vrlo nestabilne. Položaj katoličke crkve na tom prostoru u 16. stoljeću bio je ugrožen širenjem protestantizma i konstantnom prijetnjom turskog osvajanja. Ključnu ulogu u osnaživanju katoličanstva u sjeverozapadnoj Hrvatskoj imao je Juraj II. Drašković. Nakon što je na Tridentskom saboru, kao *orator pro regno Hungariae* zastupao kralja Ferdinanda II., njegovo ustoličenje za zagrebačkog biskupa 1563. godine označilo je početak protureformacije u Banskoj Hrvatskoj.

Tridentski je sabor obnovio opću obvezu izvršavanja kanonskih vizitacija. Kao dio redovite crkvene prakse, biskupski su se pohodi izvršavali još od 6. stoljeća, no u 15. stoljeću, kada je ukinuta obveza rezidiranja prelata u svojim sjedištima, vizitacije su zanemarene. Oživljeni dekretima Sabora, kanonski pohodi postaju u razdoblju protureformacije, tj. katoličke obnove, najvažnijim medijem komunikacije između pape, biskupa i nižeg svećenstva. Glavni im je cilj bio nadzor nad pastoralnim radom u župama, što je uključivalo i skrb o arhitekturi i građevinskom stanju crkava, opremljenosti njihovih interijera oltarima i liturgijskim namještajem te opskrbljenosti pokretnim inventarom – liturgijskim predmetima i ruhom. Vizitaciju je mogao izvršiti sam biskup ili je za to mogao ovlastiti nekog od nižih crkvenih uglednika; u Zagrebačkoj biskupiji vizitacije su obavljane po arhiđakonatima, a vizitatori su bili kanonici.

Na arhitekturu i likovne umjetnosti u vremenu poslije Tridenta utjecala su tri važna faktora. Kao prvo, od osobite važnosti, na Saboru je potvrđen dekret *O zazivanju, čašćenju i relikvijama* svetaca. Njime je obnovljen srednjovjekovni teološki princip Krista Spasitelja i definiran odnos prema svetim slikama i svecima kao Kristovim posrednicima. Na Saboru je, k tome, 1546. godine potvrđena dogma o Bezgrješnom Začecu Bl. Dj. Marije što je uvećalo pobožnost prema Bogorodici. I kao treće, godine 1577. objavljen je priručnik *Instructiones fabricae et suppellectilis ecclesiasticae* autora Karla Boromejskog. Nakon što je sudjelovao u saborskim zasjedanjima, Karlo Boromejski u svojim je *Instrukcijama* detaljno razradio upute za izgradnju, unutarne uređenje i opremanje crkvenih građevina. Zbog svojih jasnih definicija, priručnik je postao zbirom općih normi i sastavnim dijelom kanonskog zakonika Rimske crkve. *Instrukcije* su se stoga ubrzo proširile diljem Europe i postale jednim od glavnih instrumenata u provedbi katoličke obnove.

Za ovu je disertaciju provedeno arhivsko istraživanje koje je obuhvatilo sve do danas sačuvane zapisnike kanonskih pohoda Varaždinskog arhidakonata iz 17. stoljeća. Niz započinje najstarijim sačuvanim zapisnikom iz 1638., a završava zapisnikom iz 1698. godine. Sačuvano je sveukupno 28 zapisnika, od kojih je četiri – održanih u godinama 1649., 1678., 1688. i 1694. – nastalo prigodom tzv. temeljnih vizitacija (*visitationes fundamentales*), dok su ostali načinjeni tijekom redovitih vizitacija.

Istraživanjem je utvrđeno da se raspored poglavlja u zapisnicima podudara s poglavljima *Instrukcija* Karla Boromejskog. Vizitatori su redosljedom uputa u *Instrukcijama* opisivali arhitekturu, opremu unutrašnjosti, oltare, propovjedaonice, crkveno posuđe i crkveno ruho.

Usporedno s arhivskim, provedeno je i terensko istraživanje koje je obuhvatilo sve spomenike i sve lokalitete ukupno 52 sakralne građevine – 13 župnih crkava i 39 područnih kapela – pohođene i opisane od vizitatora tijekom 17. stoljeća. Svi su vizitatori – Petar Oškoci, Ivana Brašić, Kristofor Kupinić, Ivan Znika, Ivan Zubić, Šimun Juda Šidić i Toma Kovačević – bili kanonici zagrebačkog kaptola.

Od spomenute 52 građevine, samo se šest župnih crkava i petnaest kapela do danas sačuvalo u oblicima koje su imale u promatranom razdoblju. Najveći dio građevina u narednim je stoljećima zamijenjen posve novim crkvama. Neke su crkve naprosto srušene, a u pojedinim slučajevima čak su i njihove točne lokacije ostale nepoznate. Kad je riječ o

zdanjima koja su sačuvala svoje srednjovjekovne strukture, dosadašnjim je istraživanjima potvrđeno da je riječ mahom o izvorno jednobrodnim longitudinalnim građevinama s užim i nižim poligonalnim svetištima. Mnoge od njih su tijekom 17. i 18. stoljeća podvrgnute opsežnim građevinskim zahvatima (pregradnjama i dogradnjama) koji su im promijenili izvorne oblike. U manjem broju slučajeva dijelovi izvornih građevina – primjerice svodovi u svetištu, potpornjaci ili prozori – sačuvali su se u novoizgrađenim objektima.

Analiza podataka u zapisnicima vizitacija Varaždinskog arhiđakonata 17. stoljeća pokazala je da su vizitatori sustavno, savjesno i u cijelosti slijedili točke pohoda (*puncta visitationis*) koje su pak bile zasnovane na *Instrukcijama*. Usporedbom s podacima iz kanonskih vizitacija Arhiđakonata Gora vidljiv je identičan pristup opisivanju arhitekture, oltara i opreme kao i u Arhiđakonatu Varaždin. Drugim riječima, *Instrukcije* Karla Boromejskog bile su predložak za sastavljanje točaka pohoda, a time i načina opisivanja sakralnih zdanja, u svim crkveno-administrativnim jedinicama Zagrebačke biskupije.

Najveću su pozornost vizitatori, dakako, pridavali tome zadovoljavaju li crkvene građevine propisane funkcionalne norme, dok su znatno rjeđe zapisivali podatke o kvaliteti, ukrašenosti i estetskim svojstvima arhitekture i opreme interijera.

Podaci iz *temeljnih* vizitacija Varaždinskog arhiđakonata osobito su važni jer su opisi arhitektonskog stanja građevina, izgleda i opremljenosti njihovih unutrašnjosti oltarima i propovjedaonicama, te bročjanog stanja crkvenog ruha i posuđa, znatno opširniji u odnosu na redovite, svakogodišnje vizitacije. S obzirom na karakter tih dvaju vrsta vizitacija, može se reći da se vizitatori prilikom temeljnih pohoda iscrpnije koncentriraju na svaku pojedinu građevinu, dok u redovitim pohodima pozornost uglavnom usmjeravaju na promjene u odnosu na prethodnu izvršenu vizitaciju.

Kada je riječ o arhitekturi, isključivo na temelju opisa vizitatora nije moguće donositi zaključke o njihovom arhitektonskom oblikovanju i vremenu izgradnje. No, prihvaćanjem pretpostavke da su sve građevine izvorno pripadale srednjovjekovnom tipu jednobrodnih longitudinalnih crkava s užim i nižim u tlocrtu poligonalnim svetištima, spoznaje o njihovom izgledu u vremenu 17. stoljeća bitno se mijenjaju. Vizitatori ne naglašavaju izgled crkve osim u dva slučaja kada je riječ o rotondama, što su ujedno i jedine iznimke u odnosu na opisani, "arhetipski" tlocrt. Sukladno *Instrukcijama*, s obzirom na obnovljene liturgijske propise, crkve su trebale imati sakristiju. Sudeći po podacima iz vizitacija, u 17. su stoljeću sve župne crkve

Arhidakonata, kao i većina kapela, dobile sakristije, čime su se promijenili i volumeni starijih sklopova. Ostali propisi koji se odnose na arhitekturu nisu donijeli toliko novosti u oblikovanju, koliko u ojačavanju strukture građevina i upotrebi kvalitetnijih materijala. Na mjestima postojećih drvenih zvonika, primjerice, izgrađeni su zidani, unutrašnjosti građevina su popločavane, najčešće kamenom; tabulati nad lađama su u stanovitom broju slučajeva zamijenjeni svodovima, a pred ulazima u crkve su izgrađeni mali trijemovi na stupovima. Naročito je važno istaknuti da opisi u izvješćima kanonskih pohoda pružaju i spoznaje o brojnim građevinama koje se do danas nisu sačuvale. O nekima od njih postoje određene znanstvene spoznaje, ali o nekima se uopće nije pisalo u literaturi te su i same njihove lokacije nepoznate. Potonjih je u Arhidakonatu sveukupno sedam.

Osim jedne župne crkve i jedne područne kapele, sve su crkve bile okružene grobljima. Groblja su bila ponegdje ograđena gustim grmljem, ali češće, sukladno propisima, drvenim ili zidanim ogradama, a nerijetko bi se usred groblja nalazilo zvono ovješeno na drvene stupove.

Kada je riječ o poznavanju opreme interijera, značaj zapisnika kanonskih pohoda 17. stoljeća proizlazi iz činjenice da su u većini župnih crkava i kapela Varaždinskog arhidakonata stariji oltari i crkveni namještaj u 18. stoljeću zamijenjeni novima. Od sveukupno 116 oltara zabilježenih tijekom 17. stoljeća, do danas su se u unutrašnjostima crkava sačuvala samo tri. Kao i kad je riječ o arhitekturi, vizitatori nisu bili dužni detaljno opisivati oltare, već samo utvrditi njihovo brojčano stanje i zabilježiti titulare. Pa ipak, u temeljnim vizitacijama nailazimo i na podatke koji osjetno nadilaze zadane okvire opisa. Osim o konstrukcijama oltara (jedan ili dva kata), ikonografiji te hijerarhiji svetačkih kipova i slika, temeljni zapisnici sadrže i podatke o ukrašenosti oltara pozlatom, polikromijom i rezbarijama. Najveći broj oltara u crkvama Arhidakonata bio je, razumljivo, posvećen Bogorodici, a potom slijede posvete sv. Antunu Padovanskom, sv. Katarini, sv. Trojstvu i sv. Barbari. Premda se do danas nije sačuvala niti jedna propovjedaonica koja se spominje u zapisima 17. stoljeća, iz zapisnika se doznaje da su crkve uglavnom imale jednostavne drvene propovjedaonice, nerijetko sa skulpturalnim ili slikarskim ukrasima, uglavnom likovima Četvorice evanđelista, ili zidane i oličene.

Istraživanjem zapisa u izvješćima kanonskih pohoda primjećeno je da su u arhitektonskom opisivanju crkve i oltara vizitatori zabilježili i određene dijelove interijera i

eksterijera o kojima se u *Instrukcijama* ne raspravlja – podzemne grobnice (*cripta*), pobočne kapele te oltare u trijemovima. Grobnice i kapele dovode u vezu kolatore i crkvena zdanja, a zabilježene su u rijetkim slučajevima. Oltare u trijemovima imale su gotove sve crkve, ali do danas nije poznata koja je bila njihova uloga u poslijetridentskom bogoslužju na prostorima Arhiđakonata. Premda se odredbama Sabora ukida misni obred izvan crkve, iz izvješća vizitatora ne može se razabrati jesu li vanjski oltari tijekom 17. stoljeća bili u funkciji ili ne. Konkretnije zaključke o naznačenim pitanjima – odnosu patrona/kolatora prema crkvenim zdanjima, o čemu svjedoče dogradnje pobočnih kapela i uređivanje podzemnih grobnica, te održavanju starijih (srednjovjekovnih) vidova bogoslužja, o čemu svjedoče oltari u trijemovima – donijet će buduća istraživanja.

Pohodeći crkve, vizitatori su pomno evidentirali i crkveno posuđe i ruho. U temeljnim pohodima vizitator je bio dužan utvrditi ukupan broj predmeta pokretnog inventara u crkvi, dok su u redovitim pohodima bilježene samo razlike u odnosu na stanje registrirano u prethodnoj vizitaciji. Pozornost je bila usmjerena na materijale od kojih su predmeti bili izrađeni, a ne na njihov izgled. Zbirna analiza podataka te vrste tijekom stoljeća pokazala je da je u gotovo svim građevinama, s obzirom na potrebe bogoslužja, riječ o razmjerno velikim brojevima predmeta. Iako o samim predmetima ne doznajemo puno detalja, njihov je ukupan broj u pravilu razmjeran važnosti određene crkve, odnosno financijskoj moći župe. Tako je najveći broj predmeta zabilježen u župnoj crkvi u Varaždinu, a slijedi joj župna crkva u Vinici te crkve koje su se nalazile na posjedima zagrebačkog biskupa – u Biškupcu i Varaždinskim Toplicama. Podaci u temeljnim vizitacijama pokazuju da je broj predmeta pokretnog inventara u crkvama Arhiđakonata dostigao svoj vrhunac 80-ih godina, nešto manje bilo ih je 90-ih, a potom 70-ih i u prvoj polovici stoljeća (30-ih godina).

Po svemu sudeći, pokretni inventar – crkveno posuđe i ruho – svake pojedine crkve funkcionirao je kao njezina riznica; predmeti su se unovčavali, tj. prodavali za potrebe građevinskih zahvata, obnove ili nabavljanje novih oltara i propovjedaonica. Tome u prilog govori usporedba broja registriranih ulaganja u građevinske zahvate i opremu pojedinih crkava s brojem predmeta koji su tvorili njihov pokretni inventar (zabilježenim u temeljnim vizitacijama). Smanjivanje broja predmeta u 70-im i 90-im godinama zacijelo je u korelaciji s činjenicom da je upravo u tim dekadama zabilježen općeniti porast ulaganja u arhitekturu i opremu građevina.

Terenskim istraživanjem župnih crkava i kapela u vizitacijama 17. stoljeća utvrđeno je da je njihov današnji oblik u gotovo svim slučajevima formiran u kasnijem vremenu. U tom pogledu podaci iz istraživanih vizitacija pružaju nezamjenjiv doprinos poznavanju dijela povijesnog razvoja tih građevina.

Naposljetku, usporedno proučavanje spomenika sakralnog graditeljstva i podataka u zapisnicima kanonskih pohoda pokazalo je da su župne crkve i kapele Varaždinskog arhiđakonata u 17. stoljeću, dakako sukladno financijskim mogućnostima i prilikama tog doba, bile u cijelosti funkcionalno i oblikovno prilagođene arhitektonskim i liturgijskim standardima propisanim na Tridentskom saboru. Vrijeme Katoličke obnove – 17. stoljeće – ujedno je i vrijeme odlučujućeg prodora i afirmacije baroknog stila u kontinentalnoj Hrvatskoj. Barok se u sakralnoj arhitekturi i likovnim umjetnostima na prostoru Zagrebačke biskupije širio iz srednjoeuropskog kulturnog prostora, a tome su nedvojbeno pogodovala nova funkcionalna pravila o arhitekturi i opremi sakralnih zdanja propisana *Instrukcijama* Karla Boromejskog. Analiza zapisnika poslijetridentskih vizitacija svjedoči da su sve crkve Varaždinskog arhiđakonata već u prvoj polovici 17. stoljeća bile propisno obnovljene, ali govori i u prilog sve većem porastu intenziteta ulaganja u arhitektonske zahvate i opremu unutrašnjosti crkvenih građevina prema kraju stoljeća. U većini zabilježenih i analiziranih slučajeva, posrijedi su bile preinake i zamjene postojećeg. Premda se iz 17. stoljeća do danas u interijerima crkava vrlo malo toga sačuvalo, na temelju podataka u zapisnicima kanonskih pohoda može se zaključiti su u tom vremenu crkve i kapele Varaždinskog arhiđakonata bile u potpunosti "barokizirane".

IX. IZVORI I LITERATURA

ARHIVSKI IZVORI

**Kanonske vizitacije Zagrebačke (nad)biskupije – Varaždinski arhidakonat,
Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu**

Protokoli br.:

4/IV	1638. str. 182 – 197
160/I	1649. str. 1 – 87
161/II	1669. str. 2 – 17
	1671. str. 19 – 35
	1672. str. 39 – 54
	1673. str. 55 – 67
	1674. str. 69 – 86
	1675. str. 89 – 125
	1676. str. 129 – 141
162/III	1678. str. 1 – 197
	1679. str. 201 – 241
	1680. str. 261 – 303
	1681. str. 305 – 356
163/IV	1683. str. 1 – 53
	1684. str. 68 – 96
	1685. str. 100 – 130
	1686. str. 133 – 168
	1687. str. 173 – 203
164/V	1688. str. 1 – 200
	1689. str. 203 – 257
	1690. str. 259 – 313
	1691. str. 315 – 371
	1693. str. 373 – 421
165/VI	1694. str. 1 – 229
166/VII	1695. str. 3 – 168
	1696. str. 183 – 245
	1697. str. 255 – 302
	1698. str. 305 – 349

LITERATURA

- 800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina, Zbornik radova*, (ur. Miroslav Šicel, Slobodan Kaštela), Varaždin – Zagreb: HAZU, 2009.
- ADAMČEK, Josip, *Bune i otpori – Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću*, Zagreb: Globus, 1987.
- ADAMČEK, Josip, Reformacija u hrvatskim zemljama, u: *Matija Vlačić Ilirik i njegovo doba / Labin i Istra danas* (Susreti na dragom kamenu, sv. 13), Pula: Viša ekonomska škola "Dr. Mijo Mirković" Pula – Ekonomski fakultet Zagreb, 1985.
- ALEXANDER, John, *Architectural unity and rhetoric: The patronage of Carlo Borromeo*, Journal of the institute for sacred architecture, Issue 15, 2009., 16–22.
- BADURINA, Anđelko, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Sveučilišna naklada Liber, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1979.
- BARIČEVIĆ, Doris, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2008.
- BARIČEVIĆ, Doris, Kamene propovjedaonice 17. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Radovi JAZU*, 1 (1972), 87–107
- BARIČEVIĆ, Doris, *Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća u najzapadnijem dijelu Hrvatskog zagorja*, Zagreb: Ljetopis JAZU, 73 (1969.), 463–490.
- BARIČEVIĆ, Doris, *Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća u istočnom dijelu Hrvatskog zagorja*, Zagreb: Ljetopis JAZU, 76 (1972.), 283–313.
- BARIČEVIĆ, Doris, *Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća u središnjem dijelu Hrvatskog zagorja*, Zagreb: Ljetopis JAZU, 78 (1978.), 577–611.
- BARLE Janko, Imena svećenika prigodom zagrebačke sinode god. 1669., *Katolički list*, 66 (1913.), 65–67.
- BARLE, Janko, Kanonička vizita arcidjakonata varaždinskoga od godine 1649., u: *Katolički list*, Zagreb, br. 32, 33, 34, 1912.
- BARLE, Janko, Naše diecezanske sinode, *Bogoslovna smotra*, Vol. 4, 2–3 (1913.), 157–178.
- BEKIĆ, Luka, Zaštitna arheologija u okolici Varaždina – arheološka istraživanja na autocesti Zagreb – Goričan i njezinim prilaznim cestama, Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2006.
- BELAJ, Juraj, Arheološka istraživanja crkve sv. Ivana Krstitelja u Ivancu 2008. g., *Godišnjak Instituta za arheologiju*, 5 (2009.), 90–94.

- BELAJ, Juraj, Arheološka istraživanja lokaliteta Stari grad u Ivancu (2007.–2010.), u: *Arheologija varaždinskog kraja i srednjeg Podravlja*, Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 2012., 215–225.
- BELAJ, Juraj, Arheološka istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivancu 2011. g, *Godišnjak Instituta za arheologiju*, 8 (2012.), 90–94.
- BELAJ, Juraj, *Ivanec kroz slojeve prošlosti. Deset godina arheoloških istraživanja u Ivancu*, Grad Ivanec, 2008.
- BELAJ, Juraj, Jesu li postojale župe na području ivanovačkog belskog preceptorata 1334. godine?, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 24 (2008.), 473–480.
- BELAJ, Juraj, Novi prilozi povijesti Ivanca, *Ivanečka škrinjica*, 2 (2006.), 22–30.
- BELOŠEVIĆ, Stjepan, *Županija Varaždinska i slob. kralj. grad Varaždin*, Zagreb: Vlastita naklada, 1926.
- BLUNT, Anthony, *Artistic theory in Italy 1450–1600*, Oxford: Oxford University press, 1962.
- BORKOVIĆ, Janko pl., Prilog povijesti biskupa Martina Borkovića i zagrebačke biskupije u drugoj polovici 17. vijeka, *Starine*, 35 (1916.), 375–395.
- BOTICA, Dubravka, *Barokne četverolisne crkve u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Zagreb: Školska knjiga, 2015.
- BOTICA, Dubravka, Današnje čitanje teza Anđele Horvat. Arhitektura 17. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj, Između gotike i baroka, *Peristil*, 54 (2011.), 143–150.
- BOTICA, Dubravka, Gotika u baroku. Problemi stila u arhitekturi 17. stoljeća na izabranim primjerima, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 28 (2004.), 114–125.
- BOTICA, Dubravka, Izvori za povijest sakralne arhitekture na području vrbovečkog arhiđakonata (17.–19. st.), *Croatica Christiana Periodica*, 54 (2004.), 37–102.
- BOTICA, Dubravka, Naručiteljska djelatnost Jurja Branjuga, "Biskupa graditelja", u: *Gradnja i opremanje župne crkve sv. Ladislava u Pokupskom kao odraz kulturnih i političkih ideja kraja 17. i prve polovine 18. stoljeća u Zagrebu*, *Croatica Christiana Periodica*, 63 (2009.), 87–108.
- BOTICA, Dubravka, Utjecaj i interpretacija tradicije u arhitekturi 17. i 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, u: *Arhitekturna zgodovina, Med starim in novim*, (ur. Renata Novak Klemenčič), Ljubljana: Oddelek za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2011., 40–49.
- BOTICA, Dubravka – DOMŠIĆ, Lana, Župna crkva sv. Nikole u Varaždinu, Prilog sakralnoj arhitekturi kasnobaroknog razdoblja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Peristil*, 51 (2008.), DPUH, Zagreb, 29–40.

- BOTICA, Dubravka – KANIŠKI, Ana, Arhivski izvori za povijest gradnje župne crkve Uznesenja Bl. Djevice Marije u Kupincu, *Croatia Christiana Periodica*, Vol. 36, 59 (2012.), 33–49.
- BOWD, Stephen D., *Reform before the reformation. Vincenzo Querini and the religious renaissance in Italy*, Studies in Medieval and Reformation Thought, Vol. LXXXVII, Leiden: Brill, 2002.
- BRAUN, Joseph, *Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwicklung*, München: Alte Meister Guenther Koch & Co., 1924.
- BUČAR, Franjo, *Povijest reformacije i protureformacije u Međimurju i susjednoj Hrvatskoj*, Varaždin: Platzer, 1913.
- BUDAK, Neven, *Gradovi varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb: Dr. Feletar, 1994.
- BUDAK, Neven, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, Biblioteka: Hrvatska povijest, Zagreb: Leykam international, 2007.
- BUDAK, Neven – STRECHA, Mario – KRUŠELJ, Željko, *Habsburzi i Hrvati*, Zagreb: Srednja Europa, 2003.
- BUTURAC, Josip – IVANDIJA, Antun, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb: HKD sv. Ćirila i Metoda, 1973.
- BUTURAC, Josip, Popis župa 1334. i 1501. godine, u: *Starine*, 59 (1984.), 43–107.
- BUTURAC, Josip, Popis župa zagrebačke biskupije g. 1650, *Croatia sacra*, vol. 8, 15–16 (1938.), 87–96.
- BUTURAC, Josip, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., 409–454.
- BUTURAC, Josip, Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094.–1944., u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije: u spomen 859. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., 2–54.
- CAMPENHAUSEN, Hans von, Die Bilderfrage in der Reformation, u: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, Vol. 68 (1975.), 97–108.
- Crkvena umjetnost i baština novomaroškog kraja*, Katalog izložbe, Varaždin: Gradski muzej Varaždin, 1992.
- CVEKAN, Paškal, *Dva stoljeća župe Kneginec*, Kneginec: RKT župa Kneginec, 1989.
- CVETNIĆ, Sanja, *Ikonografija nakon Tridentskog sabora i hrvatska likovna baština*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb: FF press, 2007.

- CVETNIĆ, Sanja – ŠOUREK, Danko, Zagrebački franjevci i ikonografija nakon Tridentskog sabora, *Tkalčić*, 14 (2010.), 83–130.
- CVETNIĆ, Sanja, Umjetnička baština Varaždina – Između zavičajnoga i europskoga identiteta, *Hrvatska revija* 2, 2009., 4–18.
- CVITANOVIĆ, Đurđica, Crkvena umjetnost na području Zagrebačke nadbiskupije (biskupije) u razdoblju baroka, *Peristil*, 50 (2007.), 119–130.
- CVITANOVIĆ, Đurđica, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja*, Knjiga I., Gorički i Dubički arhiđakonat, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, 1985.
- ČABRIJAN, Josip – GORENC, Marcel – VIKIĆ, Branka, *Pregled povijesti Varaždinskih Toplica*, 2. ispravljeno i dopunjeno izdanje (ur. Stjepan Hajduk), Varaždinske Toplice: Turističko društvo i muzej, 1973.
- ČABRIJAN, Josip, Pregled povijesti Varaždinskih Toplica, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 5 (1966.), 16–31.
- ČERPINKO, Ivan, *Maruševac*, Maruševac: Općina Maruševac, 2002.
- DEMO, Šime, *Kanonske vizitacije Senjske i Modruške (Krbavske) biskupije, Personalne vizitacije župe Senj (18. stoljeće)*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007.
- Die Geschichte des Christentums*, Band 9 (1620/30–1750), Das Zeitalter der Vernunft, (ur. Marc Venard), Freiburg – Basel – Wien: Verlag Herder, 1992.
- DOAK, Robin S., *Pope Leo X, Opponent of the reformation*, Mankato, MN: Compass point books, 2006.
- DOBRONIĆ, Lelja, Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkog biskupa prema ispravi kralja Emerika iz god. 1201., *Rad JAZU*, 283 (1951.), 245–318.
- DRVODERIĆ, Josip, Vjerska razglednica Voće u riječi i slici, Donja Voća: Župa sv. Martina biskupa Donja Voća, 2008.
- ĐURIĆ, Tomislav, *Crkvena baština varaždinsko-topličkog kraja*, Varaždin: Ogranak Matice hrvatske, Varaždin, 2010.
- ĐURIĆ, Tomislav – Feletar, Dragutin, *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica: Ogranak Matice hrvatske, 1991.
- FARLATI, Daniele, *Illyrici sacri Tomus quintus. Ecclesia Jadertina cum suffraganeis et Ecclesia Zagrabiensis*, Venetiis: Apud Sebastianum Coleti, 1775.
- Feudalni posjedi – posjednici i podložnici*, Katalog izložbe, Varaždin: Državni arhiv Varaždin, 2010.
- FILIĆ, Krešimir, Franjevci u Varaždinu: poviest varaždinske crkve i samostana, u: *O 700 – godišnjici dolaska franjevaca u Varaždin*, Varaždin: samostalna naklada, 1944.
- FILIĆ, Krešimir, Župna crkva u Biškupcu, *Naše pravice*, 17 (1924.)

- FILIPAN, Božena, Barokna baština Varaždinskih toplica s osvrtom na zaštitu i revitalizaciju, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 8–9 (1996.), 41–73.
- FILIPAN, Božena, *Varaždinske Toplice u hrvatskoj povijesti i kulturi*, Varaždinske Toplice: Matica hrvatska, Ogranak Varaždinske Toplice, 2010.
- FRANZEN, August, *Pregled povijesti Crkve*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988.
- From Trent to Vatican II: Historical and Theological Investigations*, (ur. Raymod F. Bulman – Frederick J. Parrella), Oxford: Oxford University Press, 2006.
- GALLEGOS, Matthew, Charles Borromeo and Catholic tradition, *Journal of the Institute for sacred architecture*, 9 (2004.), 14–19.
- GOSS, Vladimir Peter – JUKIĆ, Vjekoslav, Rural romanesque and a Europe without borders. The case of St. Mark's church in Vinica, *Hortus Artium Medievalium*, 14 (2008.), 133–140.
- GOSS, Vladimir Peter, *Stotinu kamenčića izgubljenog raja. Romanička skulptura u muzejima i zbirkama između Save i Drave*, Katalog izložbe, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2007.
- Gotika v Sloveniji: Ljubljana 1. junij – 1. oktober 1995*, Katalog izložbe, (ur. Janez Balažic), Ljubljana: Narodna galerija, 1995.
- GREGURINČIĆ, Zvonimir, *Spomenica 1993.–2003., Općina Trnovec Bartolovečki*, Varaždinske Toplice: Tonimir, 2003.
- HAJDUK, Stjepan, Kapela sv Duha, *Toplički list*, 47 (1998.), Varaždinske Toplice, 1998.
- HAJDUK, Stjepan, *Varaždinske Toplice: kulturno-povijesni i turistički vodič*, Varaždinske Toplice: Tonimir, 1995.
- HESS KICKERT, Birgit, *Architekturtheorie der italienischen Renaissance. Die instructiones fabricae et supellectilis ecclesiasticae des Carlo Borromeo*. Saarbrücken: Recenseo – Texte zu Kunst und Philosophie, 1999.
- HORVAT, Anđela, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: R. Matejčić – A. Horvat – K. Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., 1–381.
- HORVAT, Anđela, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975.
- HORVAT, Anđela, O djelovanju "Povjerenstva" II. i III., *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 4–5 (1978./1979.), 6–7 (1980./1981.)
- HORVAT, Anđela, Pregled spomenika kulture općine Pregrada, *Kaj*, 1 (1980.), 67–123.
- HORVAT, Anđela, Pregled spomenika kulture s područja općine Klanjec, *Kaj*, 3 (1979.), 15–69.
- HORVAT, Anđela, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Čakovec: Matica hrvatska, 2010.

- HORVAT, Rudolf, *Povijest grada Varaždina*, Varaždin: HAZU Varaždin, 1993.
- HORVAT-LEVAJ, Katarina – BARIČEVIĆ, Doris – REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, *Akadska crkva sv. Katarine u Zagrebu*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2011.
- HORVAT-LEVAJ, Katarina, *Barokna arhitektura*, Zagreb: Naklada Ljevak, Institut za povijest umjetnosti, 2015.
- HRG, Metod – KOLANOVIĆ, Josip, *Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije: (1615–1914)*, Zagreb: Arhiv Hrvatske, 1989.
- HRG, Metod, Oporuka biskupa Martina Borkovića (1667.–1687.), *Croatica Christiana Periodica*, 18 (1986.), 66–88.
- HRG, Metod, Ubikacija nekih župa zagrebačke biskupije iz 14. stoljeća, *Croatica Christiana Periodica*, 1 (1977.), 47–61.
- HRG, Metod, Varaždinski arhidakonat 1638. godine, *Croatica Christiana Periodica*, 22 (1988.), 151–196.
- Hrvatska i Europa: Kultura, znanost i umjetnost, sv. 3, *Barok i prosvjetiteljstvo (17.–18. st.)*, (ur. Ivan Golub), Zagreb: HAZU, 2003.
- Hrvatska opća enciklopedija*, sv. 6, 7 (ur. August Kovačec), Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.
- Hrvatska umjetnost. Povijest i spomenici* (ur. Petar Prelog – Milan Pelc – Tonko Maroević – Vladimir Goss), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2010.
- ILIJANIĆ, Mira, *Urbanizam, Graditeljstvo, Kultura*, Varaždin: Grad Varaždin i Gradski muzej Varaždin, 1999.
- Instructionum fabricae et Supellectilis ecclesiasticae libri II Caroli Borromei (1577)*, (Monumenta studia instrumenta liturgica, 8), Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, Axios Group, 2000.
- Isusovačka baština u Hrvata: u povodu 450-te obljetnice osnutka Družbe Isusove i 500-te obljetnice rođenja Ignacija Loyole*, Katalog izložbe, (ur. Biserka Rauter Plančić), Zagreb: Muzejsko-galerijski centar, 1992.
- Isusovci u Hrvata: zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata*, Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1992.
- IVANČAN, Ljudevit, Iz povijesti zagrebačkih kanonika, *Narodna starina*, Vol. 4, 10 (1925), 17–26.
- JAGAČIĆ, Tomislav, *Sveti Ilija: fotomonografija*, Sveti Ilija: Općinsko poglavarstvo Sveti Ilija, 2001.

- JEDIN, Hubert, Das Tridentinum und die Bildenden Künste, u: *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 74 (1963), 321–339.
- JEDIN, Hubert, Handbuch der Kirchengeschichte, Band III, IV, Freiburg–Basel–Wien: Herder, 1967.
- JEDIN, Hubert, *Kleine Konziliengeschichte, Die zwanzig Okumenischen Konzilien in Rahmen der Kirchengeschichte*, Freiburg: Verlag Herder, 1962.
- JEDIN, Hubert, *Velika povijest Crkve*, Svezak XXVI, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.
- JUNGMANN, Joseph Andreas, Das Konzil von Trient und die Erneuerung der Liturgie, u: *Das Weltkonzil von Trient, Sein Werden und Wirken*, Vol 1., Freiburg, 1951., 325–336.
- Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije, I. Gorski arhidakonat, Svezak I. (1639.–1726.)*, (prir. Andrija Lukinović), Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nabiskupije "Tkalčić", 2006.
- KAPITANOVIĆ, Vicko, Biskup Juraj Drašković na Tridentskom saboru, *Kačić. Zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja*, 6 (1974.), 105–121.
- KARAMAN, Ljubo, *O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva*, Zagreb: Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, 1963.
- KARAMAN, Ljubo, *O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji*, Historijski zbornik, 1–4 (1948.), 103–127.
- KLAIĆ, Vjekoslav, Kanonik Ivan Znika, meceni hrvatske književnosti i umjetnosti (1629.–1706.), *Bogoslovska smotra*, Vol. 13, 2 (1925.), 356–370.
- KLAIĆ, Vjekoslav, Tomo Kovačević, povjesničar hrvatski (1664.–1724.), *Bogoslovska smotra*, Vol. 13, 1 (1925.), 80 – 102.
- Kneginec – Khene pod okriljem Sv. Marije Magdalene*, Zbornik radova (ur. Anđelko Koščak), Zagreb – Kneginec: Ogranak Matice hrvatske Novi Marof, 2012.
- KNIEWALD, Dragutin, *Liturgika*, Zagreb: Tipografija, 1937.
- KORUNEK, Marijana – TRSTENJAK, Željko, Obnova pročelja župne crkve sv. Martina biskupa u Varaždinskim Toplicama, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 37–38 (2013–2014), 183–196.
- KOŠČAK, Anđelko, *Remetinec i Oštrice: pod okriljem čudotvorne Majke Božje Čiselske*, Zagreb – Remetinec: Župni ured Remetinec, 1998.
- KOŠČAK, Anđelko, *Vinica*, Zagreb – Vinica: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2013.
- KOŠČAK, Anđelko, *Župa sv. Vida i sv. Jurja u Madžarevu*, Zagreb: Ogranak Matice hrvatske, 2008.
- KOŠIĆ, Ivan, *Povijest župe Križovljan*, Varaždin: Župni ured Križovljan, 1987.

- KOŽUL, Stjepan, *Kalnički arhiđakonat, danas Bjelovarsko-kalnički arhiđakonat Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb: "Tkalčić" Društvo za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije, 2005.
- KRAŠ, Marijan, *Ivanec. Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine. Ivancu za šestotu obljetnicu povodom prvoga pisanoga spomena Ivanca 1936.–1996.*, Varaždin: Zlatni ajngel, 1996.
- KRČELIĆ, Baltazar Adam, *Annuae 1748.–1767.*, Zagreb, 1901.
- KRČELIĆ, Baltazar Adam, *Povijest stolne crkve zagrebačke*, (prir. Zlatko Šešelj), Zagreb: Biblioteka Hrvatska povjesnica, 1994.
- KRIŽIĆ-ROBAN, Sandra, Stanovi zagrebačkih kanonika – od zajedničkog stanovanja do reprezentativne kurije Ivana Znike, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 21 (1997.), 101–110.
- KUDIŠ BURIĆ, Nina – LABUS, Nenad, *U kraljevskim stranama i pod Svetim Markom – Dalle parti imperiali e sotto San Marco*, Rijeka: Riječka nadbiskupija, Porečko-pulska biskupija, 2003.
- KUDIŠ BURIĆ, Nina, Projekt Giacomina Briana za Isusovačku crkvu sv. Vida u Rijeci, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 34/1 (1994.), 269–282.
- KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Ivan, *Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1891.
- LAVRIČ, Ana, *Ljubljanska škofija v vizitacijah 17. stoletja. Vizitacije kot vir za umetnostno zgodovino*, Ljubljana: Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, 2007.
- LAVRIČ, Ana, *O hijerarhiji svetnikov na oltarnih nastavkih iz vizitacijskih zapisnikov ljubljanskega škofa Otona Friderika Buchheima (1641–1664)*, *RIHA Journal*, 0027, 2011.
- LENTIĆ, Ivo, Gradnja i graditelji župne crkve sv. Nikole, u: *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 6 (1968.), 21–30.
- LENTIĆ, Ivo, Prilog istraživanju radova augusburških majstora u Hrvatskoj, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 12–13 (1988.–1989.), 251–255.
- LENTIĆ, Ivo, Pavlinski samostan i crkva sv. Marije u doba baroka, u: *Kaj, Graditeljsko nasljeđe (Lepoglava III)*, 5 (1982.), 58–59.
- LENTIĆ-KUGLI, Ivy, *Graditelji oltara sv. Nikole u župnoj crkvi u Varaždinu*, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, XVII, 6 (1968.), Zagreb, 31–36
- LENTIĆ-KUGLI, Ivy, Jedno nepoznato djelo slikara Antuna Kellera u Knegincu, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, XVII, 6 (1968.), 19–20.
- LENTIĆ-KUGLI, Ivy – NOVAK, Silvije – BARIČEVIĆ, Doris – IVANČEVIĆ, Radovan, *Isusovačka crkva i samostan u Varaždinu: Prilog istraživanju* (Mala biblioteka Godišnjaka

zaštite spomenika kulture Hrvatske, Sv. 6), Zagreb: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, 1988.

LENTIĆ-KUGLI, Ivy, *Povijesna urbana cjelina grada Varaždina*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1977.

LENTIĆ-KUGLI, Ivy, *Varaždin nakon požara 1776. godine*, Zagreb: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, 1973.

LENTIĆ-KUGLI, Ivy, *Varaždinski graditelji i zidari 1700–1850*, Zagreb: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, 1981.

LENTIĆ-KUGLI, Ivy, *Zgrade varaždinske povijesne jezgre*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2001.

LUKINOVIĆ, Andrija, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb: Glas koncila, 1995.

LUKINOVIĆ, Andrija, *Župa Margečan*, Margečan: Župni ured Margečan, 1998.

MAYER-HIMMELHEBER, Susanne, *Bischöfliche Kunstpolitik nach dem Tridentinum. Der Secunda–Roma – Anspruch Carlo Borromeos und die mailändischen Verordering zu Bau und Ausstattung von Kirchen* (Tuduv-Studien, Reihe Kunstgeschichte, Band 11), München: Tuduv-Verlagsgesellschaft, 1984.

MESEK, Ariana, O liturgijskom ruhu u fundusu Gradskog muzeja Varaždin, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 23 (2012.), 413–443.

MINNICH, Nelson H., The Last Two Councils of the Catholic Reformation: The Influence of Lateran V and Trent, u: *Early Modern Catholicism*, (ur. Kathleen M. Comerford – Hilmar M. Pabel), Toronto: University of Toronto press, 2001.

Mir i dobro, umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije Sv. Ćirila i Metoda, katalog izložbe, (ur. Marija Mirković – fra Emanuel Hoško), Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 1999.

MIRKOVIĆ, Marija, Udio franjevaca u sazrijevanju varaždinskoga baroka, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 6–7 (1994.), 13–25.

MÜLLER, Werner – VOGEL, Günther, *Atlas arhitekture*, Sv. II, Zagreb: Golden marketing – IGH, 1999.

Mundi melioris origo, Marija i Hrvati u barokno doba, Zagreb: Kršćanska sadašnjosti, 1988.

NERALIĆ, Jadranka – JERKOVIĆ, Marko, Kako postati zagrebačkim biskupom u posttridentskome razdoblju: Petar Petretić i Zagrebačka biskupija 1648., *Povijesni prilozi*, 45 (2013.), 45–111.

NEŽIĆ, Dragutin, Biskup Borković, u: *Kulturno poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije: u spomen 850. godišnjice osnutka*, Zagreb: Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., 705–726.

- NUBOLA, Cecilia – TURCHINI, Angelo, *Visite pastorali ed elaborazione dei dati. Esperienze e metodi.*, Bologna: Il Mulino, 1993.
- Od svagdana do blagdana – barok u Hrvatskoj*, Katalog izložbe, (ur. Vladimir Maleković), Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993.
- O'MALLEY, John W., *Trent and all that. Renaming catholicism in the early modern era*, London: Harvard University press, 2002.
- O'MALLEY, John W., *Trent. What Happend at the Council*, London: Harvard University press, 2013.
- ONYEMS OKWURU, Christian, *The responsibilities and significance of the congregatio pro clericis in the life and ministry of the Diocesan clergy*, Bloomington, IN: Xlibris Corporation, 2012.
- Opći šematizam katoličke Crkve u Jugoslaviji – Cerkev u Jugoslaviji 1974.*, Zagreb: Biskupska konferencija Jugoslavije, 1975.
- PALEOTTI, Gabriele, *Discourse on sacred and profane images*, Los Angeles, CA: Getty Publications, 2012.
- PASCUTTINI-JURAGA, Vesna, Pokretni inventar župne crkve sv. Marije Magdalene u Knegincu, u: *Kneginec – Khene pod okriljem Sv. Marije Magdalene, Zbornik radova*, Zagreb – Kneginec, Ogranak Matice hrvatske Novi Marof, 2012., 37–42.
- PATAFTA, Daniel, Proturreformacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Podravina: Časopis za multidisciplinarna istraživanja*, 8 (2005.), 33–46.
- PERINČIĆ, Tea, Prilog istraživanju apostolskih vizita Agostina Valiera u dalmatinskim i istarskim biskupijama, *Povijesni prilozi*, 17 (2008.), 157–176.
- PEŠKAN, Ivana – PASCUTTINI-JURAGA, Vesna, Crkva sv. Nikole i varaždinski medvjed – novi prilozi istraživanjima srednjovjekovne umjetnosti u Varaždinu, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 23 (2012.), 269–286.
- PEŠKAN, Ivana – PASCUTTINI-JURAGA, Vesna, Neka srednjovjekovna naselja i župe južnog varaždinskog podbrežja, *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser., 36 (2009.), 425–442.
- PEŠKAN, Ivana – PASCUTTINI-JURAGA, Vesna, Varaždinska srednjovjekovna sakralna arhitektura – novi prilozi istraživanjima, *Radovi Zavoda za Znanstveni rad HAZU Varaždin*, 24 (2013.), 119–135.
- PEŠKAN, Ivana – PASCUTTINI-JURAGA, Vesna, Vinica i Pranger, *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser., 38 (2011.), 283–296.
- PLANK, Georg, *Was kommt nach Trient?*, *Kirchliche Personalentwicklung nach dem II. Vatikanum*, Wien: LIT Verlag, 2005.
- Početak boljeg svijeta, Blažena Djevica Marija u Hrvatskom zagorju*, Krapina: Krapinsko-zagorska županija, 1998.

POLACK, Gillian – KANIA, Katrin, *The Middle Ages Unlocked: A Guide to Life in Medieval England 1050 – 1300*, Stroud: Amberely Publishing, 2015.

POTOČNIK, Iva, Nestala barokna crkva s. Vida u Vidovcu, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, Zagreb – Varaždin, 24 (2013.), 479–488.

POTOČNIK, Iva, Prilog poznavanju povijesti župne crkve Uznesenja Bl. Dj. Marije u Bišupcu kod Varaždina, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, Zagreb – Varaždin, 23 (2012.), 287–299.

POTOČNIK, Iva – RANČIĆ, Jelena, Nova župna crkva u Svetom Iliji, u: *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914. – 1918.*, Zbornik radova, Zagreb – Varaždin: HAZU, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, 2014., 501–515.

Povijest Hrvata, Druga knjiga, Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata, (ur. Mirko Valentić – Lovorka Čoralic – Franko Mirošević), Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Prva Monografija Općine Sračinec, (ur. Anica Jeremić), Pretetinec: Letis d.o.o., 2012.

RAČKI, Franjo, Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, u: *Starine*, 4 (1872.), 201–229.

RAUKAR, Tomislav, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb: Školska knjiga, Zavod za Hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997.

RAZUM, Stjepan, Biskupijska skupština (sinoda) Zagrebačke biskupije iz 1673. godine. Druga biskupijska skupština biskupa Martina Borković, *Tkalčić*, 10 (2006.), 9–104.

RAZUM, Stjepan, Najstarije sačuvane župničke prisega u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Knjiga župničkih prisega (1648.–1674.), *Tkalčić*, 8 (2004.), 113–199.

RAZUM, Stjepan, Popis svećenika Zagrebačke biskupije iz 1501. godine, *Tkalčić*, 7 (2003.), 291–446.

REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, Štafelajno slikarstvo od XVII. do XIX. stoljeća, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*, (ur. Katarina Horvat-Levaj – Ivanka Reberski), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997., 175–177.

REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, Prilog opusu varaždinskog slikara Blasiusa Gruebera, *Radovi instituta za povijest umjetnosti*, 22 (1998.), 96–107.

REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, Problemi autorstva nekih baroknih slika u varaždinskom Uršulinskom samostanu i njihova provenijencija, u: *300 godina Uršulinki u Varaždinu*, (ur. Eduard Vargović – Klaudija Đuran), Varaždin: HAZU, Zavod za znanstveni rad Varaždin, 2003., 371–382.

REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, *Barokno slikarstvo u Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2004.

REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, 17th century painting in North Croatia, *Acta historice actis Slovenica*, II (2006.), 17–29.

REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, Sakralno slikarstvo od 17. do 19. stoljeća, u: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko-zagorska županija*, (ur. Ivanka Reberski), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, 2008., 50–57.

REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, Barokno slikarstvo u sjevernoj Hrvatskoj, u: *Hrvatska umjetnost. Povijest i spomenici*, (ur. Petar Prelog – Milan Pelc – Tonko Maroević – Vladimir P. Goss), Zagreb: Institut za povijesti umjetnosti, Školska knjiga, 2010., 289–319.

RUSPINI, Angelo, Konstitucije zagrebačke sinode iz god. 1602., *Bogoslovska smotra*, 9, 2 (1918), 51–69.

SAKAČ, Stjepan, Seljaci Kristu Kralju, u: *Glasnik Srca Isusova*, god. 46., Zagreb, 1977., 332–334.

San Carlo Borromeo. Catholic reform and ecclesiastical politics in the second half of the sixteen century, (ur. John M. Headley – John B. Tamaro), Washington: Folger Books, 1988.

SCHLOSSER, Julius, *Die Kunstliteratur: ein Handbuch zur Quellenkunde der neueren Kunstgeschichte*, Wien: Schroll, 1924.

SCHREIBER, Georg, Der Barock und das Tridentinum, Geistgeschichtliche und kultische Zusammenhängen, u: *Das Weltkonzil von Trient, Sein Werden und Wirken*, Bd. I., Freiburg: Verlag Herder, 1951., 381–425.

SEKULIĆ, Ante, Biskup Martin Borković (1597.–1687.), *Croatia Christiana Periodica*, 15 (1985.), Zagreb, 65–88.

SEKULIĆ, Stjepan Selišćević od Gacke, biskup i junak, *Crkva u svijetu*, Vol 29, 2 (1994.), 189–195.

Sic ars deprenditur arte. Zbornik u čast Vladimira Markovića, (ur. Sanja Cvetnić – Milan Pelc – Daniel Premerl), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2009.

SIROVEC, Ivan, *Sveci. 128 životopisa i poruka*, Đakovo: Karitativni fond UPT, 2003.

SKOČIBUŠIĆ, Kristijan, *Općina Vidovec*, Vidovec: Štampa Strbad, 1999.

SOKOL GOJNIK, Zorana – CRNČEVIĆ, Ante – OBAD ŠĆITAROCI, Mladen, Utjecaji na preobrazbe kršćanske liturgijske arhitekture do 20. stoljeća, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, Vol. 19, 2/42 (2011.), 282–295.

- SPEHR, Christopher, *Luther und das Konzil* (Beitraege zur historischen Theologie, 153), Tübingen: Mohr Siebeck, 2010.
- SRŠAN, Stjepan, *Visitationes canonicae, Liber X., Regio Diakovariensis 1751.–1833.*, Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2011.
- STEINER, Marijan, Liturgijska raznolikost u prošlosti i liturgijski pluralizam u sadašnjosti, *Bogoslovska smotra*, 2–3, (2003), 329–339
- STELE, France, *Umetnost svetega: cerkve na Slovenskem. The art of the sacred: churches in Slovenia*, Koper: Ognjišče, 2011.
- Sveti trag, devetsto godina zagrebačke nadbiskupije 1094.–1994.*, katalog izložbe, (ur. Tugomir Lukšić – Ivanka Reberski), Zagreb: MGC – Muzej Mimara, 1994.
- SZABO, Gjuro, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb: Spektar, 1974.
- SZABO, Gjuro, Izvještaj o radu zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u godini 1911: Spomenici kotara Klanjec i Pregrada, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, 12 (1912), 201–259.
- SZABO, Gjuro, O čuvanju starog pokućstva u našim crkvama, *Katolički list*, 67 (1916.), 104–106.
- SZABO, Gjuro, Spomenici kotara Ivanec, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 14 (1919), 22–97.
- SZABO, Gjuro, *Spomenici kotara varaždinskog*, (oko 1919), rukopis pohranjen u Gradskom muzeju Varaždin,.
- SZABO, Gjuro, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006.
- SZABO, Gjuro, *Umjetnost u našim ladanjskim crkvama*, Zagreb, 1929.
- ŠABAN, Ladislav, Pogled u prošlost Ivanca, u: *Ivanečki kalendar '77*, Varaždin: Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće Varaždin, 1977., 143–158.
- ŠABAN, Ladislav, Povijest ivanečkog grada, u: *Ivanečki kalendar '86*, Varaždin: Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće Varaždin, 1986., 91–97.
- ŠABAN, Ladislav, Povijest Starog grada Ivanca, u: *Ivanečki kalendar '94*, Varaždin: Tiva, 1994., 45–52.
- ŠANJEK, Franjo, Crkva i zrinsko-frankopanska urota, *Croatica Christiana Periodica*, 28 (1991.), 199–204.
- ŠANJEK, Franjo, Crkva u Hrvata u doba Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 12–13 (2001.), 15–23.
- ŠANJEK, Franjo, *Kršćanstvo na Hrvatskom prostoru*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991.

- ŠAŠKO, Ivan, *Direktorij o pučkoj pobožnosti i liturgiji. Načela i smjernice*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2003.
- Šematizam Zagrebačke nadbiskupije*, (ur. Tomo Petrić), Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, 1996.
- ŠIMUNIĆ, Ljerka, Oltar sv. Lovre u kapeli varaždinskog Starog grada, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 6–7 (1994.), 43–49.
- ŠUMI, Nace, *Arhitektura XVI stoljetja na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenska matica, 1966.
- ŠUMI, Nace, *Arhitektura XVII stoljetja na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenska matica, 1969.
- TANODI, Zlatko, *Poviestni spomenici slobodnoga kraljevskoga grada Varaždina*, Svezak I, Varaždin: Narodna tiskara, 1942.
- Tisuću godina hrvatske skulpture*, katalog izložbe (ur. Igor Fisković), Zagreb: MGC, 1991.
- TKALČIĆ, Ivan Krstitelj, *Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije*, knjiga II, Zagreb, 1894.
- TKALČIĆ, Ivan Krstitelj, *Prilog za poviest zagrebačkih sinoda u XV. i XVI. vieku*, *Starine*, 16 (1884.), 117–129.
- Umjetnička topografija Hrvatske, Krapinsko-zagorska županija*, (ur. Ivanka Reberski), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb, 2008.
- Umjetnost i naručitelji, *Zbornik Dana Cvita Fiskovića*, (ur. Jasenka Gudelj), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2010.
- VANINO Miroslav, Prinosi povijesti varaždinske gimnazije XVII. i XVIII. vijeka, *Vrela i prinosi*, 2 (1933), 122–164.
- VANINO, Miroslav, *Isusovci i hrvatski narod*, Sv. III., Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1969.
- Varaždinski zbornik: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Varaždinu od 1. do 3. listopada 1981. g. povodom obilježavanja 800. godišnjice grada*, (ur. Andre Mohorovičić), Zagreb: JAZU, 1983.
- Visitationes Canonicae, Kanonske vizitacije knj. 1.–10.*, Đakovačko-osječka nadbiskupija i metropolija, (prir. Stjepan Sršen), Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2003–2011.
- Vizitacije zagrebačke (nad)biskupije 1615–1913. Pregled*, (prir. Metod Hrg – Josip Kolanović), Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1989.
- VLAHOVIĆ, Biserka, *Općina Vinica*, Vinica: Poglavarstvo općine Vinica, 1997.
- VOELKER, Evelyn, *Charles Borromeo's Instructiones fabricae et supellectilis ecclesiasticae, Book I and II, A translation with commentary and analysis*, www.evelynvoelker.com (pregledano 25. 10. 2015.), knjiga I, II.

VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993.

WEISBACH, Werner, *Der Barock als Kunst der Gegenreformation*, Berlin: Paul Cassirer, 1921.

Zagrebački biskupi i nadbiskupi, (ur. Franko Mirošević), Zagreb: Školska knjiga, 1995.

ZORKOVIĆ, Anđelko, *Povjesnica općine Petrijanec*, Petrijanec: Općina Petrijanec, 1995.

Popis karata, tablica i grafikona u tekstu

KARTE

Karta 1: Zagrebačka biskupija u 14. stoljeću

Karta 2: Granice Arhiđakonata u 14. i 17. stoljeću

Karta 3: Lokaliteti župnih crkava i područnih kapela u Arhiđakonatu Varaždin

Karta 4: Shematski prikaz najčešćih pravaca kretanja vizitatora

TABLICE

Tablica 1: Pregled svih biskupa, te arhiđakona-pohoditelja čiji su zapisnici pohoda do danas sačuvani

Tablica 2: Pregled sačuvanih zapisnika prema vizitatorima, godinama i broju pohođenih crkava

Tablica 3: Lokaliteti čiji se naziv u vizitacijama 17. stoljeća razlikuje u odnosu na današnji naziv

Tablica 4: Pregled mjesta početka i kraja kanonskog pohoda u godini vizitacije

Tablica 5: Župne crkve i područne kapele pohođene u 17. stoljeću

Tablica 6: Pregled svih oltara sa označenom slikom ili kipom u središtu retable, te pregled vrsta propovjedaonica

GRAFIKONI

Grafikon 1: Prikaz sveukupnog broja investicija u sačuvanim vizitacijama iz prve polovice 17. stoljeća

Grafikon 2: Prikaz sveukupnog broja investicija od 1669. – 1698. godine

Popis ilustracija u Prilogu

Slika 1: Bartolovec (Žabnik), Župna crkva sv. Bartola, Foto: I. Potočnik, 2013.....	223
Slika 2: Bartolovec (Žabnik), gotička rebra starog svetišta, Foto: I. Potočnik, 2013.....	223
Slika 3: Šemovec, Kapela sv. Duha, Foto: I. Potočnik, 2013.	224
Slika 4: Šemovec, Kapela sv. Duha, Foto: I. Potočnik, 2013.	224
Slika 5: Šemovec, Kapela sv. Duha, očuvano izvorno popločenje, Foto: I. Potočnik, 2013.	225
Slika 6: Biškupec, Župna crkva Uznesenja Bl. Djevice Marije, Foto: I. Potočnik, 2013.	225
Slika 7: Gornji Kneginec, Kapela sv. Marije Magdalene, tlocrt prema: D. Vukičević - Samaržija, 1993.	226
Slika 8: Gornji Kneginec, Kapela sv. Marije Magdalene, Foto: I. Potočnik, 2013.....	227
Slika 9: Donja Voća, Župna crkva sv. Martina biskupa, tlocrt 1. pol. 20. st., Ministarstvo kulture – Konzervatorski odjel u Varaždinu.....	227
Slika 10: Donja Voća, Župna crkva sv. Martina, Foto: I. Potočnik, 2013.	228
Slika 11: Donja Voća, Župna crkva sv. Martina, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.	228
Slika 12: Donja Voća, Kapela sv. Tome, Foto: I. Potočnik, 2013.	229
Slika 13: Donja Voća, Kapela sv. Tome, Foto: I. Potočnik, 2013.	230
Slika 14: Ivanec, Župna crkva sv. Marije Magdalene, Foto: I. Potočnik, 2013.	230
Slika 15: Ivanec, Župna crkva sv. Marije Magdalene, Foto: I. Potočnik, 2013.	231
Slika 16: Prigorec, Kapela sv. Duha, Foto: I. Potočnik, 2013.....	232
Slika 17: Prigorec, Kapela sv. Duha, Foto: I. Potočnik, 2013.....	232
Slika 18: Prigorec, Kapela sv. Duha, tlocrt prema D. Vukičević-Samaržija, 1993.....	233
Slika 19: , Kapela sv. Duha, glavni oltar sv. Duha, Foto: I. Potočnik, 2013.....	233
Slika 20: Prigorec, Kapela sv. Duha, bočni oltar Bl. Djevice Marije, Foto: I. Potočnik, 2013.....	234
Slika 21: Lovrečan, Kapela sv. Lovre, Foto: I. Potočnik, 2013.	234
Slika 22: Radovec, Kapela Bl. Djevice Marije, Foto: I. Potočnik, 2013.....	235
Slika 23: Radovec, Kapela Bl. Djevice Marije, pročelje i bočni zid, Foto: I. Potočnik, 2013.....	235
Slika 24: Radovec, Kapela Bl. Djevice Marije, tlocrt prema D. Vukičević-Samaržija 1993.....	236
Slika 25: Radovec, Kapela Bl. Djevice Marije, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.....	237
Slika 26: Margečan, Župna crkva sv. Margarete, Foto: I. Potočnik, 2013.....	238
Slika 27: Margečan, Župna crkva sv. Margarete, pročelje, Foto: I. Potočnik, 2013.....	238
Slika 28: Margečan, Župna crkva sv. Margarete, unutrašnjost, Foto: I. Potočnik, 2013.	239
Slika 29: Margečan, Kapela Majke Božje pod Belom, Foto: I. Potočnik, 2013.	239
Slika 30: Margečan, Kapela Majke Božje pod Belom, pogled prema apsidi, Foto: I. Potočnik, 2013.	240
Slika 31: Tužno, Kapela sv. Antuna Padovanskog, Foto: I. Potočnik, 2013.....	240
Slika 32: Tužno, Kapela sv. Antuna Padovanskog, pročelje, Foto: I. Potočnik, 2013.....	241
Slika 33: Tužno, Kapela sv. Antuna Padovanskog, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013..	241
Slika 34: Maruševac, Župna crkva sv. Jurja, Foto: I. Potočnik, 2013.....	242
Slika 35: Maruševac, Župna crkva sv. Jurja, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.....	242
Slika 36: Druškovec, Kapela sv. Roka, Foto: I. Potočnik, 2013.	243
Slika 37: Druškovec, Kapela sv. Roka, tlocrt iz 1914., Ministarstvo kulture - Konzervatorski odjel u Varaždinu	243

Slika 38: Druškovec, Kapela sv. Roka, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.	244
Slika 39: Petrijanec, Župna crkva sv. Petra i Pavla, Foto: I. Potočnik, 2013.	244
Slika 40: Petrijanec, Župna crkva sv. Petra i Pavla, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.	245
Slika 41: Sveti Ilija, Župna crkva sv. Ilije, tlocrt 1. pol. 20. st. prema: D. Vukičević-Samaržija, 1993.	245
Slika 42: Sveti Ilija, Župna crkva sv. Ilije, Foto: I. Potočnik, 2013.	246
Slika 43: Beletinec, Kapela Svih Svetih, tlocrt prema: D. Vukičević-Samaržija, 1993.	246
Slika 44: Beletinec, Kapela Svih Svetih, Foto: I. Potočnik, 2013.	247
Slika 45: Varaždin, Župna crkva sv. Nikole, Foto: I. Potočnik, 2013.	247
Slika 46: Sračinec, Kapela sv. Mihaela, tlocrt današnjeg stanja s ucrtanim ostacima starije kapele, prema: D. Vukičević-Samaržija 1993.	248
Slika 47: Svibovec Podravski, Kapela sv. Benedikta, Foto: I. Potočnik, 2013.	248
Slika 48: Svibovec Podravski, Kapela sv. Benedikta, tlocrt iz 1. pol. 20. st., Ministarstvo kulture - Konzervatorski odjel u Varaždinu.	249
Slika 49: Svibovec Podravski, Kapela sv. Benedikta, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.	249
Slika 50: Varaždin, Kapela sv. Fabijana i Sebastijana, Foto: I. Potočnik 2013.	250
Slika 51: Varaždin, Kapela sv. Florijana, Foto: I. Potočnik 2013.	250
Slika 52: Varaždin, Kapela sv. Lovre u kaštelu, Foto: I. Potočnik, 2013.	251
Slika 53: Varaždin, Kapela sv. Vida, Foto: I. Potočnik, 2013.	251
Slika 54: Varaždinske Toplice, Župna crkva sv. Martina biskupa, Foto: I. Potočnik, 2013.	252
Slika 55: Varaždinske Toplice, Župna crkva sv. Martina biskupa, tlocrt prema: D. Vukičević-Samaržija 2013.	252
Slika 56: Varaždinske Tolice, Župna crkva sv. Martina biskupa, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.	253
Slika 57: Jakopovec, Kapela sv. Jakova, Foto: I. Potočnik, 2013.	253
Slika 58: Jakopovec, Kapela sv. Jakova, glavni oltar sv. Jakova, Foto: I. Potočnik, 2013.	254
Slika 59: Svibovec Toplički, Kapela Sv. Tri Kralja, Foto: I. Potočnik, 2013.	254
Slika 60: Svibovec Toplički, Kapela Svetih Triju Kraljeva, tlocrt iz 2. pol. 20. st., Ministarstvo kulture - Konzervatorski odjel u Varaždinu	255
Slika 61: Varaždinske Toplice, Kapela sv. Duha, Foto: I. Potočnik, 2013.	255
Slika 62: Varaždinske Toplice, Kapela sv. Duha, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.	256
Slika 63: Vidovec, Župna crkva sv. Vida, Foto: I. Potočnik, 2013.	256
Slika 64: Vinica, Župna crkva sv. Marka Evanđelista, Foto: I. Potočnik, 2013.	257
Slika 65: Nova Ves, Kapela sv. Katarine, Foto: I. Potočnik, 2013.	257
Slika 66: Nova Ves, Kapela sv. Katarine, svetište, Foto: I. Potočnik, 2013.	258

Sažetak

U istraživanju za ovu je disertaciju obuhvaćeno 13 župnih crkava i 34 područnih kapela zabilježenih u kanonskim vizitacijama Varaždinskog arhiđakonata iz 17. stoljeća. Navedeni je Arhiđakonat formiran uz ostalih 13 kao dio Zagrebačke biskupije u vremenu srednjega vijeka. Arhivski izvori iz vremena 14. i 15. stoljeća svjedoče da su na njegovom području u to vrijeme postojale župne crkve, no više podataka o njihovom izgledu, kao i o izgledu područnih kapela doznaje se tek iz prve sačuvane posttridentske vizitacije iz 17. stoljeća.

Iz tog se vremena u Nabiskupijskom arhivu u Zagrebu čuva sveukupno 28 zapisnika pohoda u razmaku od 1638. do 1698. godine. Zapisnici predstavljaju najranije sačuvane posttridentske vizitacije i kao takvi jedinstvena su vrsta arhivskih izvora za povijesnoumjetničko istraživanje, budući da su u tom vremenu crkve prilagođene reafirmiranom Rimskom obredu potvrđenom na Tridentском saboru (1544.-1563). Taj je sabor jedan od najvećih crkvenih sabora u povijesti zasjedao u dvadesetak godina s ciljem očršćivanja Katoličke crkve nakon širenja protestantizma diljem Europe. Razdoblje provede dekreta i odredbi potvrđenih na Saboru naziva se još i vrijeme *katoličke obnove*. Za njenu provedbu na prostoru Zagrebačke biskupije veliku je ulogu imao biskup Juraj II. Drašković, koji je bio i jedan od aktivnih sudionika na Saboru.

Jedna od saborskih pitanja bile su i kanonske vizitacije. Izvršavale su se od vremena srednjega vijeka, no u predtridentskom vremenu izgubile su svoj značaj da bi na saboru ponovno bile uspostavljene kao komunikacijski medij između pape, biskupa i nižeg svećenstva., cilj vizitacija bio je nadzor nad pastoralnim radom. Taj je nadzor u ostalo uključivao i kontrolu stanja arhitekture, oltara, propovjedaonica, crkvenog posuđa i ruha pojedine crkve.

U 17. stoljeću kanonske pohode Varaždinskog arhiđakonata obavljali su arhiđakoni ovlašteni od strane biskupa. Pohodi su se obično odvijali u prvoj polovici godine i trajali bi otprilike tridesetak dana. U tom vremenskom okviru vizitatori su pohodili svih 13 župnih crkava i prosječno 30-tak kapela. Izvršavale su se dvije vrste pohoda, temeljni (*visitatio fundamentalis*) i redoviti. Zapisi su strukturirani u poglavlja po uzoru na tada vodeći priručnik o posttridentskoj obnovi sakralne arhitekture i njene opreme *Instructiones fabrice et suppellectilis ecclesiastice* autora Karla Boromejskog.

Do danas su sačuvane četiri *temeljne* vizitacije i 24 redovite Arhidakonata Varaždin. Čuvaju se u Nadbiskupijskom arhivu i pisane su u srednjovjekovnoj varijanti latinskog jezika.

Za ovu je disertaciju provedeno arhivsko istraživanje zapisnika te terensko istraživanje spomenika na svim lokalitetima. Svi relevantni podaci koji se tiču arhitekture, oltara, propovjedaonica, crkvenog ruha i posuđa izdvojeni su iz zapisnika i sistematizirani te komparirani sa stanjem na terenu koje čini šest župnih crkva i 15 kapela. Uz to, konzultirana je sva relevantna znanstvena i stručna literatura koja se odnosi na društvenu i crkvenu povijest te povijest umjetnosti.

Dosadašnja istraživanja preostalih spomenika potvrdila su da je izvorno riječ o jednobrodnom longitudinalnim građevinama sa užim i nižim poligonalnim svetišem. U posttridentskom razdoblju obnovljene su sukladno odredbama Tridentskog sabora. U funkcionalnom pogledu arhitektura je ojačana propisanim kvalitetnijim materijalima te su izgrađene sakristije. U unutrašnjoj oprema su novim oltarima, propovjedaonicama kao i crkvenim ruhom i posuđem. Većina sačvanih građevina podvrgnuta je građevinskim zahvatima u narednim stoljećima (18. i 19.st.) tako da su danas sklop gradnji iz više stoljeća.

Podaci iz kanonskih vizitacija doprinose spoznaji o arhitektonskom stanju i opremi građevina u vremenu 17. stoljeća s obzirom na predtridentsko razdoblje, u vremenu nakon Sabora (17.st.), te u poznavanju promjena iz kasnijih stoljeća. Uz to, otvaraju pitanja o odnosima patrona naspram župnih crkava kao i o vanjskoj opremi koja će biti rasvijetljena budućim istraživanjima.

Ključne riječi: sakralna baština, arhidakonat Varaždin, kanonske vizitacije

Summary

Religious Art Heritage of the Archdeaconry of Varaždin in Seventeenth-century Canonical Visitations

The research of the dissertation has covered thirteen parish and thirty-four filial chapels recorded in seventeenth-century canonical visitations of the Archdeaconry of Varaždin, one of fourteen archdeaconries of Zagreb diocese. Although certain documents from the fourteenth and fifteenth century do mention religious buildings in that area, the post-tridentine canonical visitations are the first known written sources to offer comprehensive and rather detailed information on their architectural shapes, interior furnishings and liturgical objects.

The visitation records dating from 1638 to 1698 (kept in Zagreb Archdiocese Archives) are the oldest sources of their kind for the Archdeaconry of Varaždin. Their importance for art-historical research lies in the fact that it was precisely during the seventeenth century that churches in that area had been adapted to suit the demands of the Roman Rite, officially prescribed by the decrees of the Council of Trent (1544–1563). The Council, one of the largest ecumenical councils in the history, met for twenty years to invigorate the renewal of Roman Catholic Church after the spread of Protestantism. Being one of the active participants of the Council sessions, Bishop Juraj II Drašković of Zagreb had also a crucial role for the implementation of its deliberations in his diocese.

Canonical visitations were one of the major topics on Council's agenda. Although bishops had been periodically visiting churches under their jurisdiction throughout the medieval times, in pre-tridentine period the duty was often neglected and lost much of its significance. The Council re-established the responsibility of prelates therein, thus reaffirming visitations as a principal means of communication between a pope, bishops and lower clergy. Their main purpose was to monitor and correct anything concerning the cure of the souls. Amongst other, visitation reports included systematically gathered data on buildings and their interiors that were relevant for the Divine service.

In seventeenth century, canonical visitations of the Archdeaconry of Varaždin were performed by archdeacons authorised by bishop. They were usually carried out in the first part of the year and would last approximately a month during which the visitors would examine

the conditions of all thirteen parish churches and thirty filial chapels. There were two basic types of visitations, resulting in two types of visitations reports. Fundamental visitations (*visitationes fundamentales*) that were performed every five years produced comprehensive accounts on visited parishes and their churches, whereas those made in course of the 'regular', yearly visitations deal only with the changes that have happened since the last visit.

The records of four fundamental and twenty-four 'regular' visitations of the Archdeaconry of Varaždin, are preserved until the present day. They are written in Latin and most of them are not published. The structure of the records, i.e. the sequence of chapters and their contents, strictly follows the directions given in Charles Borromeo's book *Instructiones fabricae et suppellectilis ecclesiasticae*. Being unquestionably the most important reference work of its time for the subject-matter, it was also most influential 'handbook' for the post-council renewal of church buildings and their interiors.

The comprehensive study of the archival material and field research of preserved monuments has been conducted for the dissertation. All data concerning the architecture, interior furnishings, and inventory of the parish and filial churches (e.g. altars, pulpits, liturgical fabrics and vessels, books, etc.) were excerpted, systemized and compared to the actual condition of each building. As a matter of fact, up to the present day only six parish churches and fifteen chapels have retained their seventeenth-century appearances. Furthermore, in order to interpret the different phenomena, all relevant scientific and professional literature has been studied, particularly the art history works, but also those regarding social and ecclesiastical history of the period within the wider geographical area.

The research has confirmed that, in the seventeenth century, the majority of parish churches and filial chapels in Varaždin Archdeaconry belonged to a traditional (i.e. the medieval) type which combined single-nave timber-roofed longitudinal body with narrower and lower vaulted polygonal sanctuary. In course of the examined period all of them have been gradually altered, renewed and embellished according to Council decrees. In view of functionality, their architectural shapes were enhanced using the prescribed materials of better quality. Wooden parts of the church complexes (e.g. belfries, auxiliary structures) were replaced by masonry structures and most parish churches had their sacristies added. Interiors were abundantly furnished with new altars and pulpits; new liturgical fabrics and vessels were provided.

The concluding chapters address issues which reveal most significant differences with regard to the previous (i.e. pre-tridentine) period. Particular attention is given to the profound changes in the 'iconography' of church interiors as well as the overall dynamics of the implementation of Tridentine regulations. As regarding the frequency and the amount of investment, the evident fluctuations in the numbers of liturgical vessels confirm the practice according to which major building campaigns were preceded by converting the value of precious metal objects into the money. Along with the analysis of the positions of churches within the seventeenth-century network of roads and settlements, the role played by feudal lords acting as church patrons deserved to be emphasized. However, most of the examined buildings underwent significant reconstructions during the following (eighteenth and nineteenth) centuries. That is precisely the reason why the records of canonical visitations proved to be of more importance for the study of the past architecture than expected.

Keywords: Religious Art Heritage, Archdeaconry of Varaždin, Canonical Visitation, Religious Art, Heritage

Životopis autorice

Iva Potočnik rođena je 16. lipnja 1986. u Varaždinu. Srednju školu završila je 2005., a iste godine upisala je dvopredmetni preddiplomski studij Germanistike i Povijesti umjetnosti na Sveučilištu u Zadru. Godine 2008. stekla je akademski naziv Sveučilišne prvostupnice njemačkog jezika i književnosti i povijesti umjetnosti. Akademski naziv Magistricе struke povijesti umjetnosti, smjer konzervatorski i muzejsko-galerijski stekla je 2010. godine s temom *Barokizacija srednjovjekovne sakralne arhitekture u Zadru* – mentor prof. dr. sc. Pavuša Vežić. Iste godine na Sveučilištu u Zadru upisala je Poslijediplomski studij Humanističke znanosti – smjer Povijest umjetnosti. Od početka poslijediplomskog studija bavi se istraživanjima sakralne baštine Varaždina i varaždinskog kraja s naglaskom na vrijeme *Katoličke obnove*. Objavila je tri samostalna znanstvena rada i jedan u koautorstvu.

Popis radova

Iva Potočnik, Istraživanje romaničke sakralne arhitekture u kontinentalnoj Hrvatskoj i Anđela Horvat, *Peristil*, 55 (2012), 7–13

Iva Potočnik, Prilog poznavanju povijesti župne crkve Uznesenja Bl. Dj. Marije u Biškupcu kod Varaždina, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 23 (2012), 287–299

Iva Potočnik, Nestala barokna crkva sv. Vida u Vidovcu, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 24 (2013), 479–488

Iva Potočnik – Jelena Rančić, Nova župna crkva u Svetom Iliji, u: *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914.-1918. Zbornik radova sa znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanim u Varaždinu 3. i 4. srpnja 2014.* (ur.) Vladimir Huzjan, Zagreb – Varaždin: HAZU, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, 501–510

PRILOG: ILUSTRACIJE

Slika 1: Bartolovec (Žabnik), Župna crkva sv. Bartola, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 2: Bartolovec (Žabnik), gotička rebra starog svetišta, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 3: Šemovec, Kapela sv. Duha, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 4: Šemovec, Kapela sv. Duha, Foto: I. Potočnik, 2013.

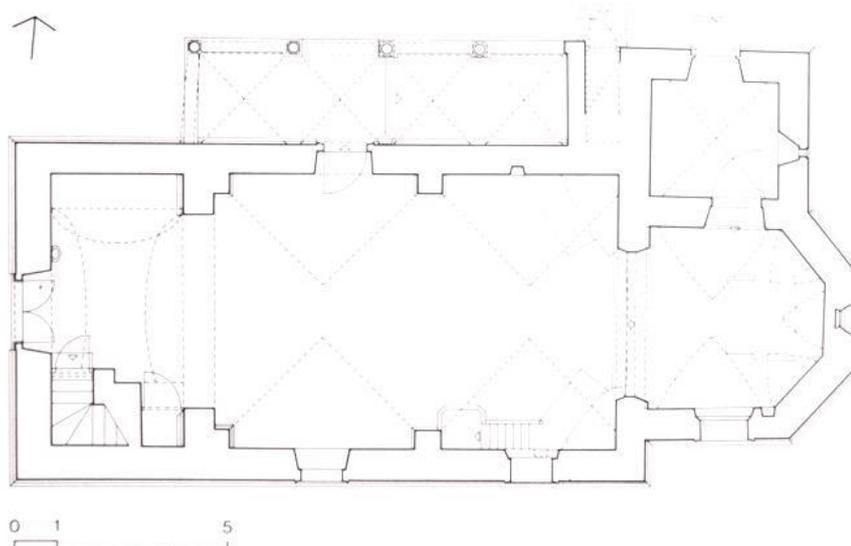
Slika 5: Šemovec, Kapela sv. Duha, očuvano izvorno popločenje, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 6: Biškupec, Župna crkva Uznesenja Bl. Djevice Marije, Foto: I. Potočnik, 2013.

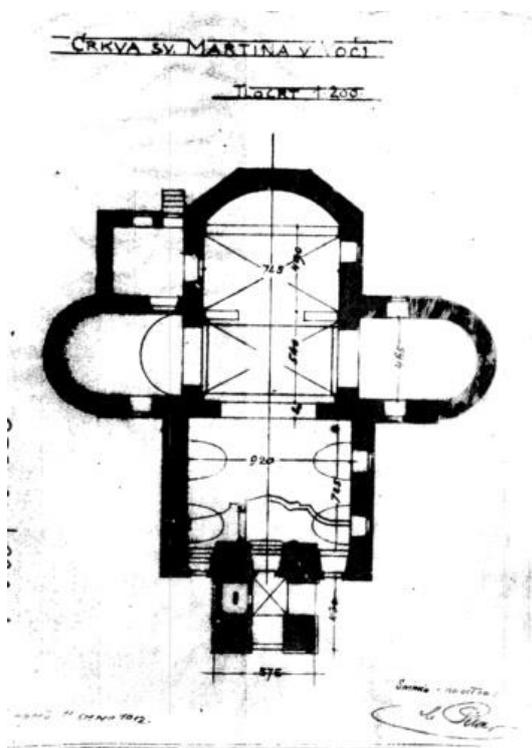
Slika 7: Biškupec, Župna crkva Uznesenja Bl. Djevice Marije, unutrašnjost, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 7: Gornji Knežinec, Kapela sv. Marije Magdalene, tlocrt prema: D. Vukičević - Samaržija, 1993.

Slika 8: Gornji Knežinec, Kapela sv. Marije Magdalene, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 9: Donja Voća, Župna crkva sv. Martina biskupa, tlocrt 1. pol. 20. st., Ministarstvo kulture – Konzervatorski odjel u Varaždinu

Slika 10: Donja Voća, Župna crkva sv. Martina, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 11: Donja Voća, Župna crkva sv. Martina, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 12: Donja Voća, Kapela sv. Tome, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 13: Donja Voća, Kapela sv. Tome, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 14: Ivanec, Župna crkva sv. Marije Magdalene, Foto: I. Potočnik, 2013.

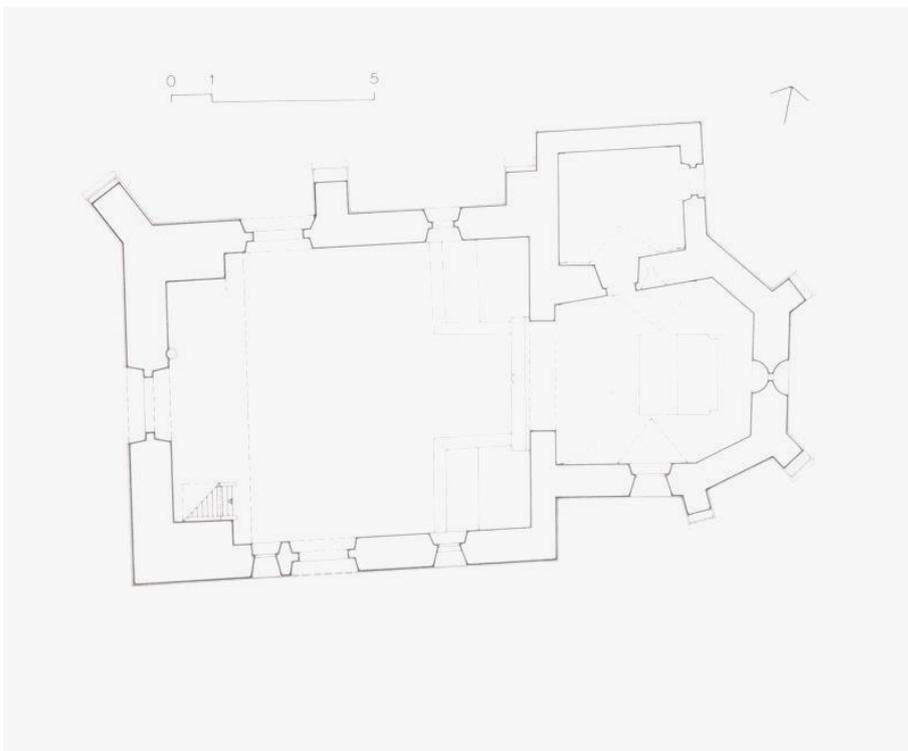
Slika 15: Ivanec, Župna crkva sv. Marije Magdalene, Foto: I. Potočnik,, 2013.

Slika 16: Prigorec, Kapela sv. Duha, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 17: Prigorec, Kapela sv. Duha, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 18: Prigorec, Kapela sv. Duha, tlocrt prema D. Vukičević-Samaržija, 1993.

Slika 19: , Kapela sv. Duha, glavni oltar sv. Duha, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 20: Prigorec, Kapela sv. Duha, bočni oltar Bl. Djevice Marije, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 21: Lovrečan, Kapela sv. Lovre, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 22: Radovec, Kapela Bl. Djevice Marije, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 23: Radovec, Kapela Bl. Djevice Marije, pročelje i bočni zid, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 24: Radovec, Kapela Bl. Djevice Marije, tlocrt prema D. Vukičević-Samaržija 1993.

Slika 25: Radovec, Kapela Bl. Djevice Marije, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 26: Margečan, Župna crkva sv. Margarete, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 27: Margečan, Župna crkva sv. Margarete, pročelje, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 28: Margečan, Župna crkva sv. Margarete, unutrašnjost, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 29: Margečan, Kapela Majke Božje pod Belom, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 30: Margečan, Kapela Majke Božje pod Belom, pogled prema apsidi, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 31: Tužno, Kapela sv. Antuna Padovanskog, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 32: Tužno, Kapela sv. Antuna Padovanskog, pročelje, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 33: Tužno, Kapela sv. Antuna Padovanskog, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 34: Maruševac, Župna crkva sv. Jurja, Foto: I. Potočnik, 2013.

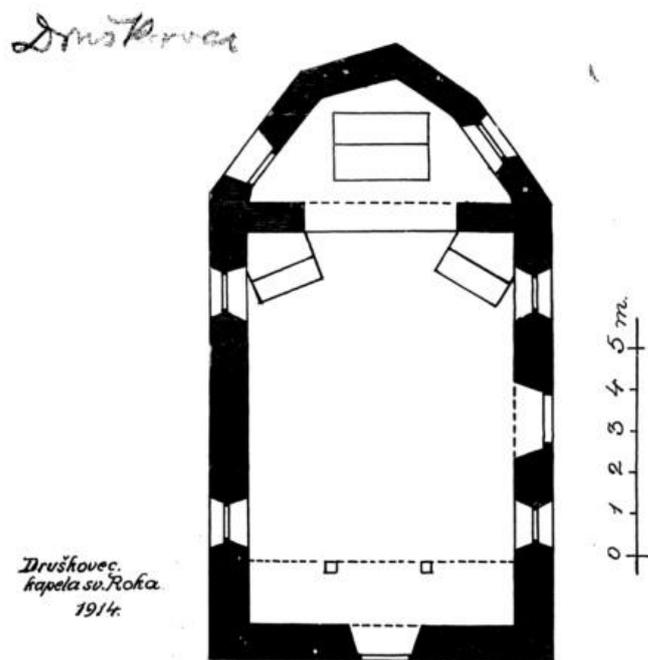

Slika 35: Maruševac, Župna crkva sv. Jurja, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.

S

Slika 36: Druškovec, Kapela sv. Roka, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 37: Druškovec, Kapela sv. Roka, fločrt iz 1914., Ministarstvo kulture - Konzervatorski odjel u Varaždinu

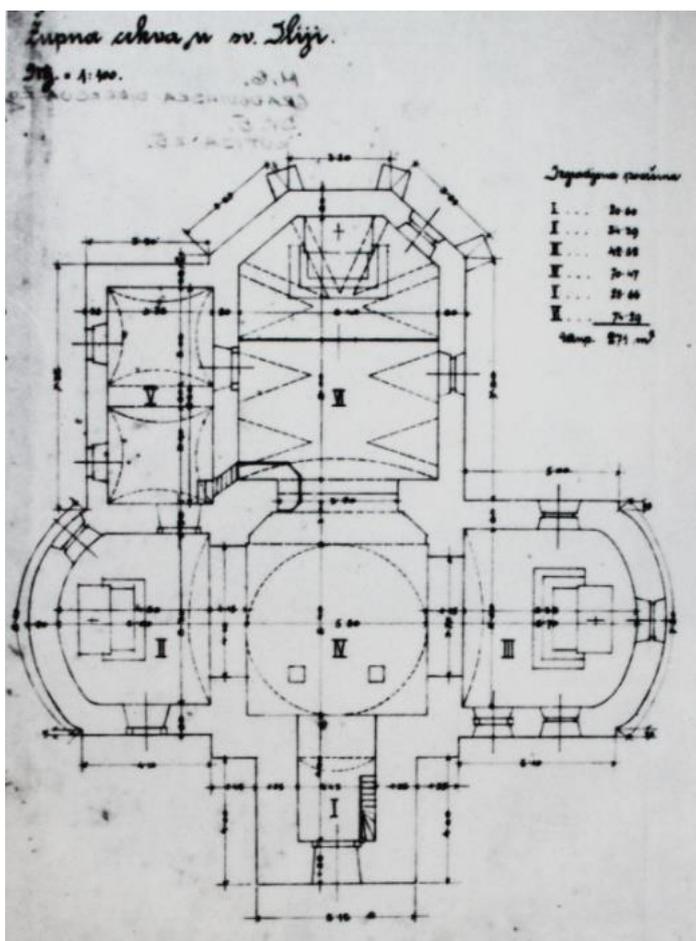
Slika 38: Druškovec, Kapela sv. Roka, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 39: Petrijanec, Župna crkva sv. Petra i Pavla, Foto: I. Potočnik, 2013.

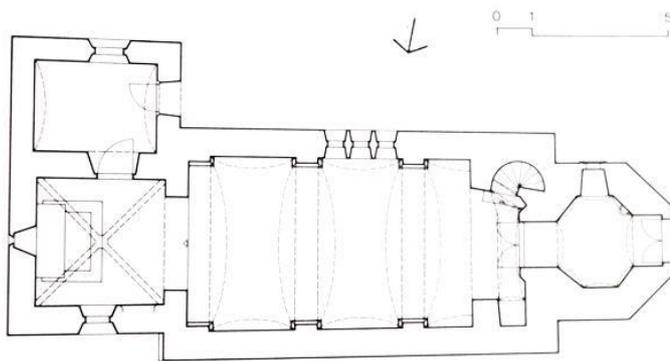
Slika 40: Petrijanec, Župna crkva sv. Petra i Pavla, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 41: Sveti Ilija, Župna crkva sv. Ilije, tlocrt 1. pol. 20. st. prema: D. Vukičević-Samaržija, 1993.

Slika 42: Sveti Ilija, Župna crkva sv. Ilije, Foto: I. Potočnik, 2013.

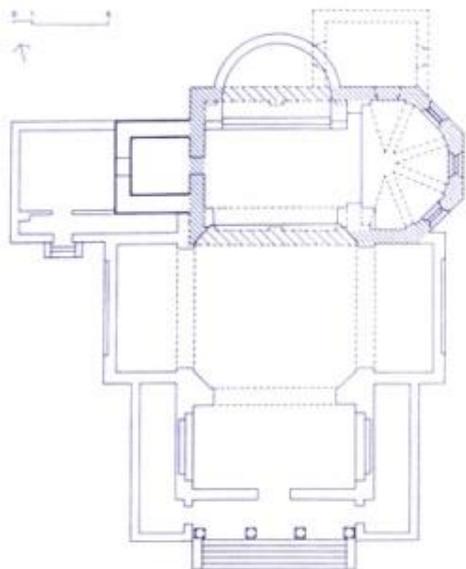
Slika 43: Beletinec, Kapela Svih Svetih, tlocrt prema: D. Vukičević-Samaržija, 1993.

Slika 44: Beletinec, Kapela Svih Svetih, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 45: Varaždin, Župna crkva sv. Nikole, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 46: Sračinec, Kapela sv. Mihaela, tlocrt današnjeg stanja s ucrtanim ostacima starije kapele, prema: D. Vukičević-Samaržija 1993.

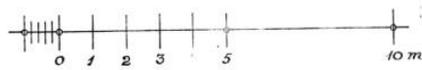
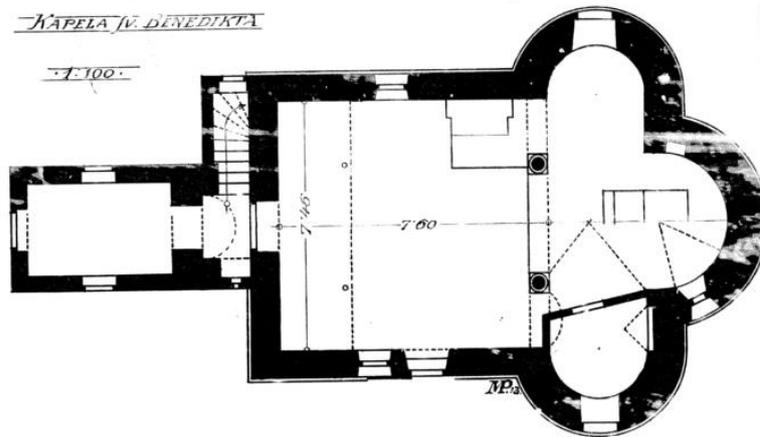

Slika 47: Svibovec Podravski, Kapela sv. Benedikta, Foto: I. Potočnik, 2013.

SVIBOVEC KOD VARAŽDINA

KAPELA SV. BENEDIKTA

1:100

R22 94/872 A₁

Slika 48: Svibovec Podravski, Kapela sv. Benedikta, tlocrt iz 1. pol. 20. st., Ministarstvo kulture - Konzervatorski odjel u Varaždinu

Slika 49: Svibovec Podravski, Kapela sv. Benedikta, pogled prema svetištu, Foto. I. Potočnik, 2013.

Slika 50: Varaždin, Kapela sv. Fabijana i Sebastijana, Foto: I. Potočnik 2013.

Slika 51: Varaždin, Kapela sv. Florijana, Foto: I. Potočnik 2013.

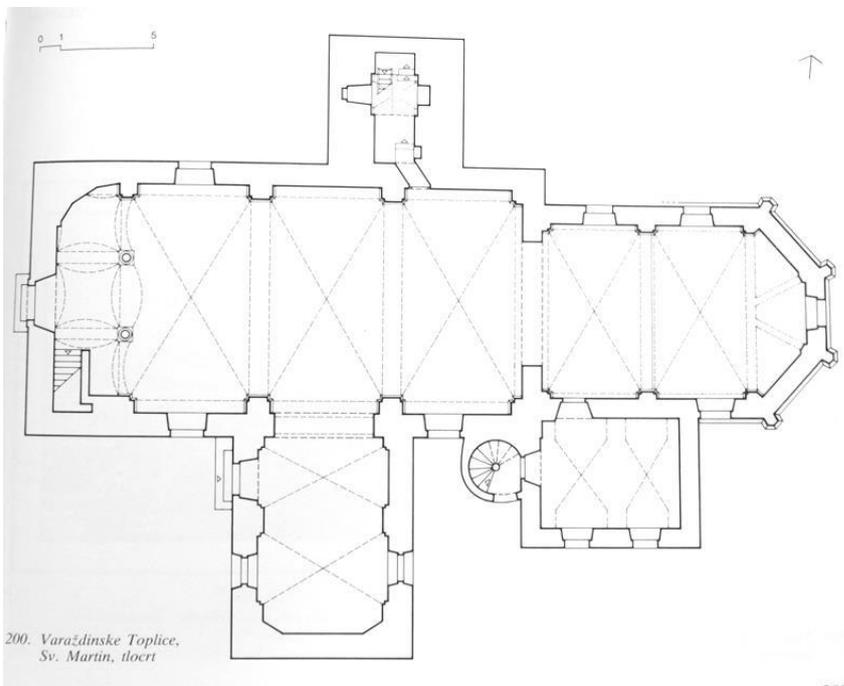
Slika 52: Varaždin, Kapela sv. Lovre u kaštelu, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 53: Varaždin, Kapela sv. Vida, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 54: Varaždinske Toplice, Župna crkva sv. Martina biskupa, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 55: Varaždinske Toplice, Župna crkva sv. Martina biskupa, tlocrt prema: D. Vukičević-Samaržija 2013.

Slika 56: Varaždinske Tolice, Župna crkva sv. Martina biskupa, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.

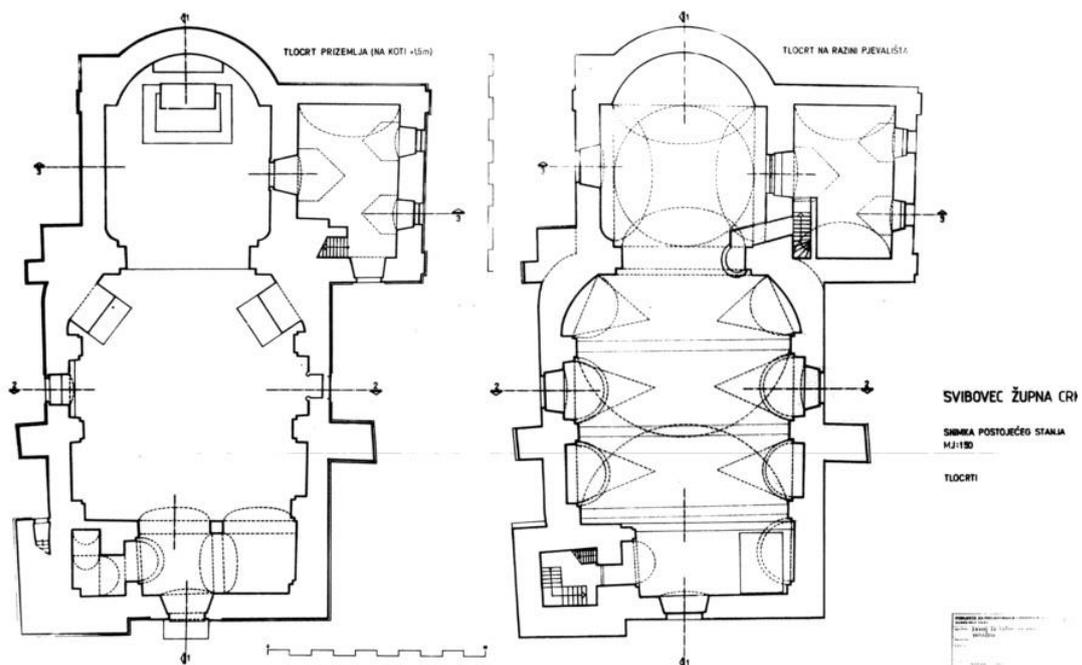
Slika 57: Jakopovec, Kapela sv. Jakova, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 58: Jakopovec, Kapela sv. Jakova, glavni oltar sv. Jakova, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 59: Svibovec Toplički, Kapela Sv. Tri Kralja, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 60: Svibovec Toplički, Kapela Svetih Triju Kraljeva, tlocrt iz 2. pol. 20. st., Ministarstvo kulture - Konzervatorski odjel u Varaždinu

Slika 61: Varaždinske Toplice, Kapela sv. Duha, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 62: Varaždinske Toplice, Kapela sv. Duha, pogled prema svetištu, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 63: Vidovec, Župna crkva sv. Vida, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 64: Vinica, Župna crkva sv. Marka Evangelista, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 65: Nova Ves, Kapela sv. Katarine, Foto: I. Potočnik, 2013.

Slika 66: Nova Ves, Kapela sv. Katarine, svetišče, Foto: I. Potočnik, 2013.